

338.9593

๑๒๗1 ๙๖

ร. 3

นโยบายรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง

ระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475

25 ก.ย. 2535

ปริญญาโท
ของ
วราณี จันทรวงศ์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์

มีนาคม 2535

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

181501

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปัญหานี้จนจบแล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอก
ประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุม

..... ประธาน
(รศ.เกษม อานามวัฒน์)

..... กรรมการ
(รศ.วุฒิชัย มูลศิลป์)

คณะกรรมการสอบ

..... ประธาน
(รศ.เกษม อานามวัฒน์)

..... กรรมการ
(รศ.วุฒิชัย มูลศิลป์)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รศ.ณรงค์ พ่วงพิศ)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปัญหานี้จนจบแล้ว เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศ.ดร.สมพร บัวทอง)

วันที่ 5 เดือน มีนาคม พ.ศ. 2535

ประกาศคุณภาพการ

ขอขอบคุณ รศ.ณอม อานามวัฒน์ และ รศ.วุฒิชัย มูลศิลป์ อาจารย์ผู้ควบคุม
ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ที่ได้กรุณาให้แนวคิด ข้อเสนอแนะ ตรวจสอบและแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วย
ความอดทนและปรารถนาดีตลอดมา ขอขอบคุณ รศ.ณรงค์ พ่วงพิศ ที่ได้กรุณาเป็นอาจารย์
สอบเพิ่มเติม อ่าน และช่วยแก้ไขปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น ขอขอบคุณ
คณาจารย์ภาคประวัติศาสตร์ มศว. ประสานมิตร ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ และขอขอบคุณ
เจ้าของตำราผู้รวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่ทำให้ผู้เขียนได้ศึกษาค้นคว้าเป็นแนวทางในการวิจัย
สุดท้ายนี้ขออภัย พ่อ แม่ พี่ น้อง ที่ทำให้ต้องห่วงใย ในช่วงที่ทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้

วรรณิ์ จันทรวงศ์

สารบัญ

บทที่

หน้า

บทหน้า	ก
ความมุ่งหมายของการค้นคว้า	ง
ความสำคัญในการศึกษา	ง
ขอบเขตของการศึกษา	ง
สมมุติฐาน	ท
วิธีการศึกษา	ท
แหล่งข้อมูล	ท
 1 ลักษณะทั่วไปของพื้นที่บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง	1
ลักษณะภูมิประเทศ	1
ทรัพยากรธรรมชาติ	2
ดิน	2
น้ำ	3
แร่	6
ป่าไม้	7
สัตว์	8
ลักษณะประชากร	8
คนไทย	9
คนจีน	10
คนลาว	12
กะเหรี่ยง	16
ชาวมอญ	18
เขมร	20

2 สภาพเกษตรกรรมและนโยบายในการพัฒนาเกษตรกรรมของรัฐบาลบริเวณ

จังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ช่วง พ.ศ. 2398 - 2475	23
สภาพเศรษฐกิจของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองทางด้านเกษตรกรรม	23
การปลูกข้าว	23
การทอผ้าไหม	28
การเลี้ยงสัตว์	32
อาชีพประมง	34
นโยบายและการดำเนินงานในการพัฒนาเศรษฐกิจทางด้านเกษตรกรรม	
บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง	36
นโยบายที่ส่งเสริมการขยายพื้นที่เพาะปลูก	37
การส่งเสริมให้จับจองพื้นที่เพาะปลูก	37
การเช่าสวน	38
การซื้อสวน	39
การคงเก็บค่าที่ดิน	39
นโยบายการแก้ปัญหาอาชีพเกษตรกรรมของรัฐบาลในบริเวณจังหวัดที่	
ติดแม่น้ำแม่กลอง	40
ปัญหาเรื่องน้ำ	40
การดำเนินงานแก้ปัญหาเรื่องน้ำของรัฐบาล	43
ปัญหาเรื่องโจรผู้ร้าย	49
การดำเนินงานแก้ปัญหาเรื่องโจรผู้ร้ายของรัฐบาล	54
ปัญหาเรื่องการเสียภาษีให้รัฐบาล	58
การช่วยเหลือและแก้ปัญหาเรื่องการเสียภาษีให้รัฐบาล	65
นโยบายของรัฐบาลในการช่วยเหลือและแก้ปัญหาเรื่องการเลี้ยง	
สัตว์	67
นโยบายช่วยเหลืออาชีพการทอประมง	70

นโยบายการบำรุงและการส่งเสริมเกษตรกรรม	76
จัดประกวดและให้รางวัลพืชพันธุ์และสิ่งของ	77
การแจกพันธุ์ข้าว	77
การจัดตั้งกรมการที่ปรึกษา	78
การเผยแพร่ความรู้ทางเกษตรกรรม	79

๖ สภาพอุตสาหกรรมและนโยบายในการพัฒนาอุตสาหกรรมบริเวณจังหวัดที่ติด

แม่น้ำแม่กลอง ช่วง พ.ศ. 2398 - 2475	81
อาชีพการทำเหมืองแร่	81
การขุดหาพลอย	83
นโยบายและบทบาทของรัฐบาลที่มีผลต่ออาชีพการทำเหมืองแร่และ	
การขุดหาพลอยบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง	87
ตั้งกรมและกองโลหกิจ	88
การส่งวนอาชีพทำเหมืองแร่	88
การส่งเสริมการขุดหาพลอย	90
การทำน้ำตาลโตนดและทำน้ำตาลมะพร้าวบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำ	
แม่กลอง	93
วิธีการทำน้ำตาลมะพร้าว	94
ปัญหาการทำน้ำตาลโตนดและการทำน้ำตาลมะพร้าว	95
นโยบายและบทบาทของรัฐบาลที่มีผลต่ออาชีพทำน้ำตาลโตนดและ	
น้ำตาลมะพร้าวบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง	97
การปั้นหม้อตาล	105
โรงปั้นหม้อ	106

การทำนาเกลือ	108
ปัญหาการทำนาเกลือ	108
นโยบายและบทบาทของรัฐบาลในการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพการทำนาเกลือบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง	110
การทำปูนขาว	112
การดำเนินงานของรัฐบาลเกี่ยวกับการทำปูนขาว	114
การทำป่าไม้	115
บทบาทของรัฐบาลในการพัฒนาการทำป่าไม้บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง	118
 4. สภาพการค้าและนโยบายในการพัฒนาทางด้านการค้าบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง	122
สภาพการค้าบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง	122
ตลาดการค้าบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง	123
ตลาดชั่วคราวหรือตลาดนัด	123
การตั้งร้านค้าขาย	124
สินค้าบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง	125
สินค้าออก	125
สินค้าเข้า	131
นโยบายของรัฐบาลในการส่งเสริมการค้าบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง	136
การปรับปรุงทางด้านภาษีอากร	137
การเก็บอากรตลาด	137
การยกเลิกอากรภายใน	139

นโยบายการสร้างตลาด	141
การพัฒนาการคมนาคมขนส่ง	144
การคมนาคมขนส่งทางแม่น้ำลำคลอง	144
การคมนาคมขนส่งทางรถไฟ	147
การคมนาคมขนส่งทางรถยนต์	150

5 ผลกระทบและปัญหาจากการดำเนินงานของรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจของ

จังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง	153
ปัญหาที่ดิน	154
การดำเนินการแก้ปัญหาที่ดินของรัฐบาล	157
การปรับปรุงกฎหมายและพระราชบัญญัติ	157
การจัดสรรที่ดินให้ประชาชน	159
ปัญหาพ่อค้าคนกลาง	160
การดำเนินการแก้ปัญหาพ่อค้าคนกลางของรัฐบาล	164
ประกาศห้ามคกข้าว	164
ออกพระราชบัญญัติ ชั่ง ตวง วัด	164
การออกกฎข้อบังคับกำหนดราคาข้าว	164
การขยายตัวของชาวจีนบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง	166
ชาวจีนบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง	166
บทบาทชาวจีนบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง	167
บทบาทชาวจีนทางด้านเกษตรกรรม	168
บทบาทชาวจีนกับอาชีพอุตสาหกรรม	169
บทบาทชาวจีนกับอาชีพค้าขาย	170

บทที่	หน้า
นโยบายรัฐบาลกับบทบาทชาวจีน	171
การจ้างแรงงานชาวจีน	171
การให้อิสระในการประกอบอาชีพ	171
การแต่งตั้งชาวจีนเป็นเจ้าภาษีนายอากร	172
การควบคุมชาวจีนของรัฐบาล	173
6 บทสรุป	174
บรรณานุกรม	179

บัญชีตาราง

ตาราง		หน้า
1	บัญชีสัตว์พาหนะจังหวัดราชบุรี กาญจนบุรี สมุทรสงคราม พ.ศ. 2458, 2459	33
2	อัตราค่านา ปี พ.ศ. 2452 - 2475	64
3	บัญชีจำนวนสัตว์พาหนะที่ล้มตายด้วยโรคระบาดของจังหวัดต่าง ๆ พ.ศ. 2464	68
4	การเปรียบเทียบการดำเนินงานของนายอากรหม้อตาลก่อนปี พ.ศ. 2399 และ 2399	101
5	รายการสินค้าออกของเมืองกาญจนบุรี ใน พ.ศ. 2442	126
6	มูลค่าสินค้าออกของเมืองราชบุรี พ.ศ. 2441	128
7	ปริมาณสินค้าออกของเมืองสมุทรสงคราม พ.ศ. 2444	129
8	รายการสินค้าส่งออกของเมืองสมุทรสงคราม พ.ศ. 2446	130
9	ตารางสินค้าเข้าเมืองกาญจนบุรี พ.ศ. 2442 (ร.ศ. 118)	131
10	รายงานประเภทและมูลค่าสินค้าเข้าเมืองสมุทรสงคราม พ.ศ. 2443 และ พ.ศ. 2444	134
11	รายการสินค้าเข้าเมืองสมุทรสงคราม พ.ศ. 2445 และ พ.ศ. 2446 ..	135

บทนำ

แม่น้ำแม่กลอง เป็นแหล่งน้ำที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของราษฎรในทุ่งราบภาคกลาง¹ พื้นที่ติดแม่น้ำแม่กลองประกอบด้วยจังหวัด 3 จังหวัด² คือ กาญจนบุรี ราชบุรี สมุทรสงคราม พื้นที่ติดแม่น้ำมีสภาพที่อุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำ มีป่าไม้และแร่ธาตุ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพ เกษตรกรรม อุตสาหกรรมและการพาณิชย์ตั้งแต่อดีต³ ถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันลุ่มแม่น้ำแม่กลอง จัดได้ว่าเป็นลุ่มน้ำที่มีน้ำเพื่อการเกษตรมากแห่งหนึ่งในประเทศไทย อันเป็นผลมาจากการพัฒนาลุ่มแม่น้ำแม่กลอง⁴ ของรัฐบาล⁵ ส่วนทางด้านเศรษฐกิจของจังหวัดติดแม่น้ำแม่กลอง จัดได้ว่ามีความสำคัญทางเศรษฐกิจแห่งหนึ่งของประเทศไทยเช่นกัน กล่าวคือ เป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญ ดังเช่น มีป่าไม้ มีแร่ธาตุต่าง ๆ⁶ ดินขาว ดินลูกรัง หิน ทราบ และสัตว์น้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ในเขตนี้ประชาชนยังประกอบอาชีพที่หลากหลายสามารถผลิตสินค้าเพื่อบริโภคทั้งภายในและภายนอกประเทศ อาชีพที่สำคัญได้แก่ ทานา ทาสวน ทาไร่ ทาประมง ทาเหมืองแร่และการอุตสาหกรรมอื่น ๆ ผลผลิตที่สำคัญได้แก่ ข้าว พืช ผัก ผลไม้ แร่ต่าง ๆ เกลือทะเล และเป็นแหล่งผลิตน้ำตาลทราย น้ำตาลมะพร้าวมากที่สุดในประเทศไทย

¹กรมชลประทาน. 87 ปีของชลประทาน. 2532. หน้า 47.

²พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำว่า "เมือง" เป็น "จังหวัด" ใน พ.ศ. 2459. ในบริบทนิพนธ์ฉบับนี้จะขอใช้คำว่า "จังหวัด" เพื่อความสะดวก.

³ในราวศตวรรษที่ 11 - 12 พื้นที่บริเวณติดแม่น้ำแม่กลองเป็นที่ตั้งเมืองโบราณและแม่น้ำแม่กลองเป็นเส้นทางคมนาคมค้าขาย

⁴รัฐบาลได้ดำเนินการพัฒนาลุ่มแม่น้ำแม่กลอง ตามโครงการชลประทานแม่กลองใหญ่ เมื่อ พ.ศ. 2507 เป็นต้นมา ปัจจุบันสามารถก่อสร้างระบบส่งน้ำและระบบระบายน้ำครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 1,972,000 ไร่

⁵กรมชลประทาน. เล่มเดิม. หน้า 48.

⁶แร่ต่าง ๆ ที่สำรวจพบในเขตจังหวัดติดแม่น้ำแม่กลอง ได้แก่ ดีบุก วุลแฟรม ตะกั่ว พลอย พลวง สังกะสี ฟลูออไรท์ ฟอสเฟต ทองคำ เป็นต้น

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สภาพเศรษฐกิจบริเวณติดแม่น้ำแม่กลองเป็นแบบเลี้ยงตัวเอง มีอาชีพทำการเกษตรเป็นหลักโดยเฉพาะการปลูกข้าว ซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนไทย นอกจากนั้น ประชาชนแต่ละจังหวัดมีอาชีพที่แตกต่างไปตามภูมิประเทศ เช่น กาญจนบุรีมีอาชีพทำไร่ยาสูบ ลำไย ประมง ทำได้ และผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่¹ ราชบุรีมีอาชีพ ทำน้ำตาลโตนด ทำสวน ทำไร่ ทำไม้ฝาง² หางของป่า ค้าขาย ประมง³ สมุทรสงครามประกอบอาชีพ การค้า ประมง ทำไร่ ทำสวน ทำนาเกลือ⁴ เป็นต้น การผลิตเพื่อยังชีพ มุ่งใช้สอยในชุมชนและ ถ้าหากมีส่วนเกินจะนำไปเป็นส่วยอากร บางครั้งก็ผลิตไว้ค้าขายแลกเปลี่ยนในขอบเขตจำกัด สภาพการค้าอยู่ในวงแคบ ๆ ส่วนใหญ่เป็นการแลกเปลี่ยนกันภายในหมู่บ้านใกล้เคียง

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2398 มีผลทำให้ต้องเปิดการค้าเสรีกับต่างประเทศ สภาพเศรษฐกิจทั่วไปเริ่ม เปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองเป็นระบบเศรษฐกิจแบบการค้า ผลผลิตทางด้านการเกษตรและอุตสาหกรรมเป็นที่ต้องการของตลาดมากขึ้น การค้าขยายตัว ข้าวกลายเป็น สินค้าออกที่สำคัญดังจะเห็นได้จาก พระราชพงศาวดารว่า

"...ลูกค้าวานิชเข้ามาตั้งห้างค้าขายสิ่งของต่าง ๆ ที่ไม่เคยมีก็มีขึ้นและลูกค้า นานาประเทศเข้ามาซื้อขายข้าวออกไปปีหนึ่งก็ถึง 300 ล่า บางปีก็ถึง 400 ล่า ราษฎรก็ขายข้าวไปแก่ลูกค้านานาประเทศเป็นจำนวนข้าวออกไปปีหนึ่ง 80,000 เกวียนเศษบ้าง..."⁵

¹สังขราช ปาลเลกัวซ์. เล่าเรื่องกรุงสยาม. 2520. หน้า 91 - 93.

²แหล่งเดิม. หน้า 94.

³สามเถรกลั่น. นิราศพระแท่นดงรัง. 2500. หน้า 11 - 13.

⁴สังขราช ปาลเลกัวซ์. เล่มเดิม. หน้า 91 - 93.

⁵เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394 - 2411). หน้า 365.

การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจดังกล่าว ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการส่งเสริมการค้าข้าวและการทำนา เพื่อผลิตข้าวป้อนตลาด การดำเนินงานของรัฐบาล คือ ส่งเสริมให้ประชาชนขยายพื้นที่เพาะปลูกและพัฒนาเส้นทางคมนาคมขนส่ง โดยเฉพาะแหล่งผลิตสินค้าทางภาคกลาง พระบรมราชโองการดังกล่าว ได้ครอบคลุมมาถึงจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองด้วย สาเหตุเพราะประชาชนส่วนใหญ่ในเขตนี้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

ในการส่งเสริมการขยายพื้นที่เพาะปลูกการทำนา รัฐบาลไม่เก็บภาษีในปีแรกที่ชาวนาโค่นสร้างที่ป่าทำนา และเก็บค่านาในอัตราต่ำกว่าปกติ คือปีที่ สอง สาม สี่ ไร่ละ 1 เฟื้อง เมื่อถึงปีที่ห้า จึงเก็บค่านาในอัตราปกติ¹ ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลได้พยายามลดการเกณฑ์แรงงานไพร่ให้น้อยลง ใช้วิธีการจ้างแรงงานชาวจีนทำงานโยธามากขึ้นทุกปี เพื่อให้ราษฎรมีเวลาที่จะใช้ประกอบอาชีพทำนามากขึ้น²

การพัฒนาเส้นทางคมนาคมขนส่ง เป็นสิ่งจำเป็นประการหนึ่งในการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ เพราะทำให้การขนส่งสินค้าเป็นไปด้วยความสะดวกรวดเร็ว และที่สำคัญก็คือจะทำให้ตลาดการค้ากว้างขวางยิ่งขึ้น ดังนั้นเพื่อความสะดวกในการคมนาคมขนส่งระหว่างหัวเมืองตะวันตกกับกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองดำเนินสะดวกเมื่อ พ.ศ. 2409 เปิดใช้ พ.ศ. 2411³

การขุดคลองดำเนินสะดวกนี้เป็นนโยบายที่จัดได้ว่าได้นำความเจริญให้แก่จังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง เพราะทำให้เส้นทางคมนาคมระหว่างจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองกับกรุงเทพฯ สะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น การค้าขายคล่องตัว พื้นที่เพาะปลูกขยายเพิ่มขึ้น⁴

¹อัตราปกติ คือ นาโค่นไร่ละ 1 สลึง นาฟางลอย ไร่ละ 1 สลึง 1 เฟื้อง

²สมชาย หลังหมอยา. ปัญหาชาวนาและนโยบายของรัฐบาลในรัชสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2521. หน้า 76 - 77.

³เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. เล่มเดิม. หน้า 351.

⁴พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชนิพนธ์เสด็จประพาสไทรโยค (จ.ศ. 1239). 2504. หน้า 11.

การพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมในเขตนี้ ได้แก่ การส่งเสริมการทำเหมืองแร่ ด้วยวิธีที่รัฐบาลดำเนินการเองและส่งเสริมให้เอกชนทำ ของรัฐบาล ได้แก่ การทำเหมืองทอง โดยรัฐบาลจัดหน่วยงานราชการสำหรับทำเหมืองทองโดยเฉพาะคือ "กองร้อนทอง" มีข้าราชการ¹ ประจำในกองนี้ ทองที่ร่อนได้จะถูกส่งไปเป็นส่วยไปให้เมืองหลวง² การส่งเสริมให้เอกชนเข้าดำเนินการ ที่สำคัญคือ กิจการเหมืองแร่ ซึ่งเป็นกิจการที่ไม่ว่าใครหลายนักเพราะต้องลงทุนสูงและขาดผู้ชำนาญการ รัฐบาลสนับสนุนด้วยวิธีอำนวยความสะดวกในการประมูลของเอกชนที่เข้ามาดำเนินการ ดังเช่น ในบางครั้งรัฐบาลได้ยินยอมให้ผู้ประมูลเข้ามาทดลองดำเนินการก่อนจึงตกลงทำสัญญาดำเนินการ³ จากนโยบายการส่งเสริมการทำเหมืองแร่ของรัฐบาลดังกล่าว มีผลในเวลาต่อมาเอกชนเข้ามาประมูลในการทำเหมืองแร่มากขึ้น

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นยุคแห่งการปรับปรุงและการพัฒนาประเทศแบบสมัยใหม่ รัฐบาลมุ่งพัฒนาประเทศในทุก ๆ ด้าน ทั้งทางด้านการเมือง การปกครอง สังคม และเศรษฐกิจ การพัฒนาทางเศรษฐกิจบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองที่สำคัญคือ

การพัฒนาทางด้านเกษตรกรรม ได้แก่ การส่งเสริมให้ประชาชนขยายพื้นที่เพาะปลูก ซึ่งเป็นนโยบายที่สืบทอดมาจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การดำเนินงานของรัฐบาล ได้แก่ ประกาศยกเว้นค่าน้ำในพื้นที่บุกเบิกใหม่ 3 ปีแรก เริ่มเมื่อ พ.ศ. 2417⁴ การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าจับจองที่ดินของหลวงที่ไม่ได้ใช้ทำประโยชน์และที่ดินที่เจ้าของ

¹ข้าราชการขุนนางที่ประจำในกองนี้ มีสิทธิ์ที่จะได้รับยศบรรดาศักดิ์ เช่นเดียวกับข้าราชการอื่น ๆ เช่น นายกองร้อนทอง เป็น ขุนบริบูรณ์สุวรรณ เป็นต้น

²มโนัส อัญญเกษตร. การปฏิรูปมณฑลราชบุรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2437 - 2457). 2520. หน้า 77.

³แหล่งเดิม. หน้า 78 - 79.

⁴นิติ กลีโกศล. การปรับปรุงค่าน้ำในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (2325 - 2482). 2525. หน้า 11.

จับจองไว้แต่ปล่อยยี่ห้อร้างว่างเปล่าไม่ทำประโยชน์ การเช่าที่ดินหลวงทำกิน และการซื้อ
สวนอพยพ¹

จากนโยบายส่งเสริมให้ประชาชนขยายพื้นที่เพาะปลูก ในรัชกาลที่ 4 - 5 นี้เอง
มีผลทำให้เกิดปัญหาตามมา ได้แก่ ปัญหาการจับจองที่ดินมากเกินไปจนความจำเป็นของผู้มีอิทธิพล
ปัญหาวิวาทเรื่องที่ดิน ปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินของราษฎรผู้ยากจน เป็นต้น

การพัฒนาแหล่งน้ำ ประชาชนในจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองต้องประสบปัญหาเรื่องน้ำ
คือ ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูก และปัญหาน้ำเค็มไหลถึงบริเวณ
เพาะปลูก ปัญหาเหล่านี้เกษตรกรในบริเวณนี้ต้องประสบมาช้านาน² การพัฒนาแหล่งน้ำและ
การแก้ปัญหาเรื่องน้ำของรัฐบาลในช่วงนี้ คือ ใน พ.ศ. 2430 - 2440 เป็นระยะเวลาที่
การค้าข้าวของไทยขยายตัวมากขึ้น อัตราการขยายตัวการค้าข้าวเพิ่มขึ้นเป็นที่น่าสนใจอย่าง
ยิ่ง³ รัฐบาลสนับสนุนชาวนา ด้วยการแก้ปัญหาชลประทานในบริเวณทุ่งราบภาคกลางตอนใต้
ที่ได้ขุดคลองไว้แต่เดิม ได้ขึ้นเขินขาดแคลนน้ำยิ่งขึ้นทุกปีไม่สะดวกต่อการคมนาคมและทำให้
การเพาะปลูกไม่เต็มผลเต็มที่ รัฐบาลได้ดำเนินการโดย มร.วันเดอร์โฮเด เจ้ากรมคลอง
ออกสำรวจและรายงานสภาพแม่น้ำแม่กลองและเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหา⁴ รัฐบาล
ได้ดำเนินการขุดลอกคลองและสร้างประตูระบายน้ำคลองดำเนินสะดวก ในระหว่าง พ.ศ.
2446 - 2452⁵

การพัฒนาเส้นทางคมนาคมที่สำคัญได้แก่ การสร้างทางรถไฟ คือรถไฟสาย
กรุงเทพฯ - เพชรบุรี จุดประสงค์ที่สร้างเพื่อรับส่งผู้โดยสารเป็นสำคัญ การสร้างจึงมุ่ง
ผ่านชุมชนใหญ่ ๆ คือ กรุงเทพฯ พระปฐมเจดีย์ บ้านโป่ง โพธาราม ราชบุรี และ

¹สวนอพยพ คือ สวนเก่าที่เจ้าของค้างภาษีค่าสวนและถูกยึดเป็นของหลวง

²กรมชลประทาน. 84 ปีของกรมชลประทาน. 2529. หน้า 495.

³กิตติ ดันไทย. คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย. 2520. หน้า 26.

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.9.2/39.
รายงาน มร.วันเดอร์โฮเดตรวจสอบ. (29 กันยายน - 16 พฤศจิกายน ร.ศ. 121).

⁵กรมชลประทาน. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินในทรงประกอบพิธีวาง
ศิลาฤกษ์เขื่อนวชิราลงกรณ์. 2510. หน้า 6.

เพชรบุรี อีกสายหนึ่งคือ กรุงเทพฯ - แม่กลอง จุดประสงค์ในการสร้างเพื่อให้ความสะดวกในการขนส่งสินค้า เส้นทางรถไฟสายนี้ คือ กรุงเทพฯ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม การคมนาคมในขณะนั้นโดยทั่วไปอาศัยแม่น้ำแม่กลองและทางเกวียน ต่อมาเมื่อมีการสร้างทางรถไฟ ทำให้การคมนาคมสะดวกกว่าเดิม ดังเช่น ทางรถไฟสายแม่กลองได้รับความนิยมมากเพราะ เป็นประโยชน์ต่อการขนส่งสินค้าพวก ปลา ปู กุ้ง และผลผลิตจากทะเลเข้ามายังกรุงเทพฯ¹

การพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการขยายกิจการและการเพิ่มผลผลิตโดยรัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการเอง ได้แก่ การทำเหมืองแร่ในจังหวัดสมุทรสงครามและโรงงานทำปูนขาว จังหวัดราชบุรี ผลจากการดำเนินการของรัฐบาลประสบกับความล้มเหลวกิจการขาดทุนเนื่องจากการฉ้อโกงของผู้จัดการและการขาดประสบการณ์ในการทำเหมือง ในที่สุดรัฐบาลได้ให้เอกชนเข้ามาประมูลเช่าและซื้อไปทำต่อตั้งนั้นในเวลาต่อมากิจการทางด้านอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ในเขตนี้จึงตกไปอยู่ในมือของเอกชนโดยเฉพาะนายทุนชาวจีน

นโยบายพัฒนาเศรษฐกิจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สำคัญ ได้แก่ การพัฒนาทางด้านเกษตร ดังเช่น ในต้นรัชสมัยคือ พ.ศ. 2454 และ พ.ศ. 2455 เกิดภาวะฝนแล้งติดต่อกันทำให้การทำนาไม่ไ้ผลเช่น เกิดข้าวยากหมากแพงในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง² รัฐบาลได้ให้ความช่วยเหลือ เช่น จัดซื้อพันธุ์ข้าวอย่างดีแจกจ่ายราษฎรที่ยากจน³ ต่อมา พ.ศ. 2460 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่การทำนาไม่ไ้ผลอีกจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรรมการช่วยเหลือราษฎรที่ประสบอุทกภัยเช่น แจกข้าวเพื่อบริโภค แจกพันธุ์ข้าวเพื่อเพาะปลูก จัดซื้อโคจ่านายราษฎรที่ขาดแคลนและนำสัตว์แพทย์ตรวจสัตว์ที่จะซื้อ

¹ ชัยยันต์ ออโอสถ. เล่มเดิม. หน้า 163 - 164.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6. ม.3.4/6. ข้าวยากหมากแพงในมณฑลราชบุรี. (16 ตุลาคม - พฤษภาคม 2454).

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.13/512. กระทรวงเกษตรแจกพันธุ์ข้าวปลูกให้แก่ราษฎรที่อดค้ำในมณฑลราชบุรี. (11 พฤษภาคม ร.ศ. 130).

าให้มากที่สุด ถนนนี้จึงได้สร้างผ่านชุมชน ไร่ สวนตลอดเส้นทาง¹ พ.ศ. 2460 ตัดถนนจากบ้านโป่ง ไปกาญจนบุรี จุดประสงค์เพื่อใช้เป็นประโยชน์ในการที่จะนำสินค้ามาขึ้นรถไฟในฤดูแล้งและเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์การขนส่งของทหาร² พ.ศ. 2467 ตัดถนนจากเพชรบุรีมาเชื่อมต่อกับถนนกาญจนบุรี เพื่อเป็นเส้นทางขนส่งสินค้า³

ทางด้านการส่งเสริมอุตสาหกรรม ได้แก่ การอำนวยความสะดวกแก่ผู้ประกอบการ การทำเหมืองแร่ กล่าวคือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกิจการในการทำเหมืองแร่ในจังหวัดราชบุรี กาญจนบุรีเจริญมากขึ้น มีผู้ขออาชญาบัตรและประทานบัตรมากราย ดังนั้นเพื่ออำนวยความสะดวกแก่พ่อค้านายเหมือง พ.ศ. 2466 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศใช้พระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่พระพุทธศักราช 2461 ครอบคลุมไปถึงการทำเพชรพลอยต่าง ๆ ด้วย⁴ การดำเนินงานของรัฐบาลในการส่งเสริมการทำเหมืองแร่ในเขตนี้ เป็นผลทำให้มีประชาชนนิยมมาเลี้ยงโชคในเขตบ่อพลอย ทำให้เกิดแหล่งชุมชน ร้านค้าเพิ่มมากขึ้น⁵

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ที่สำคัญ ได้แก่ การพัฒนาเส้นทางคมนาคม คือ การสร้างถนน เพชรบุรี - กาญจนบุรี ซึ่งเป็นถนนที่สร้างค้างแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อสร้าง

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 พ.6/1. ทำถนนไปบ้านโป่ง โพธาราม เพชรบุรี กาญจนบุรี. (6 ตุลาคม 2458).

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 พ.6/1. ทำถนนบ้านโป่ง กาญจนบุรี.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 พ.6/1. ถนนเพชรบุรีเชื่อมถนนกาญจนบุรี. (26 พฤศจิกายน 2467).

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ.2/14. ประกาศเรื่องทำเหมืองแร่คุ้มครองไปถึงเพชรพลอยต่าง ๆ ได้.

⁵กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.26.5 ค/15. บ่อพลอยจังหวัดกาญจนบุรี. พ.ศ. 2471.

เสร็จ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นทางหลวงแผ่นดินภาคใต้สายที่ 19¹

ทางด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ ได้ดำเนินการขุดลอกคลองท่าผา คลองตาตด คลองท่าสารและคลองบ้านใหม่ เพื่อช่วยหล่อพื้นที่เพาะปลูกฝั่งแม่น้ำแม่กลอง²

ผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองตั้งแต่รัชกาลที่ 4 - 7 มีผลทำให้สภาพเศรษฐกิจที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ขยายตัวเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะการขยายตัวทางด้านพื้นที่เพาะปลูกและการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร แต่ในขณะเดียวกันปัญหาที่เกิดขึ้นพร้อมกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ คือ ปัญหาการประกอบอาชีพอันประกอบด้วยปัญหาดั้งเดิมและปัญหาที่ขยายตัวตามสภาพเศรษฐกิจ ปัญหาเหล่านี้กล่าวโดยสรุป คือ

ปัญหาเรื่องน้ำ อันได้แก่ปัญหาน้ำท่วม สาเหตุเพราะแม่น้ำแม่กลองมีขนาดไม่ใหญ่กว่าแม่น้ำแควน้อยแควใหญ่ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำแม่กลอง ดังนั้นเมื่อใดแม่น้ำแควน้อยแควใหญ่มีปริมาณน้ำมากพร้อมกันทั้งสองแคว น้ำในแม่น้ำแม่กลองจะล้นฝั่ง³ ปัญหาการขาดแคลนน้ำ สาเหตุเพราะในฤดูแล้งการไหลของแม่น้ำแม่กลองมีอัตราการไหลน้อยมาก ดังนั้นแม่น้ำแม่กลองจึงมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำที่จะส่งไปตามคลองต่าง ๆ ไม่เพียงพอ⁴ อีกปัญหาหนึ่งคือปัญหาเรื่องน้ำเค็มไหลท่วมพืชผลของประชาชน สาเหตุเนื่องจากน้ำไหลลงสู่ทะเลในฤดูแล้งน้ำทะเลจึงหนุนเข้ามาในบริเวณที่เพาะปลูกของประชาชน ปัญหาเรื่องน้ำของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองนั้นรัฐบาลได้ดำเนินการช่วยเหลือ เช่น การขุดลอกคลอง การสร้างท่อนกั้นน้ำ และส่งเครื่องสูบน้ำไปช่วยกรณีที่ขาดแคลนน้ำ เป็นต้น

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 พ.6/1. ถนนเพชรบุรี - กาญจนบุรี.

²กรมชลประทาน. เล่มเดิม. หน้า 86.

³กรมชลประทาน. 84 ปีของกรมชลประทาน. 2529. หน้า 495.

⁴กิตติ ตันไทย. เล่มเดิม. หน้า 15 - 16.

ปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม ได้แก่ปัญหาโจรผู้ร้ายปล้นวัว ควาย สาเหตุเพราะต้องการวัวควายในการทำนาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว¹ ปัญหาช่องสุ่มพรรคพวกและปัญหาแย่งชิงผลประโยชน์ของผู้มีอิทธิพล ดังเช่น เจ้าภาชีนายอากร พ่อค้านายเหมือง และเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เป็นต้น นอกจากนั้นสภาพของท้องที่มีป่าเขาเหมาะเป็นที่พักซ่อนของโจรผู้ร้ายได้ดี จากเหตุการณ์และสภาพดังกล่าว จึงเป็นเหตุให้โจรผู้ร้ายในเขตจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีมากดังเช่น หนังสือศรีกรุงลงฉบับวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2471 ลงข่าวไว้ว่า "...โจรผู้ร้ายในจังหวัดราชบุรีนับว่าจะแน่นเป็นที่หนึ่งกว่าทุกจังหวัดหรือมณฑล..."² การแก้ปัญหาโจรผู้ร้ายในเขตนี้ ที่สำคัญดังเช่น การทำตัวรูปพรรณสัณฐานให้ราษฎรที่ซื้อขาย โค กระบือ ห้ามมิให้ราษฎรยิงปืนเวลากลางคืน การเลิกอากรบ่อนเบี้ย การห้ามเล่นการพนันขึ้นต่อและสั่งกำชับเข้าปราบปราม เป็นต้น

ปัญหาการเสียภาษีของประชาชนในจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ประชาชนในเขตนี้ต้องเสียภาษีมากประเภทตามทรัพยากรธรรมชาติ การประกอบอาชีพและผลผลิตส่วนใหญ่ต้องเสียภาษี เป็นเหตุให้ประชาชนในเขตนี้ต้องร้องเรียนขอลดหย่อนภาษีทั้งในยามปกติและยามประสบภัยต่าง ๆ อยู่บ่อย ๆ นอกจากนั้นยังต้องประสบกับปัญหาการขูดรีดของเจ้าภาชีนายอากร ปัญหาการทำนาบกพร่องของเจ้าพนักงานเก็บภาษี รัฐบาลได้แก้ไขปัญหาเรื่องภาษี ที่สำคัญซึ่งมีผลต่อประชาชนในเขตจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ได้แก่ การยุบเลิกเจ้าภาชีนายอากรเมื่อ พ.ศ. 2435³ การผ่อนผันการเก็บภาษีในท้องที่อดขัด การปรับปรุงการเก็บภาษีนายอากร เป็นต้น

¹ชยันต์ ออโอสถ. เล่มเดิม. หน้า 86.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม 26.4/34. เทียบบ้านโป่ง. พ.ศ. 2471.

³สมสาท ชวนไชยสิทธิ์. การปฏิรูปภาษีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2515. หน้า 79.

ปัญหาพ่อค้าคนกลาง เป็นปัญหาที่ประชาชนในเขตนี้ประสบอยู่เช่นกัน ได้แก่การถูกพ่อค้าเอาเปรียบคดโกง ดังเช่น ในท้องที่อำเภอปากท่อจังหวัดราชบุรี มีการตกข้าววิธีการคือ ชาวนานานท้องที่อำเภอปากท่อต้องพาสัญญาเงินกู้กับเจ้าของเงินแต่การใช้เงินต้องใช้เป็นข้าวเปลือกตามที่เจ้าของเงินกำหนด¹ ปัญหาการโกงตราซังเครื่องตวงของพ่อค้า² เป็นต้น การดำเนินงานของรัฐบาลที่สำคัญ ได้แก่ การห้ามตกข้าวใน พ.ศ. 2420³ และการออกพระราชบัญญัติ ซังตวงวัด พ.ศ. 2466⁴ เป็นต้น

ปัญหาที่ดิน จากผลของการขยายตัวของพื้นที่เพาะปลูก ที่ดินอันเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต เป็นที่ต้องการของเกษตรกรรมมากขึ้น โดยเฉพาะที่ดินตามแนวคลองและตามแหล่งชุมชน จากนโยบายส่งเสริมขยายพื้นที่เพาะปลูกรวมทั้งระบบการทํานานของรัฐบาลยังไม่รัดกุม ทำให้เกิดการจับจองที่ดินไว้มาก ๆ ปัญหาแย่งชิงที่ดินทำกิน ปัญหาขาดแคลนที่ดินทำกิน เป็นต้น การดำเนินงานของรัฐบาลในการแก้ปัญหาที่ดิน ได้แก่ การออกพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน พ.ศ. 2451 (ร.ศ. 127)⁵ การประกาศยกเลิกการเก็บที่นาหวงห้าม พ.ศ. 2466⁶ และการจัดสรรที่ดินทำกินให้ประชาชน เป็นต้น

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม 26.5ก/55. ข้าวเกร็ดราชบุรี. พ.ศ. 2471 - 2472.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.7/1. รายงานสินค้าออก.

³ชยันต์ ออไอสุญ. เล่มเดิม. หน้า 49.

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ.2/1. พระราชบัญญัติซังตวงวัด.

⁵พิชัย สิงห์ทอง. นโยบายส่งเสริมการเกษตรกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2523. หน้า 30 - 31.

⁶กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.2/34. ประกาศยกเลิกการเก็บค่าที่หวงห้ามตามประกาศวิธีเก็บค่านา ร.ศ. 124.

ปัญหาบทบาทชาวจีนในเขตจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง เริ่มมากขึ้นพร้อมกับการขยายตัวของเศรษฐกิจ จากสภาพเศรษฐกิจในช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 จะพบว่า ชาวจีนเป็นผู้มีบทบาทในการควบคุมเศรษฐกิจและเข้ามาครอบงำผลประโยชน์ กล่าวคือ ทางด้านเกษตรกรรมชาวจีนเข้ามาจับจองที่ดินอันอุดมสมบูรณ์ ทั่วสวน ทาไร่ เป็นเจ้าของไร่นาสวนปลูกหอม ปลูกกระเทียม ทางด้านอุตสาหกรรมชาวจีนเป็นเจ้าของ โรงเตาปูน โรงสี และเป็นผู้จัดการโรงงานมือตาลของรัฐบาล และทางด้านค้าขายชาวจีนเป็นพ่อค้ารับซื้อสินค้าจากเกษตรกรส่งไปยังตลาดกรุงเทพฯ เป็นเจ้าของกิจการร้านค้าย่อยในชุมชนโดยทั่วไป นอกจากนั้นชาวจีนได้รวมตัวกันสร้างอิทธิพลสร้างความวุ่นวายทะเลาะวิวาท ดังเช่น กรณีอั้งยี่ก่อจลาจลเพื่อแย่งชิงผลประโยชน์ในเขตจังหวัดราชบุรี สมุทรสงคราม บทบาทของรัฐบาลในการแก้ปัญหาเรื่องชาวจีน คือพยายามลดบทบาทชาวจีนลง ดังเช่น การเลิกเจ้าภาษีนายอากร การแก้ปัญหาการเอารัดเอาเปรียบของพ่อค้าที่ส่วนใหญ่เป็นชาวจีน เช่น การออกพระราชบัญญัติขังตวงวัด และปราบปรามชาวจีนที่สร้างความวุ่นวาย เป็นต้น

จากประเด็นต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเรื่องนโยบายรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475 เป็นเรื่องที่น่าสนใจและถ้าหากได้ศึกษาค้นคว้าแล้วจะ เป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจที่ต้องการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเศรษฐกิจในบริเวณนี้ในช่วงระยะหลัง พ.ศ. 2475

งานวิจัยของบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือใกล้เคียงกับเรื่องนี้ ได้แก่ ปริณฎานิพนธ์ของ มณัส ัตถุเกษตร จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร พ.ศ. 2520 เรื่อง การปฏิรูปมณฑลราชบุรีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2437 - 2457) ซึ่งพบว่าการปฏิรูปการปกครองนั้นเจ้าเมือง กรมการเมือง มีอำนาจในการปกครองมาก เจ้าเมืองกดขี่ข่มเหงราษฎรเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล มณฑลราชบุรีได้มีการพัฒนาและปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ผลดีกว่าเดิมโดยเฉพาะปัญหาโจรผู้ร้าย

วิทยานิพนธ์ของ ชยันต์ ออโอสัญ จากมหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2526 เรื่องสภาพเศรษฐกิจมณฑลราชบุรี พ.ศ. 2437 - 2453 ซึ่งพบว่า มณฑลราชบุรีเป็นเขตที่มีสภาพภูมิประเทศและ เศรษฐกิจเหมาะสมที่จะ เป็นแหล่งผลิตสินค้าทั้งทางด้านเกษตรกรรม และอุตสาหกรรม ผลผลิตจำนวนมากถูกส่งเข้ามาจำหน่ายในกรุงเทพฯ โดยพ่อค้าคนจีนเป็นผู้ควบคุม นอกจากนี้ยังพบว่า ผลผลิตจากการเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมได้ผลมากขึ้น แต่วิธีการและ เทคนิคการผลิต ตลอดจนแนวความคิดสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนโดยทั่วไปในเขตนี้ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเท่าไรนัก

งานวิจัยของ มโนส อัญญเกษตร และ ชยันต์ ออโอสัญ เป็นงานวิจัยที่สามารถนำมาสนับสนุนผลงานวิจัยเรื่องนโยบายรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง¹ ระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475 ได้โดยเฉพาะเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจ และ บทบาทของรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ในช่วงรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ดังนั้นผู้เขียนจึงขอเสนองานวิจัยเรื่อง "นโยบายรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475"

¹พ.ศ. 2437 - 2476 กาญจนบุรี ราชบุรี และสมุทรสงคราม เป็นส่วนหนึ่งของมณฑลราชบุรี

ความมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจและนโยบายของรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475
2. เพื่อศึกษาการดำเนินงานในการพัฒนาเศรษฐกิจ ปัญหาและการแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ผลที่เกิดจากการดำเนินงานของรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจ และการแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475

ความสำคัญในการศึกษา

1. ทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจสามารถวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจและนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475 ได้
ถ่องแท้
2. เพื่อเป็นประโยชน์และแนวทางสำหรับรัฐบาลในการวางนโยบายทางเศรษฐกิจ
เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นต่อไป
3. เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
4. เพื่อเป็นประโยชน์และ เป็นแนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับภูมิภาคนี้หลัง พ.ศ. 2475
ต่อไป

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษานโยบายรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475 ผู้วิจัยจะศึกษาจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองไหลผ่าน คือ จังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี สมุทรสงคราม โดยจะศึกษาระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475 อย่างละเอียด ส่วน ช่วงก่อน พ.ศ. 2398 จะศึกษาพอสังเขป

สมมติฐาน

1. จังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีทรัพยากรธรรมชาติที่สนับสนุนการผลิตที่สำคัญของประเทศทั้งทางด้านเกษตรและอุตสาหกรรม
2. นโยบายรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475 มุ่งแก้ปัญหาเฉพาะหน้ามากกว่าที่จะวางแผนระยะยาว
3. นโยบายรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีอุปสรรคในการดำเนินงาน คือ การขาดแคลนงบประมาณและการขาดประสิทธิภาพการทํานองของเจ้าหน้าที่
4. ผลจากการดำเนินงานของรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475 ทำให้พื้นที่เพาะปลูกและผลผลิตทางด้านเกษตรและอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น การค้าขายตัว ชาวจีนควบคุมด้านเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น

วิธีการศึกษา

ใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์และ เสนอรายงานพรรณาวិเคราะห์ในการศึกษา จะใช้ทั้ง เอกสารขั้นต้นและ เอกสารชั้นรองประกอบกัน

แหล่งข้อมูล

1. หอสมุดแห่งชาติ
2. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
3. ห้องสมุดกระทรวงเกษตร
4. ห้องสมุดกระทรวงมหาดไทย
5. ห้องสมุดกรมชลประทาน
6. ห้องสมุดมหาวิทยาลัยต่าง ๆ
7. การสัมภาษณ์บุคคล

บทที่ 1

ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ที่บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง

1. ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีพื้นที่อยู่ในบริเวณภาคกลางทางทิศตะวันตก มีแม่น้ำแม่กลองไหลผ่าน ประกอบด้วยจังหวัด กาญจนบุรี ราชบุรี สมุทรสงคราม บริเวณนี้คือส่วนหนึ่งของพื้นที่บริเวณที่ราบลุ่มน้ำตอนกลาง ได้แก่ บริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากน้ำแม่กลองตอนล่าง ส่วนนี้คือบริเวณจังหวัดสมุทรสงคราม และราชบุรี¹ เป็นบริเวณที่ลาดต่ำลงไปสู่ทะเล พื้นที่ดินเป็นดินเหนียว โดยทั่วไปมีความเค็มอยู่ด้วย พื้นที่ในบริเวณนี้เหมาะที่จะทำนา ทำสวนผัก สวนผลไม้ ส่วนเขตที่ดินเค็มมีการทำสวนมะพร้าวเพื่อทำน้ำตาลปีบ² และบริเวณที่ใกล้ฝั่งแม่น้ำแม่กลองตอนบนเป็นท้องที่ที่มีน้ำท่วมระยะสั้น ๆ ในฤดูฝน ได้แก่ บริเวณ จังหวัดราชบุรี อำเภอบ้านโป่ง โพธาราม และอำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี อำเภอเมือง และอำเภอท่ามะกา³ พื้นที่เหมาะในการทำนา ทำไร่

บริเวณอีกส่วนหนึ่งของบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง คือบริเวณเทือกเขาและหุบเขาทางทิศตะวันตก เทือกเขาทางทิศตะวันตกบริเวณนี้ คือบริเวณทิวเขาถนนธงชัย อันเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำแควใหญ่ และทิวเขาตะนาวศรีอันเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำแควน้อย แม่น้ำแควใหญ่และแควน้อยมาบรรจบเป็นแม่น้ำแม่กลอง บริเวณนี้อยู่ในเขตจังหวัดกาญจนบุรี และราชบุรี เป็นบริเวณที่มีฝนตกชุกและป่าไม้ขึ้นตลอดทั้งปี⁴

¹สวาท เสนาณรงค์. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. 2516. หน้า 38.

²มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. โครงการพัฒนาชนบทลุ่มแม่น้ำแม่กลอง. 2519. หน้า 10.

³สวาท เสนาณรงค์. เล่มเดิม. หน้า 35 - 36.

⁴แหล่งเดิม. หน้า 38 - 40.

2. ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและ เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ อันได้แก่ ดิน น้ำ แร่ ป่าไม้ และสัตว์ป่า ทรัพยากรเหล่านี้ในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์และแตกต่างกันไปตามภูมิประเทศ ได้แก่

2.1 ดิน ดินบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง เป็นดินที่เกิดจากตะกอนที่น้ำพัดพามาทับถม¹ ได้แก่ดินชุดสมุทรสงคราม มีหน้าดินลึก การระบายน้ำค่อนข้างเลว น้ำซึมผ่านเร็ว เพราะมีรูปู และรูไม่มาก เป็นดินเหนียวสีน้ำตาล ดินนี้ส่วนใหญ่ใช้ปลูกมะพร้าว ปรับปรุงดินโดยการยกร่อง² และดินชุดดาเนินสะดวกหน้าดินลึก การระบายน้ำค่อนข้างเลว เป็นดินเหนียวปนทราย สีเทาเข้มปนดำ ในดินชั้นบนจะพบเปลือกหอยอยู่เป็นจำนวนมากและในบางแห่งจะพบในดินชั้นล่างด้วย ดินชนิดนี้จะมีค่าอุดมสมบูรณ์สูง เหมาะสำหรับปลูกผัก ทุเรียนผลไม้ และปลูกพืช³

ดินอีกส่วนหนึ่งของบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองคือดินบริเวณทางทิศตะวันตก เป็นดินค่อนข้างใหม่เกิดจากตะกอนที่แม่น้ำพามาทับถม มีอายุไม่มากนัก ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบสูง ๆ ต่ำ ๆ บริเวณนี้คือ ในเขตจังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี เป็นดินที่ส่วนมาก ใช้ปลูกพืชไร่ เช่น ปลูกอ้อย ฝ้าย พริก เป็นต้น⁴

¹สวาท เสนาณรงค์. เล่มเดิม. หน้า 96.

²กรมพัฒนาที่ดิน. "ดินชายทะเล," พื้นฐานทางวิชาการในการจัดและพัฒนาที่ดินชายทะเล. 2521. หน้า 31.

³แหล่งเดิม. หน้า 33.

⁴สวาท เสนาณรงค์. เล่มเดิม. หน้า 98 - 100.

สมรรถนะ ของดิน

สมรรถนะ ของดินทางการเกษตรของบริเวณลุ่มน้ำแม่กลองแบ่งได้เป็น 3 ประเภท

1. บริเวณสมรรถนะ ดินสูงและปานกลางส่วนใหญ่เป็นบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางทาง ด้านตะวันออกของบริเวณลุ่มน้ำแม่กลองและบริเวณที่ราบสูง ๆ ต่ำ ๆ ทางตอนกลางและทาง ด้านตะวันตก ลักษณะดินเป็นดินเหนียวและดินร่วนซึ่งเกิดจากการทับถมของตะกอนน้ำพา (Alluvial Soils) จึงมีความอุดมสมบูรณ์มาก มีการระบายน้ำแลเหมาะสมกับการปลูกข้าว พืชไร่ ผักและผลไม้
2. บริเวณสมรรถนะปานกลาง เป็นบริเวณที่อยู่ตอนกลางของบริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง ลักษณะ เป็นดินทรายปนดินเหนียวซึ่งเกิดจากการทับถมของตะกอนน้ำเก่าและการพังทลายของที่ดินเก่าบริเวณภูเขาจึงมีความอุดมสมบูรณ์พอควร มีการระบายน้ำดี เหมาะกับการปลูกพืชไร่
3. บริเวณสมรรถนะ ดินต่ำ เป็นบริเวณที่อยู่ทางด้านตะวันตกของบริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง ทั้งหมด ลักษณะดินเป็นดินภูเขาและมีดินแดงปนกันอยู่กับบริเวณชายฝั่งทะเลในจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งมีลักษณะ เป็นดินเค็ม บริเวณนี้พืชที่ขึ้นโดยทั่วไปส่วนมากจะเป็นปาล์มและปาล์มลายเลน¹

2.2 น้ำ

น้ำในบริเวณนี้ที่สำคัญ คือ

น้ำฝน ส่วนใหญ่ของฝนที่ตกในบริเวณลุ่มน้ำแม่กลองเกิดจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งตามปกติจะเริ่มตกในราวเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ปริมาณและความถี่ของน้ำฝนจะค่อย ๆ เพิ่มขึ้นจากตอนต้นฤดูจนถึงราวเดือนกันยายน ซึ่งมีปริมาณและความถี่สูงสุดและลดลงในเดือนถัดมาอย่างไรก็ตามจะมีช่วงขาดฝนระยะสั้น ๆ ในเดือนมิถุนายนหรือกรกฎาคมอยู่บ้างแต่ปริมาณน้ำฝนในเดือนทั้งสองนี้จะ ไม่แตกต่างจากที่ตกในเดือนพฤษภาคมนัก

¹อุศนา จันทรหอม. การศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบของแหล่งอุตสาหกรรม บริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง. 2526. หน้า 28 - 29.

พื้นที่ทางด้านติดกับเทือกเขาตะนาวศรีคือแถบจังหวัดกาญจนบุรี และราชบุรีบางส่วน
ที่เป็นด้านอับลมจะรับลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ไม่เต็มที่ ทำให้ประสบกับปัญหาฝนน้อย¹

น้ำท่า น้ำท่าในที่นี้หมายถึงน้ำฝนส่วนที่เหลือจากการไหลซึมเข้าไปในดินแล้วไหลลง
สู่แม่น้ำ ลำคลอง หนอง บึง² น้ำท่าในเขตนี้แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. น้ำท่าจืด คือ น้ำท่าที่อยู่บริเวณที่น้ำเค็มท่วมไม่ถึง ได้แก่ น้ำท่าในบริเวณจังหวัด
ราชบุรี และจังหวัดกาญจนบุรี
2. น้ำท่ากร่อยและเค็ม คือ น้ำที่มีน้ำทะเลไหลมาท่วมถึง คือ น้ำท่าบริเวณจังหวัด
สมุทรสงคราม

แหล่งน้ำธรรมชาติ ในเขตนี้มีแหล่งน้ำที่สำคัญ คือ

แม่น้ำแม่กลอง เป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของราษฎรใน
ทุ่งราบภาคกลาง³ มีต้นกำเนิดจากแม่น้ำแควใหญ่ แควน้อย แควทั้งสองไหลมาบรรจบกัน
ที่ตำบลปากแพรกในเขตเมืองกาญจนบุรี เริ่มไหลสู่ทุ่งราบภาคกลางตะวันออกเฉียงใต้ผ่านอำเภ
ท่าม่วง อำเภอท่ามะกา เข้าท้องที่จังหวัดราชบุรี ผ่านอำเภอบ้านโป่ง แม่น้ำเปลี่ยนแนวลง
ทางใต้ ผ่านอำเภอโพธารามมาจนถึงอำเภอราชบุรี แม่น้ำกลับไหลลงทางตะวันออกเฉียงใต้
ตามเดิม เข้าท้องที่จังหวัดสมุทรสงคราม เริ่มจากอำเภอบางคนที อำเภออัมพวา
ไปลงทะเลที่อำเภอเมืองสมุทรสงคราม⁴

¹ราชบุรี. เปิดศาลากลางจังหวัดราชบุรี 13 มิถุนายน 2525. 2525.

หน้า 4 - 5.

²มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. รายงานการสำรวจข้อมูลพื้นฐานในเขตโครงการพัฒนา
ชนบทลุ่มแม่น้ำแม่กลอง พ.ศ. 2517. 2519. หน้า 22.

³กรมชลประทาน. 87 ปีชลประทาน. 2532. หน้า 47.

⁴กรมชลประทาน. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์
เขื่อนวชิราลงกรณ์. 2510. หน้า 3.

ลุ่มแม่น้ำแม่กลองได้รับฝนจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ในเดือนพฤษภาคม - เดือนตุลาคม และอาจได้รับฝนใหญ่จากพายุไซโคลนของอ่าวเบงกอลที่ต้นน้ำท่านี้ได้ ในราวเดือนพฤษภาคมและที่ต้นแควน้อยและแควใหญ่ในราวเดือนมิถุนายน ส่วนอิทธิพลของลมใต้ฝุ่นก็เดินไปถึงลุ่มน้ำนี้ได้เหมือนกันและอาจตกหนักที่สุดที่ต้นแควใหญ่และแควน้อยได้ในเดือนกันยายน สำหรับที่ต้นน้ำท่าซึ่งมักจะล่าไปถึง เดือนตุลาคมและพฤศจิกายน

จะนับระดับน้ำท่าในแม่น้ำแม่กลองจึงขึ้นสูงได้ถึง 3 คราว คือ ในราวเดือนพฤษภาคม ต่อมิถุนายนเป็นครั้งแรก เป็นการเริ่มขึ้นของระดับน้ำประจำปี น้ำจะสูงขึ้นกว่าระดับน้ำในฤดูแล้งราว 3 - 4 เมตร แล้วจะยุบลงไปราว 2 เมตรชั่วขณะหนึ่ง ในราวเดือนกรกฎาคมเป็นเวลาหนึ่งเดือน แล้วระดับน้ำจะกลับขึ้นมาใหม่โดยรวดเร็วในเดือนสิงหาคม ในปลายเดือนสิงหาคมหรือในเดือนกันยายนจะมีระดับน้ำยอดสูงสุดของปี ในบางปีก็มีระดับน้ำสูงขึ้นอีกเป็นยอดที่สามในเดือนตุลาคมและพฤศจิกายนได้อีกด้วย แต่ยอดนี้จะไม่สูงเท่ายอดที่สอง¹

ขนาดของลำน้ำแม่กลอง ลำน้ำแม่กลองมีขนาดไม่โตกว่าแควใหญ่และแควน้อยมากนัก จะเห็นถ้าเวลาแควใดมีน้ำเกิดมากอย่างเต็มที่ บ่าลงมาจากแควนั้นเพียงแควเดียว ระดับน้ำในแม่น้ำแม่กลองก็จะขึ้นจนเกือบถึงขอบฝั่งได้และถ้าน้ำท่าเกิดสองแควพร้อมกันเมื่อไรเมื่อนั้นน้ำในแม่น้ำแม่กลองจะล้นฝั่ง จะขึ้นในเดือนสิงหาคมหรือกันยายน น้ำจึงอาจล้นตลิ่งได้เสมอ และทุ่งฝั่งซ้ายเป็นที่ราบลุ่มที่ใหญ่มาก โดยเฉพาะจากตอนใต้ตั้งแต่อำเภอบ้านโป่งลงมาจะมีระดับน้ำต่ำกว่าตลิ่งเกือบ 3 - 4 เมตร น้ำที่ล้นฝั่งจึงมีอ่างเป็นที่พักอยู่ชั่วคราวในขณะที่ยังไหลลงทะเลไม่ทันถึงแม้ระดับน้ำในแม่น้ำจะยังไม่ขึ้นถึงตลิ่งน้ำก็ยังไหลเข้าไปสู่คลองต่าง ๆ ได้ ทุ่งนี้จึงเกิดน้ำท่วมปีละสองครั้งเป็นอย่างน้อยทุกปี ฉะนั้นเวลาน้ำหลากลงมาและไหลบ่าเข้าไปในทุ่งจึงหาอันตรายให้แก่นาทุกครั้งไป ในต้นฤดูน้ำไหลเข้าไปน้อยแต่ต้นข้าวยังเล็กอยู่จึงเสียหายในปลายฤดูต้นข้าวสูงแล้วก็จริงแต่น้ำบ่าเข้าไปมากก็เกิดเสียหายอีก²

¹กรมชลประทาน. เล่มเดิม. หน้า 4.

²แหล่งเดิม.

แม่น้ำแควใหญ่ ต้นกำเนิดคือทิวเขาถนนธงชัย¹ ต้นน้ำอยู่อำเภออุ้มผางจังหวัดตาก ไหลจากเหนือลงใต้เมื่อจวนจะเข้าเขตจังหวัดกาญจนบุรีลำน้ำได้เปลี่ยนทางตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านท้องที่อำเภอทองผาภูมิ และเมื่อเข้าท้องที่อำเภอศรีสวัสดิ์ ลำน้ำไหลตามเขตเส้นแบ่งเขต จังหวัดกาญจนบุรีและ จังหวัดอุทัยธานีตอนหนึ่ง ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำแควน้อยที่ตำบลปากแพรก จังหวัดกาญจนบุรี²

แม่น้ำแควน้อย ต้นกำเนิดคือเทือกเขาตะนาวศรี เป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำแม่กลอง

แม่น้ำภาชี อยู่ในเขตจังหวัดราชบุรีซึ่งไหลไปรวมกับแม่น้ำแม่กลองในท้องที่จังหวัด กาญจนบุรี ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญรองลงมาจากแม่น้ำแม่กลอง

คลองดำเนินสะดวก เป็นคลองขุดเชื่อมแม่น้ำแม่กลองกับแม่น้ำท่าจีนอยู่ในเขตอำเภอ ดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญของอำเภอนี้ในทาง เกษตรกรรมและการ คมนาคมทางน้ำ

2.3 แร่ หมายถึงทรัพยากรที่เป็นอนินทรีย์วัตถุมีส่วนประกอบทางเคมีกับทางลักษณะ ฟิสิกส์หรือเปลี่ยนแปลงได้เล็กน้อย ไม่ว่าจะต้องกลุ่หรือหลอมก่อนและหมายความรวมถึง ถ่านหิน หินอ่อน แร่ธาตุในเขตนี้ได้แก่

แร่ดีบุก มีมากแถบเทือกเขาตะนาวศรีชายแดนระหว่างประเทศไทยกับพม่า และในท้องที่อำเภอกาญจนบุรี อำเภอทองผาภูมิ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี และ ในเขตท้องที่อำเภอสามเงา จังหวัดราชบุรี

แร่ทองคำ มีในบริเวณลิวาเขาตะนาวศรี ในท้องที่อำเภอทองผาภูมิ จังหวัด กาญจนบุรี แร่ทองคำที่ขุดและร่อนได้ในบริเวณนี้เป็นทองคำเนื้อบริสุทธิ์ประมาณ 90% เช่นเดียวกับทองคำที่ขุดได้ที่อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ แหล่งทองคำในอำเภอทองผาภูมินี้ ในสมัยโบราณสำหรับส่งไปเป็นเครื่องบรรณาการหรือส่วยทอง ซึ่งเจ้าเมืองจะต้องส่งไปกรุงเทพฯ

¹สาาท เสนาณรงค์. เล่มเดิม. หน้า 39.

²ราชบัณฑิตยสถาน. อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย. 2521. หน้า 43.

พลอยหรือรัตนชาติ มีมากในอำเภอบ่อพลอย การขุดพลอยเป็นกิจการที่ทำกัน
มากในช่วงรัชกาลที่ 5 - 7

นอกจากนั้นบริเวณแถบจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองยังมีแร่ธาตุอื่นอีกได้แก่ แร่พลูออลท์
แร่พลวง แร่ทองแดง แร่แมงกานีส แร่เหล็ก เป็นต้น

นอกจากแร่ธาตุต่าง ๆ ในเขตนี้แล้ว ยังมีทรัพยากรที่สำคัญอีก ได้แก่

ทราย เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ทั่วไปในลำน้แม่กลองในท้องที่อำเภอบ้านโป่ง
โพธาราม และอำเภอราชบุรี เป็นทรายที่มีคุณภาพดีเหมาะแก่การก่อสร้างทั่ว ๆ ไป เป็นสินค้า
สำคัญของจังหวัดราชบุรี

หิน มีอยู่มากในบริเวณเขาแก้วพระ เขาอีชัน อำเภอบางแพ อำเภอราชบุรี
และอำเภอเขาชะลุ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

2.4 ป่าไม้ เขตจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้ หากที่มีประชาชน
ส่วนหนึ่งในเขตนี้ประกอบอาชีพ ตัดไม้ เฝือก่าน ขายของป่า ดังจะเห็นได้ว่าในจำนวนเนื้อที่
ทั้งหมดของจังหวัดกาญจนบุรี ในปี พ.ศ. 2517 19,485,881 ตารางกิโลเมตร มีเนื้อที่ป่าไม้
เสีย 11,773,078 ตารางกิโลเมตร ได้แก่ ไม้ เต็ง รัง ชิงชัน แดง ประดู่ อินทนิล
ตะคร้ำ หมอมอม พฤษ์ มะค่าโมงเสลา ก้านเหลือง กระจับปี่ ฯลฯ นอกจากนั้นเป็น
ประเภทไม้รวก ไม้ไผ่¹

จังหวัดราชบุรีใน พ.ศ. 2525 มีพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 53.2% ของพื้นที่ของจังหวัด
ลักษณะป่าส่วนใหญ่เป็นป่าโปร่ง ประกอบไปด้วย ไม้ยาว ไม้ประดู่และไม้เบญจพรรณ²

จังหวัดสมุทรสงคราม ป่าไม้ส่วนใหญ่เป็นป่าชายเลน ได้แก่ ไม้โกงกาง ไม้แสม
ไม้จากป่าชายเลนนำมาเผาเป็นถ่านได้ดี

¹จังหวัดกาญจนบุรี. รวมเรื่องเมืองกาญจนบุรี. 2517. หน้า 33.

²จังหวัดราชบุรี. ที่ระลึกเปิดศาลากลางจังหวัดราชบุรี. 2525. หน้า 4.

2.5 สัตว์ สัตว์ในเขตนี้มีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งสัตว์น้ำ สัตว์บก

1. สัตว์น้ำ ได้แก่ ปลา ปู หอย กุ้ง ฯลฯ ปลาน้ำจืดที่มีชื่อเสียงว่าเป็นปลาขนาดใหญ่มีรสอร่อยและมีราคาสูงคือปลา "ยี่สก"

2. สัตว์ป่า มีอยู่ชุกชุม ทั้งนี้เนื่องจากสภาพภูมิประเทศอันยาวเหยียด ช้าง กระต่าย วัวแดง กวาง เก้ง เสือ หมู ฯลฯ

3. ลักษณะประชากร

ประชากรจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติ ประชากรที่มีมากที่สุดคือกลุ่มคนไทย นอกจากนั้นประกอบไปด้วยเชื้อชาติอื่น ๆ ที่อพยพและบางพวกก็ถูกกวาดต้อนมาได้แก่ จีน ลาว กะเหรี่ยง มอญ เขมร เป็นต้น ความหลากหลายของคนหลายเชื้อชาติในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองนี้ปรากฏหลักฐานและพบเห็นได้ตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ดังเช่น สามเณรกลั่น ได้เขียนถึงราษฎรที่อาศัยอยู่ในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองว่า

.....	ถึงบ้านใหญ่ที่ชื่อว่าโพธาราม
คลังลาดหาดทรายที่ชายของ	เรือขึ้นล่องแฉะ จอดตลอดหลาย
พวกเจ๊กจีนล้นค้ำใบชาขาม	ลัมมะขามเปรี้ยวปั่นน้ำมะพร้าว
ที่ช่องเหล้าชาวป่าเฒ่ามาขาย	ทั้งนุ่นฝ้ายใส่กรูกระชูด
พวกประมงลงอวนไทยญวนลาว	เป็นภูมิจานรวมทางหว่างวิถี ... ¹

จากกลอนบทนี้เห็นภาพลักษณะประชากรในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้ว่ามีคนหลายเชื้อชาติในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ดังเช่น คนไทย คนจีนคนญวน (เวียตนาม) คนลาว เป็นต้น บุคคลเหล่านี้ประกอบอาชีพเกี่ยวข้องกันสัมพันธ์กัน

¹สามเณรกลั่น. นิราศพระแท่นดงรัง. 2500. หน้า 14.

3.1 คนไทย คนไทยในบริเวณนี้ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ แต่ก็มีบางกลุ่มที่นับถือศาสนาอื่น ดังเช่นบางกลุ่มในบริเวณแถบ อำเภอเมืองจังหวัดราชบุรี อำเภอเมือง อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม นับถือศาสนาคริสต์

การทำงานของคนไทยมีลักษณะช่วยเหลือกันทำ งานาคที่คองทำมกันหลาย ๆ คน เช่น งานของหลวงหรือของชุมชน ได้แก่การขุดคลอง การถางป่า การสร้างสะพาน และงานของชาวบ้านเอง เช่น เกี่ยวข้าว นวดข้าว ปลูกบ้าน งานบวช งานแต่งงาน งานศพ งานโกนจุก เป็นต้น ประชาชนจะมาช่วยกันอย่างเต็มอกเต็มใจ จนจัดได้ว่าเป็นประเพณีอย่างหนึ่งที่ประชาชนจะไปช่วยงาน เป็นการปฏิบัติที่สืบกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ ประเพณีการช่วยเหลือกันทำมกันในเขตจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองที่จะชอกกล่าวพอสังเขปได้แก่

ประเพณีลงแขก เป็นประเพณีที่รวมพลังกันทำมทางด้านร่างกาย เป็นประเพณีที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาตั้งแต่อดีต¹ งานประเภทนี้ได้แก่ งานเกี่ยวข้าว นวดข้าว ถางป่า สร้างสะพาน มุงหลังคาบ้าน เป็นต้น เริ่มโดยเจ้าของบ้านหรือเจ้าของงาน จะบอกเพื่อนบ้านที่สนิทชิดเชื้อมาช่วยเหลือกันทำม การทำมส่วนใหญใช้เวลา 1 - 3 วัน เครื่องมือในการทำม แยกแต่ละคนจะเตรียมมาากันเอง ทางด้านอาหารเลี้ยงดูนั้นแล้วแต่จะตกลงกัน ซึ่งแล้วแต่จะสะดวก บางครั้งจะนำอาหารมารับประทานเอง บางครั้งเจ้าของงานจะเลี้ยงอาหารแขก การลงแขกเป็นการทำมที่สนุกสนาน เป็นงานที่ได้พบปะสังสรรค์กันระหว่างสาว ๆ หนุ่ม ๆ ภายหลังในหมู่บ้านไปด้วย จะมีการร้องรำทำเพลงระหว่างพักการทำงาน ดังเช่นประเพณีลงแขก บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง คือบริเวณตำบลบางชันแตก อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม จะมีการลงแขกกันทำมหลายงาน แต่ที่ประทับใจ และสนุกสนานได้แก่การลงแขกนวดข้าว กล่าวคือเมื่อนข้าวที่เกี่ยวแล้วนำมามัดเป็นกำเพื่อสะดวกในการขนและนวด อุปกรณ์ในการทำนวดข้าว คือครกค้ำข้าวที่คว่ำเอาถ่านลง สถานที่นวดข้าวคือบริเวณกว้างที่สามารถกันคอกข้าวคราวได้ และสามารถบรรจุคนได้อย่างน้อย 3 คน เข้าไปนวดข้าว วิธีการนวดข้าวในเขตนี้คือ นำข้าวที่เก็บเกี่ยว มัดเป็นกำ มาพาดกับครกที่เตรียมไว้ให้เมล็ดหลุดจากรวงข้าว

¹ เสริฐ ภคเศศ. (พระยาอนุมานราชธน). การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน. 2515. หน้า 330 - 330.

เวลาที่ทำการลงแขกนวดข้าวนิยมทำหลังจากเสร็จภารกิจประจำวัน คือประมาณ 19.00 - 24.00 น. ในระหว่างที่ทำงานจะมีการร้องรำทำเพลงไปด้วยอย่างสนุกสนาน กล่าวคือ จะผลัดเข้าไปนวดข้าว คนที่ว่างอยู่ก็จะตีกลอง จังหวะ ร้องรำทำเพลง ส่วนอาหารเลี้ยงแขก เจ้าของงานจะจัดอาหารทั้งคราวและของหวาน รายการอาหารเป็นของทานง่าย ๆ เช่น ข้าวต้ม ราดหน้า ข้าวผัด เกี้ยวเตี๋ย ไชหวาน บัวลอย กุ้งแดงต้ม เป็นต้น

ประเพณีการลงแขกบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองในปัจจุบันยังมีให้เห็นบ้าง แต่ไม่มากเหมือนในอดีต อาจจะเป็นเพราะเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าแล้ว การทำงานอาศัยเครื่องจักรจะรวดเร็ว และสิ้นเปลืองเวลาและเงินน้อยกว่าอีกทั้งวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป

3.2 คนจีน ชาวจีนเป็นชนชาติหนึ่งที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย สาเหตุที่ชาวจีนอพยพเข้ามาอาศัยในประเทศไทยนั้น เพราะ เมืองไทยเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ สงบร่มเย็น นอกจากนั้นเมืองไทยยังเปิดโอกาสให้ชาวจีนเข้าเมืองได้สะดวก ส่วนทางด้านจีนมีความวุ่นวายทางการเมือง อันสืบเนื่องมาจากปัญหาแย่งชิงราชสมบัติ ทำให้บ้านเมืองระส่ำระสาย พวกที่ได้ชื่อว่าเป็น กบฏต้องหนีการปราบปรามออกนอกประเทศ นอกจากนั้นยังเดือดร้อนจากภัยสงคราม ภัยธรรมชาติ ไม่สามารถประกอบอาชีพได้เต็มที่ ประชาชนอดอยาก ต่อมาในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ตลาดโลกกำลังต้องการแร่ดีบุกมาก ทำให้เกิดความต้องการแรงงานกรรมกรเพื่อเข้าทำงานในเหมืองแร่ ประเทศไทยเป็นแหล่งแร่ดีบุกแห่งหนึ่งของโลก สาเหตุต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ชาวจีนเข้ามาอาศัยในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 (พ.ศ. 2352 - 2367) เป็นต้นมามีชาวจีนอพยพเข้ามาเมืองไทยมากขึ้นเรื่อย ๆ¹

¹ พูนเกษตร จันทกานนท์. ประวัติความเป็นมาของการขยายตัวการค้าของชาวจีนในกรุงเทพมหานครระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475. 2528. หน้า 3 - 4.

คนจีนเข้ามาอาศัยในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง เมื่อไรไม่ปรากฏหลักฐานจากหลักฐานพบว่า บริเวณแม่น้ำแม่กลองในอดีต เคยเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อการค้ากับประเทศจีน¹ และในสมัยรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2367 - 2394) พบว่ามีชาวจีนเข้ามาอาศัยและประกอบอาชีพในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองแล้ว ดังเช่น สามเณรกลั่น เขียนไว้ในพระแท่นดงรัง ว่า คนจีนที่โพธาราม เมืองราชบุรี ประกอบอาชีพค้าขาย² และ สังฆราชบาลเลกัวซึกกล่าวว่า คนจีนในเมืองสมุทรสงคราม ประกอบอาชีพค้าขายและทำประมง ต่อมาในรัชกาลที่ 4 และ 5 มีคนจีนอพยพโยกย้ายเข้ามาอาศัยและประกอบอาชีพบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมากขึ้น ซึ่งมีสาเหตุหลายประการ คือ บริเวณนี้เป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติประการหนึ่ง เป็นบริเวณที่อยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ ประการหนึ่ง มีเส้นทางคมนาคมทางน้ำติดต่อระหว่างกรุงเทพฯ ถึงบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองประการหนึ่ง นอกจากนั้นในช่วงรัชกาลที่ 4, 5 รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมให้ประชาชนโดยทั่วไปไม่ว่าชาติใดจับจองพื้นที่ ชื่อ เช่า ที่ดินประกอบอาชีพเพิ่มมากขึ้น คนจีนเป็นชาวต่างชาติที่มีนิสัยขยันหากให้รัฐบาลเห็นว่า เป็นบุคคลที่สามารถหาทุนและหารายได้ให้รัฐบาลได้ไม่น้อย จึงไม่รังเกียจที่จะให้ตั้งหลักฐานประกอบอาชีพอยู่ในเมืองไทย ได้พยายามส่งเสริมให้คนจีนประกอบอาชีพในเมืองไทยตามบริเวณรอบ ๆ กรุงเทพฯ อันได้แก่บริเวณพื้นที่ที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ดังเช่น สารตราในสมัยรัชกาลที่ 4 ให้กรมการเมืองราชบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี ให้ความสะดวกต่อคนจีนที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเมือง³

¹ มาลีณี คัมภีรญาณนท์. "เครื่องถ้วยจีนพบที่ราชบุรี," เมืองโบราณ. 10(2) : 31 ; เมษายน - มิถุนายน 2517.

² สามเณรกลั่น. เล่มเดิม. หน้า 14.

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/10. สารตราท่านพระยาอรรคมหาเสนาถึงเจ้าเมืองกรมการเมืองราชบุรีกาญจนบุรี เพชรบุรี. พ.ศ. 2398.

พ.ศ. 2398 - 2475 ชาวจีนเข้ามามีบทบาททางด้านเศรษฐกิจบริเวณที่ติดแม่น้ำแม่กลองอย่างมาก หลาย ๆ อาชีพ ได้แก่ ค้าขาย ทำไร่ ทำสวน เจ้าของโรงสี โรงเคาปูน ประมง เป็นต้น

สภาพทั่วไปแล้วคนไทยมิได้ถือว่าคนจีนเป็นชาวต่างชาติเหมือนชาติอื่น ๆ หรือชาติตะวันตก ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับไทยจึงเป็นไปอย่างสันนิสนม ค้าขายกันได้อย่างดี และปัจจุบันส่วนใหญ่คนไทยกับคนจีนได้แต่งงานกันกลายเป็นพี่น้องกัน แต่อย่างไรก็ตามคนจีนก็ยังไม่มีสมณบรรพตนิยมและประเพณีของตนง่าย ๆ ชาวจีนมักรวมกลุ่มและให้ความช่วยเหลือกัน

3.3 คนลาว ลาวเป็นชนกลุ่มหนึ่งในเขตที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ลาวกับไทยถ้าจะกล่าวแล้วมีความคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะเรื่องภาษา สามารถจะสื่อสารทางภาษากันรู้เรื่องและเข้าใจ

การสำรวจสำมะโนครัวหัวเมืองทั่วประเทศใน พ.ศ. 2446 (ร.ศ.122) ทางกรมไม่ได้แยกคนลาวกับคนไทยออกจากกันเหมือนคนชาติอื่น ๆ เช่น คนจีน คนมอญ หรือคนเขมร โดยให้เหตุผลว่า คนไทยและคนลาวใช้ภาษาเดียวกัน ดังคำชี้แจงในหนังสือเทศาภิบาล เรื่อง การทำสำมะโนครัวหัวเมืองเกี่ยวกับคนลาวว่า

...แต่ที่มีจะแบ่งไม่ได้อยู่อย่างหนึ่งคือที่จะแบ่งให้เป็นลาวเป็นไทย เพราะการที่จะกำหนดว่าเป็นลาวเป็นไทยนั้นแม้ความเข้าใจของคนทั้งหลาย ก็ไม่มีหลัก ถ้าว่าด้วยภาษา ภาษาลาวกับภาษาไทยก็เป็นภาษาอันเดียวกันต่างแต่สำเนียงและถ้อยคำ บางคำซึ่งเป็นภาษาเก่า ภาษาใหม่ผิดกัน...¹

การที่ผู้เขียนต้องแยกคนลาวกับคนไทยนั้นเนื่องจากคนลาวในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีความแตกต่างไปจากคนไทยหลายประการ อันได้แก่ ความเป็นอยู่ อาหารการกิน การแต่งกาย นอกจากนั้นคนลาวในแถบนี้มักจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม อีกทั้งมีบทบาททางการเมืองและทางเศรษฐกิจอีกด้วย

¹กระทรวงมหาดไทย. "เรื่องทำสำมะโนครัวหัวเมือง," เทศาภิบาล. 7 : 89 ;

สาเหตุที่คนลาวเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยมีสาเหตุที่สำคัญ คือถูกกวาดต้อนมาเป็น
เชลยประการหนึ่ง และอพยพเคลื่อนย้ายมาประการหนึ่ง

เหตุการณ์ที่ไทยกวาดต้อนคนลาวมาเป็นเชลย ดัง เช่น ในสมัยกรุงธนบุรีภายหลังจากที่
กองทัพไทยตีลาวได้แล้วได้กวาดต้อนคนลาว กล่าวคือ ลาวโซ่งส่วนใหญ่ถูกกวาดต้อนมาจาก
เมืองทัน เมืองมอย ในแคว้นสิบสองจุไทย พระเจ้ากรุงธนบุรีให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมือง
เพชรบุรี¹ ส่วนลาวเวียง ลาวหัวเมือง ทางฝั่งตะวันตกได้ออกได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่สระบุรีบ้าง เมืองราชบุรีบ้าง ตามหัวเมืองตะวันตกบ้าง²

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าอนุวงศ์ผู้ปกครองเมืองเวียงจันทน์
และพรรคพวกเป็นกบฏ กองทัพไทยได้ยกทัพไปปราบปราม ได้กวาดต้อนชาวลาวมาเมืองไทย³

บริเวณจังหวัดที่คิดแม่น้ำแม่กลอง กลุ่มคนลาวได้แยกย้ายไปอยู่เป็นกลุ่ม ๆ เช่น มี
ลาวทรงดำ (ลาวโซ่ง) อยู่ที่ดอนทราย อำเภोजอมบึง ดอนคลัง อำเภอดำเนินสะดวก
เขาภูทอง อำเภอปากท่อ ดอนคา อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี อำเภอพนมทวน จังหวัด
กาญจนบุรี⁴ กลุ่มลาวเวียงที่ตำบลหนองหญ้าปล้อง ตำบลลำพยอม อำเภอบ้านโป่ง จังหวัด
ราชบุรี⁵ และตำบลหนองปรือ อำเภอบ่อพลอย จังหวัดกาญจนบุรี⁶ พ.ศ. 2446 เมือง

¹ต่อมา ร.5 ลาวโซ่งกลุ่มนี้เคลื่อนย้ายจากเพชรบุรีมาอยู่ราชบุรีประมาณ 700 คน
อ้างจาก บังอร บิณฑ. ประวัติศาสตร์ของชุมชนลาวในหัวเมืองชั้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
ตอนต้น. 2529. หน้า 92 - 93.

²เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4. 2477.
หน้า 24.

³บังอร บิณฑ. ประวัติศาสตร์ของชุมชนลาวในหัวเมืองชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น. 2529. หน้า 24.

⁴มณฑล คงแถวทอง. เศรษฐกิจน้ำตาลทรายในจังหวัดกาญจนบุรี. 2529.
หน้า 20.

⁵บังอร บิณฑ. เล่มเดิม. หน้า 94.

⁶มณฑล คงแถวทอง. เล่มเดิม. หน้า 20 - 21.

สมุทรสงครามมีคนลาวอยู่ 96 คน¹

คนลาวเมื่อเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย ทางราชการจะจัดให้อยู่เป็นสัดส่วน คนลาวจะรวมกลุ่มกันมีหัวหน้าคอยควบคุมดูแล คนลาวมีฐานะเป็นไพร่เช่นเดียวกับคนไทย มีนายหมานนายหมู่คอยดูแล คนลาวต้องเสียภาษีอากรและถูกเกณฑ์แรงงานเช่นกัน สรุปลแล้ว สถานภาพความเป็นราษฎรของคนลาวไม่แตกต่างจากคนไทยทั่ว ๆ ไปนัก ดังเช่นในสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีนโยบายส่งเสริมการขยายพื้นที่เพาะปลูก ส่งเสริมให้ประชาชนเข้าจับจองพื้นที่เพาะปลูกในพื้นที่ว่างเปล่า คนลาวก็มีสิทธิเข้าจับจอง พื้นที่ว่างเปล่าได้เช่นกัน ดังเช่น ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438) นายมีนายหมานคอง ลาวทรงคำกับพวก 62 คน ตั้งบ้านเรือนอยู่เพชรบุรีขอจับจองที่รกร้างว่างเปล่าที่ตำบล คลองบางนกแขวก แขวงเมืองราชบุรี ตั้งแต่หลัก 5 ถึงหลัก 6 โดยให้เหตุผลว่าอยู่เมือง เพชรบุรีไม่มีที่ทำการเลี้ยงชีพ² การประกอบอาชีพของคนลาวช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา ในการทำนานั้นคนลาวจะปลูกทั้งข้าวเจ้า และข้าวเหนียว ทำไร่ มีไร่ฝ้าย ไร่คราม ไร่ฝัก การทำไร่ฝ้ายเป็นอาชีพที่สำคัญของ คนลาวอาชีพหนึ่ง เพราะคนลาวจะเก็บฝ้ายจากไร่ที่ปลูกมาปั่นเป็นด้ายและทอเป็นผ้าใช้เอง การปั่นด้าย ทอผ้า เป็นงานของผู้หญิงลาวทุกบ้าน ส่วนครามจะเอาไว้ใช้ย้อมผ้าที่ทอและเย็บ เรียบร้อยแล้ว ดังนั้นเสื้อผ้าของคนลาวที่ใช้จึงมักเป็นสีครามแก่หรือดำ นอกจากนั้นความปรกดี ผู้หญิงลาวต้องออกหาปลาตามบึง หนอง คลองแทบทุกวันเพื่อประกอบอาหารแต่ที่ทำกันจริง ๆ ปีละ 4 - 5 เดือน ส่วนการทำไร่ก็มักไม่ค่อยได้ผลเพราะขาดน้ำ³

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/24. เมืองสมุทรสงครามศก 122 เทียบศก 121.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษกรินห์ กส 4/2734. นายมีนายหมานคองลาวทรงคำกับพวกขอจับจองที่นาตำบลบางนกแขวก แขวงเมืองราชบุรี. 9 มีนาคม 2438.

³ พ พันธุ (นามแฝง). "ชีวิต - วัฒนธรรมประเพณีของไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง)," วัฒนธรรม. 11(156) : พฤศจิกายน 2511.

การแต่งกายของลาวบริเวณนี้มีเอกลักษณ์ที่เด่นชัด ดังเช่น ลาวโซ่ง ผู้ชายนุ่งกางเกงแบบกางเกงไทยหรือจีนชายาวบ้างสั้นบ้าง แต่ขาแคบพอดีเข้าและข้อเข้า สวมเสื้อผ้าสีดาแขนยาวรัดข้อมือ ผู้หญิงนุ่งผ้าถุงสีดามีลายเป็นทางขาว สวมเสื้อผ้าสีดาแขนยาวรัดข้อมือ เสื้อมืกลูกกระดุมเป็นแถวหลายแถว ประมาณแถวละ 20 ลูก เครื่องนุ่งห่มของลาวโซ่งเหล่านี้ประดิษฐ์ขึ้นมาเอง¹

ลักษณะบ้านเรือนของคนลาวมีความคล้ายคลึงกัน มีส่วนที่แตกต่างกันบ้างเล็กน้อยเท่านั้น ดังเช่น ลาวโซ่ง บ้านมีลักษณะคล้ายกระท่อมหรือเรือนโรง เครื่องบนใช้ไม้จริงบ้าง ไม้แผ่นบ้าง เสาใช้ไม้จริงและต้นตาล หลังคามุงแฝกมุงด้วยจาก แต่ส่วนน้อย ฝาใช้ไม้ขัดแตะมากกว่า ใช้ไม้จริงทำเป็น 2 ห้องบ้าง 3 ห้องบ้างแล้วแต่ความพอใจ ด้านหน้าของเรือนทึบหลังคากระโจมคลุม ส่วนลาวพวนหรือลาวเวียง แตกต่างกับลาวโซ่งคือไม่มีกระโจมคลุม²

คนลาวโดยทั่วไปนับถือศาสนาพุทธและถือผี มีวัดสำหรับทำบุญให้ทานอย่างไทย เวลาตรุษสงกรานต์มีการทำบุญเล่นรื่นเริงกันเป็นที่สนุกสนาน ประเพณีที่สำคัญของชาวลาวโซ่ง คือ "ประเพณีเลี้ยงผี"³

โดยสรุปแล้วถึงแม้คนลาวจะเป็นคนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยโดยผลของสงคราม แต่เมื่อได้เข้าตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัยปะปนกับคนไทยนาน ๆ เข้า การผสมกลมกลืนประกอบกับความคล้ายคลึงทางด้านภาษา วัฒนธรรม ประเพณีและการประกอบอาชีพ รวมทั้งฐานะทางสังคมของคนลาวที่มีฐานะ เป็นไปร่ำรวยให้คนไทยโดยทั่วไปไม่ได้คิดว่าคนลาวเป็นคนต่างชาติแต่อย่างใด

¹จังหวัดราชบุรี. จังหวัดราชบุรีงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ. 2500.

หน้า 40.

²แหล่งเดิม. หน้า 41.

³ประเพณีเลี้ยงผี เป็นประเพณีเช่นผีปู่ย่าตายายในเครือเดียวกัน มีข้อจำกัดอยู่ว่า ต้องให้พ่อหรือแม่ตายจึงจะมีการเลี้ยง (เช่น) ผี ผู้ที่ทาศีนี้ต้องเป็นลูกชายที่แยกครอบครัวไปแล้วหรือที่ยังเป็นโสดอยู่พ่อแม่ตายทั้งคู่ก็ต้องทาศีนี้ถือว่าผีมีบ้านแล้ว พิธีนี้ไม่ต้องทำทุกปี สองสามปีเลี้ยงครั้งก็ได้ อ้างจาก จังหวัดกาญจนบุรี. รวมเรื่องเมืองกาญจน์. 2517.

หน้า 211.

3.4 กะเหรี่ยง กะเหรี่ยง เป็นชนกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง คือจังหวัดที่มีอาณาเขตติดต่อกับพม่า ได้แก่ จังหวัดราชบุรี กาญจนบุรี

กะเหรี่ยงจะกระจัดกระจายอยู่ตามป่าและตามที่ราบบนเขาที่มีแหล่งน้ำเป็นชนที่รักสงบ รักชีวิตในป่า ไม่ชอบชุมนุมวุ่นวายและแย่งกันทํามาหากิน มีนิสัยเยือกเย็น สุขุมรักลูกรักหลาน ไม่ชอบลักขโมย ชอบกินหมากและสุบยาเส้นทั้งหญิงและชาย¹

กะเหรี่ยงนับถือศาสนาพุทธและถือผี มีการกราบไหว้ ทานบุญให้ทานเหมือนคนไทย ประเพณีที่สำคัญ คือ "ถือผี" และ "กินผี"²

กะเหรี่ยงทํามาหาเลี้ยงชีพด้วยการทำไร่ ปลูกพริก ข้าวฟ่าง ข้าวโพดปลูกผักแพงและฝ้าย สิ่งเหล่านี้แลกเปลี่ยนนานหมู่บ้านเดียวกันนานหมู่บ้านเดียวกันไม่ถึงกับเป็นสินค้าแพร่หลาย³ ผู้หญิงชาวกะเหรี่ยงมีผิวขาว หน้าตาดีจมูกค่อนข้างโด่ง ตาสวยผมสีดำสนิทยาวถึงสะโพก⁴ เรื่องรูปร่างหน้าตาและการแต่งกายของชาวกะเหรี่ยงนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์ว่า

สาวสาวเหล้ากะเหรี่ยงล้วน	สวยสวย
ปักปันเกล้าผมมวย	แถมซ้อย
เงินไหลปักทราย	ร้อยร้อย คอนา
ขโมยมัดขัดหน้าขมอย	ม่ายเหลียง เอียงอาย ⁵

¹จังหวัดกาญจนบุรี. เล่มเดิม. หน้า 203. 2517.

²การเซ่นไหว้บรรพบุรุษของฝ่ายหญิง.

³จังหวัดราชบุรี. เล่มเดิม. หน้า 42.

⁴จังหวัดกาญจนบุรี. เล่มเดิม. หน้า 203.

⁵พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. โคลงนิราศท่าวสักระติราชนกคี (นาก) พ.ศ. 2416. 2513. หน้า 18.

การแต่งกายของสาวกะเหรี่ยงมีประเพณีอย่างหนึ่ง เรียกว่าประเพณี "เปลี่ยนผ้า"¹ กล่าวคือเมื่อเป็นเด็กใส่เสื้อผ้าต่อมาเมื่อแต่งงานจะเปลี่ยนเป็นสีแดง²

การอพยพเข้ามาอาศัยในประเทศไทยของชาวกะเหรี่ยงมีสาเหตุมาจากเพื่อหลบภัยสงคราม ดังเช่นภัยสงครามระหว่างไทยกับพม่า อังกฤษกับพม่า และภัยจากการปราบปรามของพม่าต่อชนกลุ่มน้อย สาเหตุเหล่านี้กะเหรี่ยงได้หลบหนีภัยสงคราม กระจัดกระจายแยกย้ายอพยพเข้ามาอยู่ในเขตไทย บริเวณที่พวกกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ได้แก่ ภาคเหนือของไทย ที่จังหวัดลำพูน ลำปาง เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ตาก ในภาคอื่น ๆ เช่น ที่จังหวัดอุทัยธานี สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี กาญจนบุรี เป็นต้น

เมื่อกะเหรี่ยงอพยพเข้ามาในประเทศไทยมากขึ้นได้รวมตัวกันตั้งหลักแหล่งตามบริเวณที่ราชการจัดสรรไว้ให้ ทางรัฐบาลได้ยกฐานะพื้นที่ที่ชาวกะเหรี่ยงอาศัยอยู่มาก ๆ ขึ้นเป็นหัวเมือง และให้หัวหน้ากะเหรี่ยงทำหน้าที่เป็นเจ้าเมืองปกครองดูแลพวกกะเหรี่ยงด้วยกัน เจ้าเมืองได้รับพระราชทานยศ บรรดาศักดิ์ และอำนาจจากรัฐบาล³ หัวเมืองที่ชาวกะเหรี่ยงปกครองได้แก่ เมืองสังขละบุรี มีพระยาศรีสุวรรณคีรี ซึ่งเป็นชาวกะเหรี่ยงปกครองดูแลเมืองนี้เป็นคนแรกและหลังจากนั้นบรรดาศักดิ์ "ศรีสุวรรณคีรี" นี้ก็ใช้มาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว⁴ เจ้าเมืองสังขละบุรีต้องส่งเครื่องราชบรรณาการได้แก่ ผ้าทอของชาวกะเหรี่ยงที่เรียกว่า "ผ้าเสนียนละว้า" ดินไม้เงิน ของป่า เครื่องยาไปถวายในกรุงเทพฯ⁵ ธรรมเนียมของชาวกะเหรี่ยงถวายของต่อพระมหากษัตริย์นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์ว่า

¹ประเพณีของกะเหรี่ยงด้ายขาว กะเหรี่ยงในจังหวัดกาญจนบุรี.

²พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชนิพนธ์เสด็จประพาสไทรโยค (จ.ศ. 1239). 2504. หน้า 147.

³สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกาแห่งชาติ, ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง. 2518. หน้า 1 - 2.

⁴ชยันต์ ออไอสุญ. เล่มเดิม. หน้า 31.

⁵ราชบัณฑิตยสถาน. สารานุกรม เล่ม 2. หน้า 895 - 896.

"...พวกนายกองและไพร่ เมืองกาญจนบุรี เมืองไทรโยค เมืองท่าขนุน เมืองทองผาภูมิ และที่อื่น ๆ มาหาหลายสิบคน จะย่ำค่ำแล้วเรากลับมาถึง พลับพลายังมีกะ เหยียงหลายสิบคนเห็นจะ เรือนร้อยมาคอยหาอยู่มีของธรรมเนียม ของกะ เหยียงมีเครื่องยาและผ้าเส้นใยละว้า และข้าวไร่ เป็นต้น¹

กะ เหยียงที่อาศัยอยู่ในบริเวณจังหวัดที่คิดแม่น้ำแม่กลอง คือบริเวณจังหวัดกาญจนบุรี ได้แก่ บ้านห้วยสุด บ้านห้วยน้ำขาว ในเขตอำเภอเมืองฯ บ้านบึงดี บ้านท่าทุ่งนา ในเขต อำเภอไทรโยค มีทุกหมู่บ้านในเขตอำเภอทองผาภูมิและอำเภอส่งขละบุรี บ้านนาสวน บ้านเช่าเหล็ก บ้านเช่าโลด บ้านดินคก บ้านโป่งช้าง และบ้านท่าลาไย ในเขตอำเภอ ศรีสวัสดิ์² และบริเวณจังหวัดราชบุรีในบางท้องที่

3.5 ชาวมอญเป็นชนกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในบริเวณจังหวัดที่คิดแม่น้ำแม่กลอง เหตุที่มี ชาวมอญเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย มีสาเหตุมาจากได้รับความเดือดร้อนมาจากภัยสงคราม ได้แก่การที่สงครามไทยกับพม่า สงครามแย่งความเป็นไทระหว่างพม่ากับมอญในอดีต

การอพยพและการกวาดต้อน ชาวมอญมาไทยนั้นเมื่ออยู่เป็นระยะตลอดตั้งแต่สมัยอยุธยา จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เหตุการณ์ครั้งสำคัญ ๆ ดังเช่นสงครามพม่ากับมอญในสมัย พระเจ้าตะเบงชะเวตี้ กษัตริย์พม่า รุกรานหัวเมืองมอญและตีได้เมืองหงสาวดีและ เมาะตะมะ ทากัมมอญหนีเข้ามาในเขตไทย³ ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ชาวมอญถูกปราบปราม⁴ มอญนั้นเมื่อเสียเอกราชให้แก่พม่า มอญได้พยายามดิ้นรน ต่อสู้เป็น อิสระแต่ไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้นเมื่อมอญถูกพม่ากดขี่ข่มเหงและไม่มีการตั้งจะต่อสู้ มอญ จึงหันมาพึ่งไทย หลบหนีเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์ไทยเป็นระยะ ๆ นอกจากนั้น

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. เล่มเดิม. หน้า 147-148.

²จังหวัดกาญจนบุรี. เล่มเดิม. หน้า 202.

³จำลอง ทองดี. แผ่นดินประเทศไทยมอญ. 2529. หน้า 33.

⁴กรมศิลปากร. มอญที่เกี่ยวกับไทย. 2512. หน้า 114.

การทางสงครามระหว่างไทยกับพม่าครั้งใด ถ้าฝ่ายไทยชนะมักจะมีการกวาดต้อนชาวมอญซึ่งอยู่ตามหัวเมืองติดกับไทยเข้ามาเป็นเชลยด้วย¹

เนื่องจากบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง เคยเป็นหัวเมืองหน้าด่านมีชายแดนติดกับพรมแดนของหัวเมืองมอญ ทำให้ชาวมอญสามารถติดต่อกับเจ้าเมือง² และสามารถอพยพเข้ามาในเขตนี้ได้โดยง่ายและชาวมอญก็ได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งบ้านเรือน กระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง

การตั้งหลักแหล่งบ้านเรือนของชาวมอญจะมีกระจายอยู่ทั่วไป บริเวณที่ชาวมอญอาศัยส่วนใหญ่จะอยู่ใกล้ ๆ กรุงเทพฯ แหล่งใหญ่ ๆ คือสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา รองลงมาได้แก่ตามลำน้ำแม่กลอง ในเขตอำเภอบ้านโป่ง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี อำเภอลำลูกเกดบุรี อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี และกลุ่มเล็ก ๆ แถบจังหวัดสมุทรสงคราม³

เมื่อชาวมอญอพยพหรือถูกกวาดต้อนเข้ามา ทางราชการจะจัดสรรที่ให้ตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่ม ๆ โดยมีหัวหน้าซึ่งเป็นชาวมอญด้วยกันทำหน้าที่ดูแลปกครอง และคอยติดต่อประสานงานกับรัฐบาล หัวเมืองมอญได้แก่ หัวเมืองมอญทั้ง 7 ในเขตการปกครองของเมืองกาญจนบุรี คือ เมืองสมิงคบุรี หรือเมืองสิงห์ เมืองลุ่มลุ่ม เมืองท่าตะกั่ว เมืองไทรโยค เมืองท่าขนุน เมืองทองผาภูมิ และเมืองท่ากระดาน⁴ เมืองเหล่านี้มีสภาพเป็นเมืองหน้าด่าน

ฐานะของชาวมอญทางด้านการปกครอง จะสังกัดไพร่เช่นเดียวกับคนไทย ในยามศึกสงคราม จะถูกเกณฑ์ไปสงครามหรือลาดตระเวนแถบชายแดนพม่า ส่วนที่หัวเมืองมอญต้องจัดส่งให้กรุงเทพฯ คือส่วยทอง การจัดหาทองเพื่อเป็นส่วยนี้ หัวเมืองมอญทั้ง 7 ดังกล่าวจะเกณฑ์ชาวมอญออกไปร่อนทองตามแหล่งต่าง ๆ ให้ได้ตามเกณฑ์ที่ทางกรุงเทพฯ กำหนดมา⁵

¹การดี มหาพันธ์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่. 2526. หน้า 25.

²กรมศิลปากร. เล่มเดิม. หน้า 114.

³สุภรณ์ โอเจริญ. ชาวมอญในประเทศไทย. 2519. หน้า 89.

⁴พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. เล่มเดิม. หน้า 78 - 80.

⁵กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 4. หนังสือพระยาศรีสุระราชภักดีมาถึงพระยาราชบุรี มอญ 7 หัวเมืองกาญจนบุรี. (เล่ม 18 จ.ศ. 1221).

การประกอบอาชีพของชาวมอญ คือการทำนา นอกจากการทำนาชาวมอญยังประกอบอาชีพอื่น ๆ อีกหลายอย่าง เช่น การตัดฟัน ตัดไม้ขาย ทำเครื่องปั้นดินเผา ต้ม หม้อ ไห ร้อง อาชีพเหล่านี้บางแห่งชาวมอญทำเป็นอาชีพหลัก เช่นทางแถบเมืองราชบุรี แต่บางแห่งก็ทำระหว่างว่างจากฤดูกาลทำนา¹ อาชีพที่สำคัญของชาวมอญอีกอาชีพหนึ่ง คือ การค้าขาย เครื่องปั้นดินเผา โดยการบรรทุกใส่เรือไปขาย ขายตามหัวเมืองต่าง ๆ โดยมีทั้งการขาย และการแลกเปลี่ยนสินค้าพื้นเมืองกลับไปด้วย ชาวมอญทางแถบสมุทรสงครามมีอาชีพที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือการตัดเย็บ และค้าจากที่เข้มาหลังคา ส่วนมอญในเขตกาญจนบุรีมีอาชีพที่แตกต่างไปจากชาวมอญที่อยู่ในที่ราบ เนื่องจากสภาพและสิ่งแวดล้อมเป็นภูเขาและป่าไม้ ดังนั้นอาชีพของชาวมอญในแถบนี้ จึงเป็นการตัดไม้แล้วผูกแพล่องมาขายแถบเมืองกาญจนบุรี เมืองราชบุรี เมืองสมุทรสงคราม โดยเฉพาะ ไม้รวกเป็นสินค้าซึ่งเป็นที่ต้องการของชาวประมง เมืองสมุทรสงครามมาก เพราะต้องนำไปใช้ทำรั้วปลาในทะเล²

มอญเป็นชนชาติที่พยายามรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีไว้ ถึงแม้ชาวมอญจะไม่มีประเทศของตนเอง แต่มอญก็สามารถทำให้โลกยังรู้จักมอญอยู่ แต่อย่างไรก็ตามมอญที่อยู่ในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองก็สามารถดำรงชีวิตอยู่กับคนไทยโดยไม่มีปัญหา ในทุก ๆ ด้าน และในปัจจุบันชาวมอญในประเทศไทยก็คือคนไทย

3.6 เขมร เป็นชนกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยด้วยสาเหตุภัยสงคราม ดังเช่น ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรียกทัพไปตีเขมร เมื่อ พ.ศ. 2314 ได้ชัยชนะจึงโปรดเกล้าฯ ให้กวาดต้อนชาวเขมรจากเมืองบาราย เมืองโพธิสัตว์ ได้ประมาณหมื่นเศษครอบครัว เขมรที่กวาดต้อนเข้ามาในครั้งนี้โปรดเกล้าฯ ให้ไปตั้งครอบครัวที่เมืองราชบุรี³ ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยทำสงครามกับเขมรเมื่อใด ไทยจะกวาดต้อนเขมรเข้ามาในประเทศไทย

¹ชยันต์ ออโอสถ. เล่มเดิม. หน้า 28.

²แหล่งเดิม.

³เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. เล่มเดิม. หน้า 20 - 21.

เขมรที่กวาดต้อนบางส่วนให้ไปตั้งบ้านเรือนในเขตกรุงเทพฯ บางส่วนก็ให้ไปอยู่หัวเมือง
ดังเช่น ปี พ.ศ. 2446 เมืองสมุทรสงคราม มีชาวเขมรอาศัยอยู่ 192 คน¹ และเมือง
ราชบุรีก็มีชาวเขมรอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก

การปกครองดูแลเขมร คือให้ปกครองดูแลกันเอง โดยให้หัวหน้าชาวเขมรเป็น
ผู้ดูแล หัวหน้าชาวเขมรจะได้บรรดาศักดิ์ ยศเหมือนกับข้าราชการไทยโดยขึ้นตรงต่อข้าราชการ
ฝ่ายปกครองของไทยภายในเมืองนั้นอีกทอดหนึ่ง²

ฐานะของชาวเขมรโดยทั่วไปเป็นไพร่เช่นเดียวกับคนไทย โดยกำหนดให้มี "เลขกอง
ไพร่เขมร" การตั้งกองเขมรนี้ ทำให้ทางราชการสะดวกในการควบคุม และใช้แรงงานเขมร
ได้ง่าย³

ชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ ที่อยู่ในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ยังมีอีกหลายพวก เช่น
ญวน ละว้า ขมุ แต่มีจำนวนน้อย ไม่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจจึงไม่กล่าวถึง

สรุปแล้วการปกครองดูแลชนกลุ่มน้อยบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง รัฐบาลจะให้
แต่ละเชื้อชาติอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ตามสถานที่ที่ทางราชการจัดไว้ให้ มีหัวหน้าปกครอง ดูแลกันเอง
หัวหน้าเหล่านี้จะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ ยศเหมือนกับข้าราชการไทยเช่นกัน ดังเช่น
หัวหน้าเขมรคือพระยาภักดีธรรมา หัวหน้ากะเหรี่ยงคือพระยาศรีสุวรรณศิริ เป็นต้น นอกจากนั้น
ทางราชการยังมีความเห็นอกเห็นใจชนกลุ่มน้อยเหล่านี้เนื่องจากชนต่างชาติที่อพยพเข้ามาใน
ส่วนใหญ่มิมีฐานะยากจน อาศัยอยู่ในที่กันดารทางราชการจึงมีนโยบายช่วยเหลือวิธีการต่าง ๆ

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/24.
เมืองสมุทรสงคราม ศก 122 เทียบ ศก 121.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 กพ/10.
สารตราท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาถึงพระยาราชบุรี พระยาเพชรบุรี พระยากาญจนบุรี
เล่ม 5 จ.ศ. 1215 (พ.ศ. 2396).

³แหล่งเดิม.

ดัง เช่นสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ลดหย่อนเงินราชการ ลดค่าน้ำ ให้ชาวกะเหรี่ยงและมอญ¹

เนื่องจากทางราชการเห็นความสำคัญและประโยชน์ของแรงงานและการเพิ่มรายได้จากชนกลุ่มน้อยเหล่านี้รัฐบาลจึงได้ส่งเสริมให้มีผู้อพยพเข้าไทยมาก ๆ รัฐบาลไทยได้ประกาศยกเว้นไม่เก็บเงินราชการคนที่อพยพเข้ามาอยู่ในไทยในปีแรกต่อเมื่อถึงปีที่ 2 จึงจะเก็บเงินราชการ²

จากการปกครองประเทศและการใช้นโยบายชนกลุ่มน้อยเหล่านี้อย่างชาญฉลาดและเห็นอกเห็นใจทำให้ชนกลุ่มน้อยเหล่านี้มีความรักชาติไทยและจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทยและดำรงชีวิตอยู่ในประเทศไทยอย่างสงบและไม่ก่อปัญหายุ่งยากแก่รัฐบาลไทย และปัจจุบันก็มีสภาพเหมือนกับคนไทยทั่วไป

¹เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประกาศ เล่ม 17 กฎหมาย ร.ศ. 118 - 119 (เก็บเงินค่าราชการแก่ราษฎรเกวียน และมอญ ชายราชอาณาจักรเขตมณฑลราชบุรี). 2478.

²แหล่งเดิม.

บทที่ 2

สภาพเกษตรกรรมและนโยบายในการพัฒนาเกษตรกรรมของรัฐบาลบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง

ช่วง พ.ศ. 2398 - 2475

1. สภาพเกษตรกรรมของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ช่วง พ.ศ. 2398 - 2475

ประชาชนในเขตจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ในช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม กล่าวคือทุกจังหวัดจะปลูกข้าว นอกจากนั้นบางท้องที่จะประกอบอาชีพอื่น ๆ ดังเช่น ทาสวน ทาไร่ เลี้ยงสัตว์ การประมง เป็นต้น การประกอบอาชีพจะมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะพื้นที่ดังนี้ คือ

1.1 การปลูกข้าว เป็นอาชีพหลักที่สำคัญซึ่งทำกันทุกเมืองในเขตนี้ การปลูกข้าวแต่ละเมืองจะมีความแตกต่างกันไปตามสภาพของภูมิประเทศ ลักษณะการปลูกข้าวในเขตนี้แยกตามลักษณะพื้นที่ออกได้ คือ

การปลูกข้าวนาดอนหรือข้าวนาไร่ พื้นที่ที่ปลูกข้าวประเภทนี้ คือบริเวณจังหวัดราชบุรี กาญจนบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นที่ราบสูงอยู่ห่างแม่น้ำแม่กลองน้ำท่วมไม่ถึง¹ การทำนาประเภทนี้อาศัยน้ำฝนแท้ ๆ พื้นที่ปลูกข้าวนาดอนเป็นดินไม่ค่อยดี ปลูกได้แต่ข้าวกลาง² และข้าวเบา³

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 1/1848. กระทรวงเกษตรคิดจะช่วยเหลือราษฎรในการเลี้ยงต้นข้าว พ.ศ. 2463. (6 ตุลาคม 2463).

²ข้าวกลาง เป็นข้าวที่ใช้เวลาปลูกประมาณ 3 - 4 เดือนครึ่ง.

³ข้าวเบา เป็นพันธุ์ข้าวอายุสั้นใช้เวลาตั้งแต่ปลูกจนสุกเก็บเกี่ยวได้ราว 2 เดือนครึ่ง.

การปลูกข้าวนาตอนนี้จะลงมือปลูกก่อนฤดูฝน พอถึงฤดูฝนข้าวเหล่านี้ก็จะงอกงามขึ้นเอง เนื่องจากนาชนิดนี้ได้น้ำจากน้ำฝนเท่านั้น ดังนั้นถ้าปีใดฝนแล้งการทํานาจะไม่ได้ผล ทำให้ประชาชนยากจนและอดอยากอยู่เสมอ¹

การปลูกข้าวนาลุ่มหรือข้าวนาเมือง พื้นที่ที่ปลูกข้าวประเภทนี้ คือแถบจังหวัดราชบุรี และจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นพื้นที่ที่อยู่แถบริมแม่น้ำชลอง ข้าวชนิดนี้จะปลูกโดยวิธีหว่านข้าวแห้ง โดยจะไถหว่านตั้งแต่เริ่มฤดูฝน ครั้นเมื่อข้าวงอกขึ้นเป็นต้นแล้ว ก็จะถึงเวลาที่น้ำในลำน้ำไหลบ่าเข้าไปในที่ ๆ ทํานานั้นพอดี แต่ถ้าปีใดน้ำที่ไหลบ่าเข้ามาเร็วเกินกว่าธรรมดา ต้นข้าวยังไม่สูงพอที่จะหนีน้ำ หรือรากยังไม่ทันจับเกาะติดแน่นเท่าที่หน้าจะล่มเสียหาย หรือถ้าน้ำหลากเข้ามาทุ่งนาเร็วกว่านั้นอีก คือเวลากลางไถอยู่ การทํานาก็จะไม่ได้ผลเช่นกัน ดังนั้นสภาพนาลุ่มบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองที่ต้องประสบคือ น้ำท่วมอยู่เสมอ

การปลูกข้าวนาสวนหรือข้าวนาดำ ข้าวนาสวนปลูกมากแถบจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง คือจังหวัดราชบุรี และสมุทรสงคราม บางท้องที่จะปลูกนาท้องร่องสวน ร่องผัก เช่น สวนมะพร้าว สวนพริก หอม กระเทียม การทํานาดำ หรือนาสวนมีหลายขั้นตอน คือต้องมีการตกกล้า¹ หรือเพาะกล้าให้ได้ขนาดเสียก่อนแล้วจึงถอนกล้าไปปักดำ ดังนั้นการปลูกข้าวนาดำ เมื่อเปรียบเทียบกับ การทํานาหว่าน การปลูกข้าวนาดำจึงต้องลงทุนและลงแรงมาก การปลูกข้าวนาดำ จะได้ข้าวที่มีคุณภาพดีกว่าข้าวนาหว่าน เพราะมีเวลาดูแลและบำรุงแปลงนาได้ทั่วถึงเมื่อข้าวแก่และสุกเต็มที่ก็สามารถเก็บเกี่ยวได้ในเวลาอันรวดเร็ว ข้าวนาดำจึงเป็นข้าวเม็ดงาม มีน้ำหนักดี และไม่แฉกปน ปัญหาที่สร้างความเดือดร้อนต่อการทํานาสวน คือปัญหาน้ำท่วมและปัญหาน้ำเค็มท่วมคันข้าว

สรุปแล้วการทํานาปลูกข้าวในเขตจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 พิจารณาตามพื้นที่แล้วแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ นาตอน นาลุ่ม และนาสวน

¹กล้า ต้นข้าวที่เพาะไว้สำหรับย้ายไปปลูกที่อื่น

สภาพทั่วไปการปลูกข้าวของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ช่วง พ.ศ. 2398 - 2475
แยกเป็นจังหวัดมีสภาพพอสังเขป คือ

จังหวัดกาญจนบุรี การปลูกข้าวส่วนใหญ่เป็นข้าวนาดอน ผลผลิตจากการปลูกข้าวส่วนใหญ่เพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง บางท้องที่ปลูกข้าวไม่พอบริโภคต้องสั่งข้าวมาจากท้องที่อื่น¹ แต่มีบางท้องที่ของจังหวัดที่ทานามาก และเหลือส่งออกไปจำหน่ายต่างท้องที่บ้าง เช่น อำเภอบ้านทวน ตำบลหนองขาว อำเภอวังขนาย การทานของจังหวัดกาญจนบุรีต้องขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศ ทากให้ต้องประสบความเสียหายอยู่เสมอ²

จังหวัดราชบุรี ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยเฉพาะการปลูกข้าว พื้นที่ปลูกข้าวแบ่งเป็นที่ข้าวนาลุ่ม นาดอน นาสวน สภาพทั่วไปของการทานามีผลผลิตพอมีส่วนเหลือออกขายต่างท้องที่กัน ปัญหาที่ชาวนาจังหวัดราชบุรีต้องประสบก็คือ ปัญหาขาดแคลนน้ำ ปัญหาน้ำท่วม และปัญหาน้ำเค็มท่วมพืชสวน ไร่ นา แต่อย่างไรก็ตามในช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 พื้นที่การทานของจังหวัดมีการขยายตัวเพิ่มขึ้น ดังเช่นในปี พ.ศ. 2460 มีพื้นที่ทานา ประมาณ 330,000 ไร่³ ต่อมาปี พ.ศ. 2472 มีพื้นที่ทานา ประมาณ 6,160,700 ไร่⁴

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. เล่มเดิม. หน้า 53.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส.12/274. ความเห็นของพระยาสุรินทรภักดี ผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี. 15 มิถุนายน 2464.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม 3.4/15. รายงานสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลราชบุรี. 12 พฤศจิกายน 2460.

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (3) 0201.67.1/11. ข้าหลวงใหญ่ (พระยาสัจจาภิรมย์) เสนอรายงานตรวจการ.

จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นจังหวัดที่มีเนื้อที่น้อยกว่าที่สวน มีความอุดมสมบูรณ์ ด้วยพืชผลต่าง ๆ จากรายงานของทางราชการในสมัยรัชกาลที่ 6 พบว่าที่ดินบริเวณจังหวัด สมุทรสงครามมีราคาสูงกว่าจังหวัดอื่น ๆ¹ การทำนามีผลผลิตพอและเหลือออกขายต่างท้องถิ่น แต่ไม่มากนักแต่อย่างไรก็ตามพื้นที่การทำนาในช่วงนี้ของจังหวัดสมุทรสงครามมีอัตราเพิ่มขึ้น

สภาพการซื้อขายข้าวบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 ลักษณะการซื้อขายข้าวบริเวณนี้ ชยันต์ ออไอสุญ ได้เขียนถึงการขายข้าวบริเวณมณฑลราชบุรี ซึ่งเป็นบริเวณเดียวกับบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองว่า "การผลิตข้าวหรือการปลูกข้าวเป็น หน้าที่ของชาวนา แต่การค้าข้าวกลับเป็นหน้าที่ของพ่อค้าคนกลางเกือบทั้งหมด โดยพ่อค้าคนกลาง เหล่านี้เป็นคนจีน"² ในสมัยรัชกาลที่ 4 - 7 เป็นระยะเวลาที่การค้าข้าวกำลังขยายตัวมาก บุคคลที่มีบทบาทในการค้าข้าวคือพ่อค้าคนกลาง

วิธีการซื้อข้าวของพ่อค้าคนกลาง แบ่งออกได้ 3 วิธี³

1. การแลกข้าว เป็นวิธีที่พ่อค้าในท้องถิ่นนำสินค้าต่าง ๆ มาแลกข้าว พ่อค้าจะ รับซื้อสินค้าจากร้านใหญ่แล้วเร่ล่องไปตามบ้านของชาวนา สินค้าเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นของใช้ ต่าง ๆ เช่น น้ำมันก๊าด เสื้อผ้า ไม้ขีดไฟ ผัก ผลไม้ เครื่องมือทำนาเล็ก ๆ น้อย ๆ พ่อค้าเหล่านี้จะขอแลกเปลี่ยนกับข้าวเปลือก

2. การซื้อข้าว พ่อค้าซื้อข้าวส่วนใหญ่จะล่องเร่ออกตระเวนซื้อข้าวจากชาวนา ตามที่ต่าง ๆ การซื้อของพ่อค้าประเภทนี้ จะจ่ายเป็นเงินสดให้กับชาวนาโดยตรง การขาย ข้าวให้กับพ่อค้า ชาวนามักจะเสียเปรียบในเรื่องของขนาดของภาชนะที่ใช้ตวงข้าว คือ สัดทนาน กล่าวคือ เวลาตวงข้าว ผู้ซื้อจะใช้ภาชนะตวงข้าวขนาด 30 ทนาน แต่บอกชาวนา

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม 3.4/15. รายงานสมทเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลราชบุรี. 12 พฤศจิกายน 2460.

²ชยันต์ ออไอสุญ. เล่มเดิม. หน้า 47.

³สุวิทย์ โพธิวัฒน์. วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย ระหว่างช่วง พ.ศ. 2398 - 2475. หน้า 248.

ว่าเป็น สัด¹ 28 ทนาน² นอกจากนั้นวิธีตวงข้าวของพ่อค้ายังเอาเปรียบชวานาอีกเช่นกัน วิธีการของพ่อค้าก็คือเวลาซื้อข้าวจะตวงข้าวมาก ๆ ให้ล้นทนาน แต่ตรงกันข้ามเวลาขาย พ่อค้าจะตวงข้าวให้ได้น้อย ๆ พอดีกับทนาน

3. การตักข้าว เป็นวิธีการที่พ่อค้าผู้ที่มีเงินทุนนำเงินไปให้ชวานากู้ยืม โดยชวานาทนหนังสือสัญญากู้เงิน การใช้เงินที่กู้ยืมต้องตอบแทนเป็นข้าวเปลือก พ่อค้านายทุนจะเอาเปรียบโดยคิดค่าดอกเบี้ยแพงมาก บางครั้งคิดถึงเท่าตัว ดังเช่นชวานา กู้เงิน 10 บาท ต้องจ่ายค่าตอบแทนเป็นข้าวเปลือก 25 ถึง³ ถึงละ 23 ทนาน แต่เวลาทาสัญญาต้องเขียน 20 บาท ส่วนข้าวเปลือกที่ต้องจ่ายค่าตอบแทนถึง 50 ถึง⁴

การตักข้าวนี้ทางการเห็นว่า เป็นการเอาเปรียบชวานา ในรัชกาลที่ 5 ได้มีกฎหมายห้ามการตักข้าวแก่ชวานา ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ปี พ.ศ. 2462 รัฐบาลได้ห้ามตักข้าวแก่ชวานาอีก โดยอ้างถึงกฎหมายห้ามตักข้าวที่ออกในสมัยรัชกาลที่ 5 ว่ายังมีผลใช้อยู่ แต่อย่างไรก็ตามปัญหาการตักข้าวยังคงมีสืบมาและเป็นปัญหาที่ราษฎรบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองต้องประสบอยู่ตราบจนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ดังหนังสือพิมพ์เสียงสยามได้เขียนถึงปัญหาการตักข้าวในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองว่า "...การตักข้าวแม้จะมีข้อแม้กันอย่างกวาดขันมานานแล้วก็จริง แต่ในท้องที่อำเภอปากท่อ (จังหวัดราชบุรี) ก็ตักข้าวเสมอมา⁵

¹สัด คือ เครื่องตวงชนิดหนึ่งรูปร่างคล้ายกระบุง 1 สัด = 25 ทะนาน

²เครื่องตวงทำด้วยกะลามะพร้าว

³มาตราตวง 1 ถึง เท่ากับ 20 ลิตร

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม 26.5/55.

เรื่องข้าวเกร็ดราชบุรี. 13 พฤศจิกายน 2472.

⁵แหล่งเดิม.

1.2 การทำสวนท้าวไร่ บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีสภาพพื้นดิน มีแหล่งน้ำ ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การประกอบอาชีพ ท้าวไร่ ท้าวสวน มาตั้งแต่อดีตกาล สภาพทั่วไปของ บริเวณนี้จึงประกอบไปด้วย ผลไม้ พืช ผัก อุดมสมบูรณ์ ผลผลิตต่าง ๆ มีเหลือออกไป จำหน่ายต่างเมืองมิได้ขาด ดังจะพิจารณาได้จากการบันทึกการเดินทางของสังฆราช ปาเลกัวซ์ ได้เล่าถึงอาชีพ ท้าวไร่ ท้าวสวน บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองว่า

"พลเมืองของแม่กลองมีราว 10,000 คน ส่วนใหญ่เป็นคนจีน ซึ่งประกอบ อาชีพการค้า การประมง คนไทยมักท้าวไร่ ซึ่งพื้นดินอุดมสมบูรณ์มาก... การเพาะปลูกมีการท้าวไร่ พักขาว มันเทศ ผักกาด มะเขือเทศ ยาสูบ หมาก ฯลฯ ...¹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้บรรยายสภาพการประกอบอาชีพของ จังหวัดกาญจนบุรีไว้ในพระราชนิพนธ์ประพาสไทรโยค ไว้ว่า "...ราษฎรท้าวไร่ยาสูบกันมาก เป็นที่สองรองจากเพชรบูรณ์..."² และจากรายงานของทางราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 ในปี พ.ศ. 2441 ได้รายงานสภาพของการประกอบอาชีพและผลผลิตที่สำคัญของ เมืองราชบุรี ว่า "...สภาพทั่วไปของการท้าวไร่ ท้าวสวนของประชาชนเมืองราชบุรีมีหลายอย่างและผลผลิต สามารถส่งเป็นสินค้าออกไปยังต่างเมือง ดังเช่น พริก หอม กระเทียม พืช ผัก ผลไม้ ต่าง ๆ..."³

การทำไร่ ท้าวสวน ของประชาชนในเขตจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ผู้วิจัยจะขอกล่าว แต่อาชีพที่สำคัญพอเป็นสังเขป

¹สังฆราช ปาเลกัวซ์. เล่าเรื่องกรุงสยาม. 2520. หน้า 92.

²พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. เล่มเดิม. หน้า 68.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/16.

มณฑลราชบุรี. (รายงานประจำปี 117).

การทำไร่ยาสูบ ไร่ยาสูบในเขตจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีสองชนิด คือ ไร่ยาสูบหรือยาฉุน ซึ่งเป็นยาเส้นที่ใช้ม้วนเป็นบุหรี่ยสูบ กับไร่ยาจืด ซึ่งเป็นยาเส้นที่ใช้สำหรับกินกับหมากโดยเฉพาะ สภาพพื้นดินที่ทำไร่ยาสูบในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองเป็นดินปนทรายชนิดดินร่วน บริเวณที่ปลูกยาสูบต้องมีป่าเหลือไว้เสมอสำหรับจะทำการครั้งต่อไปด้วย เพราะการทำไร่ยาสูบรสดินจะจืดเร็ว บริเวณหนึ่งใช้ปลูกยาสูบได้ 3 ครั้งเท่านั้น พอปลูกครั้งที่ 4 ต้องทิ้งที่ดินเดิมไปทำที่อื่นและที่ดินแปลงเดิมจะปล่อยให้รกร้างอยู่ในราว 6 - 7 ปี จึงจะกลับมากางป่าและทำไร่ยาสูบใหม่ได้อีก

ในช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 การทำไร่ยาสูบในไร่หนึ่งจะได้กำไรประมาณ 50 บาท¹ แต่การทำไร่ยาสูบให้สามารถได้กำไรมีน้อยมาก เพราะการลงทุนทำไร่ยาสูบของชาวไร่โดยทั่วไปต้องไปกู้ยืมเงินยืมทุนที่ตั้งร้านอยู่ที่ตลาด หรือพ่อค้ายาสูบที่ล่องเรือมาซื้อขาย การกู้ยืมนั้นทำโดยการออกเงินให้กู้ยืมมาก่อน เมื่อเก็บเกี่ยวยาสูบเสร็จจึงจ่ายค่าตอบแทนโดยเสียดอกเบี้ยในราคาแพง นอกจากเงินแล้วชาวไร่ยังซื้อสินค้าที่จำเป็นในชีวิตประจำวันด้วยเงินเชื่อ เช่น ซื้ออาหาร เครื่องนุ่งห่ม และสิ่งจำเป็นของการทำไร่ยาสูบทุกอย่างโดยเจ้าของทุนจะคิดกำไรจากสินค้าและดอกเบี้ยอย่างต่ำไม่น้อยกว่า 50% หรือถึง 150% ดังนั้นชาวไร่ยาสูบส่วนใหญ่มักมีหนี้สินผูกพันหมุนเวียนตลอดปี ดังตัวอย่างการบอกเล่าของเงินบั้งซึ่งเป็นชาวไร่ยาสูบผู้หนึ่ง ได้เล่าถึงสภาพของตนเองว่า

"...ได้ทำไร่ยาสูบมา 30 ปีเศษ ไม่ค่อยจะรู้สึกว่าได้เงินกับมือเพราะการกินก็กินกับพ่อฮ้อ การใช้สอยตรุษจีนก็ใช้กับฮ้อ (พ่อฮ้อเป็นเงินตั้งร้านในตลาดเมืองกาญจนบุรี) ถ้าต้องการสิ่งใดก็รับมาทั้งสิ้น ยาสูบที่ทำได้เมื่อจำหน่ายได้แล้วก็นำส่งทั้งหมดหรือจำหน่ายไม่ได้หมดก็ส่งยาสูบไปที่ร้านเงินฮ้อ จดบัญชีในเล่มหนึ่ง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 1/601.

พระยาวรเดโชศักดิ์ชาวหลวง เทศาภิบาลผู้สำเร็จราชการมณฑลราชบุรีกราบบังคมทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย. (พ.ศ. 2443).

และบัญชีที่ได้นั้น จีนยังไม่ได้ว่ามีอะไรหรือความว่าอะไร จีนยังไม่ทราบ
เพราะเชื่อจีนฮ้อ แล้วไม่จำเป็นต้องตรวจ"¹

จากสภาพต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วทำให้ทราบว่าชาวไร่ยาสูบถูกเอารัดเอาเปรียบจาก
พ่อค้าคนกลางเช่นเดียวกับเกษตรกรอื่น ๆ เช่นกัน ผลผลิตจากยาสูบบริเวณนี้เป็นสินค้าสำคัญ
ที่ส่งออกไปจำหน่ายต่างเมือง โดยเฉพาะยาสูบเกาะกร่างเมืองกาญจนบุรี ราษฎรได้ทำ
การเพาะปลูกและส่งยาสูบเข้าขายในกรุงเทพฯ ปัญหาที่ชาวไร่ยาสูบต้องประสบก็คือปัญหา
ราคายาสูบตกต่ำโดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2449, 2450, 2451

สาเหตุที่ราคายาสูบตกต่ำ²

1. ยาสูบแต่เดิมเคยส่งออกไปจำหน่ายยัง เมืองจันทบุรีสำหรับนำไปใช้ในการปราบ
ศัตรูพืช แต่ในปี พ.ศ. 2449, 2450, 2451 ส่งไปน้อยเพราะพริกไทยที่เมืองจันทบุรี
ราคาตก
2. ในสมัยรัชกาลที่ 5 ประกาศยกเลิกเก็บภาษีภายใน ยกเลิกด่านเก็บภาษีทาง
เรือทำให้เกิดเรือเล็กบรรทุกยาสูบเข้ามาจำหน่ายถึงกรุงเทพฯ มาก ราคายาสูบในกรุงเทพฯ
ก็ตกต่ำ ราคาตามตลาดในหัวเมืองจึงพลอยตกตามไปด้วย
3. ยาสูบฝรั่งเข้ามามาก ผู้ที่เคยสูบบุหรี่ไทยหันไปนิยมสูบบุหรี่ฝรั่ง ทำให้
อัตราการขายของยาสูบไทยลดลง
4. ช่วงก่อน พ.ศ. 2448 ยาสูบขายดี ทำให้ราคาขายสูง ทำให้ในปี พ.ศ. 2448 -
2449 มีผู้นิยมทว่าไร่ยาสูบมากขึ้น ผลผลิตจึงออกมามากเกินไปเกินความต้องการ

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่. กส 1/601.
เล่มเดิม.

²แหล่งเดิม.

การค้ายาสูบในจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองจะทำโดยพ่อค้าคนกลาง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนจีน พ่อค้าคนจีนเหล่านี้จะซื้อยาสูบที่บ้าน โดยนำเกรียนมาบรรจุทุกแล้วนำเข้าเมืองหรือถ้าอยู่ใกล้แม่น้ำลําคลอง พวกพ่อค้าคนกลางจะล่องเรือไปซื้อตามไร่เอง เมื่อตกลงราคาซื้อขายกันแล้ว ชาวไร่จะหาบยาสูบมาส่งถึงเรือ¹ การซื้อขายยาสูบในบางครั้งเรือยาสูบอาจจะซื้อยาสูบในตลาดซึ่งร้านยาเหล่านี้เจ้าของก็คือนายทุนของชาวไร่ยา พ่อค้าจะบรรจุยาสูบไปจำหน่ายในที่ต่าง ๆ เช่นกรุงเทพฯ สถานที่ ๆ เรือยาสูบไปจอด คือแถบในลําแม่น้ำเจ้าพระยาปากตะวันคกหน้าวัดกัลยาณมิตร และในคลองสะพานหันหน้าวัดบพิตรพิมุข เรือยาสูบเหล่านี้จะออกไปรับซื้อขายเส้นเข้ามาจำหน่ายในกรุงเทพฯ และส่งไปตามหัวเมืองต่าง ๆ เช่นส่งไปเมืองนครราชสีมา เมืองจันทร์บุรี²

การทําสวนมะพร้าว บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีพื้นที่ปลูกมะพร้าวโดยทั่วไปมากที่สุดคือจังหวัดสมุทรสงคราม สวนมะพร้าวในเขตนี้จะทำแบบยกร่องสวนเพื่อให้น้ำหมุนเวียนเข้าร่องสวนได้สะดวก มะพร้าวจะปลูกบนร่องสวน ร่องหนึ่งประมาณ 7 - 9 คืบ ห่างกันพอสมควร

การบำรุงรักษา คือ การหมั่นเอาดินในท้องร่องขึ้นมาไว้บนหลังร่อง เพื่อให้ดินไม้ได้รับปุ๋ยจากโคลนตม การเอาดินขึ้นจะทำปีเว้นปี ผลผลิตที่ได้ จะส่งไปขายต่างเมือง โดยเฉพาะตลาดกรุงเทพฯ ดังเช่น ปี พ.ศ. 2445 เมืองสมุทรสงคราม จำหน่ายได้ 4,911,250 ผล เป็นเงิน 975,250 บาท³ การขายผลผลิตจากสวนนี้ทั้งที่ทำโดยผ่านพ่อค้าคนกลางซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนจีน สินค้าจะถูกส่งเข้ากรุงเทพฯ และการขายของเจ้าของสวนเองซึ่งเป็นการค้ากับหัวเมืองใกล้เคียงโดยชาวสวนจะบรรทุกสินค้า พืช สวน เช่น

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่. กส 1/601. เล่มเดิม.

²แหล่งเดิม.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/24. รายงานราชการเมืองสมุทรสงคราม. (ศก 122 เทียบกับ ศก 121).

มะพร้าว มะม่วง กล้วย พลู และยาจัดลงเรือไปขายตามลำแม่น้ำแม่กลองและคลองต่าง ๆ¹
นอกจากนั้นชาวสวนยังนิยมนำผลผลิตต่าง ๆ จากสวนไปแลกของป่าและสินค้าอื่น ๆ ด้วย

1.3 การเลี้ยงสัตว์ สัตวเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการประกอบอาชีพของประชาชน
ในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง กล่าวคือประชาชนส่วนใหญ่มักจะเลี้ยงสัตว์ควบคู่ไปกับการ
ทำไร่ ทำนา ทำสวน วัตถุประสงค์ที่สำคัญในการเลี้ยงสัตว์ คือเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้แรงงาน
ใช้ลากไม้ออกจากป่า ใช้เป็นพาหนะ เป็นต้น สัตว์ที่เป็นพาหนะอีกอย่างหนึ่งคือ ม้า ส่วน
แรงงานสัตว์ที่สำคัญของชาวนา คือ วัว ควาย การทำนาในเขตจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง
ใช้แรงงานวัวมากกว่าควาย ลักษณะการใช้แรงงานวัวและควายแตกต่างกันคือ ควายใช้
เทียมเพียงตัวเดียว แต่วัวต้องใช้เป็นคู่ ฤดูกาลที่ชาวนาใช้แรงงานวัว ควายมากที่สุด
คือช่วงการไถ ครากระยะหนึ่ง กับช่วงเก็บเกี่ยวขนข้าว นวดข้าวอีกระยะหนึ่ง ชาวนา
ไม่นิยมเลี้ยงวัวควายไว้บริโภคเนื้อ ชาวนานิยมบริโภคเนื้อสัตว์ประเภทที่ไม่ใช่แรงงาน²
เช่น หมู เป็ด ไก่ หรือปลา การเลี้ยงสัตว์ประเภทอาหาร ประชาชนในช่วงนี้นิยม
เลี้ยงไว้ในบ้านเรือน โดยทั่วไปจะเลี้ยงไว้เพื่อบริโภคกันภายในครอบครัวมากกว่าเลี้ยงไว้
ขาย แต่ต่อมาชาวจีนได้นำเอาการประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์เพื่อค้าขายเนื้อสัตว์เข้ามา
ทำให้เกิดอาชีพเลี้ยงสัตว์ไว้ขายเป็นอาหาร ดังนั้นอาชีพเลี้ยงไว้ขายเป็นอาหารในระยะแรก
คนจีนทำมากกว่าคนไทย³

จำนวนสัตว์ในเขตจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง เท่าที่ปรากฏหลักฐานในปี พ.ศ. 2398 -
2475 แสดงว่าวัวเป็นแรงงานสำคัญในการเกษตรกรรมมากที่สุดของเขตนี้นี้ ช้างมีเลี้ยงใน
จังหวัดกาญจนบุรีเท่านั้น สุนัขมีตัวเลขแสดงให้เห็นว่ามีนิยมเลี้ยงกันพอสมควร

¹ชยันต์ ออโอสัญ. เล่มเดิม. หน้า 60.

²คาร์ล ซี ชิมเมอร์แมน. การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งสยาม. 2525.
หน้า 154 - 155.

³แหล่งเดิม.

ตาราง 1 บัญชีสัตว์พาหนะ จังหวัดราชบุรี กาญจนบุรี สมุทรสงคราม พ.ศ. 2458 - 2459

ประเภท จังหวัด	พ.ศ. 2458			พ.ศ. 2459		
	ราชบุรี	กาญจนบุรี	สมุทรสงคราม	ราชบุรี	กาญจนบุรี	สมุทรสงคราม
ช้าง	-	122	-	-	122	-
ม้า	2,446	616	7	2,511	719	8
โค	161,480	61,268	714	151,728	61,039	3,426
กระบือ	4,679	7,581	39	4,649	8,298	73
สุกร	23,871	349	1,914	19,367	318	1,586

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม 3.4/15.

บัญชีสัตว์พาหนะ จังหวัดราชบุรี กาญจนบุรี สมุทรสงคราม.

จำนวนสัตว์บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ถ้าพิจารณาจากตาราง ท้ายทราบได้ว่า
ว่าเป็นสัตว์ที่ประชาชนบริเวณนี้นิยมเลี้ยง และสอดคล้องกับที่ผู้เขียนกล่าวว่าบริเวณนี้ชาวนา
นิยมใช้วัวไถนา ทำให้ประชาชนเลี้ยงวัวมากกว่าสัตว์ประเภทอื่น ช้างมีเลี้ยงในจังหวัด
กาญจนบุรี และสุกรมีตัวเลขให้เห็นว่ามีประชาชนบริเวณจังหวัดราชบุรีนิยมเลี้ยงมากพอสมควร

การเลี้ยงสัตว์มือปสรค¹ คือ

1. พันธุ์ยังไม่ดี สัตว์ผู้ที่ดีและ เลวปะปนกันอยู่จึงทำให้พันธุ์เลวลง
2. ขาดแคลนอาหาร ในบางฤดูสัตว์ขาดแคลนอาหาร เพราะราษฎรยังไม่รู้จักปลูกหญ้าแห้ง เก็บไว้ให้สัตว์กินในฤดูแล้ง
3. การค้าขายสัตว์ คนเลี้ยงสัตว์เสียเปรียบพ่อค้าในเรื่องราคาและเรื่องถูกโกง เอาไรต์เอาเปรียบเรื่องต่าง ๆ
4. โรคระบาด มีโรคระบาดอยู่ทั่วทุกหนทุกแห่งและล้มตายเสียหายปีละมาก ๆ

1.4 อาชีพประมง

การตั้งบ้านเรือน ตั้งถิ่นฐานของชาติไทยในอดีตไม่ว่ายุคใดสมัยใดสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี จนกระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์นิยมอยู่บริเวณใกล้ริมน้ำ ลากลองเพื่อสะดวกในการครองชีพ เพราะน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพของมนุษย์ ประชาชนโดยทั่วไปอาศัยน้ำในการประกอบอาชีพ ดังเช่น ทานา ทาสวน ทาไร่และจับปลา เป็นอาหาร ปลาเป็นอาหารที่คนไทยโดยทั่วไปบริโภคเป็นประจำมาช้านาน ดังจะสังเกตได้จากคำทักทายกันสืบต่อกันมาจากรบรรพบุรุษว่า "กินข้าวกินปลาหรือยัง" หรือ "มีกับข้าวกับปลาอะไรบ้าง" การหาปลาในแม่น้ำ ลากลองหาได้ง่ายโดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ในช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 อาจกล่าวได้ว่า "ถ้าเย็นจะไม่มีวันอดตาย" การหาปลาในบริเวณแถบนี้หาได้ง่ายเพราะมีปลาชุกชุมมาก ผู้เฒ่าผู้แก่บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองกล่าวว่า ถ้าเย็นข้าวหรือเศษอาหารลงไปในแม่น้ำ ลากลองสักก้อนหนึ่งจะมีปลาเข้ามาล้อมตอดมากมายในเวลายามว่างเล็ก ๆ น้อย ๆ จากการประกอบอาชีพ ทานา ทาสวน ทาไร่ ประชาชนในแถบนี้จะนำสวิง แห เบ็ด หรือแร้ว ไปหากุ้ง บู่ ปลามาประกอบอาหารประจำวัน ส่วนที่เหลือจะนำไปตากแห้งหรือทำปลาเค็มและนำไปแลกเปลี่ยนกับอาหารอื่น ๆ ซึ่งสภาพเหล่านี้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการรัฐมนตรี (2) สร.0201.22/8. เรื่องรายงานสำรวจเศรษฐกิจของพระสารสาสน์พลขันธ์. 29 พฤษภาคม-17 กันยายน 2477.

มีมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ เรื่องราวนี้จะพบได้จากการพรรณนาของสามเณรกลั่น ในนิราศพระบาท
พระแท่นดงรัง ดังเช่น

".....

ทาบลาทุ บุกเค็มไว้เต็มคุ่ม
ที่เรือหาปลาทุ่งกระบุงโพ

ถึงแม่กลองคูเกลื่อนบ้านเรือนร้าง

คูวันกลุ้มกลืนฟุ้ง เหม็นคลุ้งโชน

ล่ออ้าง ร้องคลهماทนต์ทุกบ้านเรือน¹

บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง เป็นที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งปลาน้ำจืดและปลาน้ำเค็ม
กล่าวคือแม่น้ำลําคลองและแม่น้ำแม่กลอง เป็นแหล่งปลาน้ำจืดและบริเวณที่ติดชายทะเล เป็นแหล่ง
ปลาน้ำเค็ม ลักษณะดังกล่าวทำให้ประชาชนสามารถประกอบอาชีพการประมง ได้ทั้งประมงน้ำจืด
และประมงน้ำเค็ม

การทำประมงน้ำจืด การทำประมงน้ำจืดบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีลักษณะ
เป็นการทำประมงแบบยังชีพส่วนใหญ่นักจับปลาเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น และทำเสริม
ควบคู่ไปกับการทำนา ทำสวน ทำไร่ วิธีการจับใช้วิธีแบบดั้งเดิมที่เคยทำกันมาแต่โบราณกาล
คือใช้วิธีการแบบง่าย ๆ ตั้งแต่ใช้สวิงช้อนตามลำคลอง ตามลำประโดง (คลองเล็ก ๆ)
ใช้มืองมตามซอกหิน ซอกไม้ผุ ๆ ใช้โพ² ดักปลา ใช้เบ็ด ใช้แห หรือจับปลาโดยวิธี
เรือผีหลอก³ เป็นต้น การจับปลาในแหล่งน้ำจืดนั้นกระทำกันแม่น้ำลําคลอง หนองบึงที่มีน้ำท่วมถึง

¹สามเณรกลั่น. นิราศพระแท่นดงรัง. หน้า 8.

²โพ ไม้ดักปลา คือไม้ไผ่ขนาดใหญ่ มีข้อตรงกลาง มีโพสองข้างสำหรับให้ปลาเข้าไปอยู่

³เรือผีหลอก ใช้ล่อปลาในเวลากลางคืนโดยการแต่งเรือเอาสีขาวยาวไม้กระดานที่ต่อ
เป็นปีกเรือลงไปในน้ำกับห้องเรือพายใบริมตลิ่งตามแม่น้ำลําคลองปลาจะตื่นตกใจกระโดดหนี
ตกใจเข้าเรือเอง

พ.ร.บ.อากรค่าน้ำ ร.ศ.120 ในเขตเมืองสมุทรสงคราม ราชบุรี เรือผีหลอก เสีย
อากรละหนึ่ง 6 บาท

เครื่องมือที่ใช้จับปลาน้ำเค็ม ได้แก่ โพงหาง สวิง แห ยกยอ ลุ่ม เบ็ด เป็นต้น ผลผลิตที่หาได้ส่วนใหญ่ใช้ประกอบอาหาร ส่วนที่เหลือตากแห้ง ตากเค็มไว้ขาย หรือนำไปแลกเปลี่ยนสินค้า หรือแลกเปลี่ยนอาหารประเภทอื่น สัตว์น้ำเค็มที่มีชื่อเสียง ได้แก่ ปลายี่สก ปลาตุ๊ก ปลาช่อน ปลากระพง เป็นต้น

การทำประมงน้ำเค็ม บริเวณเขตที่ทำประมงน้ำเค็มคือจังหวัดสมุทรสงคราม

การประกอบอาชีพประมงน้ำเค็มนี้นับว่าเป็นอาชีพสำคัญอย่างยิ่งของประชาชน ผลผลิตต่าง ๆ นำไปขายต่าง เมือง ซึ่งนับว่าเป็นสินค้าพื้นเมืองสมุทรสงครามตั้งแต่อดีตการทำประมงน้ำเค็มเพื่อค้าขายนั้นต้องลงทุนมาก ส่วนใหญ่เจ้าของกิจการจึงเป็นชาวจีน ส่วนการจับปลาน้ำเค็มเพื่อประกอบอาหารนั้นจะพักินเวลาว่างจากการทำสวน ทำไร่ ทำนา ใช้วิธีการง่าย ๆ เหมือนกับการจับสัตว์น้ำเค็ม สัตว์น้ำเค็มบริเวณนี้นอกจากมีปลายังมีกุ้ง หอย ปู ซึ่งเป็นผลผลิตที่สำคัญในเขตนี้อีกด้วย การทำประมงน้ำเค็ม มีวิธีการ เช่น การทำโป๊ะ การทำโพงหาง การตีอวน การใช้เครื่องมือเบ็ดเค็ลอื่น ๆ การหาหอยและการจับปลิงทะเล เป็นต้น

2. นโยบายและการดำเนินงานในการพัฒนาเศรษฐกิจทางด้านเกษตรกรรมบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ช่วง พ.ศ. 2398 - 2475

ช่วงก่อน พ.ศ. 2398 รัฐบาลมีนโยบายห้ามราษฎรทั่วไปซึ่งรวมทั้งบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองบรรทุกข้าวออกไปจำหน่ายนอกประเทศ อนุญาตให้ซื้อขายกันภายในประเทศ ส่วนเรือสินค้าต่าง ๆ ที่ขึ้นล่องค้าขายเมืองใกล้เคียงเมืองใกล้เคียงไม่ว่าแถบเมืองจีนหรือเมืองใดให้บรรทุกข้าวแต่เป็นเพียงเสบียงเพื่อเดินทาง นอกจากนั้นสภาพเหตุการณ์บ้านเมืองที่มีศึกสงครามกับประเทศเพื่อนบ้านทำให้ราษฎรโดยทั่วไปปลูกข้าวเพื่อเลี้ยงชีพ ผลผลิตที่เหลือเอาไว้ทำบุญ เลี้ยงค่านา เก็บภาษีพันธุ์ และเก็บไว้แลกเปลี่ยนของกินของใช้บ้างเท่านั้น ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 สภาพเหตุการณ์บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไป รัฐบาลมีนโยบายเปิดประเทศมากขึ้น ศึกสงครามกับบ้านใกล้เรือนเคียงสงบลง สภาพเศรษฐกิจทั่วไปเริ่มเปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองเป็นระบบเศรษฐกิจแบบการค้า ผลผลิตทางด้านการเกษตร

และอุตสาหกรรมเป็นที่ต้องการของตลาดมากขึ้น การค้าขายตัว ข้าวกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญ เนื่องด้วยจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองเป็นบริเวณที่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ เป็นบริเวณที่เป็นแหล่งทรัพยากรและแหล่งผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ รัฐบาลจึงให้ความสำคัญ และมีนโยบายพัฒนาพร้อมทั้งช่วยแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพทางการเกษตร การดำเนินงานของรัฐบาลที่สำคัญได้แก่

2.1 นโยบายส่งเสริมการขายพื้นที่เพาะปลูก เนื่องด้วยสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีนโยบายส่งเสริมให้ประชาชนขายพื้นที่เพาะปลูกมากขึ้น การดำเนินงานตามนโยบายส่งเสริมการขายพื้นที่เพาะปลูก คือ

2.1.1 การส่งเสริมให้จับจองพื้นที่เพาะปลูก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองกรมการเมือง เชิญชวนให้ประชาชนโดยทั่วไปมีความอุตสาหสาหในการประกอบอาชีพและมีความอุตสาหสาหในการหักล้างถางป่าเพื่อทำการเพาะปลูก นอกจากนั้นถ้าพบประชาชนไม่มีที่ทำกิน ให้เจ้าเมืองกรมการเมือง เสนา กำนันจับจองให้ราษฎรไม่ว่าจะเป็นคนไทยหรือชาวต่างชาติทำการเพาะปลูกในบ้านเมืองดังประกาศเมื่อ พ.ศ.2399 ว่า

"การเพาะปลูกสิ่งของที่มีผลเป็นประโยชน์ในแผ่นดิน ฝรั่งเศส อังกฤษ อเมริกัน มักเข้าจิววิธีเพาะปลูก มีตำรับตำรา ถ้าเขามีอุตสาหกรรม เพียรพยายามทำไร่นา เรือกสวนได้มาก งานที่ป่าแลท้องทุ่งที่รกร้างว่างเปล่าอยู่ก็จะให้เขาเรี่ย สมักษร อากรมีมากขึ้นแก่แผ่นดินโดยสำคัญเวลานายหน้า เมื่อพวกฝรั่งเศส อังกฤษ อเมริกัน เอาเงินทองมาแต่ต่างประเทศ ลงทุน ชื้อที่ เขาที่ แลจ้างลูกจ้าง ได้เงินทอง เมืองอื่นก็จะได้ตกอยู่ในแผ่นดินเขาเรี่ยแก่ราษฎรชาวพระนครนี้...¹

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท./10. สารตราพระยาอรรคมหาเสนาถึงผู้ว่าราชการเมืองกาญจนบุรี ราชบุรี. พ.ศ. 2398.

ผู้ที่จับจองที่ดินทำการเพาะปลูก มีวิธีการคือ ทาหนังสือขอจับจองที่ดินกับการ
กำนัน โดยกำนันจะจับจองให้ จะกำหนดอาณาเขตของเนื้อที่ให้มีบริเวณเท่าใด
หนังสือกรรมสิทธิ์ที่ดินมี 3 ประเภท¹ คือ

1. ใบเหี้ยบย่ำ เป็นใบจับจองที่ดินชั่วคราวมีอายุเพียงปีเดียว
2. คราจอง แสดงถึงกรรมสิทธิ์ที่ดินที่มีการเพาะปลูกที่ถาวรกว่าใบเหี้ยบย่ำ
แต่ยังไม่มีการพอที่จะหวงห้ามเอาไว้เป็นของตน มีอายุไม่เกิน 3 ปี
3. คราแดง มีความถาวรมากที่สุดแต่ห้ามทิ้งร้างเกิน 9 ปี

ผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินในรูปของใบเหี้ยบย่ำ และคราจอง จะถือเป็นนาพาลอย
ผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินในรูปของคราแดงจะถือเป็นนาคู่โค

2.1.2 การเข้าสวน การเข้าสวนนี้ใช้กับที่ที่หลวง ที่ทางราชการสงวนไว้
หรือหวงห้าม ต่อมาเมื่อหมดความจำเป็นที่จะหวงห้ามไว้ หรือเจ้าของมิได้ทำประโยชน์ปล่อย
ให้รกร้างว่างเปล่ามานานจนหมดสิทธิ์เป็นเจ้าของเท่าที่ดินนั้นตกเป็นของหลวง ที่ดินเหล่านี้
เจ้าหน้าที่จะพิจารณาให้ประชาชนเข้ามาจับจองหรือให้เช่าแล้วแต่กรณี บริเวณพื้นที่จังหวัดที่
คิดแม่น้ำแม่กลองในช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 เป็นพื้นที่ที่ประชาชนโดยทั่วไปทั้งในพื้นที่และ
นอกพื้นที่ให้ความสนใจเข้ามาจับจองและเช่าซื้อกันมาก เพราะเป็นเขตที่จัดได้ว่า สะดวก
ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ มากนัก นอกจากนั้นที่ดินยังอุดมสมบูรณ์ ที่ดินมีราคาสูง การเช่าที่ดิน
ของหลวงนี้ ผู้ขอเช่าจะยื่นจะมีสิทธิ์ยื่นเรื่อง กำหนดเวลา และอัตราค่าเช่าให้หลวงพิจารณา
ดังเช่น จินะลิขอเช่าที่สวนหลวง ต.หลักหก คลองค้ำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
จินะลิขอเช่าเป็นกำหนด 12 ปี และให้ค่าเช่าทุกปี ปีละ 5 บาท²

¹พรรัตน์. นุสธรรม. การปฏิรูปกฎหมายที่ดินสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว. 2520. หน้า 16.

²กองจดหมายเทศแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/2153.
จินะลิขอเช่าที่สวนหลวง ต.หลักหก คลองค้ำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. 26 พฤษภาคม
2436.

2.1.3 การซื้อขาย การซื้อสวนหลวงนี้ที่ดินจะมีสภาพเช่นเดียวกับการเช่าที่สวนหลวง คือที่มีเจ้าของจับจองไว้แต่เจ้าของมิได้ทำประโยชน์และค้างอากรมานานจนขาดสิทธิความเป็นเจ้าของทำให้อำนาจที่ดินเหล่านี้นตกเป็นของหลวง ทางราชการจะประกาศให้ประชาชนมาซื้อสวนเหล่านี้ การซื้อสวนประเภทนี้เรียกว่า การซื้อสวนอพยพ

หลักเกณฑ์การซื้อสวนอพยพ

1. สวนรายใดเมื่อเข้าหลวงได้สวนได้ความว่าเป็นสวนอพยพจริง ไม่มีเจ้าของแล้วให้ออกประกาศขายโดยกำหนดไม่ต่ำกว่า 30 วัน ตั้งแต่ออกประกาศเป็นต้นไป

2. เมื่อผู้ใดให้ราคาสูงที่สุด ควรให้คนนั้นซื้อ
3. ต้องให้ผู้ซื้อเสียค่าอากรที่ค้างนอกจากราคาขาย
4. เมื่อเข้าหลวงได้ขายที่สวนเรียบร้อยแล้วหักบาญชี
5. เมื่อราษฎรซื้อสวนแล้วให้เข้าหลวงทำกับสำคัญและสลักหลังโอน

ข้อที่¹

2.1.4 การรดเก็บค่าที่ดิน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริให้ประชาชนทนามาก ๆ เพื่อจะได้ข้าวเพิ่มขึ้น พระองค์จึงประกาศห้ามเข้าหลวง เสนาเก็บค่านานปีแรกที่ชาวนาโค่นสร้างที่นาขึ้นใหม่และปีที่ 2, 3, 4 เก็บค่านานอัตราต่ำ เมื่อถึงปีที่ 5 จึงเก็บค่านานอัตราปกติ ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเห็นว่าราษฎรอุตสาหกรรม โค่นสร้างที่นาขึ้นใหม่มีประโยชน์ต่อแผ่นดิน ดังนั้นจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้งดเก็บค่านานระหว่างปีที่ 1, 2, 3 ที่โค่นสร้างที่นาใหม่ เมื่อถึงปีที่ 4 จึงเรียกเก็บค่านานตามปกติ นาฟางลอยนาคู่โค²

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/1843. มณฑลราชบุรีขอผู้แนะนำกับสำคัญและหารือเรื่องผู้จะซื้อสวนอพยพ. 23 ตุลาคม 2441.

²นิติ กลวิภส. การเก็บค่านานในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2482. 2525. หน้า 65.

นโยบายการงดเก็บค่านานที่หักร้างถางป่าหม่นี่ได้ครอบคลุมถึงการหักร้างถางป่า
ทาสวน ทาไร่ ซึ่งทำให้ประชาชนในเขตและนอกเขตจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองขอจับจองที่ดิน
รกร้าง ทาสวน ทาไร่ และของคอกกรสวนในที่หักร้างถางป่าหม่นี่ด้วย¹

จากนโยบายการส่งเสริมการขยายพื้นที่เพาะปลูกนี้เองมีผลทำให้ประชาชนทั่วไป
เข้ามาจับจองพื้นที่เพาะปลูกบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมากขึ้นจนภายหลังในปลาย
รัชกาลที่ 5 รัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 เกิดปัญหาที่ดินบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองขึ้น
ซึ่งผู้เขียนจะขอล่าไว้ในบทต่อไป

2.2 นโยบายการแก้ปัญหาอาชีพเกษตรกรของรัฐบาลในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำ แม่กลอง ช่วง พ.ศ. 2398 - 2475

2.2.1 ปัญหาเรื่องน้ำ น้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม สภาพที่เกษตรกรต้องประสบก็คือ ปีใดฝนตกดีเกษตรกรก็จะมีน้ำฝนเพียงพอในการหล่อเลี้ยงต้นพืช ปีใดฝนแล้ง เกษตรกรก็ต้องประสบกับการขาดแคลนน้ำหรือมีน้ำมากเกินไปเกษตรกรก็ต้องประสบกับ สภาวะน้ำท่วม ดังนั้นชีวิตของเกษตรกรในอดีตที่ยังมิได้รับการพัฒนาชลประทานที่ถูกต้อง ต้องฝาก ชะตาชีวิตไว้กับธรรมชาติโดยแท้ ดังเช่นจากการที่กรมชลประทานได้ทำการศึกษาสถิติน้ำที่จังหวัด อยุธยาที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ตั้งเสาวตระดับน้ำไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2374 ปรากฏว่าจำนวนที่น้ำพอดีแก่การทํานานั้นมีเพียง 59 ปี ใน 132 ปี²

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตราใหม่ กส 4/2372.
จีนฮะกับพวก 10 คน ขอจับจองสวนจากตำบลมอปลัด แขวงเมืองสมุทรสงคราม.
4 กรกฎาคม 2438.

²กรมชลประทาน. กระทรวงเกษตร. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรง
เปิดเขื่อนภูมิพล. หน้า 4.

จากสถิติเสาวตระดับน้ำที่แม่น้ำเจ้าพระยาจังหวัดอยุธยา ดังกล่าวจะพบว่า ประชาชนในเขตแม่น้ำเจ้าพระยาต้องประสบปัญหาเรื่องนี้มาตั้งแต่อดีต สภาพของประชาชนในเขตบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองไม่แตกต่างจากแม่น้ำเจ้าพระยานัก ถึงแม้ว่าในเขตแม่น้ำแม่กลองจะไม่มีสถิติดังเช่นแม่น้ำเจ้าพระยาก็ตาม แต่จากหลักฐานต่าง ๆ แล้ว เกษตรกรจำนวนมากในเขตลุ่มแม่น้ำแม่กลองต่างต้องประสบปัญหาเรื่องนี้มานาน¹

1. ปัญหาเรื่องน้ำท่วม จากสภาพน้ำในแม่น้ำแม่กลองจะมีน้ำสูงถึง 3 ช่วง คือ ในราวเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายนเป็นการเริ่มของระดับน้ำประจำปีเป็นครั้งแรก ระดับน้ำครั้งที่สองจะขึ้นสูงสุดของปีในปลายเดือนสิงหาคมหรือเดือนกันยายน และอาจมีครั้งที่สามในเดือนตุลาคมและเดือนพฤศจิกายนอีกด้วย แต่ระดับน้ำจะไม่สูงเท่าระดับน้ำครั้งที่สองสาเหตุที่บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองต้องประสบกับปัญหานี้ท่วมบ่อย เพราะแม่น้ำแม่กลองมีขนาดไม่โตกว่าแควน้อยแควใหญ่² มากนัก ฉะนั้นถ้าแควใดได้รับน้ำในปริมาณมากเกินไปถึงจะรับน้ำได้ น้ำจะไหลบ่าลงสู่แม่น้ำแม่กลอง ระดับน้ำในแม่น้ำแม่กลองก็จะขึ้นเกือบถึงฝั่งและถ้ามีลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมกันทั้งสองแควจะก่อให้เกิดน้ำในแม่น้ำแม่กลองท่วมล้นฝั่ง ปัญหาที่ต้องประสบคือ น้ำท่วมเสมอในเดือนสิงหาคมหรือเดือนกันยายนซึ่งสร้างความเสียหายแก่นาข้าวเสมอ³

2. ปัญหาขาดแคลนน้ำ พื้นที่จังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองตั้งแต่จังหวัดกาญจนบุรีจนถึงพื้นที่แถบชายทะเลคือจังหวัดสมุทรสงคราม การเพาะปลูกส่วนใหญ่ได้อาศัยน้ำจากคลองที่ขุดเชื่อมกับแม่น้ำแม่กลอง ถ้าปีใดฝนตกน้อยก็จะทำให้พื้นที่ในคลองและลำน้ำธรรมชาติมีระดับน้ำไม่สูงท่วมพื้นที่เพาะปลูกบริเวณสองฝั่งน้ำและพื้นที่ดอน ซึ่งอาศัยน้ำจากฝนที่ตกเพียงอย่างเดียว⁴

¹กรมชลประทาน. 84 ปีชลประทาน. 2529. หน้า 405.

²แม่น้ำแม่กลอง เกิดจากการบรรจบกันระหว่างแควน้อยและแควใหญ่

³กรมชลประทาน. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์เขื่อนวชิราลงกรณ์. หน้า 4.

⁴กรมชลประทาน. เล่มเติม. หน้า 404.

ดังเช่นรายงานของกระทรวงเกษตรในปี พ.ศ. 2463 เกี่ยวกับการขาดแคลนน้ำไว้ว่า "จังหวัดราชบุรี จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดสมุทรสงคราม 3 จังหวัดนี้คันกั้นคูฝนทากันไม่ได้เลย"¹ และรายงานกระทรวงเกษตรปี พ.ศ. 2464 ว่า "พื้นที่เพาะปลูก ที่ดอนในทุ่งตำบลบางแคเหนือ ตำบลวัดประดู่ ตำบลยี่สาร 3 ตำบลนี้ราษฎรปลูกข้าว ปรากฏว่าน้ำที่จล่อเลี้ยงต้นข้าวไม่มี ที่ดินแห้งแล้งกระแหวะ"²

3. ปัญหาน้ำเค็ม บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีอาณาเขตติดทะเล ทำให้อิทธิพลของน้ำเค็มท่วมพืช ผล สวน ไร่ นาของประชาชนโดยเฉพาะจังหวัดที่มีบริเวณติดทะเล คือ จังหวัดสมุทรสงคราม ราชบุรี กล่าวคือราว ๆ เดือนมีนาคม เมษายนและต้นเดือนพฤษภาคม ฝนไม่ตกหรือฝนตกน้อย ทำให้น้ำเค็มมีปริมาณน้อยไม่สามารถดันน้ำเค็มจากทะเลได้ ทำให้น้ำเค็มเข้ามาถึงบริเวณพื้นที่สวน ไร่ นา สร้างความเสียหายแก่พื้นที่เพาะปลูก ดังเช่น รายงานของกระทรวงเกษตรในปี พ.ศ. 2437 เกี่ยวกับสวนผลไม้ในเมืองสมุทรสงคราม ว่า "...ฤดูแล้งน้ำทะเลขึ้นทางปลายทางคลองบางระจันต้นไม้ทรุดโทรมเสียหายเป็นจำนวนมากชาวสวนหาเรื่องราวขอทานบ"³

จากปัญหาน้ำเค็มนี้เองทำให้ประชาชนต้องอพยพหนีน้ำเค็มทั้งที่ดินาห้วงเปล่า ดังเช่น นายวันเดอร์ไฮเค ได้กล่าวถึงสภาพน้ำเค็มบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองว่า "...มีราษฎร

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 1/1848. กระทรวงเกษตรคิดจะช่วยมณฑลราชบุรีในการหล่อเลี้ยงต้นข้าว พ.ศ. 2463 6 ตุลาคม 2463.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 1/2927. จังหวัดสมุทรสงครามขอส่งให้ส่งที่สูบน้ำไปช่วยสูบน้ำขึ้นมาหล่อเลี้ยงต้นข้าวในท้องที่อำเภออัมพวา. 29 พฤศจิกายน 2464.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/1143. ราษฎรขอให้อธิบดีกรมการช่าง แขวงเมืองสมุทรสงคราม. 31 ตุลาคม 2437.

เล่าลือกันว่าบางทุ่งบางน้อยซึ่งเป็นที่รกร้างว่างเปล่าในเวลานั้นนั้นเพราะราษฎรทำนาไม่ได้มีแต่น้ำเค็ม อพยพหนีไปมาได้นาน"¹

การดำเนินงานแก้ปัญหาเรื่องน้ำของรัฐบาลในช่วง พ.ศ. 2398 - 2475

1. การสร้างทามบและชุดซ่อมคลองส่งน้ำเข้าทุ่งนา เป็นการแก้ปัญหาที่รัฐบาลถือว่าเป็นนโยบายปฏิบัติกันสืบมา วิธีการที่รัฐบาลดำเนินการ คือ เมื่อรัฐบาลทราบความเดือดร้อนของประชาชนไม่ว่าจากการตรวจราชการของเจ้าหน้าที่หรือจากฎีกาของราษฎรจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการช่วยเหลือ การดำเนินงานของรัฐบาลจะเป็นลักษณะ เกณฑ์แรงงานโดยเจ้าหน้าที่กรมการเมือง หรือนายอำเภอจะขอแรงประชาชนมาช่วยทำ²

2. การพัฒนาชลประทาน เป็นนโยบายหนึ่งที่รัฐบาลดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาเรื่องน้ำในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การดำเนินงานที่มีผลต่อการพัฒนาแหล่งน้ำได้แก่ การขุดคลอง การขุดคลองนับได้ว่าเป็นหนทางช่วยเปิดพื้นที่เพาะปลูกได้อย่างดีและยังช่วยให้การคมนาคมเป็นไปอย่างสะดวก รวดเร็ว การขุดคลองในเขตจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองที่สำคัญ คือ การขุดคลองดำเนินสะดวก ในปี พ.ศ. 2409 ซึ่งมีผลดีทางด้านเพาะปลูก ดังพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวถึงการขุดคลองดำเนินสะดวกว่า "...ครั้นขุดคลองภาษีเจริญ คลองดำเนินสะดวก ขึ้นแล้วพวกจีนพากันจับสวนพริก สวนหอม สวนกระเทียม สองฝั่งปากคลองที่ดินเป็นอุดมดี มีผลประโยชน์มาก³ จากการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขุดคลองดำเนินสะดวก จึงนับได้ว่ามีผลต่อสภาวะ เศรษฐกิจของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง โดยเฉพาะทางด้านการขยายพื้นที่ และเพิ่มผลทางการเกษตร

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ 9.2/39. รายงานมิสเตอร์วันเดอร์ไฮเตตรวจคลอง. 15 พฤศจิกายน 2445.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม 15/18. ซ่อมและขุดคลองทามบ้านมณฑลราชบุรี. 10 มิถุนายน 2455.

³พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. เล่มเดิม. หน้า 211.

การจัดหาน้ำเพื่อการเพาะปลูกนั้นถือว่าเป็นงานสำคัญที่จะอำนวยความสะดวกแก่การเพาะปลูก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดี¹ ในรัชสมัยของพระองค์จึงได้มีการสำรวจแม่น้ำแม่กลอง จากการสำรวจแม่น้ำแม่กลองของนายเฮย์มัน-วานเดอร์ไฮเด ได้รายงานเสนอแนะการพัฒนาแม่น้ำแม่กลอง คือ ให้ทำทามที่อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี และขุดคลองทั้งสองฟากแม่น้ำแม่กลอง เพื่อท่อน้ำไปใช้ทั้งฝั่งตะวันออกและตะวันตกของแม่น้ำ²

ถึงแม้เกษตรกรบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองจะต้องประสบปัญหาเรื่องน้ำ และนายเฮย์มันวานเดอร์ไฮเดจะแนะนำให้ช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกด้วยโครงการ การท่อน้ำขึ้นน้ำต่อรัฐบาลก็ตาม รัฐบาลก็ยังมิได้คำนึงงานโครงการชลประทานในช่วงนี้แต่อย่างใด ซึ่งอาจจะวิเคราะห์สาเหตุได้ว่าในแถบพื้นที่บริเวณที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีราษฎรอาศัยอยู่ไม่มาก และมีที่ดินทำการเพาะปลูกน้อย รัฐบาลมีความเห็นว่าไม่คุ้มกับการลงทุนและนายเฮย์มันวานเดอร์ไฮเดให้ความสำคัญน้อยกว่าแม่น้ำเจ้าพระยา อีกทั้งมีความเห็นว่าบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีพื้นที่สูง มีภูเขาสูงมากในการทำทาม³ และเป็นโครงการที่ใช้งบประมาณมาก นอกจากนั้นสาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ นโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับการใช้จ่ายงบประมาณนั้นมีจุดมุ่งหมายส่วนใหญ่ไปใช้ทางด้านการรักษาความมั่นคง ความปลอดภัยของประเทศ⁴ แต่อย่างไรก็ตามรัฐบาลได้เริ่มตระหนักถึงความสำคัญทางด้านชลประทานที่จะต้องจัดทำเพื่อช่วยเหลือด้านเพาะปลูก จึงได้วางโครงการขุดซ่อมคลองเก่าที่คืนเงินอยู่ให้ได้ประโยชน์และทำประตูปะบายน้ำต่าง ๆ

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ 1/4. พระราชดำรัสรัชกาลที่ 5 ถึงกรมตำรวจราชานุภาพ. 18 พฤษภาคม 2439.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ 9/5. รายงานโครงการท่อน้ำขึ้นน้ำมิสเตอร์เฮย์มันไฮมันเดอร์ไฮเด. พ.ศ. 2445.

³แหล่งเดิม.

⁴สุนทรี อาสะไวย์. การพัฒนาระบบชลประทานในประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2431-พ.ศ. 2493. 2521. หน้า 79.

ในตอนกลางรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประมาณปี พ.ศ. 2430 - 2440 เป็นระยะที่การค้าข้าวของไทยเจริญรุดหน้าอัตราการขยายตัวของการค้าข้าวเพิ่มขึ้นในอัตราที่น่าพอใจอย่างยิ่ง¹ แต่แม่น้ำเจ้าพระยาในบริเวณทุ่งราบภาคกลางตอนใต้ที่ได้ขุดไว้แต่เดิมได้ตื้นเขินและขาดแคลนน้ำยิ่งขึ้นทุกปี ไม่สะดวกต่อการคมนาคม และทำให้การเพาะปลูกทฤษฎีกรมเป็นลำดับมา จำเป็นที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขทางน้ำเหล่านั้นให้ดีขึ้น รัฐบาลจึงมีนโยบายที่จะขุดลอกคลองบนทุ่งราบภาคกลางตอนใต้พร้อมทั้งสร้างประตูระบายน้ำขึ้นในคลองตอนที่จะบรรจบแม่น้ำ เพื่อเปิดรับน้ำเข้าในเวลาน้ำขึ้น และปิดน้ำไม่ให้ น้ำไหลลงสู่แม่น้ำในเวลาน้ำลง เมื่อสร้างประตูระบายน้ำขวางคลองไว้เรือผ่านไม่ได้จึงสร้างประตูลัดจรเขียงข้างไว้ข้างประตูระบายน้ำสำหรับให้เรือผ่านทั้งนี้เพื่อเก็บน้ำในคลองไว้ใช้ในปลายฤดูหนาว และให้ราษฎรได้นำน้ำไปใช้เป็นเวลาานานกว่าที่เคยเป็นอยู่ นอกจากนั้นยังทำให้การขนส่งข้าวเข้าสู่กรุงเทพฯ ได้สะดวกอีกด้วย² ดังนั้นปี พ.ศ. 2446 รัฐบาลได้ดำเนินการขุดลอกคลองดำเนินสะดวกเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในด้านชลประทานในบางท้องที่ และเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนอันเกิดจากน้ำท่วมและการขาดแคลนน้ำที่น้ำสามารถไหลผ่านได้สะดวก สามารถเก็บกักน้ำในคลองได้มาก ๆ³

ในตอนต้นรัชกาลที่ 6 เกิดฝนแล้ง 2 ปี คือ พ.ศ. 2454, 2455 ทำให้การทํานาไม่ไ้ผล เสียหายมาก เกิดข้าวยากมากแพ่งเป็นที่เดือดร้อนแก่ประชาชน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง ซึ่งมีพระเจ้าพี่ยาเธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์เสนาบดีกระทรวงเกษตรเป็นประธาน เพื่อหามาตรการแก้ไขปัญหาคึ่งอาจเกิดขึ้นอีก ซึ่งได้ถวายความเห็นเกี่ยวกับการบำรุงการเพาะปลูกให้ได้ผลดียิ่งขึ้นนั้นจำเป็น

¹กิตติ ตันไทย. คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย (2367 - 2453). 2520. หน้า 26.

²กรมชลประทาน. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์เขื่อนวชิราลงกรณ์. หน้า 6.

³กรมชลประทาน. 84 ปีชลประทาน. หน้า 27.

ต้องอาศัยการทอดนํ้าอย่างมีระบบมีประสิทธิภาพ เพื่อช่วยเหลือปัญหาเรื่องนํ้าแก่เกษตรกร¹

โครงการพัฒนาชลประทานบริเวณจังหวัดที่ติดแม่นํ้าแม่กลองในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2458 เซอร์ โทมัส วอร์ด ผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศและคณะได้ทำการสำรวจสภาพภูมิประเทศและศึกษาข้อมูลจากรายงานของนายเยโฮมันวานเดอร์ ไฮเค ประกอบด้วย วอร์ดได้เสนอโครงการชลประทานทุ่งราบภาคกลางไว้ 5 โครงการ คือ โครงการเจ้าพระยา โครงการลพบุรี โครงการป่าสักเหนือและใต้ โครงการเพชรบุรี โครงการแม่กลอง งบประมาณลงทุน ทั้งหมดประมาณ 77 ล้านบาท² นับได้ว่าเป็นโครงการที่ต้องใช้ทุนมาก จึงมีอุปสรรคด้านงบประมาณ ดังนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับสถานะทางการเงิน วอร์ดจึงเสนอโครงการย่อย ๆ เงินลงทุนประมาณ 23 ล้านบาท คือ โครงการสุพรรณ โครงการเพชรบุรีฝั่งตะวันออก โครงการลำปาง โครงการเชียงราก โครงการป่าสักใต้ โครงการแรกที่รัฐบาลได้จัดทำ คือ โครงการป่าสักใต้³

จากการสำรวจสภาพภูมิประเทศและการศึกษาข้อมูล วอร์ดได้พิจารณาเกี่ยวกับโครงการแม่กลองไว้สรุปว่า ถ้าจัดสร้างฝายหรือเขื่อนกั้นนํ้าแม่กลองขึ้นที่ตำบลท่าใหม่ (ใกล้โพธาราม) ก็จะสามารถควบคุมเนื้อที่ทางฝั่งตะวันออกประมาณ 1,720,000 ไร่ และฝั่งตะวันตกประมาณ 155,000 ไร่ รวมทั้งสิ้น 1,875,000 ไร่ แต่จำนวนนํ้าท่าในลำนํ้าแม่กลองมีจำกัดจะหาประโยชน์ให้เนื้อที่เพาะปลูกได้เพียงร้อยละ 85 และเนื่องด้วยพื้นที่ในจังหวัดนี้มีระดับที่แตกต่างกันมากระหว่างที่ลุ่มกับที่ดอน จำนวนเนื้อที่ที่จะได้รับประโยชน์จริงจากชลประทานจึงมีเพียง 60% เท่านั้น หรือเท่ากับจำนวนนา 1,125,000 ไร่ จึงนับได้ว่าเนื้อที่โครงการนี้จะควบคุมได้เป็นจำนวนน้อย และอยู่ห่างจากที่กําหนดที่จะทํายามาก ถ้าจะขุดคลองส่งนํ้าก็จำเป็นต้องผ่านที่ดอนเป็นระยะยาวกับจะต้องผ่านห้วย หนอง คลอง บึง

¹ พงเพชร สุรัตน์วิกุล. เปรียบเทียบผลงานของเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ พ.ศ. 2435 - 2475. 2516. หน้า 117.

² กรมชลประทาน. วิวัฒนาการด้านเกษตรกรรมรัตนโกสินทร์. 2525. หน้า 54 - 55.

³ กรมชลประทาน. 84 ปีชลประทาน. หน้า 200.

หลายแห่ง งบประมาณที่สร้างเขื่อนแม่น้ำแม่กลองนั้นจะแพงมากกว่าเขื่อนชั้นแม่น้ำแม่ปัสสักที่
ท่าหลวง ถึงร้อยละ 80 สาเหตุเพราะแม่น้ำแม่กลองนั้นกว้างใหญ่กว่าแม่น้ำปัสสักมาก และ
จำนวนน้ำไหลก็มากกว่า งบประมาณของโครงการแม่กลองตั้งไว้ประมาณ 17 ล้าน 8 แสนบาท¹

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นโครงการแม่น้ำแม่กลองจึงยังมิได้ดำเนินการอย่างจริงจัง
ตลอดช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 ประชาชนในเขตบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองจึงต้อง
ประสบกับปัญหาเรื่องน้ำเป็น เวลาช้านาน โครงการแม่น้ำแม่กลอง รัฐบาลได้ดำเนินการก่อสร้าง
อย่างจริงจังในสมัยรัชกาลที่ 9

แม้ข้อเสนอแนะของเซอร์โทมัส วอร์ด เกี่ยวกับการพัฒนาโครงการแม่น้ำแม่กลอง
ยังมิได้ดำเนินการ เนื่องจากสาเหตุที่กล่าวมาแล้ว แต่รัฐบาลก็ได้ดำเนินการช่วยเหลือ
เกษตรกรในเขตนี้คือ โครงการขุดลอกคลองและสร้างประตูปรับน้ำเพื่อช่วยเหลือพื้นที่ทางฝั่ง
แม่น้ำแม่กลองเป็นแห่ง ๆ ดังเช่น โครงการขุดลอกคลองท่าผาคอนคิน สร้างประตูปรับน้ำ
และขุดคลองใหม่มาบรรจบคลองเจดีย์บูชาที่จังหวัดนครปฐม สร้างประตูฝายที่ปากคลองเจดีย์บูชา
และประตูปรับน้ำที่ปากคลองท่าสาร คลองตาคุด และคลองบ้านใหม่² เป็นต้น

3. การกักตุนน้ำ น้ำตกตมเป็นพันธุ์ไม้อย่างหนึ่งที่ประเทศไทยนำพันธุ์มาจาก
ประเทศอินโดนีเซีย เมื่อราว พ.ศ. 2444 เป็นพันธุ์ไม้ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเมื่อเกิดขึ้นที่ใด
จะงอกงามเป็นแพเต็มไปในท้องที่นั้นจนเป็นอุปสรรคต่อการเพาะปลูกและเป็นอันตรายต่อการเลี้ยง
สัตว์น้ำและลำบากแก่การเดินเรือในแม่น้ำแม่กลองโดยทั่วไป³

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการรัฐมนตรี(3)
สร 0201.67.1/11. ข้าหลวงใหญ่ (พระยาสัจจาภิรมย์) เสนอรายงานตรวจราชการจังหวัด
ราชบุรี.

²กรมชลประทาน. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีวาง
ศิลาฤกษ์เขื่อนวชิราลงกรณ์. หน้า 4.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม 1/1.
น้ำตกตม. 19 ตุลาคม 2453 - 19 กันยายน 2463.

บริเวณที่มีฝักตบชวามากได้แก่ตอนใต้ของแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำบางปะกง แหล่งที่มีฝักตบชวามาก ๆ นี้ทางรัฐบาลได้มีความเห็นว่าราษฎรไม่สามารถ กำจัดฝักตบชวามคไปได้ จึงเป็นหน้าที่ของทางราชการต้องเข้าไปช่วยเหลือกำจัดฝักตบชวา เสียก่อน

การดำเนินงานในการกำจัดฝักตบชวาของรัฐบาล คือ พระราชทานเงินสำหรับกำจัด ฝักตบชวา ในปี พ.ศ. 2453 มณฑลละ 3,000 บาท ได้แก่ มณฑลนครราชสีมา มณฑล ปราจีนบุรี มณฑลราชบุรี ต่อมาได้ออกพระราชบัญญัติฝักตบชวา พ.ศ. 2456 เพื่อป้องกัน มิให้ฝักตบชวาแพร่พันธุ์มากขึ้นในมณฑลอื่น ๆ ที่ยังมีฝักตบชวาไม่มากนัก

พระราชบัญญัติฝักตบชวา พ.ศ. 2456 มีสาระสำคัญได้แก่

มาตรา 3 "...ฝักตบชวาเกิดขึ้นหรือมีอยู่ที่ใดในที่ของผู้ใดถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้ผู้นั้นจะ ต้องทำลายฝักตบชวาคตามพระราชบัญญัติ"

มาตรา 5 "...วิธีกำจัดฝักตบชวาให้เก็บเอาฝักตบชวาขึ้นไว้บนฝั่งฝั่งไว้ให้แห้งแล้ว เมาเสีย"

พระราชบัญญัติฝักตบชวา พ.ศ. 2456 นี้ในครั้งแรกไม่ได้ประกาศใช้ทุกแห่ง ประกาศ ใช้ในบางท้องที่ จังหวัดที่ยกเว้น คือ จังหวัดที่มีฝักตบชวามาก ๆ เพราะว่ารัฐบาลมีนโยบายที่จะ ช่วยเหลือในการกำจัดฝักตบชวาในบริเวณที่มีฝักตบชวามาก ๆ ให้บรรเทาความเสียหาย แต่รัฐบาล ไม่สามารถแก้ปัญหาดังกล่าวได้ นอกจากนั้นยังต้องเสียงบประมาณในการกำจัดฝักตบชวาทุก ๆ ปี ดังเช่น พ.ศ. 2457 ต้องจ่ายงบประมาณกำจัดฝักตบชวา 84,472 บาท ดังนั้น พ.ศ. 2463 รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติกำจัดฝักตบชวาทั่วทุกมณฑล เขตที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติ ฝักตบชวา พ.ศ. 2463 ได้แก่ มณฑลกรุงเทพฯ จังหวัดราชบุรี จังหวัดสมุทรสงคราม ฉะเชิงเทรา นครนายก พิจิตร สุโขทัย สำหรับจังหวัดกาญจนบุรีนั้นประกาศใช้ตั้งแต่ พ.ศ. 2457¹

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม 1/1.

นอกจากนั้นรัฐบาลได้พยายามช่วยเหลือราษฎรบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองเกี่ยวกับ
ปัญหาเรื่องนี้ อีก คือ เมื่อประชาชนประสบกับปัญหาขาดแคลนน้ำ รัฐบาลจะช่วยเหลือ คือการ
เครื่องสูบน้ำไปช่วยเหลือในบางท้องที่ที่สามารถจะช่วยเหลือได้¹ และการช่วยเหลือผู้ประสบ
อุทกภัย คือการส่งเงินไปช่วยเหลือ ซื้อข้าวพื้พันธุ์ และบริโภค กับเป็นค่าซื้อ โค กระบือ
แจกจ่ายให้ราษฎรที่ประสบภัย²

2.2.2 ปัญหาเรื่องโจรผู้ร้าย บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ช่วง พ.ศ.
2398 - 2475 เป็นบริเวณที่มีปัญหาเรื่องโจรผู้ร้ายชุกชุม ซึ่งสร้างความเดือดร้อนให้แก่
ประชาชนมาก จนกล่าวได้ว่าเป็นบริเวณที่มีโจรผู้ร้ายชุกชุมมากที่สุดบริเวณหนึ่งของประเทศ³
สาเหตุที่โจรผู้ร้ายชุกชุมในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองระหว่าง พ.ศ. 2398 -
2475 สรุปได้กว้าง ๆ คือ

1. ผลจากการปฏิบัติงานของเจ้าเมือง กรมการเมือง บุคคลผู้ที่ทำหน้าที่ดูแล
ทุกข์สุขของราษฎรแทนรัฐบาลคือ เจ้าเมือง กรมการเมือง แต่ถ้าเจ้าเมือง กรมการเมือง
ปฏิบัติไม่ดีเสียเองก็จะเป็นผู้นำความเดือดร้อนมาสู่ราษฎร การปฏิบัติตัวของเจ้าเมือง
กรมการเมือง บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 ที่มีผลทำให้เกิด
โจรผู้ร้ายชุกชุม คือ

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 1/2927.
จังหวัดสมุทรสงครามขอให้ส่ง เครื่องสูบน้ำ ขึ้นมาเพื่อหล่อเลี้ยงคันข้าวในท้องที่อำเภาว.
29 พฤศจิกายน 2464.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค 1/47.
จ่ายเงินช่วยเหลือราษฎรที่ต้องอุทกภัยครั้ง พ.ศ. 2460. 13 ธันวาคม พ.ศ. 2461.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม 20.5/5.
ข่าวจากมณฑลราชบุรี.

1.1 มีการขอสุมโจรผู้ร้ายและเลี้ยงโจร เจ้าเมือง กรมการเมืองประเภทนี้จะให้สมัครพรรคพวกไปปล้นสดมภ์ขลิบ โค กระบือของราษฎร¹ นอกจากนั้นยังรับซื้อ โค กระบือของโจรผู้ร้ายเพื่อขายให้กับพ่อค้าต่างเมืองที่เข้ามาหาซื้อ โค กระบืออีกด้วย²

1.2 เจ้าเมือง กรมการเมืองอ่อนแอ เจ้าเมือง กรมการเมืองประเภทนี้จะขาดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ไม่สามารถปราบโจรผู้ร้ายได้ หรือทำการปราบปรามไม่จริงจัง การทํานานเห็นแก่สมัครพรรคพวก ปล่อยปละละ เลยาให้เครือญาติปล้นสดมภ์ สร้างความเดือดร้อนแก่ราษฎร³ จึงนับได้ว่า เจ้าเมือง กรมการเมืองประเภทนี้รับราชการอ่อนแอ เห็นแก่สมัครพรรคพวก มากกว่าที่จะหาเพื่อประชาชนส่วนรวม⁴

1.3 เจ้าเมือง กรมการเมืองฉ้อราษฎ์บังหลวง พฤติกรรมของเจ้าเมือง กรมการเมืองเหล่านี้ คือ การโกงเงินของโจทก์ การรับสินบนพวกโจรผู้ร้าย และการข่มขู่ราษฎรให้สารภาพผิดเพื่อจะบีบบังคับเอาเงิน การตัดสินคดีความในช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 นั้น เมื่อทางราชการจับโจรผู้ร้ายได้จะทำการไต่สวนว่ามีความผิดจริงหรือไม่ ถ้าพบว่ามีความผิดจริง ถ้าจำเลยและโจทก์ยอมความกัน จำเลยต้องเสียเงินให้แก่โจทก์และเจ้าหน้าที่

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 5.1ก/3. ผู้ร้ายปล้นบ้านเขากะจิ้วแขวงเมืองกาญจนบุรี ซ้ำเงินแสงแดงจันทาย. 11 กรกฎาคม - 21 สิงหาคม 2434.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.12ก/2. พระยากาญจนบุรีขอสุมโจรผู้ร้าย. พ.ศ. 2431.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 5.1ก/34. ผู้ร้ายต่าง ๆ ในหัวเมืองมณฑลราชบุรี เพชรบุรี กาญจนบุรี. 5 พฤษภาคม 2434.

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารส่วนพระองค์ สบ 2.49/73. ที่ดินราชบุรีกับรายงานพระยาอรรควิสุนทรเรื่องความเป็นไปของพื้นเมือง. 4 มกราคม 2469.

ทางราชการ¹ จากกรณีที่ยอมความและจำเลยต้องเสียเงินนี้เองเป็นช่องทางหาเงินทางหนึ่ง
ของเจ้าเมือง กรมการเมือง ด้วยวิธีการต่าง ๆ กล่าวคือโดยการโกงเงินที่เป็นส่วนแบ่งแก่
โจทก์² การรับสินบนจากโจรผู้ร้ายและการข่มขู่ใส่ร้ายราษฎรให้มีความผิดเพื่อหวังชู้ครีเงิน³
เป็นต้น

สรุปแล้วการท้าวานของเจ้าเมือง กรมการเมืองบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง
บางคนที่ขาดประสิทธิภาพ อ่อนแอ ท้าวราชการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว สาเหตุเหล่านี้เป็น
สาเหตุหนึ่งที่ทำให้โจรผู้ร้ายชุกชุมในช่วง พ.ศ. 2398 - 2475

2. เป็นบริเวณที่มีชนหลายชาติหลายภาษายู่อาศัยมาก โดยเฉพาะชาวจีนซึ่งปรากฏ
หลักฐานว่าเป็นกลุ่มที่ก่อความสงบสร้างความเดือดร้อนต่อประชาชนทั่ว ๆ ไปอยู่เสมอ ดังเช่น
สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏคดีความกับชาวจีนซึ่งเป็นคดีอุกฉกรรจ์หลาย
ราย คือ พ.ศ. 2324 พวกจีนเข้ารีตในหัวเมืองราชบุรี ประมาณ 50 คน เข้ากลุ่มรุมท้าว
เจ้าพนักงานและจับกำนันไปเป็นตัวประกัน เนื่องจากจีนเหล่านี้เป็นคนในบังคับฝรั่งเศส ทาง
รัฐบาลไทยจึงต้องแจ้งให้ทางกงสุลฝรั่งเศสทราบ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
โปรดฯ ให้สมเด็จพระยามหาศรีสุริยวงศ์ตั้งกองชำระคดีความโจรผู้ร้ายอยู่ที่ราชบุรี⁴ ต่อมา
พ.ศ. 2429 พวกจีนในแขวงเมืองราชบุรีกลุ่มหนึ่งได้รวมตัวเป็นอันยังได้ยิงนายอากรถึงแก่ความ

¹การยอมความระหว่างโจทก์กับจำเลย จำเลยยอมเสียเงิน "บาทเคราะห์" ให้
กับโจทก์และเจ้าหน้าที่ทางราชการซึ่งประกอบด้วย ตุลาการ เสมียน และผู้ว่าราชการเมือง

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 5.1ก/4.
ย้ายเล็กหลวงกลางเปรียบเทียบความรู้ร้ายลักโค ลงเอาเงิน 8, 3 มาแบ่งให้พระยาภาณุจนบุรี
กับกรมการ.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 5.1ก/4.
พระยาภาณุจนบุรีปล่อยผู้ร้ายลงเอาเงินและ เรื่อง ไอ้ก๊ิกขุนมหาดไทย. 21 ตุลาคม - 26
พฤษภาคม 2434.

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 สมุดพิเศษ.
เล่มที่ 20. หนังสือเจ้าพระยาสุริยวงศ์ไวยวัฒน์สมุทกลาโหมกราบบังคมทูล.

ตายและเมื่อเจ้าพนักงานยกกองกำลังไปจับ อั้งยี่ได้ยังต่อสู้กับเจ้าพนักงานของไทยจนกระทั่งทางเมืองเพชรบุรีขอกำลังจากกรุงเทพฯ ไปปราบ¹ ต่อมาในปี พ.ศ. 2432 พวกจีนในเมืองราชบุรี ได้รวมกลุ่มคัมสุราเถื่อนขาย ครั้นเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยและกองทหารออกทำการตรวจจับ พวกจีนเหล่านี้ก็ทำการต่อสู้ขัดขวางการจับกุมของเจ้าหน้าที่²

ในสมัยรัชกาลที่ 6 กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้รายงานว่าพวกอั้งยี่เกิดขึ้นในท้องที่อำเภอดำเนินสะดวก แขวงเมืองราชบุรี แม่น้ำแควอ้อม อำเภออ่าวพา แขวงเมืองสมุทรสงคราม³ และต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว อั้งยี่ยังคงมีอิทธิพลอยู่บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งเจ้าหน้าที่ตำรวจได้จับพวกอั้งยี่ได้รวม 70 คน⁴ พวกจีนอั้งยี่เหล่านี้ได้ทำความเดือดร้อน รังควาญบังคับกดขี่ ขูดรีดเอาเงินของราษฎร เจ้าหน้าที่ต้องส่งกำลังเข้าปราบปรามเสมอ ๆ

3. การขยายตัวของสภาพเศรษฐกิจ หลังจากปี พ.ศ. 2398 สภาพเศรษฐกิจไทยโดยทั่วไปเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองมาเป็นแบบค้าขาย ทำให้การค้าเงินชีวิตประจำวันของประชาชนเกี่ยวข้องกับการซื้อขายมากขึ้น ภาวะการใช้จ่ายเงินจึงมากตาม การกู้ยืมมากขึ้น หนี้สินก็ยิ่งมากขึ้น ยามาตามมีเงินบาทซึ่งดอกเบี้ยสูงของเครื่องใช้ที่ส่วนร่ำรวยก็จะถูกยึดฐานะจึงยิ่งยากจนยิ่งขึ้นทางออกของผู้ยากจนทางหนึ่ง คือการลักขโมย⁵

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.12ก. บบอกเมืองราชบุรี.

²แหล่งเดิม.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 8/1. อั้งยี่ในมณฑลราชบุรี. 11 เมษายน 2454.

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม 6.5ก/55. ข่าวเกร็ดราชบุรี. 24 พฤศจิกายน 2472.

⁵กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการรัฐมนตรี สร.0201,5/4. เรื่องรายงานเหตุอุกฉกรรจ์ทั่วพระราชอาณาจักร. พ.ศ. 2475.

การขยายตัวทางเศรษฐกิจของไทยทำให้ข้าวเป็นสินค้าออกที่สำคัญ การปลูกข้าวจึงเพิ่มมากขึ้นโดยทั่วไป แรงงานที่สำคัญของการปลูกข้าวอย่างหนึ่ง คือ แรงงานจากวัว ควาย เมื่อความต้องการ วัว ควายมาก จึงเกิดการขโมย วัว ควายขึ้น คดีลักวัวควายมีมากบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง โดยเฉพาะช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹ และมีสืบต่อมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ²

นอกจากนั้นจากสภาพพื้นที่บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีแร่ธาตุทรัพยากรธรรมชาติมากมาย เมื่อเศรษฐกิจขยายตัว การประกอบกิจการต่าง ๆ ได้เพิ่มมากขึ้นไปด้วย การลงทุนมีเพิ่มขึ้น ประชาชนโดยทั่วไปหลังไหลเข้ามาประกอบอาชีพบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมากขึ้น³ จึงเกิดแย่งชิงผลประโยชน์ แยกเป็นพวกเป็นหมู่ ทะเลาะวิวาท ผู้ร้ายชุกชุม⁴ สร้างความเดือดร้อนโดยทั่วไป

สรุปแล้วในช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุมมาก สร้างความเดือดร้อน เป็นอุปสรรคต่อการประกอบอาชีพ

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.14/92. พระยาอินทราธิบาลตรวจราชการเมืองราชบุรี. 10 มิถุนายน 2439.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการรัฐมนตรี สร.0201.5/4. เล่มเดิม.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม 26.5ก/66. กาญจนบุรี. 4 มิถุนายน 2472.

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม 26.5ค/15. บ่อพลอยจังหวัดกาญจนบุรี. 17 พฤษภาคม 2471.

การดำเนินงานแก้ปัญหาโจรผู้ร้ายในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ช่วง พ.ศ.

2398 - 2475

กฎหมายลักษณะโจรตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น บางส่วนจะเห็นว่าได้บัญญัติกฎหมายออกมาเพื่อให้ประชาชนช่วยเหลือเจ้าพนักงานสอดส่องดูแลโจรผู้ร้ายแต่ในขณะเดียวกันก็สร้างความเดือดร้อนต่อราษฎรเช่นกัน เพราะราษฎรที่เป็นญาติกับพวกโจรผู้ร้ายจะรู้เห็นเป็นใจกับพวกโจรหรือไม่จะต้องช่วยเหลือเจ้าพนักงานในการจับกุมผู้กระทำความผิดหากไม่ช่วยเหลือจะถูกลงโทษ¹

การดำเนินงานแก้ไขปัญหาลูกโจรผู้ร้ายบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง คือ

1. การป้องกันโจรผู้ร้าย เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงการปกครองส่วนภูมิภาค ปี พ.ศ. 2435 ต่อมาปี พ.ศ. 2437 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งมณฑลราชบุรี โดยมีข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้ควบคุมดูแลมณฑลและผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้ดูแลเมือง ด้วยบริเวณจังหวัดราชบุรี สมุทรสงคราม และกาญจนบุรีมีโจรผู้ร้ายชุกชุมระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475 ได้ดำเนินการป้องกันโจรผู้ร้ายด้วยการประกาศข้อปฏิบัติในบริเวณเขตนี้ คือ

- 1.1 เข้มงวดการทำงานของรัฐบาลมากขึ้น
- 1.2 เพิ่มเจ้าหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับการจับผู้ร้าย เช่นตั้งเจ้ากรมและปลัดแขวงเป็นกองจับผู้ร้าย
- 1.3 ตั้งกฎระเบียบการใช้อาวุธ เช่น ห้ามยิงปืนในเวลากลางคืน เป็นต้น
- 1.4 กวดขันการซื้อ ขาย ฆ่า โค กระบือมากขึ้น
- 1.5 จัดตั้งด่านตรวจตามสถานที่ต่าง ๆ
- 1.6 ตั้งพลตระเวนบริเวณจังหวัดราชบุรี สมุทรสงครามและกาญจนบุรี

2. ใช้กำลังปราบปราม การปราบปรามโจรผู้ร้ายของรัฐบาลได้ดำเนินการโดยใช้กำลังตำรวจ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและราษฎรในพื้นที่ แต่ถ้าเหตุการณ์ที่รุนแรงเกินกำลังปราบปรามเจ้าเมือง กรมการเมืองจะขอกำลังมาช่วย ดังเช่น พ.ศ. 2430 มีการปราบปรามจีนฮ่อ

¹วอลเตอร์ เอฟ เวลลา. แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ. 2530. หน้า 29.

แถบเมืองราชบุรี ต้องใช้กำลังทหารมาช่วย 200 คน ปืนใหญ่ 2 กระบอก¹ การปราบปรามโจรผู้ร้ายสะดวกและรวดเร็วมากขึ้นเมื่อรัฐบาลได้ตั้งตำรวจภูธรขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว² แต่อุปสรรคในการปราบปราม คือกำลังตำรวจมีน้อย ไม่เพียงพอในการปราบปราม บางครั้งต้องขอกำลังจากจังหวัดใกล้เคียงให้มาทำการช่วยเหลือ แต่ด้วยบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีโจรผู้ร้ายชุกชุมและมีกำลังตำรวจน้อยเช่นเดียวกัน ทำให้การช่วยเหลือปราบปรามโจรผู้ร้ายในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองและจังหวัดใกล้เคียงมีน้อยทำไม่ได้เต็มที่³

3. ปรับปรุงกฎหมายและพระราชบัญญัติ

3.1 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ออกพระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีตนครบาล ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) เนื่องจากทรงพิจารณาเห็นว่าเป็นการลงโทษที่ล้าสมัย นอกจากนั้นได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขลักษณะกระบวนพิจารณาลักษณะพยานให้ดีขึ้นเพื่อให้การดำเนินคดีเป็นไปอย่างยุติธรรม⁴ ไม่ทรมานผู้ต้องหา ดังนั้นวิธีการที่ล้าหลังหลายอย่างจึงได้ประกาศยกเลิก เช่น ตี คบปาก มัดแขนน้ำ ดากแดด เป็นต้น⁵

3.2 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกาศใช้พระราชบัญญัติกฎหมายลักษณะอาญา พ.ศ. 2451 และประกาศยกเลิกประกาศห้ามถืออาวุธ แลยิงปืน แลจุดได้ตามเพลิงในเวลากลางคืนในมณฑลต่าง ๆ ด้วย เนื่องด้วยในกฎหมายลักษณะอาญา

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค 14.1/17. สุราเถื่อน. มกราคม 2431 - 21 สิงหาคม 2434.

² กองบัญชาการตำรวจนครบาล. คู่มือประชาชน. 2533. หน้า 2.

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารส่วนพระองค์ สบ 2.49/73. ที่ดินราชบุรี. 4 มกราคม 2469.

⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 1.3. ประกาศและพระราชบัญญัติ.

⁵ แหล่งเดิม.

มีข้อปฏิบัติและบทลงโทษเกี่ยวกับการถืออาวุธอยู่ด้วยแล้ว¹

3.3 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า การเล่นการพนันต่าง ๆ เป็นของชั่วร้ายอันแผ่นดินเป็นเหตุให้ราษฎรเป็นนักเลงไม่สนใจ ทามหากิน ก่อให้เกิดทะเลาะวิวาทเบียดเบียนกันจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิก บ่อนเบี้ยตามหัวเมืองต่าง ๆ

พ.ศ. 2441 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลิกบ่อนเบี้ยบริเวณจังหวัดราชบุรี สมุทรสงคราม กาญจนบุรีทุกตำบลที่มีจำนวนผูกขาดต่ำกว่า 50,000 บาท และยกเลิกทุกแห่ง โดยไม่มีข้อยกเว้นในปี พ.ศ. 2449 และต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมี พระราชดำริว่าสาเหตุแห่งความยากจน ใจผู้ร้ายชุกชุม สืบเนื่องมาจากประชาชนชอบเล่น การพนัน โดยเฉพาะแถบจังหวัดราชบุรี สมุทรสงคราม กาญจนบุรี ในปี พ.ศ. 2473 จึง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกพระราชบัญญัติการพนัน ยกเลิกการพนันขึ้นต่อ เพื่อแก้ปัญหา ความยากจนและปราบปรามใจผู้ร้ายอีกทั้งไม่ให้ประชาชนมัวเมาสิ่งชั่วร้าย²

การดำเนินงานแก้ปัญหาใจผู้ร้ายของรัฐบาลช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 นั้น ปรากฏผลคือ ในช่วงตั้งมณฑลใหม่ ๆ ใจผู้ร้ายบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง คือแถบเมือง ราชบุรี สมุทรสงคราม และกาญจนบุรีลดน้อยลง³ แต่อย่างไรก็ตามใจผู้ร้ายในแถบนี้ เป็น เพียงสงบลงไปเพียงระยะหนึ่งเท่านั้น ปรากฏต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 จากสถิติและหลักฐานต่าง ๆ ปรากฏว่าใจผู้ร้ายบริเวณนี้กลับมีมากในบางครั้งบางปีมีสถิติ มากเป็นอันดับ 1 ของประเทศ

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 1.3/32. การประกาศยกเลิกการห้ามไม่ให้ถืออาวุธและยิงปืนจุดได้ตามเพลิง. 27 เมษายน 2452.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ค 2/2. พระราชบัญญัติการพนันพุทธศักราช 2473.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.14/92. พระยาอินทรีบาลตราจราษการที่ราชบุรี. 10 มิถุนายน 2439.

2.2.3 ปัญหาเรื่องการเสียภาษีให้รัฐบาล เนื่องจากสภาพพื้นที่บริเวณ จังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีทรัพยากรมาก ทำให้ประชาชนในบริเวณนี้ประกอบอาชีพภายใน ครอบครัวหลายอย่าง ดังเช่น ครอบครัวยุคหนึ่งอาจจะทำนา ทำไร่และจับสัตว์น้ำด้วยเป็นต้น การประกอบอาชีพเหล่านี้ประชาชนต้องเสียภาษีอากรให้รัฐบาล การเก็บภาษีของรัฐบาล บางครั้งสร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ได้แก่

1. การเก็บภาษีอากรอย่างหมุมหมิม การประกอบอาชีพของ ประชาชนบางอาชีพทำเพื่อประกอบอาหารหรือประกอบอาชีพเล็ก ๆ น้อย ๆ อาชีพทุกอาชีพ ต้องเสียภาษีและอาชีพหนึ่งต้องเสียภาษีอากรหลายอย่าง ดังเช่นการทำสวนมะพร้าว ประชาชนต้องเสียภาษีอากร คือ ค่าที่ดินไร่ละ 1 สลึง 1 เฟื้อง ค่าผลมะพร้าว¹ ค่าต้นมะพร้าว² นอกจากนั้นผลผลิตทุกอย่างในสวนจะต้องเสียภาษีหมดไม่ว่าจะเป็นต้นไม้ ชนิดใดประเภทใด สร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนมาก การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าอย่าง หนึ่งของประชาชนคือการโค่นต้นไม้มิ เช่น โค่นต้นมะพร้าวเพื่อจะได้ไม่ต้องเสียอากรต้นไม้มิ ดังเช่น เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

"...เห็นต้นมะพร้าวเล็กและใหญ่เป็นรอยตัดฟันโค่นต้นล้มเกลื่อนจึงได้ตามเจ้าของ สวนชื่ออานแดงคืนสามมีชื่อนายเงินได้ความว่า ด้วยก้านประกาศเป่าร้องว่าการเก็บ อากรต้นมะพร้าวคราวนี้สูง 1 สอก จะเก็บต้นละ 8 สตางค์ มะพร้าวในสวนนี้ มีทั้งเล็กและใหญ่ตามขนาด 200 ต้น ถ้าเป็นราคา 1,600 สตางค์ ยิ่งต้นหมาก และผลไม้อื่น ๆ อีก ที่ลำต้นได้ขนาด มีผลไม้บ้างไม่มีผลไม้บ้างและพร้าวถึงจะมี ผลแล้วก็ต้องเสียไปกับสัตว์ทำร้ายก็มากแลที่เก็บขายปีหนึ่งก็ไม่คุ้มผลกับค่าอากร."³

¹อากรผลมะพร้าวยกเลิกในรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2404

²อากรต้นมะพร้าวในสมัยรัชกาลที่ 4 เสีย 3 ต้น 1 สลึง รัชกาลที่ 6 เสีย ต้นละ 6 สตางค์ และ 8 สตางค์

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค 18/4. อาการสวนใหญ่ สมพักศร. 1 กรกฎาคม 2454.

จากสภาพทั่วไปจะ เห็นว่าประชาชนนั้นต้องรับภาระกับการเสียภาษีควบคู่ไปกับการประกอบอาชีพด้วย ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประชาชนมีฐานะยากจน การเสียภาษีหมุมหมิ่นนี้มีเกือบทุกสาขาอาชีพ

2. การเปลี่ยนแปลงอัตราค่าเก็บภาษีอากรของรัฐบาล ประชาชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยทั่วไปมีฐานะยากจน ติดค้างภาษีอากรรัฐบาลอยู่เสมอและเป็นหนี้สินค่อนนายทุนอยู่แล้ว ต่อมาเมื่อรัฐบาลได้เปลี่ยนแปลงอัตราค่าเก็บภาษีอากรเพิ่มขึ้นอีกทำให้ประชาชนเดือดร้อนเพิ่มขึ้นด้วย ดังเช่นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอัตราค่านา โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2448 มีการกำหนดขึ้นที่นา เป็นนาเอก 10 ตรี จัตวา และเบญจะ โดยถือเอาความสมบูรณ์ของนา และราคาข้าวในแต่ละท้องที่เป็นเครื่องกำหนดขึ้นที่นา การเปลี่ยนแปลงการเก็บค่านานี้มีผลกระทบและสร้างความเดือดร้อนให้ประชาชนบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองในปี พ.ศ. 2451 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่าบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองสมควรเปลี่ยนจากนาฟางลอยเป็นนาคูโค¹ การเปลี่ยนแปลงก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชาวนาเพราะสภาพการทํานาของชาวนาได้ผลไม่แน่นอน แต่ต้องเสียค่านาอย่างเต็มที่ ดังนั้นในบางครั้งชาวนาจึงไม่มีเงินเสียค่านา จึงต้องร้องเรียนขอลดขึ้นที่นา ขอลดค่านา²

3. ปัญหาการเอารัดเอาเปรียบของเจ้าภาษีนายอากร การเก็บภาษีอากรก่อนปี พ.ศ. 2436 นั้นรัฐบาลดำเนินการเก็บภาษีอากรโดยใช้แบบผูกขาดภาษี มีผู้ประมูลภาษีอากรไปจากรัฐบาล นายภาษีนายอากรจะไปเรียกเก็บจากราษฎรอีกทีหนึ่ง เมื่อถึงกำหนดส่งภาษีต่อรัฐบาล เจ้าภาษีนายอากรจะนำเงินที่เก็บได้รวบรวมส่งรัฐบาลโดยมีส่วนแบ่ง เป็นรายได้ ดังนั้นเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง เจ้าภาษีนายอากรจึงได้พยายามเอารัดเอาเปรียบ สร้างความเดือดร้อนให้แก่ราษฎร เช่น การเก็บภาษีเกินที่คิดที่รัฐบาลกำหนด ช่มเหงรังแกราษฎร เข้าไปมีอิทธิพลในการประกอบอาชีพเพื่อควบคุมการเก็บภาษีอากร เป็นต้น

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ 3.2/25.
เงินค่านา.

²แหล่งเดิม.

4. การทำงานที่บกพร่องของเจ้าพนักงาน การดำเนินงานของรัฐบาลในด้านการเก็บภาษี คือการออกประเมินนา การรังวัดที่สวนที่นา และการสำรวจสวนเพื่อเก็บค่านา ค่าสวน ค่าสมภักษร ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติเจ้าภาษีนายอากร ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2436 ท้าให้น้ำหนักการเก็บภาษีเป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานด้วย การทำงานของเจ้าพนักงานในบางครั้งขาดความแน่นอนจากประสิทธิภาพ และขาดความเห็นอกเห็นใจต่อราษฎร หวังแต่กอบโกยผลประโยชน์ซึ่งไม่แตกต่างกับเจ้าภาษีนายอากร กล่าวคือ เมื่อเจ้าพนักงานของรัฐบาลออกตรวจและเก็บค่าที่ดินจะได้รับค่าตอบแทนร้อยละสิบ บุคคลที่ได้รับประกอบด้วย ผู้ว่าการเมือง เสนาอำเภอกองการ และกำนัน จากการที่เจ้าพนักงานของรัฐบาลได้รับส่วนแบ่งจากภาษีอากรเป็นค่าตอบแทนในการทำงานจึงเป็นเหตุให้มีเจ้าพนักงานบางคนใช้อำนาจหน้าที่และเล่ห์เหลี่ยมต่าง ๆ ต่อราษฎรในการจัดเก็บภาษีอากร เพื่อหวังส่วนแบ่งมาก ๆ ดังเช่นพฤติกรรมของเจ้าพนักงานเก็บภาษีอากรบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองที่ใช้อำนาจหน้าที่เก็บภาษีไม่ตรงกับความเป็นจริง¹ เก็บตามใจชอบ เกี่ยวกับการคิดภาษีอากรนี้โดยทั่วไปราษฎรจะขาดความรู้ความเข้าใจไม่มีส่วนรู้ส่วนเห็นจะจ่ายเงินตามที่เจ้าพนักงานเรียกร้อง² นอกจากนั้นการเก็บภาษีอากรของเจ้าพนักงานยังขาดความรอบคอบและมาตรการที่แน่นอนเป็นการเปิดโอกาสให้พวกมิฉฉาชีพแอบอ้างสวมรอยไปเก็บภาษีอากรสร้างความเดือดร้อนให้แก่ราษฎร³ เป็นต้น

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/1044. นายขอร้องทุกข์ว่าข้าหลวง 8 นายเดินรังวัดสวนแขวงเมืองราชบุรีเกินดินผลไม้อยู่ 170 ตัน. 12 ตุลาคม 2436.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/1043. ทับบุตรคุณทิพเมืองสมุทรสงครามถวายฎีกากล่าวโทษเจ้าพนักงานสมภักษรว่าเก็บเงินสมภักษรซึ่งไม่เคยเก็บ.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/1031. บาดหลวงวัดทองเพลงราชบุรีว่าด้วยอ้ายยอดทาสหลวงแก้วเจ้ากรมสวนนอกไปเรียกเก็บอากรสวน. 2 ธันวาคม 2436.

การดำเนินงานแก้ปัญหาเรื่องภาษีอากรของรัฐบาลช่วง พ.ศ. 2398 - 2475

1. การปรับปรุงด้านภาษีอากร

รัฐบาลเก็บภาษีอากรเพื่อใช้จ่ายในกิจการต่าง ๆ ของรัฐบาล การเก็บภาษีอากรบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองของรัฐบาลนั้นนโยบายเหมือนกับท้องถิ่นอื่น ๆ กล่าวคือ านสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สมัยรัชกาลที่ 1 - 3 ใช้วิธีเก็บทางข้าว ราษฎรทานาได้ข้าวจำนวนเล็กน้อยเท่าไรต้องแบ่งส่วนให้แก่ทางราชการเป็นอากรค่านาไร่ละ 2 สัดครึ่ง การขนข้าวเจ้าของนาต้องขนไปส่งที่ฉางหลวงเอง ต่อมารัชกาลที่ 3 ความต้องการทางการเงินเพิ่มขึ้นจึงเก็บค่านาเป็นตัวแทนทางข้าว มีพระราชบัญญัติให้เก็บค่านาในอัตราไร่ละ 1 สลึง 1 เฟื้อง¹ การเปลี่ยนเก็บค่านาเป็นเงินนี้นับว่าเป็นนโยบายที่ช่วยปลดภาระและความเดือดร้อนในการขนข้าวมาส่งฉางหลวงให้หมดไป อัตราค่านาที่กำหนดใหม่ ในรัชกาลที่ 3 คือไร่ละ 1 สลึง 1 เฟื้องนั้นเทียบกับราคาข้าวในขณะนั้นถ้าราษฎรทานาได้เต็มที่หรือได้ผลปานกลางจะไม่เดือดร้อน แต่โดยทั่วไปแล้วฐานะของชาวนานั้นยากจน เนื่องจากสาเหตุหลายประการ ดังเช่นจากฝนแล้งหรือเกิดอุทกภัยประการหนึ่ง จากการไม่รู้จักรับอบมประการหนึ่ง และจากการชอบเล่นการพนันประการหนึ่ง ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ชาวนามีความเดือดร้อนเกี่ยวกับอากรค่านาตลอดมา

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีนโยบายส่งเสริมให้ประชาชนขยายพื้นที่เพาะปลูกมาก ๆ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศดเก็บค่านาในปีแรกที่ทา และในปีที่สอง สาม สี่ เก็บค่านาในอัตราค่าเมื่อถึงปีที่ห้า จึงเก็บค่านาในอัตราปกติ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีนโยบายการเก็บค่านา คืองดเก็บค่านาในปี หนึ่ง สอง สาม ที่โค่นสร้างขึ้นใหม่ เมื่อถึงปีที่ สี่ จึงเริ่มเก็บตามปกติตามพงศาวดารนาคูโศ ในปี พ.ศ. 2448 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่าทางราชการต้องใช้เงินทุนบำรุงประเทศชาติมากขึ้นและในขณะนั้นประชากรมีรายได้เพิ่มขึ้นกว่าเดิม ภาษีอากรเป็นรายได้ของประเทศ ดังนั้นเพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติ รัฐบาลจึงได้เปลี่ยนแปลง

¹สมสวาท ชวนไชยสิทธิ์. การปฏิรูปภาษีอากรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2521. หน้า 10 - 18.

อัตรากาเก็บภาษี ยกเลิกอัตราไร่ละ 1 สลึง 1 เฟื้อง และสลึงโดยกำหนดอัตราขึ้นใหม่ พร้อมทั้งแบ่งที่เป็น 3 ประเภท คือ¹

1. นาหวงห้าม คือนาที่มีผู้จับจองหวงห้ามตามกฎหมายแต่ยังมิได้ทำเป็นนา
2. นาฟางลอย คือที่นาที่เริ่มทำนาบ้างแล้วแต่ยังไม่เต็มเนื้อที่
3. นาκούโค คือที่นาที่ทำนาเรียบร้อยแล้วและเต็มเนื้อที่

แต่ละประเภทแบ่งเป็น 5 ชั้น คือ นาเอก นาโท นาตรี นาจัตวา และนาเบญจะ
หลักการเสียด่าน คือ

1. ที่หวงห้ามถ้ายังไม่ไถ่คืนต้นไม้และลงมือทำนาภายใน 2 ปี จะเสียด่านไร่ละ

1/8 ของอัตรานาคู่โค

2. นาฟางลอยเก็บตามเนื้อที่นาที่ทำ
3. นาκούโคเก็บตามเนื้อที่นาในโฉนดตราจอง

การเปลี่ยนแปลงค่าที่นาครั้งนี้ สร้างความเดือดร้อนและความไม่พอใจแก่ประชาชน² เพราะการวินิจฉัยว่าที่นาสมควรว่าจะจัดอยู่ในประเภทใด ชั้นใดนั้นเจ้าหน้าที่บางพวกบางฝ่าย เห็นแก่ได้ ขาดความเห็นอกเห็นใจประชาชนหวังจะเก็บค่านาจัดมาก ๆ จึงตั้งประเภทนา สูงกว่าความเป็นจริง ชาวนาตั้งเดิมนั้นหาเงินไม่พอเสียด่านอยู่แล้ว ต้องค้างค่านาของรัฐบาล อยู่เสมอ เมื่อรัฐบาลมาปรับค่านาให้สูงขึ้นอีกจึงสร้างความเดือดร้อนและความไม่พอใจให้ ประชาชนในเขตนี้ ดังเช่นได้มีราษฎรทูลหนังสือร้องเรียนขอลดหย่อนค่านาของชาวนา ว่า

"ตามประกาศแก้ไขอัตราขึ้นน่านปี พ.ศ. 2451 ให้เก็บค่านานาในตำบล
แก่นเลี่ยน ตำบลเกาะสาโร่ง ท้องที่อำเภอเมืองฯ จังหวัดกาญจนบุรี
เป็นชั้นตรีนั้น ราษฎรพากันยื่นเรื่องราวว่า พื้นที่ตำบลแก่นเลี่ยน และตำบล

¹นิติ กลกิจศล. การเก็บค่านานาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2482.

2525. หน้า 121 - 122.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสาร รัชกาลที่ 5 กษ 3.2/25.
ชาวบ้านอำเภอดำเนินสะดวกถวายฎีกาต่อรัชกาลที่ 5. 1 สิงหาคม 2452.

เกาะสาโรงเป็นพื้นที่ดอน การทำนาได้อาศัยแต่น้ำฝนอย่างเดียว ผลผลิต
ที่ทำได้ไม่ถึงกับนำไปใช้จ่ายน้อย ขาด จึงขอเก็บเป็นนาจัตวาเมื่อทาง
ราชการได้สวนคูแล้วเป็นความจริงดังคำร้องเรียนจึงอนุญาตให้เก็บค่านา
ชั้นจัตวา¹

ปัญหาการเปลี่ยนแปลงค่านาบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง พ.ศ. 2451 นั้น
พระยาไกรเพชรรัตนสงคราม ข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลราชบุรีได้เสนอความ
เห็นว่า

"ควรยกเลิกวิธีเก็บค่านาเป็นนาคู่โคในมณฑลราชบุรีเสียทั้งหมดเพราะ เหตุว่า
บางตำบลมีคนทนายยังไม่เต็มภูมิลาเนา บางตำบลที่มีผู้คนตั้งภูมิลาเนา เป็นบ้าน
เป็นช่องประจำทนายอยู่แล้ว แต่ที่นั้นเสียมากกว่าได้ และได้ก็ไม่เต็มภาคภูมิ
ปกติโดยพื้นที่เป็นที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ เกือบทุกตำบล ...ราษฎรได้ยื่นเรื่องราวใน
เรื่องเงินค่านาเป็นคู่โคอยู่เสมอ"²

ต่อมา พ.ศ. 2452 รัฐบาลได้ประกาศแก้ไขลดอัตราชั้นที่นาคู่โคลงทุกหัวเมืองใน
เขตมณฑลราชบุรี และ พ.ศ. 2453 รัฐบาลได้ประกาศเปลี่ยนวิธีเก็บค่านาคู่โคเป็นวิธี
นาฟางลอยในเขตมณฑลราชบุรี³ พ.ศ. 2453 (ร.ศ. 129) รัฐบาลได้เปลี่ยนพิัดเก็บ

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ 3.2/25.
ชาวบ้านอำเภอคันนิงสะดากถวายฎีกาต่อรัชกาลที่ 5. 1 สิงหาคม 2452.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ 3.2/25.
เงินค่านา.

³เสถียร ลายลักษณ์. "ประกาศยกเลิกวิธีเก็บค่านาคู่โคเป็นนาฟางลอยและตั้ง
อัตรานาใหม่," ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 23. 2478. หน้า 349 - 365.

เงินค่านาเป็นสตางค์ โดยยกเลิกการใช้รัฐทองแดง โดยให้เหตุผลว่า เจ้าพนักงานลำบาก
ในการเทียบอัตราเป็นสตางค์ จึงกำหนดอัตราค่านาใหม่ ดังนี้¹

นาคู่โค

นาเอก	เก็บไร่ละ	1 บาท
นาโท	"	80 สตางค์
นาตรี	"	60 สตางค์
นาจัตวา	"	40 สตางค์
นาเบญจะ	"	30 สตางค์

นาฟางลอย

นาเอก	เก็บไร่ละ	1 บาท 20 สตางค์
นาโท	"	1 บาท
นาตรี	"	80 สตางค์
นาจัตวา	"	60 สตางค์
นาเบญจะ	"	40 สตางค์

ที่หวงห้าม

นาเอก	เก็บไร่ละ	12 สตางค์
นาโท	"	10 สตางค์
นาตรี	"	8 สตางค์
นาจัตวา	"	6 สตางค์
นาเบญจะ	"	5 สตางค์

ถ้าที่ดินต่ำกว่า 1 ไร่ ให้เก็บเหมือนเป็น 1 ไร่

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.3.2/25.
เงินค่านา. 25 มีนาคม 2452.

จากภาวะทางเศรษฐกิจที่ตกต่ำฐานะของประชาชนยากจนโดยทั่วไป ต่อมาในสมัย
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ลดค่า Налง ในปี พ.ศ. 2474
และ พ.ศ. 2475

ตาราง 2 อัตราค่า Нал พ.ศ. 2452 - 2475

พ.ศ.	นาข้าว					นาฟางลอย				
	เอก	โท	ตรี	จัตวา	เบญจ	เอก	โท	ตรี	จัตวา	เบญจ
2452 - 2473	1.00	.80	.60	.40	.30	1.20	1.00	.80	.60	.40
2474	.80	.65	.48	.32	.24	.12	.80	.64	.48	.32
2475	.50	.40	.30	.20	.10	.60	.50	.40	.30	.20

ที่มา : นิตติ กลวิเศษ. การเก็บค่า Налในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2482.

2525. หน้า 170 - 191.

2. การช่วยเหลือและแก้ปัญหาเรื่องการเสียภาษีให้รัฐบาลบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ช่วง พ.ศ. 2398 - 2475

เกษตรกรบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองส่วนใหญ่มีฐานะยากจน สาเหตุอย่างหนึ่งคือ การประกอบอาชีพแล้วได้รายรับไม่พอเพียงกับรายจ่าย เนื่องด้วยประชาชนมีรายจ่ายหลายอย่างที่สำคัญ ได้แก่ ค่าใช้จ่ายในการซื้ออาหาร ซื้ออุปกรณ์ในการประกอบอาชีพและอื่น ๆ อีกมาก นอกจากนั้นยังมีรายจ่ายที่สำคัญซึ่งเป็นรายจ่ายที่ถือว่าเป็นหน้าที่ของประชาชนคือ การต้องเสียภาษีอากรให้แก่รัฐบาล แต่ด้วยฐานะยากจนไม่มีเงินพอที่จะเสียภาษีอากร ปัญหาค้างเงินภาษีอากรอยู่เสมอ การแก้ปัญหาของรัฐบาลคือให้ผู้ค้างภาษีอากร ทาพานแทนในอัตราวันละสลึงจนกว่าจะครบจำนวนเงินที่ค้าง ถ้าพิจารณาจากการดำเนินงานของรัฐบาลเรื่องทาพานทดแทน นับได้ว่าเป็นการสูญเสียทางเศรษฐกิจไม่น้อย เพราะตามปกติราษฎรอยู่บ้านทาพานตามปกติคงจะได้เงินมากกว่าสลึงแน่นอน แต่ด้วยเกษตรกรที่ยากจนมีมาก ทำให้ปัญหาการติดค้างภาษีมีมาก ประชาชนที่ยอมทาพานแทนเงินมีมาก ในที่สุดจึงเกิดปัญหาคือ ที่คุมขังไม่พอหางานโยธาที่เป็นประโยชน์ต่อทางราชการไม่ทัน นอกจากนั้นยังสิ้นเปลืองเงินค่าเลี้ยงดูค่ารักษาในระหว่างทาพานโยธา ในที่สุดทางราชการได้พิจารณาแล้วว่าการทำงานแทนค่าภาษีอากรนั้นได้ไม่เท่าเสีย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกเลิกเอาผู้ค้างภาษีมาทาพานแทนคง เหลือแต่ห้ามเพาะปลูกในที่ค้างภาษีจนกว่าจะได้เงินภาษีหรือให้ยึดทรัพย์สินผู้ค้างภาษีอากรขายทอดตลาดพอสมควรต่อเงินที่ค้างภาษีและค่าใช้จ่ายในการขายทอดตลาดนั้น¹

การดำเนินงานของรัฐบาลกับผู้มีปัญหาเกี่ยวกับการเสียภาษีแก่รัฐบาลได้พยายามช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อนการดำเนินของรัฐบาลในการช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อนให้ประชาชนบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง คือ การยกเลิกไม่เก็บภาษีอากรในท้องที่ประสบปัญหาหรือท้องที่ประกอบอาชีพไม่พอบริโภค ดังเช่น ในรัชสมัยของพระบาท

¹ เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 12 กฎหมาย ร.ศ. 122 - 123. 2477. หน้า 200 - 201.

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศยกเลิกการเก็บค่านาค่านามักขร และอากรค่าน้ำในอำเภอสังขละบุรี อำเภอศรีสวัสดิ์ อำเภอไทรโยค ในแขวงเมืองกาญจนบุรี และประกาศค่านาคาบลดอนไผ่ คับลหลักหก คับลปลายสี่หมื่น คับลห้าหมื่น คับลมคตะนอย รวม 8 คับล ในท้องที่อำเภอดำเนินสะดวกแขวงเมืองราชบุรี¹

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ปี พ.ศ. 2454 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานยกเงินอากรสวนในผู้ค้างเก่าตั้งแต่ พ.ศ. 2452 ถึง พ.ศ. 2453 แก่เจ้าของสวนทั้งหมด² และปี พ.ศ. 2463 พระราชทานเงินอากรและงดเก็บค่านาทางลอยในท้องที่จังหวัดกาญจนบุรี อำเภอเมืองฯ 7 คับล อำเภอบ้านทวน 8 คับล อำเภอวังขนาย 8 คับล รวม 23 คับล³ เป็นต้น

จากการช่วยเหลือแก้ปัญหาเรื่องการเสียภาษีอากรนั้น การดำเนินงานของรัฐบาลนั้นนับได้ว่าเป็นการช่วยเหลือเฉพาะหน้า กล่าวคือ รัฐบาลได้ดำเนินการช่วยเหลือแก้ปัญหาได้เป็นบางแห่ง คือบริเวณที่ได้รับการร้องเรียนหรือบริเวณที่ฝ่ายรัฐบาลพบเห็น ส่วนท้องที่อีกมากมายที่รัฐบาลมิได้ทำการช่วยเหลือ ซึ่งอาจจะมีสาเหตุหลายประการ คือ การคมนาคมไม่สะดวก การติดต่อสื่อสารไม่ถึงมือรัฐบาล บุคลากรไม่เพียงพอ และงบประมาณของรัฐบาลมีจำกัด เป็นต้น ฉะนั้นการช่วยเหลือของรัฐบาลจึงเป็นการช่วยเหลือที่ไม่ทั่วถึงและยังขาดประสิทธิภาพ

¹ เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 24 กฎหมาย ร.ศ. 130.

2477. หน้า 75 - 76.

² แหล่งเดิม.

³ เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 34 กฎหมาย พ.ศ. 2464.

2478. หน้า 377.

2.2.4 นโยบายของรัฐบาลในการช่วยเหลือและแก้ปัญหาเรื่องการเลี้ยงสัตว์

บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง

1. การสงวนที่ดินหวงห้ามสำหรับเลี้ยงสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ต้องใช้สถานที่กว้าง ๆ เพื่อให้สัตว์ใช้เป็นสถานที่กินหญ้า บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองไม่มีที่กว้างขวางอย่างเช่นการเลี้ยงสัตว์ในอีสาน ดังนั้นเพื่อส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ในเขตนี้ รัฐบาลจึงได้พยายามหาที่กว้าง ๆ ไว้สำหรับเลี้ยงโค กระบือ สถานที่ที่รัฐบาลจัดไว้ให้สำหรับเลี้ยงสัตว์บริเวณนี้ ดังเช่น ที่ดินที่ตำบลโพหัก จังหวัดราชบุรี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการประกาศให้ที่ดินตำบลโพหักเป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์และผสมโค รวมเนื้อที่ 4,000 ไร่¹

การสงวนที่ดินสำหรับการเลี้ยงสัตว์นี้ประชาชนโดยทั่วไปมีสิทธิ์นำสัตว์เลี้ยง คือ วัว ควาย มาเข้าไปกินหญ้าได้ ที่ดินเหล่านี้เป็นที่หวงห้ามของหลวง ต่อมาเมื่อรัฐบาลเห็นว่าสมควรจะนำไปใช้ประโยชน์ทางอื่นทางราชการอาจจะจัดการแบ่งปันให้ประชาชนจับจองหรือเช่าต่อไป

2. การจัดตลาดพาหนะ การเลี้ยงสัตว์ วัว ควายเขตบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีมากประกอบกับมีการลักวัวควายมากทำให้รัฐบาลได้เข้ามาดำเนินการแก้ไขและช่วยเหลือและเพื่อส่งเสริมการซื้อขายวัว ควาย รัฐบาลได้จัดตั้งตลาดสำหรับทำตัวพิมพ์ รูปแบบการซื้อขายสัตว์พาหนะขึ้น ดังเช่น เขตเมืองราชบุรีนำสัตว์พาหนะมาซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน 7 วันครั้งหนึ่ง²

นโยบายเปิดตลาดซื้อขายโคกระบือของรัฐบาลนั้นเป็นที่นิยมของประชาชนในเขตนี้เพราะทำให้สามารถซื้อขายโดยตรงระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายทำให้ไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลางและทำให้สามารถเลือกโค กระบือได้ด้วยตนเอง

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 17/1554. มณฑลราชบุรีส่งบาญชีจำนวนสัตว์พาหนะที่ล้มตายด้วยโรคระบาดชื้อของจังหวัดต่าง ๆ .

3 ตุลาคม 2464.

²แหล่งเดิม.

3. การจัดการปราบปรามและป้องกันโรคระบาดสัตว์ ปัญหาหนึ่งของผู้เลี้ยงสัตว์ คือ ปัญหาโรคระบาด ปรากฏว่าปีหนึ่งสัตว์ได้ล้มตายเพราะโรคสัตว์นั้นมากมาย

ตาราง 3 บัญชีจำนวนสัตว์พาหนะที่ล้มตายด้วยโรคระบาดของจังหวัดต่าง ๆ พ.ศ. 2464

จังหวัด	ม้า	โค	กระบือ	สุกร	รวม
ราชบุรี	20	3,830	886	878	5,614
สมุทรสงคราม	-	125	5	-	130
กาญจนบุรี	-	499	419	-	918

จากตารางสัตว์ที่เป็นโรคตายในท้องที่จังหวัดราชบุรี พ.ศ. 2464 พบว่าโคเป็นโรคมีตายล้มตายกันมากและติดต่อไปยังสมุทรสงคราม กาญจนบุรี โดยกล่าวว่าโรคระบาดที่เกิดขึ้นแก่สัตว์คราวนี้ติดต่อกันมาจากโคที่นำมาจากโคราช

ทางราชการได้กำหนดแนวทางปฏิบัติเพื่อป้องกันโรคระบาดแก่สัตว์บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองดังนี้¹

1. ให้นำแยกสัตว์ที่ป่วยอย่าให้ปะปนกับสัตว์ที่ดี
2. เมื่อสัตว์ตายให้ฝังซากสัตว์นั้นเสีย ไม่ควรรับประทานเนื้อโคที่ตายด้วยโรค เพราะเป็นเนื้อที่ไม่บริสุทธิ์ อาจทำให้ท้องเสียหรือธาตุพิการได้

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 กส 13/1556. พนักงานแพทย์สัตว์ไปจัดการโรคระบาดในท้องที่อำเภอราชบุรี จังหวัดราชบุรี.

3. ให้ระวังรักษาคอกสัตว์ อย่าให้สกปรก
4. ให้ฉีดซีรัมป้องกันโรค
5. ให้พนักงานสัตว์แพทย์ตรวจและรักษา

จากการเข้าไปช่วยเหลือของพนักงานสัตว์แพทย์เกี่ยวกับโรคระบาดนี้ทำได้นับว่าถึงนัก เพราะมีสัตว์แพทย์น้อย และสัตว์มีโรคมาก¹ การเกิดโรคระบาดของสัตว์ในเมืองนั้นมียุ โดยทั่วไปแทบทุกแห่งทั่วราชอาณาจักร สถิติของจำนวนบุคคลสัตว์ที่เป็นโรคล้มตายในปีหนึ่ง ๆ คิดเป็นราคาล้าน ๆ บาท ดังนั้นพระยาพลเทพได้เสนอวิธีจัดการป้องกันโรคระบาดได้

3 ประการ คือ²

1. จัดกักสัตว์และแยกย้ายสัตว์ดีจากสัตว์ป่วยและใช้ยาฉีด 2 ชนิดป้องกัน คือ วัคซีนและซีรัม

2. ตั้งด่านกักสัตว์โดยมีพนักงานแพทย์สัตว์ไปประจำ

3. เพิ่มจำนวนแพทย์สัตว์สำหรับประจำท้องที่

นโยบายของรัฐบาลในการช่วยเหลือโรคระบาดนี้เห็นว่ามียุบสรรคหลายอย่าง อุปสรรคที่สำคัญ ได้แก่³

1. ประเทศไทยต้องซื้อวัคซีนจากต่างประเทศและมีราคาแพง
2. ประชาชนชาวไทยขาดความรู้ความสามารถในการเลี้ยงสัตว์ที่ถูกต้อง
3. มีพนักงานแพทย์สัตว์ไม่พอในการทํานาน ดังเช่น พ.ศ. 2472 มีพนักงาน สัตว์แพทย์ 88 นาย เฉลี่ยแพทย์สัตว์ 1 นาย ต้องดูแลช่วยเหลือสัตว์เป็นจำนวน 214,000 ตัว

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ 8/3.

จัดการปราบปรามและป้องกันโรคระบาดสัตว์ต่าง ๆ. 20 มีนาคม 2472.

²แหล่งเดิม.

2.2.5 นโยบายช่วยเหลืออาชีพการทำประมงในเขตจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง

ประชาชนในจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองจับสัตว์น้ำเพื่อประกอบอาหารส่วนหนึ่ง และทำเป็นอาชีพส่วนหนึ่ง วิธีการจับคงใช้แบบดั้งเดิมที่เคยทำมาแต่โบราณกาล แต่อย่างไรก็ตามรัฐบาลก็ได้เข้ามาช่วยเหลือการประกอบอาชีพการประมงบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองในด้านต่าง ๆ คือ

1. ด้านการลดหย่อนภาษีอากร อากรค่าน้ำ เป็นรายได้สำคัญของแผ่นดินอย่างหนึ่ง และส่วนใหญ่นักวิชาการเข้ามาเกี่ยวข้องกับชาวประมงมากที่สุดคือ การเก็บอากรค่าน้ำ แต่รัฐบาลก็ได้พยายามลดคล่องตัวลงถึงความเดือดร้อนของประชาชน เมื่อได้ทราบจะหาทางช่วยเหลือ คือ

1.1 การยกเว้นอากรค่าน้ำ บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีสภาพพื้นที่ต่างกัน บางท้องที่จับสัตว์น้ำได้น้อย รัฐบาลจึงได้ยกเว้นอากรค่าน้ำ ดังเช่นบริเวณพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี ได้รับการยกเว้นการเก็บอากรค่าน้ำ พ.ศ. 2444 มีความว่า

"ให้เสนาบดีมีอำนาจที่จะยกเว้นค่าอนุญาตในที่ใดและยกเว้นไม่ต้องให้รับอาชญาบัตร เครื่องมือในที่แห่งหนึ่งแห่งใดและมีอำนาจที่จะห้ามใช้เครื่องมืออย่างหนึ่งอย่างใดในที่หนึ่งในที่นั้น บัดนี้ทรงพระราชดำริว่าในเขตจังหวัดกาญจนบุรี เป็นท้องที่กั้นการราษฎรกระทำการจับสัตว์น้ำ ได้แก่ การบริโภคไม่ถึงกับการซื้อขายมีพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ โปรดทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศยกเว้นไม่เก็บเงินอากรค่าน้ำอย่างหนึ่งอย่างใดในเขตจังหวัดและมณฑลที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ไว้ชั่วคราว"¹

นโยบายการยกเว้นอากรค่าน้ำนั้นนอกจากรัฐบาลจะดูจากพื้นที่กั้นการ รัฐบาลได้คำนึงถึงความยากจนมาก ๆ ด้วยเช่นกัน

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6. ประกาศยกเว้นการเก็บเงินอากรค่าน้ำ. พ.ศ. 2460.

1.2 การยกเลิกเก็บเครื่องมือขึ้นเล็กน้อย นอกจากรัฐบาลได้พยายามช่วยเหลือประมงโดยการยกเว้นการเก็บอากรค่าน้ำแล้ว รัฐบาลได้พยายามบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนที่จับสัตว์น้ำเพื่อประกอบอาหาร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ยกเลิกเก็บเงินจากเครื่องมือที่เป็นประโยชน์ตั้งแต่แหลนลงมา หรือยกเลิกเก็บเครื่องมือย่อย ๆ คงเก็บแต่เครื่องมือใหญ่ ๆ ตั้งแต่ช้อน แห อวนขึ้นไป¹

2. การช่วยเหลือด้านการป้องกันโจรผู้ร้าย อาชีพการประมงบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองต้องประสบกับปัญหาโจรผู้ร้ายลักปลาน ผู้ร้ายส่วนใหญ่ก็คือ ผู้ที่มีอาชีพจับสัตว์น้ำนั่นเอง พวกนี้จะจับปลาในที่ต่าง ๆ เพื่อนำปลามาขาย เวลาหาปลาจะกระทำทั้งกลางวันกลางคืน กลางวันจะหาปลาในที่ที่สาธารณะทั่ว ๆ ไป เมื่อตกกลางคืนโจรผู้ร้ายเหล่านี้จะลักลอบจับสัตว์น้ำในบริเวณที่ชาวประมงวางเครื่องมือตั้ง เช่น การลักปลานในละมู² ของผู้อื่น เวลาออกไปตีปลานในละมูของตนก็แอบให้พรรคพวกไปตีละมูของผู้อื่น เป็นต้น จากกรณีโจรผู้ร้ายชุกชุมนี้รัฐบาลได้พยายามแก้ไขโดยสมเด็จพระยาดิศรายธาดาฯ ทรงราชานุญาตให้ขอเสนอแนะแก่ชาวประมงถึงวิธีป้องกันโจรผู้ร้ายลักปลานในบริเวณจังหวัดสมุทรสงคราม³ คือ

1. บรรดาเรือละมูหรือเรือที่ไปทะเลมูเป็นเรือแขวงใดให้เจ้าของเรือมารับหนังสืออนุญาตที่ผู้ว่าราชการเมืองถ้าเรือประมงใดไม่ขออนุญาต ผู้ว่าราชการเมืองมีอำนาจที่จะจับและลงโทษและปรับตามสมควรแก่ความผิด

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.14/93. กรมหมื่นนครฯฯ ทูลเกล้าฯรายงานตรวจราชการเมืองราชบุรี เมืองสมุทรสงคราม. พ.ศ. 2441.

²ละมู ปิ๊ะ เล็ก ๆ ที่ทำไว้จับปลาตามชายทะเล

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/6. ประกาศจัดการผู้ร้ายลักปลานในละมู. 23 ตุลาคม 2438.

2. บรรดาเรือไปออกจับตามละมุ¹ ที่มีอวนประจําออกไปละมุละ 1 อวน เมื่อจำเป็นต้องใช้อวนมากกว่านั้นต้องมาขออนุญาตต่อผู้ว่าราชการเมือง ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนไม่ทำตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดผู้ว่าราชการเมืองมีอำนาจลงโทษได้

3. บรรดาเรือที่ออกไปทะเลซึ่งรวมทั้งเรือสินค้ามาที่มีอวนอยู่นานเรือก่อนได้รับอนุญาต ถ้าฝ่าฝืนผู้ว่าราชการเมืองมีอำนาจลงโทษได้

4. เรือจับปลาให้ไปทำการจับปลาแต่ในเขตละมุของตน ถ้าจะมีเหตุจำเป็นไปยังเขตละมุอื่น หรือจะทอดสมอพักในเขตละมุอื่น ห้ามมิให้เข้าไปใกล้ละมุอื่นเกิน 5 เส้น ถ้าฝ่าฝืนผู้ว่าการเมืองมีอำนาจที่จะปรับหาได้ตามวิธานโทษ

นอกจากนั้นการตรวจตราโจรสลัดควรจัดให้มีเรือลาดตระเวนเมืองละ 1 ลำออกไปทอดที่ปากอ่าวคอยตรวจตราเวลาเรือออกไปหาปลา และให้เจ้าของละมุออกเงินช่วยราชการป้องกันผู้ร้ายลักปลานละมุปีละ 20 บาท¹

นโยบายรัฐบาลในการช่วยเหลืออาชีพการหาประมงบริเวณจังหวัดที่คิดแม่น้ำแม่กลองด้านอื่น ๆ ยังไม่เด่นชัดนัก จากการดำเนินช่วยเหลือของรัฐบาลต่ออาชีพการประมงนั้นอาจกล่าวได้ว่าไม่ประสบความสำเร็จเพราะการขาดแคลนงบประมาณและขาดเจ้าหน้าที่

3. การปรับปรุงอากรค่าน้ำ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยกเลิกการเก็บอากรค่าน้ำที่เก็บมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ด้วยทรงมีพระราชดำริว่าการที่รัฐบาลได้รับผลประโยชน์รายได้จากอากรค่าน้ำนั้นเป็นการทำลายชีวิตสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นบาป แต่เมื่อยกเลิกการเก็บอากรค่าน้ำแล้วมีการจับสัตว์น้ำโดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ของสาธารณสมบัติ มุ่งแต่ประโยชน์ส่วนตัว มีการทะเลาะวิวาทระหว่างชาวประมงเรื่องเขตจับสัตว์น้ำอยู่เสมอ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงดำริเรื่องอากรค่าน้ำว่า "อากรค่าน้ำนี้เป็นทางให้เกิดราชทรัพย์อย่างหนึ่งสำหรับแผ่นดินสยามประเทศนี้ แต่โบราณสืบ ๆ กาลพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน...แต่ครั้ง

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/6.
ประกาศจัดการผู้ร้ายลักปลานละมุ. 23 ตุลาคม 2438.

อยุธยา" จึงโปรดเกล้าฯ ให้รื้อฟื้นการจัดเก็บอากรค่าน้ำขึ้นมาอีกในปี พ.ศ. 2395¹ การเก็บอากรค่าน้ำให้นายภานายอากรผูกขาดการเก็บอากรค่าน้ำ และนำส่งเจ้าจำนวน พระคลังมหาสมบัติ ดังเช่น สารตราเกี่ยวกับการเก็บภาษีอากรค่าน้ำในสมัยพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ".....ให้หมื่นอากรเรียกอากรค่าน้ำสี่ด น้ำเค็มแต่ราชบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองสมุทรสงครามตามมีในท้องตรา"² การเก็บอากรค่าน้ำในเขตจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ดังเช่น การเก็บอากรค่าน้ำเครื่องมือแต่ละบุคคลต่อบี ดังเช่น เรือแห เรือช้อน ลุ่ม เรียก คนหนึ่งปีละ 1 เฟื้อง สวิงกึ่งคนหนึ่งปีละ 1 สลึง เป็นต้น³

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดระเบียบบังคับบัญชาเกี่ยวกับการจับสัตว์น้ำ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติอากรค่าน้ำ ร.ศ. 120 หรือ พ.ศ. 2444 จุดประสงค์เพื่อเก็บอากรค่าน้ำประการหนึ่ง ในการให้มี สัตว์น้ำพอกินประการหนึ่ง ให้มีสัตว์น้ำเป็นสินค้าของประเทศประการหนึ่ง⁴ พระราชบัญญัติ อากรค่าน้ำ ร.ศ. 120 นี้ได้ประกาศใช้ในเขตเมืองสมุทรสงคราม ราชบุรี (เว้นเมือง กาญจนบุรี) เมื่อ 1 เมษายน พ.ศ. 2445 โดยพิทักษ์ตราสำหรับจับสัตว์น้ำไว้ 38 ชิ้น ประกอบด้วยเครื่องมือตั้งแต่ใหญ่จนถึงเล็ก ดังเช่นอวนวาละ 48 อัฐ เบ็ดล่อสายหนึ่ง 2 บาท แหเลนแทงสัตว์น้ำคันหนึ่ง 1 บาท แร้วดักปู 4 อัฐ⁵ เป็นต้น

การเก็บอากรค่าน้ำจากเครื่องมือเป็นรายบุคคล ทำให้ประชาชนแต่ละครอบครัวเดือดร้อนเพราะผู้ใดที่จะใช้เครื่องมือต้องขออาชญาบัตรจากเจ้าพนักงานก่อนจึงจะมีสิทธิ์ใช้

¹ธีรพันธุ์ ภูคาสวรรค์. "สองร้อยของการประมงไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์," การประมง. 35(3) : 234 - 235 ; พฤษภาคม 2525.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/36. สารตราท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาสมุหพระกลาโหม. พ.ศ. 2411.

³แหล่งเดิม.

⁴ธีรพันธุ์ ภูคาสวรรค์. เล่มเดิม. หน้า 235.

⁵กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 1.3/21. พ.ร.บ.ค่าน้ำ ร.ศ. 120.

เครื่องมือได้ แต่การขออนุญาตจะต้องลงชื่อในอาชญาบัตรและลงได้เพียงชื่อผู้ขอเท่านั้น
เมื่อ ภรรยา บุตร หรือบุคคลในครอบครัวเดียวกันเอาเครื่องมือไปใช้มักจะถูกจับอยู่เสมอ ๆ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศแก้ไขพระราช
บัญญัติอากรค่าน้ำ ร.ศ. 120 กำหนดให้ผู้ขออนุญาตและผู้มีรายชื่อตามที่ผู้ขออนุญาตแจ้งไว้
มีสิทธิใช้เครื่องมือนั้นได้ตามกฎหมาย¹

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
แก้ไขระเบียบและตั้งอัตราเก็บเงินค่าน้ำ พ.ศ. 2456 ดังเช่นอัตราค่าน้ำอนุญาตจับสัตว์น้ำ
บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองตามพระราชบัญญัติเพิ่มเติมพระราชบัญญัติอากรค่าน้ำ พ.ศ. 2456

อัตราการเก็บอากรค่าน้ำ พ.ศ. 2456²

จังหวัด	ประเภท	ช่องละ*
ราชบุรี	น้ำเค็ม	8 บาท
สมุทรสงคราม	น้ำเค็ม	15 บาท

พระราชบัญญัติอากรค่าน้ำ พ.ศ. 2444 (ร.ศ. 120) นี้ได้ใช้มาจนถึง พ.ศ. 2490
จึงได้เปลี่ยนกฎหมายให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ โดยประกาศใช้ "พระราชบัญญัติการประมง"
สาระสำคัญคือการปรับปรุงลดหย่อนอากรการประมง³

¹"ประกาศแก้ไขพระราชบัญญัติอากรค่าน้ำ ร.ศ. 120," ราชกิจจานุเบกษา.
เล่ม 26. หน้า 107. 9 พฤษภาคม 2452.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค 2/3.
พระราชบัญญัติและกฎเสนาบดีว่าด้วยอากรค่าน้ำ. 19 กุมภาพันธ์ 2456.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี
สร.0201.62/27. รายงานการปฏิบัติตามนโยบายรัฐบาล. 4 พฤษภาคม 2490.

* อัตราค่าที่จับสัตว์น้ำด้วยโพงพางในลัดหลวง

4. นโยบายการบำรุงรักษาสัตว์น้ำ

นโยบายรัฐบาลเกี่ยวกับด้านการประมง พ.ศ. 2398 - 2475 นั้นรัฐบาลมีนโยบายทางด้านการเก็บภาษีอากรเป็นส่วนมาก ทางด้านอื่นไม่ปรากฏเด่นชัด¹ จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2464 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชโองการดำรัสว่า การเพาะพันธุ์สัตว์น้ำให้มีปริมาณมากขึ้นพอกับความต้องการตลอดไปนั้น ย่อมต้องการความรู้พิเศษ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แบ่งงานจากพระคลังมหาสมบัติ ซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวกับการควบคุมบังคับบัญชาพระราชบัญญัติอากรค่าน้ำฝ้ายเดี่ยวไปให้กระทรวงเกษตรธิการทำหน้าที่บำรุงรักษาสัตว์น้ำ และนำกำหนดควบคุมจับสัตว์น้ำ กำหนดขนาดเครื่องมือบางอย่าง และห้ามหาอันตรายสัตว์น้ำ เช่น ห้ามใช้ยาเบื่อ ยาเมา ใช้ของระเบิด และฉีดน้ำจนแห้ง เป็นต้น ซึ่งนับได้ว่าเริ่มมีการดูแลรักษาสัตว์น้ำเป็นต้นมา

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง "กรมรักษาสัตว์น้ำ"¹ เมื่อวันที่ 21 กันยายน 2469 มีหน้าที่รักษาและเพาะพืชพันธุ์สัตว์น้ำ มีหน้าที่ดูแลแนะนำเรื่องการขยายการจับสัตว์น้ำอันเป็นอุตสาหกรรมอย่างหนึ่ง ให้ได้ประโยชน์มากที่สุด²

นโยบายบำรุงสัตว์น้ำไม่สามารถเข้าควบคุมดูแลการจับสัตว์น้ำของประชาชนได้ทั่วถึง ในบางท้องที่ยังคงใช้วิธีการจับสัตว์น้ำที่ทำลายพันธุ์สัตว์ ดังเช่นบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองจับสัตว์น้ำโดยวิธีทำกรงหรือผูกกรง³ ในน่านน้ำจืดและใช้เครื่องมือตาถี่ ๆ ล้อมกันจับสัตว์น้ำอยู่เสมอ

¹พ.ศ. 2476 กรมรักษาสัตว์น้ำเปลี่ยนเป็นกรมประมง

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ 2/2.

³ตั้งกรมรักษาสัตว์น้ำ. 21 กันยายน 2469.

³กรงหรือผูกกรง เป็นวิธีการจับสัตว์น้ำวิธีหนึ่งโดยใช้พันธุ์ไม้ กิ่งไม้ แขนงไม้ กอไผ่ ฯลฯ ทิ้งหรือสะสมไว้ในน้ำเพื่อเป็นที่ล่อสัตว์น้ำให้เข้ามาอาศัยและใช้เครื่องมือหรือเผือกล้อมจับหากได้ทั้งปลาเล็กปลาน้อยติดมาด้วย

3. นโยบายการบำรุงและการส่งเสริมอาชีพเกษตรกรกรม

นโยบายบำรุงการเกษตรของรัฐบาลก่อน พ.ศ. 2443 อาจกล่าวได้ว่า ยังมิได้รับการปรับปรุง รัฐบาลเพียงแต่จัดคนให้เข้าทากันที่กร้างว่างเปล่าให้เป็นประโยชน์เท่านั้น ในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลเริ่มเห็นความสำคัญของการเพาะปลูกมากขึ้น ดังเช่น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้นำปัญหาการเกษตรไปหารือในที่ประชุมข้าหลวงเทศาภิบาลในปี พ.ศ. 2452 ได้ชี้แจงให้เห็นความสำคัญของการบำรุง การปรับปรุงการเกษตร ตอนหนึ่งว่า

"การเพาะปลูกที่เป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติตามที่เป็นมาแล้วแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2452) นอกจากการเปลี่ยนแปลงแก้ไขวิธีและอัตราการเก็บเงินอากรและสมภักษรแล้วยังหาได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือจัดการอย่างอื่นอย่างใดไม่ ประเทศที่ติดต่อก็ได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขจัดการบำรุง การเพาะปลูกมีความเจริญยิ่งขึ้นทันสมัยเป็นลำดับมา ถ้าเราจะเพิกเฉยปล่อยให้การเพาะปลูกในประเทศเราเป็นไปเองอย่างที่ได้เป็นไปแล้ว ก็เป็นที่น่ากลัวว่ากำลังของประเทศเราจะลดน้อยถอยลงตามโน้มนามไม่ทันนานประเทศซึ่งเขาได้จัดการบำรุงให้เจริญขึ้น ทันสมัยในเวลา"1

การดำเนินงานปรับปรุงทางด้านเกษตรของรัฐบาลต่อมาจะพบว่า ภายหลังปี พ.ศ. 2452 เป็นต้นมา ได้รับการปรับปรุงดูแลมากขึ้น ซึ่งบทบาทเหล่านี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการได้ประชุมหารือข้าหลวงเทศาภิบาลในปี พ.ศ. 2452 ประการหนึ่ง

1"รายงานการประชุมเทศาภิบาล," เทศาภิบาล. 7 : 315 ; 1 พฤษภาคม 2452.

การดำเนินการบำรุงและการส่งเสริมอาชีพเกษตรกร คือ

3.1 จัดประกวดและให้รางวัลพืชพันธุ์และสิ่งของ รัฐบาลได้ส่งเสริมให้ประชาชนมีความอดสาเหและมานะในการประกอบอาชีพ โดยจัดให้มีการประกวดและให้รางวัลพืชพันธุ์ต่าง ๆ นอกจากนั้นยังมีวัตถุประสงค์เพื่อสรรหาพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่ดีและสมบูรณ์ไว้ขายและแจกจ่ายแก่ราษฎรในเวลาเกิดภัยธรรมชาติในกาลต่อมาด้วย

การดำเนินงานของรัฐบาล คือให้กระทรวงเกษตรรวบรวมพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์เข้ามาคัดเลือกและประกวดในงานสำคัญ ๆ เกี่ยวกับการเกษตร ดังเช่น งานแสดงการกลีกรรมและพานิชยการ ในปี พ.ศ. 2452 และ พ.ศ. 2454 รัฐบาลได้จัดการประกวดพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ แต่การดำเนินงานของรัฐบาลในเรื่องประกวดพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ในช่วงรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ไม่ประสบความสำเร็จมากนัก เนื่องด้วยข้าราชการและราษฎรส่วนมากเข้าใจว่า เป็นการเอาของมาอดกันทำให้ไม่ได้รับความร่วมมือจากเกษตรกร เมืองต่าง ๆ ส่งผลผลิตทางเกษตรกรรมเข้ามาร่วมงานน้อย แต่อย่างไรก็ตามนโยบายการบำรุงพันธุ์ข้าวของรัฐบาลก็ได้ดำเนินต่อมา ดังเช่นในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทรวงเกษตรยังคงมีนโยบายส่งเสริมบำรุงการเกษตร คือให้เมืองต่าง ๆ คัดพันธุ์ข้าวที่ดีเข้ามาร่วมงานพิธีแรกนาขวัญแล้วส่งออกไปแจกจ่ายราษฎรในท้องที่ต่าง ๆ

3.2 การแจกพันธุ์ข้าว รัฐบาลได้ดำเนินการพัฒนาการเกษตร และการเพาะปลูก โดยการส่งเสริมให้เกษตรกรใช้พันธุ์ข้าวที่ดีปลูก และมีนโยบายช่วยเหลือเกษตรกรที่ประสบภัย ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2453 เมื่อการทนาไม่ไ้ผล รัฐบาลได้จัดการซื้อพันธุ์ข้าวที่ได้รับพระราชทาน รางวัลที่ 1 รางวัลที่ 2 และรางวัลที่ 3 ของการประกวดพันธุ์ข้าว ในงานแสดงกลีกรรมและพานิชยการครั้งที่ 1 แจกแก่เกษตรกรในมณฑลกรุงเทพฯ และตามหัวเมืองใกล้เคียง¹ และหลังจากที่การจัดงานแสดงกลีกรรมครั้งที่ 2 ได้เสร็จสิ้นลงแล้ว รัฐบาลก็ให้

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ 1/3.

หนังสือของพระยาวงษาประพัทธ์กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6. 5 พฤษภาคม 2454.

กระทรวงเกษตรธิการ คิดต่อไปยังมณฑลต่าง ๆ เพื่อซื้อพันธุ์ข้าวจากผู้ได้รับพระราชทานรางวัลชนะการประกวดพันธุ์ข้าวแจกเช่นกัน ถึงแม้จะได้ไม่เพียงพอแจกก็ตาม รัฐบาลก็ได้หาพันธุ์ข้าวที่ดี ๆ รอง ๆ ลงมาแจกแก่ราษฎร

จากนโยบายพันธุ์ข้าวนี้พระยาวิชานุปราชได้มีหนังสือถึงพระยาไกรเพชรรัตนสงครามข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลราชบุรี ตอนหนึ่งว่า

"กระทรวงเกษตรธิการได้จัดซื้อพันธุ์ข้าวปลูกอย่างดีสำหรับที่จะแจกจ่ายแก่ราษฎรผู้ที่ขัดสนยากจนในมณฑลราชบุรีได้ 10 เกวียน แล้วให้พระยาไกรเพชรรัตนสงครามรับไปแจกจ่ายแก่ราษฎรในมณฑลราชบุรีผู้ที่ขัดสนยากจนไม่มีพันธุ์ข้าวปลูก เพื่อให้ไปหาพันธุ์เพาะปลูกต่อไปให้ทันในฤดูฝนนี้"¹

การลงทุนของรัฐบาลเพื่อซื้อพันธุ์ข้าวปลูกแจกแก่เกษตรกรนี้นับได้ว่าให้ประโยชน์โดยตรงแก่เกษตรกรและผลดีต่อเศรษฐกิจของประเทศ แต่การดำเนินงานของรัฐบาลมีอุปสรรคหลายอย่าง กล่าวคือหาพันธุ์ข้าวดีไม่พอตามจำนวนที่ต้องการเพราะบางครั้งบางปีเกิดฝนแล้งหรือทนาไม่ไ้ผลทำให้ปลูกข้าวได้น้อยและนอกจากนั้นการแจกจ่ายทำได้น้ไม่ทั่วถึง

3.3 การตั้งกรมการที่ปรึกษาอาชีพ

การจัดตั้งกรมการที่ปรึกษาอาชีพนั้นนับว่าเป็นบทบาทของรัฐบาลในการส่งเสริมและการบำรุงอาชีพเกษตรกรมอย่างหนึ่ง กรมการที่ปรึกษาเหล่านี้ส่วนใหญ่อัดเลือกมาจากผู้ที่มีความรู้ มีประสบการณ์ ในการประกอบอาชีพที่สำคัญในเมืองนั้น ๆ โดยที่ปรึกษาเหล่านี้จะมีทั้งผู้ที่เคยเป็นข้าราชการ เป็นพ่อค้า คหบดี กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และกรมการเมืองเหล่านี้

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 13/512.

กระทรวงเกษตรธิการแจกพันธุ์ข้าวปลูกให้แก่ราษฎรที่อดคัด. 25 พฤษภาคม 2454.

มีทั้งที่เป็นคนไทย คนจีน¹ ดังเช่นการตั้งกรมการที่ปรึกษาอาชีพที่เมืองสมุทรสงคราม ในปี พ.ศ. 2443 คือ นายเคลือบ นายนุ่น ขุนเทพบุรี จินเด็ก จินแสง จินพลอย จินตันเหลง จินเทียนกี รวม 9 นาย² โดยทั่วไปผู้ว่าราชการเมืองจะเป็นผู้คัดเลือกบุคคลเข้ามาเป็นที่ปรึกษาอาชีพ ส่วนเงื่อนไขในการตั้งกรมการที่ปรึกษาอาชีพในเมืองนั้น ๆ เป็นสำคัญว่า มีประชาชนประกอบอาชีพที่สำคัญเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ มากเพียงไร ดังเช่น การตั้งกรมการที่ปรึกษาอาชีพที่เมืองกาญจนบุรี 4 อาชีพ คือ การทำนา ทำป่าไม้ ทำไร่ และการค้าขาย หรือที่เมืองสมุทรสงครามก็มีการตั้งกรมการที่ปรึกษาการประกอบอาชีพไว้ 4 อาชีพเช่นกัน คือ อาชีพทำสวน ประมง นาเกลือ และค้าขาย³ เป็นต้น

หน้าที่ของกรมการที่ปรึกษาอาชีพคือให้คำปรึกษาแนะนำแก่ผู้ว่าราชการเมือง หรือ กรมการเมือง ข้าราชการประจำ ตามที่ผู้ว่าราชการเมืองขอร้อง ซึ่งโดยปกติผู้ว่าราชการเมืองมักจะเรียกประชุมที่ปรึกษาเหล่านี้ประมาณหนึ่งหรือสองเดือนต่อครั้ง⁴ การแนะนำของกรมการที่ปรึกษาอาชีพนั้น กรมการจะให้คำปรึกษาแนะนำและแนวทางอย่างกว้าง ๆ ซึ่งบางครั้งก็ไม่ค่อยมีผลอะไรมากนักในการนำไปปฏิบัติ

3.4 การเผยแพร่ความรู้ในทางเกษตรกรรม

รัฐบาลได้ดำเนินงานด้านเผยแพร่ทางการเกษตรกรรม ด้วยวิธีการหลายอย่าง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ราษฎรทั่ว ๆ ไปมีความสนใจในการเกษตรกรรมควบคู่ไปกับพาณิชย์การที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/16. เล่มเดิม.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/22. หุลงเล้าถววยรายงานเมืองสมุทรสงคราม. พ.ศ. 2444.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/16. เล่มเดิม.

⁴แหล่งเดิม.

การจัดงานแสดงการกลีกรรรมและพานิชยการ การจัดงานเริ่มจัดในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในงานนี้มีกิจกรรมต่าง ๆ เช่นกิจกรรมการสาธิตเกี่ยวกับทางด้านการเกษตรกรรมและเครื่องมือกลตลอดจนอุปกรณ์ที่มีประโยชน์ต่อการส่งเสริมทางด้านวิชาการเกษตรกรรมเพื่อแจกจ่ายให้กับผู้ที่มาร่วมชมในงาน เช่น เรื่องการทำไร่ฝ้ายและการทอผ้า การทำไร่ยางพาราไร่เบอร์ การทำไหม เลี้ยงไหม เป็นต้น¹ นอกจากนั้นในงานได้จัดให้มีการประกวดและให้รางวัลการประกวดผลผลิตทางการเกษตรและพันธุ์สัตว์ต่าง ๆ

นอกจากการเผยแพร่ความรู้โดยการจัดงานแสดงการกลีกรรรมแล้ว รัฐบาลได้พยายามส่งเสริมความรู้โดยวิธีการอื่น ๆ อีกเช่น สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทรวงเกษตรธิการได้จัดทำหนังสือขึ้นฉบับหนึ่ง เพื่อเป็นการชักชวนให้ประชาชนได้มีความสนใจในการกลีกรรรม หัตถกรรมและพานิชยการ รวมทั้งเกิดความชำนาญในการเพาะปลูกยิ่งขึ้น พระยาวิชานุปราชพิทักษ์เสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการในเวลานั้นได้กำหนดหลักเกณฑ์หลักการและจัดออกแบบรูปเล่มหนังสือขึ้น และให้ชื่อหนังสือว่า "หนังสือประกอบการกลีกรรรม" จัดพิมพ์ออกเป็นรายเดือน เดือนละ 1,000 เล่ม การออกครั้งแรกแจกจ่ายแก่ข้าราชการทั่วไปตั้งแต่เสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ข้าราชการพลเรือน ข้าราชการเมือง และนายอำเภอทุกเมือง ที่เหลือก็เอาออกจำหน่ายทั่ว ๆ ไป โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการให้ข้าราชการเหล่านี้ได้รับความรู้จากหนังสือเผยแพร่ถึงราษฎร ส่วนที่เหลือออกจำหน่ายแก่ผู้สนใจโดยผู้ที่เป็นสมาชิกกับหนังสือประจำตลอดปีเสียเงินปีละ 6 บาท²

ความมุ่งหมายการออกหนังสือเพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรม และเสนอข่าวทางราชการ ผลการจัดหนังสือประกอบการกลีกรรรมมาที่แก่ราชการและประชาชนนี้ ปรากฏว่าได้รับความสนใจจากประชาชนค่อนข้างน้อย บริเวณที่ได้ผลบ้างคือบริเวณจังหวัดรอบ ๆ กรุงเทพฯ คือ บริเวณมณฑลเพชรบูรณ์ ภูเก็ต ราชบุรี³

¹พิชัย สิงห์ทอง, นโยบายส่งเสริมเกษตรกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2523, หน้า 76.

²แหล่งเดิม.

³แหล่งเดิม.

บทที่ 3

สภาพอุตสาหกรรมและนโยบายในการพัฒนาอุตสาหกรรมบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง

ช่วง พ.ศ. 2398 - 2475

บริเวณที่ติดแม่น้ำแม่กลอง เป็นบริเวณที่ประชาชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ แต่ทางภาคอุตสาหกรรมก็มีบทบาทและมีอิทธิพลมากเช่นกัน จุดกำเนิดของอุตสาหกรรมไทยนั้น นับได้ว่าเกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการขั้นพื้นฐานทางด้านการดำรงชีวิตที่สำคัญ โดยเริ่มด้วยการผลิตสิ่งของ เครื่องใช้และนำมาแลกเปลี่ยนกันเองภายในหมู่บ้านเดียวกันและบริเวณใกล้เคียง การผลิตมีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมภายในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ ต่อมาเมื่อได้ทาสีสนธิสัญญาเบาริงกับประเทศอังกฤษใน พ.ศ. 2398 หลังจากนั้นเศรษฐกิจได้เริ่มขยายตัวรัฐบาลเล็งเห็นความสำคัญของภาคอุตสาหกรรมว่า สามารถหารายได้ให้แก่รัฐบาลและเอกชน จึงมุ่งส่งเสริมการอุตสาหกรรมให้เจริญก้าวหน้า

การศึกษาเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองทางด้านอุตสาหกรรม ช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 จะแยกบทบาทของรัฐบาลออกตามการประกอบอาชีพอุตสาหกรรม แต่ละอาชีพ อาชีพอุตสาหกรรมในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง จะขอกล่าวถึงอาชีพที่สำคัญ ๆ คือ การทำเหมืองแร่ การทำน้ำตาลโตนด น้ำตาลมะพร้าว ทำโรงหมักตาล การทำป่านไม้ การทำปูนขาว และทำนาเกลือ

1. อาชีพการทำเหมืองแร่

อาชีพการทำเหมืองแร่ของประชาชนบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นไม่ปรากฏหลักฐานว่าประชาชนได้ประกอบอาชีพทำเหมืองแร่หรือไม่ หรือมีเพียงเล็กน้อย แต่มีหลักฐานว่าทางรัฐบาลกรุงเทพฯ มีคำสั่งให้กรมการเมืองเกณฑ์แรงงานไปร่อนทองส่งส่วยให้กับกรุงเทพฯ เป็นประจำทุกปี ได้แก่ เมืองไทรโยค เมืองทองผาภูมิ เมืองสมิงบุรี เมืองท่าตะเก้ว เมืองท่าขนุน เมืองท่ากระดาน เมืองลุมซุม

รวม 7 เมือง¹

สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การดำเนินกิจการเกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ยังไม่เด่นชัดนักสันนิษฐานว่า คงจะมีการขุดแร่บ้าง แต่ยังมีได้ทำเป็นลำเป็นสันเนื่องด้วยขาดความชำนาญ นอกจากนั้นยังมีปัญหาในการขนส่งเพราะแหล่งแร่แต่ละแห่งในเขตนี้อยู่ห่างไกลและเขาสูงชัน

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มมีชาวต่างชาติเข้ามาทำเหมืองแร่บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง คือ จังหวัดราชบุรี กาญจนบุรี² และเพิ่มมากขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้มาขอทำเหมืองแร่บริเวณนี้มีหลายชาติ เช่น อังกฤษ เยอรมนี ฮอลันดา จีน เป็นต้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2455 ชาวเยอรมันได้เข้ามาสำรวจแหล่งแร่ที่จังหวัดกาญจนบุรี โดยใช้เครื่องเจาะที่ทันสมัยมากสำหรับในยุคนั้น คือ เครื่องเจาะหัวเพชร³ จึงนับได้ว่าการทำเหมืองแร่ในเขตนี้ชาวต่างชาติเป็นผู้นำวิทยาการและเครื่องมือที่ทันสมัยเข้ามาทำ ส่วนคนไทยบริเวณนี้ที่ประกอบอาชีพที่เกี่ยวกับแร่ คือการหาแร่โดยการร่อนแร่แต่ต้องเสียค่าขออนุญาตร่อนแร่ ดังเช่นปี พ.ศ. 2456 เสียฉบับละ 5 บาท⁴

อย่างไรก็ตามการทำเหมืองแร่บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีอัตราการทำและผลผลิตน้อยกว่าการทำเหมืองแร่ทางภาคใต้ การทำเหมืองแร่มีอุปสรรคที่สำคัญ คือการคมนาคมลำบาก คนไทยขาดความรู้ความสามารถอีกทั้งยังขาดทุนทรัพย์ แต่เนื่องจากท้องที่ในเขตนี้อุดมด้วยแร่ธาตุโดยเฉพาะจังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี จึงมีประชาชนประกอบอาชีพในการทำเหมืองแร่ การทำเหมืองแร่บริเวณนี้มีหลายอย่าง เช่น ทำเหมืองแร่ดีบุก ตะกั่ว สังกะสี

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/30. สารตราเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ ถึงพระยากาญจนบุรี เล่ม 30 จ.ศ. 1227.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/1985. มิสเตอร์มุลเลอร์ยื่นหนังสือผู้เข้าทำเหมืองแร่ทุกตำบล ศก 133 ให้เข้าบ่อแร่ แผนที่ 1.

³กรกฎาคม ร.ศ. 113.

⁴เกลน เพอ บราวน์ และคณะ. ธรณีวิทยา. 2490. หน้า 135.

⁵เสถียร ลายลักษณ์. กฎหมายประกาศ พ.ศ. 2456. เล่ม 28. หน้า 50.

พลวง และการขุดหาพลอย แต่ผู้เขียนจะขอก้าวถึงอาชีพการขุดหาพลอย เนื่องด้วยเป็นอาชีพที่รัฐบาลช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 ให้ความสนใจมากอาชีพหนึ่งบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง

การขุดพลอย ก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การขุดพลอยมีอยู่แห่งเดียว คือ บ่อไพลิน ชายแดนจังหวัดจันทบุรี ครั้นต่อมาเขตเหมืองแร่บ่อไพลินที่จังหวัดจันทบุรีตกอยู่ในการปกครองของฝรั่งเศส การทำเหมืองแร่จึงซบเซาลง¹ การขุดหาพลอยในแถบจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองที่สำคัญคือ จังหวัดกาญจนบุรี การขุดหาพลอยที่เมืองกาญจนบุรีเริ่มต้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ในสมัยนั้นการขุดหาพลอยไม่ได้มีจุดประสงค์เพื่อค้าขาย แต่ทำเพื่อการส่งส่วย โดยทำแบบเกณฑ์แรงงานชาวบ้าน การขุดพลอยเพื่อซื้อขายเริ่มเมื่อมีการซื้อขายนิลตะโกหรือนิลสีดา การขุดหานิลตะโกนี้เองทำให้มีพลอยติดไปด้วย จึงมีผู้สนใจติดตามมาถึงแหล่งพลอยที่เมืองกาญจนบุรี เมื่อเกิดคิฟท์แพร่หลายมากขึ้นจึงมีผู้มาขุดหาพลอยเมืองกาญจนบุรีอย่างแพร่หลาย

การขุดหาพลอยเมืองกาญจนบุรีเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้รัฐบาลเข้าควบคุมดูแลในปี พ.ศ. 2464 และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าประมูลผูกขาด ผู้ที่ได้รับประทานบัตรรายแรกของเมืองกาญจนบุรี คือ หม่อมเจยะ ชวาพมา

การดำเนินงานของผู้ได้รับประทานบัตร

การดำเนินการขุดหาพลอยของผู้ขอประทานบัตรจะเชิญชวนราษฎรทั่ว ๆ ไปมาขุดหาพลอยในบริเวณที่ตนประมูลได้ โดยจะเก็บภาษีผู้ขุดพลอย ดังนั้นรายได้ของผู้ขอประทานบัตรคือค่าภาษีจากผู้มาขุดหาพลอยนี้เอง ดังเช่น ค่าเชิญชวนของหม่อมเจยะ ในปี พ.ศ. 2471²

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ.2/14. ประกาศเรื่องทำเหมืองแร่ไปถึงเพชรพลอยต่าง ๆ. 7 - 13 กันยายน 2464.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ.4.1/62. บ่อแร่พลอยจังหวัดกาญจนบุรี. 27 พฤศจิกายน 2471.

ได้กำหนดเงินค่าเก็บภาษีพลอยดังนี้ คือ ชายเก็บปีละ 3 บาท หญิงเก็บปีละ 2 บาท
เงินค่าที่ ชายเก็บปีละ 32 บาท หญิงเก็บปีละ 16 บาท รวมเงินค่าภาษีพลอย
ชายเก็บปีละ 35 บาท หญิงเก็บปีละ 18 บาท¹

การดำเนินการขุดหาพลอยปรากฏว่าผู้เข้ามาขุดหาพลอยต้องประสบกับปัญหาขาดทุน
เป็นผลทำให้ผู้เข้ามาขุดหาพลอยลดน้อยลงและทำให้ผู้ขอประทานบัตรขอคืนประทานบัตรแก่
ทางราชการก่อนกำหนดหมดสัญญา โดยอ้างเหตุผลว่าขาดทุน ขุดไม่พบพลอย เรื่องปัญหา
การขาดทุนของผู้ประกอบอาชีพการขุดหาพลอยและการคืนประทานบัตรก่อนกำหนดเวลานั้น
สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้บันทึกความคิดเห็นไว้ว่า

"การขุดหาพลอยผิดกันที่บ่อทองคำและขุดหาดีบุกเป็นข้อสำคัญที่ไม่แน่นอนผลที่จะได้
เหมือนเช่นบ่อทองคำก็ดี เมื่อตรวจแต่แรกอาจจะประมาณได้ใกล้เคียงว่าแร่ทองหรือ
แร่ดีบุกในที่นั้นมีมากมายเพียงใด แต่ส่วนบ่อพลอยนั้นแม้รู้ว่า พลอยมีในที่นั้นเมื่อ
ขุดค้นมักจะค้นพบที่ไม่มีค่าหรือมีราคาต่ำได้มาก ๆ นาน ๆ จะพบทีอย่างดีได้
ราคาสูง ถ้าพบทีอย่างดีจริงได้เพียงเม็ดหนึ่งสองเม็ดก็ได้กำไรน้อยร้อยพัน บ่อพลอย
จึงเป็นการเสี่ยงเคราะห์ยิ่งกว่าบ่อทองและบ่อดีบุก²

ถึงแม้การขอพระราชทานบัตร การขุดหาพลอยจะเป็นการเสี่ยงขาดทุนแต่ในช่วง
รัชกาลที่ 6 รัชกาลที่ 7 มีผู้มาดำเนินการประมูลและขอประทานบัตรไปหลายราย นอกจาก
การขุดหาพลอยแล้วผู้ขอประทานบัตรยังได้รับผลประโยชน์ นอกเหนือจากการเก็บภาษีจาก
ประชาชนที่เข้ามาขุดหาพลอยแล้วยังได้รับผลประโยชน์ทางอ้อม คือผู้ขอประทานบัตรได้สร้าง

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ.4.1/62.

เล่มเดิม.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารส่วนพระองค์ สบ 2.49/42.

เล่มเดิม.

ตลาดการค้าขายกับพวกมาซุดหาพลอย¹ การหาผลประโยชน์ต่าง ๆ ของผู้ขอประทานบัตร สมเด็จพระยาคัรรงราชานุภาพได้บันทึกไว้ว่า

"ผู้ขอประทานบัตรไปหามหาพลอยไม่ได้ประสงค์แต่การขุดหาพลอยอย่างเดียว เพราะ การขุดหาพลอยต้องเสี่ยงเคราะห์...ความคิดของผู้ขอประทานบัตรต้องการจะหาผล ประโยชน์จากการติดตั้งตลาดค้าขายเป็นสำคัญ เมื่อคนจรจัดเข้าไปอยู่ในที่นั้นเขา ขายเสบียงอาหาร ตลอดจนมันสุราให้บริโภคนักค้าขายน้อยอย่างหนึ่ง"²

สภาพบริเวณแหล่งบ่อพลอย

สภาพแหล่งขุดพลอยจังหวัดกาญจนบุรีในช่วงรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 นั้น ประชาชนทั่วสารทิศได้เดินทางมาบริเวณแหล่งพลอยเป็นจำนวนมาก ประชาชนเหล่านี้บางคน มาจากจังหวัดไกล ๆ เช่น แพร่ ลำปาง น่าน การเดินทางมายังบ่อพลอยสามารถมาได้ โดยรถยนต์จากกาญจนบุรีมายังบ่อพลอยประมาณ 50 กิโลเมตร ค่าโดยสารคนละ 3 บาท³ นอกจากนั้นการสื่อสารก็สามารถติดต่อได้เพราะมีไปรษณีย์ตั้งอยู่ จึงนับได้บริเวณแหล่งบ่อพลอย ในช่วงรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 เจริญมากโดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 7 ดังจะเห็นได้ จากการกล่าวถึงแหล่งขุดพลอยเมืองกาญจนบุรีของหนังสือหลักเมืองในปี พ.ศ. 2472 ดังนี้

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม 86.5ค/66. จังหวัดกาญจนบุรี. พ.ศ. 2472.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารส่วนพระองค์ สบ 2.49/42. เล่มเดิม.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7. ม 26.5ก/66. เล่มเดิม.

"เวลานี้บ่อน้ำพลอยเจริญมากร้านกาแฟ "ของจีน" นางสาวกุหลาบ ฯลฯ มีตั้ง 5 - 6 ร้าน ร้านหนึ่ง ๆ ขายได้คืนละ 40 - 50 บาท กลางวัน ไม่ต้องขาย เพราะคนงานเข้าป่าขุดหาพลอยกันหมด กลางคืนถึงจะเที่ยวเตร่ และเป็นชุมชนเดียวกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนไม่กระเจา คนรวมกัน กลางคืนสนุกกัน ทั้งต่อไปจะเจริญยิ่งขึ้น"¹

เมื่อบริเวณแหล่งบ่อน้ำพลอยได้กลายเป็นแหล่งชุมชน มีผู้คนมากมาย ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ ปัญหาขาดแคลนที่อยู่ และปัญหาการแย่งชิงผลประโยชน์และวิวาทกันมาก ดังเช่นหนังสือพิมพ์หลักเมือง ปี พ.ศ. 2472 รายงานว่า

"ทุกวันนี้มีคนเข้าบ่อน้ำพลอยวัน ๆ หนึ่ง เกือบร้อยคนและมีแทบทุกวัน จนปรากฏว่า ไม่มีที่อยู่ บ้าน 1 โรง 1 หลัง 1 มีคนอาศัยรวมกันเป็นปลากระป๋อง ห้องเช่า ห้องเล็ก ๆ เดือน 1 ถึง 6 บาท แต่เขาก็รวมอยู่กันห้องละ 5 - 6 คน เจลี่ยกันเสียดำห้อง เวลานี้กำลังปลูกสร้างกันอีกมากมาย"²

และหนังสือพิมพ์บางกอกการ เมืองบรรยายสภาพแหล่งขุดพลอยไว้ว่า

"เนื่องจากเรื่องบ่อน้ำพลอยมีหลายเจ้าของที่ประมุลผูกขาดได้จากรัฐบาลแล้วมีความริษยาทางท้าวหาหินซึ่งกันและกัน คนงานที่ขุดพลอยก็แยกเป็นพวกเป็นหมู่ ต่างประพฤติเกะกะระรานซึ่งกันและกันจนปรากฏว่า บัดนี้ตำบลบ่อน้ำพลอย จังหวัดกาญจนบุรี มีผู้ร้ายชุกชุม ประกอบด้วยการทุจริตผิดกฎหมายลักลอบการพนันเป็นเนืองนิจ เป็นผล

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม 26.55/66. จังหวัดกาญจนบุรี. 4 มิถุนายน 2472.

²แหล่งเดิม.

หากทั้งนี้ ก็เกิดความเสื่อมเสียแก่ความปกติสุขของพวกท้าวพลอยด้วยกัน"¹

สาเหตุที่การซุกหาพลอยเมืองกาญจนบุรีเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วเป็นเพราะค่าเล่าเรียนต่อ ๆ กันไปจึงมีผู้หวังจะมาเสี่ยงโชคแตกตื่นเข้ามา แต่เมื่อมาถึงลงมือท้าวจริง ๆ ปรากฏว่าไม่พบพลอยดังที่หวังไว้ก็เลิกลากลับไป ดังนั้นการซุกหาพลอยเมืองกาญจนบุรีจึงเฟื่องฟูในช่วงสั้น ๆ อาชีพการซุกหาพลอยบริเวณจังหวัดกาญจนบุรีดำเนินสืบต่อมาจนถึง พ.ศ. 2483 ก็ซบเซาลงและหยุดซุกกันที่สุด ราษฎรที่ท้าวอาชีพนี้ได้หันไปท้าวอาชีพอื่น เช่น ปลุกฝ้าย บ้างก็อพยพไปซุกแร่ที่เหมืองบิล็อก ที่กิ่งอำเภอทองผาภูมิ² การซุกหาพลอยที่จังหวัดกาญจนบุรีเริ่มมีผู้กลับมาท้าวอีกในปี พ.ศ. 2501 โดยขออนุญาตเป็นบุคคล เสียค่าธรรมเนียมคนละ 6 บาท ต่อหนึ่งเดือน³

นโยบายและบทบาทของรัฐบาลที่มีผลต่ออาชีพการทำเหมืองแร่และการซุกหาพลอย
บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองในช่วง พ.ศ. 2398 - 2475

บทบาทของรัฐบาลในการทำเหมืองแร่บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ในสมัยโบราณจนถึงรัชกาลที่ 4 ไม่มีอะไรเด่นชัดเพียงแต่ให้เมืองต่าง ๆ ส่งส่วยทองมายังกรุงเทพฯ การดำเนินของทางราชการส่วนกลาง ก็คือการออกสารตราให้เจ้าเมือง กรมการเมือง เกณฑ์พวกไพร่พวกเลกออกกรองทอง ซุกหาพลอยให้ได้จำนวนที่ทางกรุงเทพฯ กำหนดบทบาทของรัฐบาลมาเริ่มเห็นเด่นชัดในสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม 26.5ค/15.
บ่อพลอยจังหวัดกาญจนบุรี. 17 พฤษภาคม 2471.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงมหาดไทย
มท 5.10/226. เรื่องรายงานของขุนจารุพันธ์ พ.ศ. 2483.

³สงบ แก้วไพฑูรย์ และนายสมศักดิ์ โพธิ์สัตย์. เล่มเดิม. หน้า 46.

ซึ่งการดำเนินงานของรัฐบาลที่มีผลต่ออาชีพการทำเหมืองแร่และการขุดหาพลอยของประชาชน บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ในช่วงนี้พอประมวลได้ดังนี้คือ

1. ตั้งกรมและกองโลหะกิจ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้จัดการดูแลการทำเหมืองแร่ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย โดยการตั้งกรมโลหะกิจขึ้น เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2434 เพื่อทำหน้าที่ตรวจตราเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทางด้านโลหะธาตุ การให้ประทานบัตรและสัญญาบัตรในการทำแร่ การโลหะกิจและภูมิวิทยาทั่วราชอาณาจักร และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกวิธีการขออนุญาตแบบเดิมที่มีผู้มีสิทธิอนุญาตให้ทำเหมืองแร่ได้หลายท่าน อันได้แก่ เสนาบดีกรมมหาดไทย กลาโหม กรมท่า และเจ้าเมือง ทำให้เกิดการท้าวานซ้ำซ้อน บางครั้งจึงเกิดทะเลาะวิวาทแย่งชิงผลประโยชน์กันเสมอ¹

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การทำเหมืองแร่บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีมากขึ้น มีผู้ขอประทานบัตรมากขึ้น ดังนั้นเพื่ออำนวยความสะดวกและเพื่อส่งเสริมการทำเหมืองแร่ กระทรวงเกษตรจึงได้ก่อตั้งกองโลหะกิจประจำมณฑลราชบุรี บริเวณอำเภอเมืองราชบุรี เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2464²

2. การสงวนอาชีพการทำเหมืองแร่ ประชาชนชาวไทยโดยทั่วไปมีสิทธิในการประกอบอาชีพทำเหมืองแร่ได้ โดยการขออนุญาตที่กรมโลหะกิจ ส่วนประชาชนบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองขออนุญาตได้ที่กองโลหะกิจที่จังหวัดราชบุรี แต่ชาวต่างชาติการขออนุญาตทำเหมืองแร่จะต้องนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระราชทานขอพระบรมราชานุญาตก่อนทุกราย พระบรมราชโองบายนี้นับได้ว่าเป็นนโยบายที่จะสงวนการทำเหมืองแร่ไว้ให้คนไทย กล่าวคือ ทำให้ขั้นตอนในการขออนุญาตการทำเหมืองแร่นานกว่าคนไทย นโยบายของรัฐบาลนี้สร้าง

¹อัจฉรา ชุ่มดี. งานด้านเกษตรและการคมนาคมของเจ้าพระยาวางษาณประพัทธ์
พ.ศ. 2452 - 2468. 2523. หน้า 105 - 106.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 1/2502.
กระทรวงเกษตรประกาศตั้งกอง โลหะกิจมณฑลราชบุรี.

ความไม่พอใจให้ชาวต่างชาติเพราะทำให้เกิดความล่าช้า เสียเวลา ดังนั้นต่อมาเมื่อรัฐบาลไทยกับอังกฤษได้ตกลงทำสัญญาไทย - อังกฤษ พ.ศ. 2452 มีสาระสำคัญให้คนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษได้รับการมีสิทธิเหมือนคนไทย อยู่ใต้กฎหมายไทย เช่นกรรมสิทธิ์ที่ดิน ต้องเสียภาษีอากรต่าง ๆ เหมือนคนไทยเว้นแต่ไม่ต้องเป็นทหาร¹ เรื่องปัญหาการพิจารณาขออาชญาบัตรของชาวต่างชาตินี้เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์มีความเห็นว่า คนในบังคับอังกฤษนั้นควรมีสิทธิเช่นเดียวกับคนไทยตามสัญญาไทย - อังกฤษ ด้วยเพื่อจะได้สะดวกรวดเร็วขึ้น²

ในการพิจารณาขออาชญาบัตรให้แก่คนในบังคับอังกฤษเพื่อทำการตรวจแร่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่ว่า

"ข้อซึ่งว่าด้วยวิธีขออนุญาตทำการตรวจแร่ติดกันอยู่ในระหว่างคนในบังคับต่างประเทศนั้น ไม้่าขออาชญาบัตรที่ว่าคนหนึ่งอยู่ในกฎหมาย และอีกฝ่ายหนึ่งอยู่นอกกฎหมายนั้นเลยเป็นวิธีที่ต้องให้แปลกกัน เพราะเหตุว่าฝ่ายไทยไม่จำเป็นต้องสอบสวน พุดจากับใครอีก แต่คนต่างประเทศนั้นเป็นคนมาจากประเทศอื่น จำเป็นจะต้องสอบสวน พุดจากับผู้แทนรัฐบาลประเทศนั้น ๆ ตามเหตุการณ์ที่จะพึงมี เพราะเหตุนี้แม้ว่าจะมีสัญญากับอังกฤษและฝรั่งเศสก่อนมานานแล้วก็ดี คนในบังคับประเทศนั้น ๆ ก็ยังเป็นคนต่างประเทศ มีผู้แทนรัฐบาลประจำอยู่ในกรุงเทพฯ ได้เป็นเหตุอันสมควรที่จะต้องเปลี่ยนวิธีขออนุญาตตรวจแร่ที่มีอยู่ จึงไม่เป็นการยากลำบากอันใดยิ่งกว่าการที่จำเป็นจะต้องใช้วิธีซึ่งมีอยู่แล้วนั้น"³

¹การดี มหาพันธ์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่. 2526. หน้า 157 - 158.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 16/14. กรมราชโหละกิจออกอาชญาบัตรตรวจแร่ของคนในบังคับอังกฤษ.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 16/14. เล่มเดิม.

จากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่อนุญาตให้เปลี่ยนแก้ไขการขออาชญาบัตรตรวจแร่ของคนอังกฤษและคนในบังคับบาให้เหมือนคนไทยทั่วไป เพราะทรงเกรงว่าจะเกิดความยุ่งยากขึ้นเพราะชาวต่างชาติมีหลายชาติหลายภาษายากแก่การปฏิบัติ นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นถึงนโยบายที่จะพยายามสงวนอาชีพทำเหมืองแร่ไว้ให้คนไทย จึงทำให้ระเบียบตามเดิม

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ อนุญาตให้ผู้ว่าราชการเมืองและข้าหลวงเทศาภิบาลสามารถออกอาชญาบัตรตรวจแร่ให้แก่คนในบังคับอังกฤษและบังคับฝรั่งเศษได้คราวหนึ่งไม่เกิน 1 ปี และให้ข้าหลวงเทศาภิบาลออกอาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ได้คราวละ 1 ปี ในเนื้อที่ไม่เกิน 3,000 ไร่¹ เมื่อชาวต่างชาติได้รับความสะดวกสบายในการขออาชญาบัตรมากขึ้น ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีชาวต่างชาติเข้ามาประกอบอาชีพทำเหมืองแร่มากขึ้นและมากกว่าคนไทย ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สงวนอาชีพการทำเหมืองแร่ไว้ให้คนไทยบ้างเป็นบางส่วน กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2472 รัฐบาลได้กำหนดพื้นที่เหมืองแร่บริเวณตั้งแต่บริเวณจังหวัดชุมพรขึ้นไปคือบริเวณมณฑลราชบุรี มณฑลทางเหนือ ทางตะวันออก อีสาน เป็นพื้นที่ห้ามชาวต่างชาติทำเหมืองแร่ แต่ปรากฏผลว่าตลอดเวลาที่สงวนพื้นที่ทำเหมืองแร่นั้นมีชาวไทยลงทุนน้อยมาก พื้นที่สงวนไว้จึงขาดการพัฒนา²

3. การส่งเสริมการขุดหาพลอย บทบาทของรัฐบาลที่เกี่ยวข้องกับการขุดพลอย เริ่มด้วยการเกณฑ์ชาวบ้านทำการขุดพลอย แต่เรียกในขณะนั้นว่านิลสีผัดบ และขุดเพื่อส่งไปบรรณาการที่กรุงเทพฯ บทบาทของรัฐบาลเกี่ยวกับการขุดพลอยเริ่มเห็นเด่นชัดในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประชาชนนิยมขุดพลอยมากขึ้น แต่การขุดพลอยยังไม่มีพระราชบัญญัติคุ้มครอง ทำให้รัฐบาลไม่สามารถเรียกเก็บภาษีจากการขุดพลอยได้ ขณะนั้นมีทั้งผู้ลักลอบขุดหาพลอย ผู้มาขออนุญาตผูกขาดการขุดพลอยจำนวนมาก ขณะนั้นมีเพียงพระราชบัญญัติ

¹สงบ แก้วไพฑูรย์ และนายสมศักดิ์ โพธิ์สิทธิ์. เล่มเดิม. หน้า 46.

²รัฐบาลเลิกนโยบายสงวนพื้นที่ทำเหมืองแร่ เมื่อ พ.ศ. 2509 โดยยอมให้ชาวต่างประเทศร่วมกับชาวไทยลงทุนในการทำเหมืองแร่บริเวณสงวนได้

คุ้มครองการชดหาแร่อื่น ๆ เว้นแต่แร่พลอย ดังนั้นเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ประเทศชาติ และควบคุมการชดหาพลอยให้เป็นระเบียบเรียบร้อย กระทรวงเกษตรจึงขอพระบรมราชานุญาตประกาศขยายความในพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ให้คุ้มครองไปถึงการทำบ่อพลอยและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ใช้เมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2464¹

นโยบายการประมวลผูกขาดรายเดียว เมื่อพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ พ.ศ. 2461 ให้คุ้มครองไปถึงเพชรพลอยนั้น รัฐบาลมีนโยบายให้การชดหาพลอยโดยวิธีประมวลให้เจ้าภาษีผูกขาดตัดตอนจากรัฐบาลเพียงรายเดียว² ดังนั้นวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2465 รัฐบาลได้ออกพระทานบัตรให้หม่องเจยะไปทำการชดหาพลอยในจังหวัดกาญจนบุรี ข้อกำหนดและอัตราค่าธรรมเนียม คือผู้ขอพระทานบัตรเสียเงินค่าธรรมเนียมแก่รัฐบาลตามจำนวนคนที่ชดหาพลอยในเขตที่ขออนุญาตตามพระทานบัตร โดยคิดตามรายตัว คนที่ชดหาคนหนึ่งจะต้องเสียค่าธรรมเนียมเดือนละ 20 บาท การคิดค่าธรรมเนียมที่จะต้องเสียล่วงหน้าทุกเดือน³

นโยบายผูกขาดหลายเจ้าของ การเก็บค่าธรรมเนียมคนละ 20 บาท ต่อเดือน ผลปรากฏว่าผู้ประมวลผูกขาดร้องเรียนว่าขาดทุน ได้ทำเรื่องขอลดหย่อนและขอเปลี่ยนวิธีการเก็บค่าธรรมเนียมโดยอ้างว่าค่าธรรมเนียมแพง คนชดหาพลอยน้อย จึงเรียกเก็บภาษีได้ไม่พอ ทำให้ขาดทุน³ จากกรณีการร้องเรียนของผู้ประมวลผูกขาดการชดหาพลอยว่าขาดทุน รัฐบาลสอบสวนพบว่าเป็นจริงจึงเปลี่ยนระเบียบการผูกขาดใหม่โดยแบ่งเนื้อที่ออกเป็นแปลง ๆ เปิดโอกาสให้ชาวไทยและชาวต่างประเทศประมวล รัฐบาลจะคิดค่าธรรมเนียมเป็นค่าผูกขาด

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ 2/14. ประกาศเรื่องทำเหมืองแร่ไปถึงเพชรพลอยต่าง ๆ ได้. 7 - 13 กันยายน 2464.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม 26.5ค/15. เรื่องเดิม.

³"ว่าด้วยอัตราค่าธรรมเนียมสำหรับการชดหาพลอยต่าง ๆ," ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 38. หน้า 244. 18 กันยายน 2464.

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ 6.3/61. หม่องเจยะชาติพม่าบังคับอังกฤษชดหาพลอย. 9 พฤษภาคม 2468.

ประธานบัตรเป็นรายปี ผู้ประมูลในช่วงแรก ได้แก่ หม่องเจยะ หม่องโพลิน พระสุริยา นายเอมอีนา นนา เปเรลา และพระศรีทิพโกชน¹

จากกรณีที่รัฐบาลให้ประชาชนเข้ามาประมูลผูกขาดการขุดหาพลอย ด้วยวิธีแบ่งพื้นที่ มีหลายเจ้าของ เป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดแย่งชิงผลประโยชน์ ทะเลาะวิวาทกันอยู่ เสมอ แต่ก็มีผลทำให้ราษฎรเข้ามาขุดหาพลอยมากขึ้น เป็นเหตุทำให้รัฐบาลได้รับผลประโยชน์ จากเงินค่าภาคหลวงเพิ่มขึ้น บริเวณแหล่งขุดหาพลอยได้กลายเป็นแหล่งชุมชน ประชาชนทั่ว สารทิศได้เดินทางมาเลี้ยงชีพบริเวณบ่อพลอย

การขอประธานบัตรมีระเบียบปฏิบัติ คือผู้ขออนุญาตทำเรื่องราวพร้อมด้วยแผนที่ กำหนดเขตพื้นที่บริเวณที่ต้องการทำราชการกิจประจำท้องที่ และส่งเสนอขึ้นมาถึงเสนาบดี กระทรวงเกษตรเป็นผู้วินิจฉัยเมื่อเห็นสมควรอนุญาตจึงขอพระบรมราชานุญาตเพื่อเรียกประมูล ค่าภาคหลวงต่อไป เมื่อผู้ใดให้เงินประมูลสูงและทางราชการเห็นสมควรก็เรียกเงินประกัน และออกประธานบัตรให้ผู้รับไปทำ มีกำหนดอายุไม่เกิน 3 ปี และให้แปลงหนึ่งมีเนื้อที่ราว 300 ไร่² ดังเช่นวันที่ 12 พฤษภาคม 2473 ได้เปิดประมูลค่าภาคหลวง บ่อพลอย ตำบลหนองกุ่ม อำเภอบ้านทวน จังหวัดกาญจนบุรี ผู้ประมูลได้คือ พระศรีทิพโกชน ประมูลได้ 46,100 บาท มีหลักการดังนี้

ปีที่ 1 เงิน 6,000 บาท

ปีที่ 2 เงิน 20,000 บาท

ปีที่ 3 เงิน 20,100 บาท รวม 3 ปี เป็นเงิน 46,100 บาท³

มีเนื้อที่ 300 ไร่ 1 งาน 10 ตารางวา⁴

¹นายสงบ แก้วไพฑูรย์ และนายสมศักดิ์ โพธิ์สัตย์. เล่มเดิม. หน้า 47.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม 26.5ค/15. เล่มเดิม.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม 26.5/58. การทำบ่อพลอยจังหวัดกาญจนบุรี.

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ 4.1/62. บ่อแร่พลอยจังหวัดกาญจนบุรี. 27 พฤศจิกายน 2474.

อาชีพการขุดหาพลอย เป็นอาชีพที่ไม่แน่นอน ผู้ขุดต้องเสี่ยงกับการขาดทุน ก่อนลงมือทำมีความหวังว่าจะมีพลอยมากแต่ครั้งหนึ่งกลับผิดจากที่คิดไว้ เมื่อขาดทุนมาก ๆ ในที่สุดนายทุนผู้ขอประทานบัตรไว้ต้องขอคืนประทานบัตรก่อนกำหนด โดยอ้างว่าขาดทุนไม่มีพลอยให้ขุด

2. การทำน้ำตาลโตนดและน้ำตาลมะพร้าว

การทำน้ำตาลโตนดเป็นอาชีพหนึ่งที่ประชาชนในแถบจังหวัดราชบุรีทำเมื่อในฤดูที่ว่างจากการทำนา กล่าวคือถ้าปีใดทำนาไม่ค่อยได้ผลจึงหันมาทำน้ำตาลชดเชย พอจะมีรายได้ทดแทนบ้าง เนื่องจากต้นตาลเป็นต้นไม้ขึ้นอยู่ตามท้องนา การทำน้ำตาลโตนดเป็นอาชีพที่ลำบากและรายได้น้อย ดังเช่นรายงานของทางราชการได้กล่าวถึงอาชีพการทำน้ำตาลโตนดว่า

"เดือนยี่จนเดือนหกคราหนึ่ง เดือน 10 จนเดือน 12 คราหนึ่ง ในเวลาที่ตาลออกงวง คนทำแข็ง ๆ คนหนึ่งทำได้เสมอ 20 - 40 ตัน เพราะเหตุต้องปีนพะองขึ้นต้นตาลวันละ 2 เวลา 3 เวลา ปีหนึ่งทำได้ประมาณ 100 บาท แต่ความลำบากมีมากเพราะเหตุฉะนั้นคนจึงพอใจทำนามากกว่าตาลต่อปีใดฝนแล้ง น้ำน้อยจะทำนาไม่ค่อยได้ผลจึงหันเข้ามาทำน้ำตาลมาก เมื่อว่าโดยย้อยต้นตาลย่อมอยู่ในเือนา คนชอบทำนาเป็นพื้น ตาลเป็นแต่ประโยชน์ แก้อัดการทำงานอยู่ตราบิดการทำตาลก็ไม่จำเป็น"¹

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/16.
เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลราชบุรีกราบทูลรายงานจัดการปกครองต่อ
กรมหลวงดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย. 6 พฤศจิกายน ร.ศ. 119.

น้ำตาลมะพร้าวเป็นผลผลิตจากต้นมะพร้าว การทำน้ำตาลมะพร้าวต่างจากการทำน้ำตาลโตนดเล็กน้อย ตรงที่มะพร้าวนั้นเป็นสวนที่ปลูกไว้อย่างเป็นระเบียบ และใกล้เคียงกันทั้งต้นใหญ่และไม่สูงมากนัก ดังนั้นการทำน้ำตาลจากต้นมะพร้าวจะลำบากน้อยกว่าและทำได้มากกว่าน้ำตาลโตนด การทำน้ำตาลมะพร้าวสามารถทำได้ทั้งตลอดปี มะพร้าวต้นใดที่ได้ทำน้ำตาลจะให้ผลมะพร้าวไม่เต็มทีเพราะการทำน้ำตาลมะพร้าวต้องทำจากจั่นมะพร้าว ดังนั้นผู้เป็นเจ้าของสวนมะพร้าวจึงต้องเลือกที่จะประกอบอาชีพอะไรระหว่างเก็บผลมะพร้าวขายกับทำน้ำตาล ต้นมะพร้าวที่ทำน้ำตาลอาจมีผลมะพร้าวก็ได้ ถ้าผู้ทำน้ำตาลไม่ทำทุกวง (จั่น) โดยผู้ทำอาจจะเว้นวงมะพร้าวไว้เพื่อเก็บผลบ้าง ดังนั้นต้นมะพร้าวต้นหนึ่งอาจได้ผลประโยชน์ 2 ทาง คือ ประโยชน์จากผลมะพร้าวและผลประโยชน์จากน้ำตาล แต่ผลผลิตแต่ละอย่างจะน้อยลงไป

การทำน้ำตาลมะพร้าวในอดีตไม่แตกต่างจากในปัจจุบัน กรรมวิธีต่าง ๆ ยังคงทำคล้ายคลึงกันที่เปลี่ยนแปลงและแตกต่างกัน คือการใช้เครื่องทุ่นแรงเข้ามาช่วยบ้างเล็กน้อยเท่านั้น

วิธีการทำน้ำตาลมะพร้าว

1. ขั้นแรกต้องเลือกต้นมะพร้าวที่เริ่มออกวง¹ และเลือกวงยังไม่แตกหรือบานออก เอาพะองพาดขึ้นไปใช้มีดปาดปลายวงนั้น เอาเชือกหรือเบ็ดของขาบทางมะพร้าวพันทั้งวง โดยรอบปาดปลายวงทุกเช้า - เย็น ทุกวัน ประมาณ 9 วัน น้ำตาลจะหยด
2. ถ้าเห็นน้ำตาลหยดต้องเอาปล้องไม้ไผ่ (กระบอกน้ำตาล) รับไว้กับวงน้ำตาลในการทำน้ำตาลต้องขึ้นไปปาดปลายวงมะพร้าวและสับเปลี่ยนกระบอกน้ำตาลที่รองรับวงน้ำตาลทุกวัน เช้า 1 ครั้ง เย็น 1 ครั้ง (วันละ 2 ครั้ง)
3. เมื่อได้น้ำตาลมาแล้วนำมาเคี่ยวให้แห้ง²

¹วงมะพร้าวคือจั่นมะพร้าวหรือดอกมะพร้าว

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสารเกษตรใหม่ กส 13/356.

วิธีทำน้ำตาลมะพร้าว, พ.ศ. 2454.

การทำน้ำตาลมะพร้าวนับได้ว่าเป็นอาชีพที่สำคัญของประชาชนในเขตจังหวัดสมุทรสงคราม เริ่มทำเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐาน แต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมิได้ทำแพร่หลายมากนัก เพราะเป็นอาชีพต้องห้าม รัฐบาลยังไม่ได้เก็บภาษีน้ำตาลมะพร้าวมีแต่ภาษีน้ำตาลโตนดและภาษีน้ำมันมะพร้าวเท่านั้น ผู้ใดทำน้ำตาลมะพร้าวจะถูกเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลจับและปรับไหม¹ ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมาการทำน้ำตาลมะพร้าวได้รับการควบคุมทางกฎหมายของรัฐบาล ทำให้ประชาชนเริ่มทำได้อย่างเปิดเผยและทำอย่างแพร่หลายในจังหวัดสมุทรสงคราม และสามารถหารายได้แก่ประชาชนและรัฐบาลมากขึ้น

อาชีพการทำน้ำตาลมะพร้าวเป็นอาชีพสำคัญอาชีพหนึ่งของประชาชนจังหวัดสมุทรสงคราม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ปัญหาการทำน้ำตาลโตนดและการทำน้ำตาลมะพร้าว

1. ปัญหาหม้อใส่น้ำตาลแพง และขาดแคลนหม้อตาล ในสมัยรัชกาลที่ 4 - 7 ประชาชนที่ทำน้ำตาลโตนดและน้ำตาลมะพร้าวจะหยอดน้ำตาลใส่หม้อตาลที่เจ้าภาษีหรือรัฐบาลขายให้ แต่ปัญหาที่ประชาชนผู้ประกอบอาชีพนี้ต้องประสบคือ หม้อตาลแพงและขาดแคลน ดังเช่นในสมัยรัชกาลที่ 4 ประชาชนที่ทำน้ำตาลโตนดต้องเลิกทำเพราะต้องซื้อหม้อใส่น้ำตาลแพง ราษฎรทำแล้วไม่มีกำไร และในสมัยรัชกาลที่ 5 กรมหมื่นนครสวรรค์วรพินิจตรวจราชการเมืองราชบุรี เมืองสมุทรสงคราม² พบว่าการผลิตหม้อตาลไม่พอจำหน่ายในฤดูทำน้ำตาลเพราะจะมีคนมาซื้อหม้อตาลแน่นโรงหม้อ³ นอกจากนั้นเจ้าภาษีน้ำตาลยังกักตุนหม้อและไม่ยอมขายให้

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/14. สารตราเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาถึงผู้ว่าราชการเมืองราชบุรีเรื่องว่าด้วยนํ้าตําลมะพร้าวและจําหน่ายหม้อตาล เล่ม 14 จ.ศ. 1219.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/10. สารตราเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา เรื่องภาษีหม้อตาล เล่ม 10 จ.ศ. 1218.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.14/93. กรมหมื่นนครสวรรค์วรพินิจกล่าวถวายรายงานตรวจราชการเมืองราชบุรี เมืองสมุทรสงคราม.

ราษฎรเพื่อหวังจะบีบบังคับให้ผู้ทำน้ำตาลขายน้ำตาลแก่ตนคนเดียว¹ เมื่อไม่มีหม้อตาลใส่ บางครั้งราษฎรต้องขุดหลุมเอาฟางรองใส่น้ำตาลไว้จะใส่อ่างหรือไหก็ไม่ได้ผิดกฎหมาย ตามพระราชบัญญัติน้ำตาลโตนด ต้องใส่มื้อตาลเท่านั้น

2. ปัญหาตัวด้วงและแมลงท่อนทรายกัดต้นตาลและต้นมะพร้าว ปัญหาที่นับเป็น ปัญหาที่สำคัญของผู้ประกอบอาชีพทำน้ำตาล เพราะตัวด้วงและแมลงจะกัดยอดจนต้นตาลและ มะพร้าวตาย

3. ปัญหาพ่อค้าคนกลาง การซื้อขายน้ำตาลจะมีพ่อค้ามารับซื้อน้ำตาล และกำหนด ราคาถึงบ้าน ผู้ผลิตไม่มีอำนาจในการต่อรองราคาน้ำตาลแต่อย่างไร ทำให้ผู้ผลิตถูกพ่อค้า กตราคาน้ำตาลอยู่เสมอ

4. ปัญหาขาดแคลนเชื้อเพลิง การทำน้ำตาลต้องใช้เชื้อเพลิงคือฟืนในการเคี่ยวน้ำตาล ในบางท้องที่ เช่นจังหวัดราชบุรี เนื้อที่ที่ปลูกต้นตาลเป็นทุ่งนาตลอด หากินได้ยาก ถ้าจะซื้อฟืนจากจังหวัดอื่น ฟืนจะมีราคาแพงไม่คุ้มกับรายได้จากผลผลิต

5. ปัญหาการเสียภาษี เป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งของประชาชนที่ประกอบอาชีพ ทำสวนมะพร้าว คือในช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 ต้องเสียภาษีแก่รัฐบาลหลายอย่างคือ รัฐบาลจะเก็บค่าดินมะพร้าว ภาษีน้ำตาลมะพร้าว ค่าพื้นที่ใช้เคี่ยวน้ำตาล นอกจากนั้นเมื่อ ประกอบอาชีพรอง เช่น หาปู หาปลา หรือทำนาปลูกข้าวไว้กิน ก็ต้องเสียภาษีอีกต่างหาก

จากสภาพทั่วไปแล้วการประกอบอาชีพทำสวนมะพร้าวและทำน้ำตาลโตนด อยู่ในฐานะ ที่พอมิพอกิน จะต้องขยันและอดทนเป็นอันมาก คนในครอบครัวต้องช่วยกันทำงานทุกคนนับได้ว่า เป็นอุตสาหกรรมภายในครอบครัวอย่างหนึ่ง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.14/91.

พระยาอินทริบาลตราจราชการเมืองสมุทรสงคราม. 19 มิถุนายน ร.ศ. 115.

นโยบายและบทบาทของรัฐบาลที่มีผลต่ออาชีพทนายน้ำตาลมะพร้าวบริเวณจังหวัดที่ติด
แม่น้ำแม่กลอง

การทำน้ำตาลโตนด รัฐบาลเข้ามามีบทบาทในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเริ่มเก็บภาษีน้ำตาลโตนด และอากรหม้อตาล ส่วนน้ำตาลมะพร้าวในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังเป็นอาชีพต้องห้าม แต่ก็มีประชาชนลักลอบทำน้ำตาลมะพร้าวตลอดมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สาเหตุที่มีผู้ลักลอบทำน้ำตาลมะพร้าวเป็นเพราะประชาชนทาสวนมะพร้าวต้องเสียภาษีหลายอย่าง คืออากรคั้นมะพร้าวแล้วยังต้องเสียอากรผลมะพร้าวอีกราษฎรจึงคิดหารายได้จากคั้นมะพร้าว โดยทำน้ำตาลมะพร้าวเพิ่มอีกอย่างหนึ่ง¹ การดำเนินแก้ไขปัญหากรณีการลักลอบทำน้ำตาลมะพร้าวของรัฐบาลในช่วงรัชกาลที่ 3 - 4 คือการให้ข้าหลวงออกจับและปรับโทษให้เจ้าภาษี ดังมีหลักฐานดังนี้

"เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าภาษีน้ำตาลโตนดและเจ้าภาษีน้ำมันมะพร้าวทำเรื่องยื่นต่อเจ้าจันทรให้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ราษฎรชาวสวนพากันทำน้ำตาลมะพร้าวมาก เงินเจ้าภาษีน้ำตาล ภาษีน้ำมันขาย จึงโปรดเกล้าให้ข้าหลวงแยกย้ายกันออกไปจับผู้ทำน้ำตาลมะพร้าวปรับโทษให้เจ้าภาษี"²

การดำเนินงานของรัฐบาลกรณีออกจับผู้ลักลอบทำน้ำตาลมะพร้าวไม่ได้ผล ปรากฏว่าประชาชนผู้ทาสวนมะพร้าวกลับทำน้ำตาลมะพร้าวมากขึ้นเรื่อย ๆ

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/14. สารตราเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาถึงผู้ว่าราชการเมืองราชบุรี เรื่องว่าด้วยน้ำตาลตั้งเจ้าภาษีน้ำตาลมะพร้าวและเจ้าหน้าที่หม้อตาล. เล่ม 14 จ.ศ. 1219.

²แหล่งเดิม.

การจัดเก็บภาษีน้ำตาลโดนดในชั่วรัชกาลที่ 3 - 4 วิธีการจัดเก็บรัฐบาลอนุญาตให้เอกชนมาประมูลผูกขาดโดยแบ่งการจัดเก็บเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายแรก คือพระคลังมหาสมบัติ มีหน้าที่เกี่ยวกับการสรรหานายอากรหม้อตาล ฝ่ายที่ 2 พระคลังสินค้าทำหน้าที่เกี่ยวกับการสรรหานายภาษีน้ำตาล หน้าที่นายอากรหม้อตาลจะผูกขาดการขายหม้อตาลให้ราษฎร ผู้ผลิตน้ำตาลจะต้องซื้อหม้อตาลจากนายอากรไปบรรจุน้ำตาลจะใช้ภาชนะอื่นบรรจุน้ำตาล ออกจำหน่ายไม่ได้ ส่วนเจ้าภาษีน้ำตาลจะเรียกเก็บน้ำตาลจากผู้ซื้อขายหรือผ่านด่าน ดังเช่น อากรหม้อตาล ในช่วงรัชกาลที่ 3 - 4 ราคา 100 ละ 2 บาท ภาษีน้ำตาล 100 หม้อ เป็นเงิน 1 บาท¹

การเก็บภาษีต้นตาลโดนดและต้นมะพร้าวมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ต้นตาล ไม่เสียอากรแต่ต้นมะพร้าวต้องเสียอากร โดยรัฐบาลให้เหตุผลว่าต้นตาลเป็นต้นที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่ต้นมะพร้าวเป็นต้นไม้ที่มนุษย์ปลูกขึ้นและสามารถทำรายได้ให้เจ้าของได้หลายอย่าง ผลผลิตที่ได้จากต้นตาลมีน้อยจึงมิได้เก็บอากรต้นและผล แต่มาเก็บภาษีน้ำตาลโดนดแทน ส่วนต้นมะพร้าวรัฐบาลเห็นว่าสามารถใช้ทำน้ำมันมะพร้าว ทำขนม และราคามะพร้าวก็แพง สมควรที่จะเก็บอากรต้นมะพร้าว อากรผลมะพร้าวและภาษีน้ำมันมะพร้าว แต่ห้ามไม่ให้ทำน้ำตาลมะพร้าว ซึ่งสารตราเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ ได้กล่าวถึงการเก็บอากรต้นตาลและอากรต้นมะพร้าวไว้ว่า

"...จึงทรงดำริว่าต้นตาลในป่าก็มีอากรไม่ราษฎรทำน้ำตาลเป็นภาษีอากรขึ้นสำหรับจะได้นำไปขายในการแผ่นดิน แต่มะพร้าวเข้าสวนปลูกสร้างขึ้นนั้นเดิมก็เสียอากรกันแล้วเสียภาษีผลเป็นสองชั้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้เลิกภาษีผลให้บวกอากรต้นมะพร้าวขึ้นเป็นสามต้นสิ่ง"²

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/14. เล่มเดิม.

²แหล่งเดิม.

ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การลักลอบขนน้ำตาลมะพร้าวมากขึ้น นายอากรร้องเรียนว่าราษฎรขนน้ำตาลซื้อขายกันมาก การลักลอบซื้อขายน้ำตาลมะพร้าวมีผลกระทบต่อน้ำตาลโคנד เพราะน้ำตาลมะพร้าวลักลอบทำไม่ได้เสียภาษีประการหนึ่ง การขนน้ำตาลมะพร้าวทำได้ง่ายและผลผลิตมากกว่าประการหนึ่ง เหตุผลเหล่านี้ทำให้ราคาน้ำตาลมะพร้าวจึงมีราคาถูกกว่าน้ำตาลโคנד ทำให้ประชาชนหันมาบริโภคน้ำตาลมะพร้าวมากขึ้น เป็นเหตุให้ผู้ขนน้ำตาลโคนด์ขาดทุน

การขนน้ำตาลโคนด์ในช่วงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏว่ามีปัญหาเรื่องทำแล้วขายไม่ดีและขาดทุน สาเหตุที่ทำให้ขนน้ำตาลโคนด์ขาดทุน นอกจากมีผู้ลักลอบขนน้ำตาลมะพร้าวแล้วยังมีสาเหตุอื่นอีก ซึ่งเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาบดี กรมพระกลาโหม (ช่วง บุญนาค) ได้กล่าวถึงการขนน้ำตาลโคนด์ในปี พ.ศ. 2400 สรุปย่อดังนี้

1. ขุนวิเศษศกรเจ้าภาษีน้ำตาลโคนด์ พ้องว่าราษฎรขนน้ำตาลน้อยเพราะด้วยขุนศรีสรวจพม้ามืดตาลจพม่านำให้แก่ราษฎรเล็กกว่าแต่ก่อน และราคาหม้อตาลแพง คือ ร้อยละ สองบาท

2. อากรหม้อตาลอยู่กับพระคลังมหาสมบัติ ส่วนภาษีน้ำตาลอยู่กับพระคลังสินค้า แยกย้ายกันอยู่ต่างฝ่ายหากำไรให้ได้มาก สร้างความเดือดร้อนให้ราษฎร¹

การดำเนินแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ ให้ผู้ขนน้ำตาลโคนด์ของรัฐบาลในช่วงรัชกาลที่ 4 คือ

1. เปลี่ยนแปลงราคาหม้อตาลให้ถูกลงกว่าเดิม เดิมนั้นนายอากรขายหม้อตาล 100 ละ 2 บาท รัฐบาลปรับราคาใหม่ลดลงเหลือ 1,000 ละ 5 บาท
2. เปลี่ยนแปลงหน้าที่การควบคุมเจ้าภาษีนายอากรใหม่ เดิมนั้นนายอากรหม้อตาลขึ้นอยู่กับพระคลังมหาสมบัติ ส่วนเจ้าภาษีน้ำตาลขึ้นอยู่กับพระคลังสินค้าได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/10. เรื่องภาษีหม้อตาล. เล่ม 10 จ.ศ. 1218.

าให้นายอากรและ เจ้าภาษีนํ้าตาล¹ ขึ้นตรงกับกรมพระกลาโหมเพียงฝ่ายเดียว และให้เจ้าภาษีนํ้าตาลเป็นผู้เก็บทั้งภาษีนํ้าตาลและอากรหม้อตาลด้วย

3. เริ่มเก็บภาษีนํ้าตาลมะพร้าวเหมือนอย่างภาษีนํ้าตาลโตนด ในปี พ.ศ. 2400 นโยบายของรัฐบาลที่เก็บภาษีนํ้าตาลมะพร้าวมีจุดประสงค์ คือ การจับผู้ลักลอบทํานํ้าตาลมะพร้าวสร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชนและ ไม่สามารถทำให้ผู้ลักลอบเลิกทํานํ้าตาลมะพร้าวได้จึง เปลี่ยนวิธีใหม่หันมาเก็บภาษีนํ้าตาลมะพร้าวแทน โดยรัฐบาลหวังว่าเมื่อราษฎรชาวสวนมะพร้าวทํานํ้าตาลมะพร้าว ชื้อขายต้องเสียภาษีด้วยเป็นการเสียภาษีหลายชั้นหลายอย่าง เมื่อไม่มีกำไรชาวสวนจะ เลิกทํานํ้าตาลมะพร้าวไปเองและหันกลับไปขายผลตามเดิมและผู้ทํานํ้าตาลโตนดก็จะกลับมาทําดังเดิม² ดังความเห็นของเสนาบดีผู้ใหญ่พร้อมกันลงความเห็นว่

"ราษฎรทํานํ้าตาลมะพร้าวมาก ก็ให้เจ้าภาษีเรียกเอาภาษีนํ้าตาลมะพร้าวเหมือนอย่างภาษีนํ้าตาลโตนด...ราษฎรเขาสวนทํานํ้าตาลมะพร้าว ชื้อขายกันต้องเสียภาษีเทนว่ไม่มีกำไร แล้วจะได้เลิกทยอยเสียราษฎรซึ่งทํานํ้าตาลโตนดจะได้พากันทํานํ้าตาลขึ้นมากเหมือนแต่ก่อน ภาษีอากรก็จะไม่ได้ขาด ให้เจ้าภาษีเรียกภาษีแก่ราษฎรลูกค้าผู้ซึ่งทํานํ้าตาลมะพร้าว ชื้อขายแก่กันตั้งแต่ ณ วัน ๔ ๑ ๒ ค่ำ ปีมเสง"³

จากนโยบายช่วยเหลือผู้ทํานํ้าตาลโตนดของรัฐบาลในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีผลทำให้การประกอบอาชีพทํานํ้าตาลมะพร้าวแพร่หลายมากขึ้นในกาลต่อมา

ปี พ.ศ. 2399 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าภาษีนํ้าตาลโตนดและนายอากรหม้อตาลขึ้นตรงกับกรมพระกลาโหมเพียงฝ่ายเดียว และ

¹สมัยรัชกาลที่ 5 เจ้าภาษีนํ้าตาลอยู่ในบังคับบัญชาของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/14.

สารตราเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ ถึงผู้ว่าราชการการเมืองราชบุรี เรื่องว่าด้วยนํ้าตั้งเจ้าภาษีนํ้าตาลมะพร้าวและจําหน่ายหม้อตาล 2 เมือง. เล่ม 14 จ.ศ. 1219.

³แหล่งเดิม.

ในปี พ.ศ. 2400 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เก็บภาษีน้ำตาลมะพร้าวเช่นเดียวกับการเก็บ
ภาษีน้ำตาลโตนดและการดำเนินการช่วยเหลือคือ ให้นายอากรซื้อหม้อตาลจากราษฎร 1,000 ละ
2 บาท มาเผาเอง เมื่อเผาสุกแล้วจึงจำหน่ายหม้อตาลแก่ราษฎร 1,000 ละ 5 บาท

ตาราง 4 การเปรียบเทียบการดำเนินงานของนายอากรหม้อตาล ก่อนปี พ.ศ. 2399 และ
พ.ศ. 2399

	ช่วงเวลา	
	ก่อน พ.ศ. 2399	พ.ศ. 2399
นายอากรและ เจ้าภาษี	ขุนศรีสรวจ	จันรุ่ง
ซื้อหม้อตาลจากราษฎร	4,000 หม้อ 1 ต่ลึง 2 บาท (6 บาท)	4,000 หม้อ 2 ต่ลึง (8 บาท)
อากรผูกขาดต่อปี	ไม่พบข้อมูล	200 ชั่งต่อปี (16,000 บาท)
ค่าเผา, ฟืน, ค่าจับเผา	2 บาท	2 บาท
รวมรายจ่าย	2 ต่ลึง (8 บาท)	2 ต่ลึง 2 บาท (10 บาท)
จำหน่ายแก่ราษฎร	100 ละ 2 บาท	1,000 ละ 5 บาท

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/14.

สารตราเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ มาถึงผู้ว่าราชการเมืองราชบุรี เรื่องว่าด้วย
น้ำตาลเจ้าภาษีน้ำตาลมะพร้าวและจำหน่ายหม้อตาล 2 เมือง. เล่ม 14 จ.ศ.1219.

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การทำน้ำตาลมะพร้าวแพร่หลาย ได้ผลผลิตปีละมาก ๆ รัฐบาลมองเห็นทางที่จะได้ผลประโยชน์จากการเก็บภาษีจากผู้ทำน้ำตาลมะพร้าว จึงได้ดำเนินการผูกขาดการเก็บอากรน้ำตาลในเขตเมืองสมุทรสงคราม โดยดำเนินการทำโรงงานขึ้นที่เมืองสมุทรสงครามจ่ายให้ราษฎรและบังคับให้ราษฎรกรอกน้ำตาลในหม้อที่ซื้อไปจากรัฐบาลมาใช้หม้ออื่น ราคาหม้อตาลนั้นรัฐบาลได้บวกภาษีน้ำตาลอยู่ในนั้นจึงไม่ต้องเสียภาษีน้ำตาลอย่างอื่นอีก¹

นโยบายการตั้งโรงงานผลิตหม้อตาลและเก็บภาษีน้ำตาลที่เมืองสมุทรสงคราม รัฐบาลได้ชี้ถึงประโยชน์ ดังนี้

1. เงินภาษีไม่ตกหล่นเป็นการป้องกันราษฎรหนีภาษี
2. ราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในภาษีหรือนอกภาษีก็จะได้รับผลเท่ากัน
3. เมื่อราษฎรได้เสียภาษี เวลาที่ซื้อหม้อน้ำตาล ทักให้รัฐบาลได้รับภาษีรวดเร็ว

เจ้าพนักงานท่งงานสะดวก

จากนโยบายการตั้งโรงงานผลิตหม้อและบวกภาษีน้ำตาลไปกับราคาหม้อตาลด้วยนั้น ทักให้การเก็บภาษีน้ำตาลมะพร้าว น้ำตาลโตนด ในช่วงรัชกาลที่ 5 มีวิธีเก็บ 3 ประเภท คือ ประเภทแรก เก็บภาษีรวมอยู่ในราคาหม้อตาลที่รัฐบาลจ่ายแก่ราษฎร ประเภทที่ 2 เก็บเมื่อราษฎรทำหม้อตาลผ่านด่านภาษีไปจำหน่าย ประเภทที่ 3 เก็บจากผู้ทำน้ำตาลรายตัว โดยกำหนดเรียกเก็บตามชนิดเครื่องทำการ ประเภทแรกใช้ในเมืองสมุทรสงคราม ซึ่งมักทำน้ำตาลจากต้นมะพร้าวโดยมาก ประเภทที่ 2 ใช้ในเมืองเพชรบุรีและเมืองที่ใช้ลำน้ำเป็นเส้นทางสินค้าออกจากเมืองเพียงทางเดียว ส่วนประเภทที่ 3 ใช้กับหัวเมืองอื่น ๆ²

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 2.14/93. กรมหมื่นนครสวรรค์วรพินิต. เกล้าถวายรายงานตรวจราชการเมืองราชบุรีและเมืองสมุทรสงคราม.

²รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. ภาษีอากรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย. 2528.

ในปี พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าออกพระราชบัญญัติภาษีภายใน ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435) บัญญัติห้ามมิให้ราษฎรซื้อหม้อตาลจากที่อื่นนอกจากเจ้าภาษีซึ่งขายให้ราษฎรในราคา พันละ 6 บาท ปี พ.ศ. 2439 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ว่าราชการเมืองมีอำนาจพิจารณาตั้งอัตราจำหน่ายหม้อตาลตามทุนที่ลงในราคาไม่เกิน พันละ 9 บาท¹ ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติกราบบังคมทูลว่า สิ่งของต่าง ๆ กับค่าแรงทำหม้อมีราคาสูงมากขึ้นจึงต้องเพิ่มราคาหม้อตาล และควรถวายอำนาจเสนาบดีเป็นผู้ดูแลสั่งการ จึงทูลเกล้าถวายพระราชบัญญัติเพิ่มเติมอำนาจเสนาบดีคลังฯ กำหนดราคาหม้อตาล ขายเป็นครั้งคราวตามแต่จะเห็นสมควร² ในวันที่ 1 สิงหาคม 2462 พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถเสนาบดีพระคลังมหาสมบัติประกาศราคาหม้อตาลราคาไม่เกินกว่า พันละ 12 บาท³

เมื่อรัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติภาษีภายใน และรัฐบาลได้ตั้งโรงงานผลิตหม้อตาลที่เมืองสมุทรสงครามทั้งบริเวณภาษีน้ำตาลไปกับราคาหม้อขายให้ราษฎร ทำให้การจัดการเก็บภาษีน้ำตาลโดนดและน้ำตาลมะพร้าว 3 ประเภทดังกล่าวข้างต้นแล้ว สำหรับการเก็บภาษีแต่ละประเภท พอจะแยกให้เห็นได้คือ ประเภทแรก ภาษีเก็บตามจำนวนหม้อ พ.ศ. 2435 เป็นเงินร้อยละ 2 บาท 50 สตางค์ หรือพันหนึ่งเป็นเงิน 25 บาท⁴

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค2/21.

พระราชบัญญัติเพิ่มว่าด้วยการกำหนดราคาสำหรับจำหน่ายหม้อตาล. 29 กรกฎาคม - 1 สิงหาคม 2462.

²แหล่งเดิม.

³เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก (พ.ศ. 2462). เล่ม 32. 2478. หน้า 55.

⁴รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. เล่มเดิม. หน้า 137.

ปี พ.ศ. 2441 จำนวน 120 หม้อ ราคา 4 บาท 10 อัฐ¹ ปี พ.ศ. 2454 จำนวน 100 หม้อ 3 บาท 53 สตางค์² เป็นต้น ประเภทที่ 2 รัฐบาลจะขายหม้อตาลราคาถูกให้แก่ราษฎร ดังเช่น พ.ศ. 2435 ราคาพื้นละ 6 บาท พ.ศ. 2439 พื้นละ 9 บาท และ พ.ศ. 2462 พื้นละ 12 บาท เมื่อราษฎรนำหม้อตาลไปขายต้องเสียพักภาษีผ่านด่าน 100 ชัก 10 ตามราคานั้น³ ส่วนประเภทที่ 3 เก็บภาษีรายตัว โดยระบุว่า ผู้ใดมีหม้อเช่นนั้นต้องเสียภาษีไม่ว่าจะทำการได้มากน้อย รัฐบาลจะเก็บภาษีปีละ 6 บาท อัตราใหม่นี้ต่อมาได้มีการประกาศปรับปรุงแก้ไขวิธีเก็บภาษีอากร ร.ศ. 199 (พ.ศ. 2443) ให้ยกเลิกอัตราการเก็บประเภทที่ 3 เปลี่ยนมาเก็บจากราษฎรที่นำตาลจากจำนวนคันตาลที่ทำเป็นรายคัน เก็บภาษีเป็นปีหนึ่งคันละ 25 สตางค์⁴ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นว่า เพื่อส่งเสริมการค้าขายภายในบ้านเมือง ทรงมีพระราชดำริเลิกภาษีสินค้าบางอย่าง ซึ่งซื้อขายอยู่ภายในประเทศ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศใช้พระราชบัญญัติพักภาษีภายในแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2470⁵ และเลิกเก็บภาษีน้ำตาล การทำหม้อตาลของรัฐบาลจึงเลิกไปด้วย รัฐบาลให้ราษฎรทำหม้อตาลโดยไม่เก็บภาษีน้ำตาล⁶

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.14/93.

เล่มเดิม.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค 18/4.

อากรสวนใหญ่ สมบัณฑูร. 1 กรกฎาคม 2454.

³รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. เล่มเดิม. หน้า 137.

⁴แหล่งเดิม.

⁵กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการรัฐมนตรี
สำนักนายกรัฐมนตรี สร.0201.25/612. นายทองอยู่ขอให้รัฐบาลตั้งโรงงานทำหม้อตาล.
พ.ศ. 2476.

⁶แหล่งเดิม.

บทบาทของรัฐบาลในช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 อาจกล่าวได้ว่าเน้นในเรื่องการเก็บภาษีจากประชาชนเป็นส่วนใหญ่ ทางด้านอื่นไม่ปรากฏหลักฐานที่เด่นชัดว่า ได้เข้าไปพัฒนาและช่วยเหลืออย่างไร สรุปแล้วการทําน้ำตาลโคคนและการทําน้ำตาลมะพร้าวตั้งแต่เริ่มทําอย่างถูกต้องตามกฎหมายจนถึงปัจจุบันได้รับการเอาใจใส่ดูแลและพัฒนาอย่างมาก

3. การปั้นหม้อตาล

หม้อตาลเป็นภาชนะบรรจุน้ำตาล ทั้งที่เป็นน้ำตาลโคคนและน้ำตาลมะพร้าว รูปทรงของหม้อตาลจะเป็นภาชนะดินเผา มีลักษณะปากกว้างก้นตื้น มีรูปทรงคล้ายกับหมวกทหาร หรือหมวกตํารวจที่เรียกว่า "หมวกทรงหม้อตาล" หม้อตาลใบหนึ่งสามารถบรรจุน้ำตาลได้อย่างมากไม่เกิน 3 กิโลกรัม วัสดุที่ปั้นคือดินเผา รูปทรงของหม้อตาลทําให้สามารถเก็บน้ำตาลได้นาน โดยไม่ทําให้เปียกชื้นและสะดวกต่อการขนส่ง¹

โรงงานปั้นหม้อตาล เนื่องจากน้ำตาลโคคนและน้ำตาลมะพร้าวเป็นผลิตภัณฑ์สำคัญอย่างหนึ่งในเขตนี้โดยเฉพาะผลผลิตมะพร้าวมีมาก ดังนั้นเพื่อเพิ่มพูนผลประโยชน์และรายได้ให้แก่รัฐบาล รัฐบาลได้เข้าดำเนินการจัดตั้งโรงงานปั้นหม้อตาลที่เมืองสมุทรสงครามในลักษณะผูกขาดการซื้อขายหม้อตาลหลวงแต่ผู้เดียว โรงงานปั้นหม้อตาลบริเวณจังหวัดสมุทรสงครามมีลักษณะคือ

1. รัฐบาลได้ลงทุนตั้งโรงงานปั้นหม้อตาล ภายในโรงงานที่รัฐบาลได้จัดสร้างและจัดหาไว้เป็นของทางราชการ ประกอบด้วย โรงทงสี โรงไว้หม้อ โรงที่อยู่ของของพวกช่างหม้อ ที่ทําหม้อ เตาเผาหม้อ เหล่านี้เป็นของหลวง นอกจากนั้นรัฐบาลได้ว่าจ้างผู้จัดการที่เป็นคนจีนโดยให้ค่าจ้างเดือนละ 40 บาท (พ.ศ. 2441) และลูกจ้างอีกพอสมควร

2. ช่างปั้นหม้อ คือราษฎรที่สามารถปั้นหม้อได้รวมตัวกันจำนวน 3 คน ประกอบด้วย คนเหยียบประสมดิน 1 คน หมุนแป้น 1 คน และคนปั้นอีก 1 คน ทั้ง 3 คนนี้เป็นกลุ่มช่างปั้นหม้อ

¹ชยันต์ ออโอสัญ. เล่มเดิม. หน้า 14.

เรียกตัวเองว่า "บริษัท" บริษัทหนึ่งมีแป้นปั่นหม้ออันหนึ่ง พวกนี้จะเข้ามาอยู่ในโรงงานหลวง มีสิทธิใช้เตาเผาของหลวงโดยไม่เสียเงินค่าเช่า โรงงานปั่นหม้อตาลมีมากกว่า 20 บริษัท

3. วัสดุอุปกรณ์ในการปั่นหม้อ มีวัสดุที่สำคัญคือส่วนที่ทางโรงงานจัดให้โดยไม่คิดเงิน อันได้แก่ ทราย และส่วนที่ทางโรงงานจัดให้ แต่คิดเงิน อันได้แก่ ดิน ราคา 11,000 หม้อ เป็นเงิน 5 บาท 2 สิ่ง ฟืน ราคาเหมาเตาละ 11 บาทต่อเดือน และฟืนเล็ก ๆ ที่ใช้แสมเพิ่มเติมตามช่องโพ เตาละ 10 สิ่งต่อเดือน

4. ผลผลิตและรายได้การปั่นหม้อ บริษัทหนึ่งหรือแป้นหนึ่งผลิตได้ประมาณวันละ 500 ใบ หรือเดือนหนึ่งประมาณ 11,000 ใบ แต่บางครั้งชำรุดเสียหายประมาณ 1,000 หม้อ คงขายให้รัฐบาล 10,000 ใบ ในราคา 20 บาท (พ.ศ. 2441) ผู้ผลิตมีรายจ่ายประมาณ 22 บาท คงได้กำไร 48 บาท แบ่งกันบริษัท 3 คน คนหนึ่งคงได้กำไรประมาณเดือนละ 16 บาท¹

5. การจำหน่ายหม้อตาล เมื่อบริษัทปั่นหม้อได้จะขายให้โรงงาน ผู้จัดการโรงงานจะจัดเก็บไว้ในโรงงานจนถึงเวลาจำหน่ายให้ราษฎร ประมาณเดือน 10 เดือน 11 และเดือน 12 การขายหม้อตาลของรัฐบาลนี้จะคิดค่าหม้อบวกกับภาษีน้ำตาลไปด้วย²

การปฏิบัติงานของผู้จัดการ

ผู้จัดการโรงงานซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐบาลในการดูแลการทำงานและเก็บผลประโยชน์ให้รัฐบาลนั้นปรากฏผลว่า ผู้จัดการโรงงานเอารัดเอาเปรียบ เบียดเบียนบริษัทและราษฎร ทำให้รัฐบาลขาดรายได้และประชาชนเดือดร้อน ดังตัวอย่างพฤติกรรมของผู้จัดการ ได้แก่ บังคับให้บริษัทขายด้วย แยกด้วย เช่น 10,000 ใบ แยก 400 ใบ เอากำไรจากการขาย วัสดุอุปกรณ์เกินควร นอกจากนั้นการดำเนินงานของรัฐบาลไม่สามารถดูแลได้ทั่วถึง ไม่มีเวลา

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.14/93.

เล่มเดิม.

²แหล่งเดิม.

ตรวจตรา ดังนั้นการฉ้อโกงจึงทำได้ง่าย ผลการทํานานของโรงปั่นหม้อ เมืองสมุทรสงคราม บางปีจึงขาดทุนหลายพันบาท¹

การเลิกกิจการโรงหม้อตาล

โรงงานทํานมตาลของรัฐบาลได้เลิกกิจการในปี พ.ศ. 2470 เนื่องจากในปี พ.ศ. 2470 ได้ยกเลิกเก็บภาษีน้ำตาล กระทรวงพระคลังมหาสมบัติมีความเห็นว่าไม่มีความจำเป็นจะต้องทํานมตาลจำหน่ายอีกต่อไป และต้องการเปิดโอกาสให้ราษฎรทํานมตาลขายกันเองโดยไม่เสียภาษี²

จากการที่รัฐบาลเลิกทํากิจการโรงงานหม้อตาล ทําให้ราษฎรที่เป็นลูกจ้างโรงงานเดือดร้อน เพราะต้องไปเป็นลูกจ้างเจ้าของที่เป็นเอกชน จึงถูกนายจ้างเอารัดเอาเปรียบ ดังเช่น กดราคาหม้อตาล จาการคาร้อยละ 70 สดางค์ เหลือ 40 สดางค์ นอกจากนั้น บางครั้งเจ้าของโรงงานไม่มีมนุษยธรรมพอใจจ้างก็จ้างไม่พอใจก็ไล่ออก บางครั้งไม่จ่ายค่าจ้างและต้องซื้ออุปกรณ์ด้วยราคาแพง³

การใช้หม้อตาลในแถบจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองค่อย ๆ ลดความนิยมลง ด้วยสาเหตุหลายอย่าง คือไม่สะดวกในการซื้อหม้อดินประการหนึ่ง ผู้ทําน้ำตาลมะพร้าวหันมาหยอดใส่บิ๊บซึ่งสะดวกสบาย ชั่วครู่ยากประการหนึ่ง และหม้อตาลนั้นแตกเสียหายง่ายประการหนึ่ง ปัจจุบันผู้ทําน้ำตาลโตนดและทําน้ำตาลมะพร้าวไม่ใช้หม้อตาลใส่น้ำตาลอีก นิยมใส่บิ๊บหยอดเป็นบิ๊บหรือใส่ภาชนะต่าง ๆ แล้วแต่สะดวก

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.14/93. เล่มเดิม.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี สร 0201.25/612. เล่มเดิม.

³แหล่งเดิม.

4. ทํานาเกลือสมุทร

อาชีพทํานาเกลือเป็นอาชีพหนึ่งของประชาชนบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง คือจังหวัดสมุทรสงคราม ฤดูที่ทํานาเกลือจะเริ่มเดือนธันวาคมจนถึงเดือนพฤษภาคม หากปีใดฝนตกชุกในระยะดังกล่าวการทํานาเกลือจะไม่ได้ผลเพราะการทํานาเกลือต้องอาศัยแสงแดด กล่าวคือในชั้นแรกชาวนาเกลือจะชักนํ้าทะเลเข้ามาเก็บไว้ยังประมาณ 1 เดือน รอจนมีความเข้มข้นพอ หลังจากนั้นจะชักนํ้าเข้านาด่าง ๆ ซึ่งถ้าแดดดีก็จะตกผลึกเป็นเม็ดสีขาว ภายใน 1 สัปดาห์ แต่ถ้าปรกติจะกินเวลาประมาณ 15 วัน¹

ปัญหาของการทํานาเกลือ

1. ปัญหาเรื่องนํ้า ดังที่กล่าวแล้ว การทํานาเกลือต้องอาศัยนํ้าทะเล ดังนั้นปีใดมีอากาศแห้ง ปีนั้นจะทํานาเกลือได้ตลอดฤดู แต่ถ้าปีใดฝนตกชุกในฤดูร้อน ชาวนาเกลือก็จะผลิตเกลือได้น้อย ซึ่งปัญหาเรื่องนี้เป็นไปตามธรรมชาติไม่สามารถจะแก้ไขได้

2. ปัญหาคุณภาพเกลือ เนื่องจากสภาพการทํานาเกลือของคนไทยต่างคนต่างทำตามลัทธิที่ดินของเจ้าของรายย่อย ๆ ไม่มีแผนผังเป็นแบบเดียวกัน ต่างคนต่างชักนํ้าทะเลเป็นรางเล็ก ๆ บ่อย ๆ เล็กบ้างใหญ่บ้าง ซึ่งการชักนํ้าขึ้นมาอาจจะไม่สม่ำเสมอไม่ลึกพอ และเนื่องจากการทํานาเกลือนั้นอาศัยนํ้าขึ้นนํ้าลงตามธรรมชาติเท่านั้น ทำให้บางครั้งมีนํ้าไม่เพียงพอ และนอกจากนั้นไม่มีเครื่องมือวัดความเข้มข้นของนํ้าทะเลก่อนที่จะตกผลึก เหตุนี้เองที่สมรรถภาพในการผลิตและคุณภาพของเกลือจึงต่ำ² ปัญหาคุณภาพต่ำนี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประเทศที่เคยเป็นลูกค้าของไทยกลับไปซื้อเกลือประเทศอื่นแทน³

¹สำนักงานพัฒนาที่ดินชายทะเล. กรมพัฒนาที่ดิน. ความรู้เรื่องเกลือของประเทศไทย. ม.ป.บ. หน้า 2.

²แหล่งเดิม. หน้า 3.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท 0201.2.1.37.2/11. เรื่องการตรวจการของข้าหลวงสมุทรปราการ.

3. ราคาเกลือตกต่ำ ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่ง คือปัญหาราคาเกลือ การประกอบอาชีพทำเกลือต้องมีการลงทุน ซึ่งได้แก่ ค่าอุปกรณ์ ค่าจ้างหาบเกลือ และค่าขนส่ง ชวนาเกลือส่วนมากยากจนและมีอาชีพทำเกลือเพียงอย่างเดียว¹ เมื่อลงทุนไปแล้วก็ตั้งความหวังไว้ว่าจะขายเอาทุนคืน ถ้าผลผลิตเพียงพอและราคาเกลือดีก็รอดตัว แต่ถ้าเมื่อใดราคาตกต่ำ ชวนาเกลือต้องขาดทุนและยากจนลงไปอีก เกลือตกต่ำมีสาเหตุที่สำคัญคือ มีเกลือในท้องตลาดมากกว่าความต้องการ เหตุที่เกลือมากเกินไปมีสาเหตุมาจากมีผู้ผลิตมากเกินไปและขายเกลือไม่ออก ตลาดต่างประเทศสั่งซื้อน้อยลง ตลาดต่างประเทศที่สำคัญได้แก่ อินเดีย ญี่ปุ่น²

4. การเก็บภาษีของรัฐบาล การประกอบอาชีพทำเกลือต้องเสียภาษี คือเสียอากรค่าที่ และต้องเสียภาษีภายในการเก็บภาษีของรัฐบาลสร้างความเดือดร้อนในการประกอบอาชีพทำเกลือขาย กล่าวคือทำให้ต้นทุนในการค้าขายเพิ่มขึ้นทำให้เกลือจากไทยราคาสูงกว่าเกลือต่างประเทศ³

เกลือที่ผลิตที่จังหวัดสมุทรสงคราม ช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 นอกจากจำหน่ายในท้องถิ่นแล้วยังเป็นสินค้าส่งออกไปจำหน่ายต่างประเทศที่ท่าเรือจังหวัดสมุทรสงคราม เมื่อ พ.ศ. 2474 ทั้งหมดประมาณ 297 ไร่⁴

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเลขานุการคณะรัฐมนตรี สำนักงานรัฐมนตรี สร.0201.22.2.6/10. เรื่องนโยบายภาษีเกลือ. 3 - 9 ธันวาคม 2485.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.0201.2.1.37.2/11. เล่มเดิม.

³แหล่งเดิม.

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเลขานุการคณะรัฐมนตรี สำนักงานรัฐมนตรี ร.0201.22.2.6/1. รัฐบาลจะเข้าจัดการควบคุมสินค้าเกลือ. 13 กันยายน 2476 - 26 พฤษภาคม 2477.

นโยบายและบทบาทของรัฐบาลในการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพทำนาเกลือบริเวณ
จังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ช่วง พ.ศ. 2398 - 2475

การทำนาเกลือบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองในช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 รัฐบาลยังมิได้พัฒนาและช่วยเหลือผู้ผลิตอย่างจริงจัง คงปล่อยให้ชาวนาเกลือทำไปตาม ธรรมชาติ แต่รัฐบาลมีบทบาทสำคัญในเรื่องเก็บภาษีเป็นส่วนใหญ่

อากรนาเกลือ การทำนาเกลือของประชาชนต้องเสียภาษีให้แก่รัฐบาล อากรนาเกลือเก็บกันตามแบบประเพณีที่เคยเก็บสืบทอดกันมาเช่นเดียวกับอากรค่านา ในสมัย รัชกาลที่ 4 เก็บอากรนาเกลือในอัตราไร่ละสลึงเพียง โดยไม่มีพระราชบัญญัติอากรนาเกลือ รองรับ ทำให้เกิดมีการฟ้องร้องระหว่างผู้ทำนาเกลือกับเจ้าพนักงานเก็บภาษีอากรบ่อย ๆ ดังนั้นเพื่อความเรียบร้อย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัตินาเกลือในปี พ.ศ. 2447¹ เป็นการยกเลิกระบบผูกขาดนายอากรมาเป็น เจ้าหน้าที่ของรัฐเก็บเอง²

ภาษีเกลือ ภาษีเกลือเริ่มจัดเก็บในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นภาษีที่รัฐเก็บแบบชักส่วนจากผลผลิตเกลือหรือทำมาหากินบนที่ดินของรัฐ อัตราภาษีเมื่อแรก ตั้งดำเนินการใช้วิธีการผูกขาดโดยมีเอกชนประมูลผูกขาดการเก็บภาษีให้รัฐ ผู้ใดประมูลได้ จะได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าภาษีเกลือ การเก็บภาษีจะเก็บตามพิภคที่รัฐกำหนดไว้คือ เกวียนละ 6 บาท³ เจ้าภาษีจะได้ส่วนลด 10% จากการดำเนินการดังกล่าว

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 2 ม 1.3/28. พระราชบัญญัตินาเกลือ. 15 สิงหาคม 2447.

²รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. เล่มเดิม. หน้า 116.

³แหล่งเดิม.

หน่วยงานสำคัญที่มีหน้าที่ควบคุมการจัดเก็บภาษีเกลือ คือกรมท่าซ้าย ภายหลังต่อมา เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ประกาศพระราชบัญญัติพระธรรมนูญ หน้าที่ราชการกระทรวงพระคลัง พ.ศ. 2433 อำนาจการจัดเก็บภาษีเกลืออยู่ในหน้าที่ของ กรมสรรพากร ในปี พ.ศ. 2435 รัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติภาษีภายใน พ.ศ. 2435 ทำให้พัสด้อัตราของภาษีเกลือเปลี่ยนไป คือ ภาษีผ่านด่านในหัวเมืองตามมณฑลต่าง ๆ เก็บ ภาษีเกลือเกวียนละ 6 บาท อัตราภาษีนี้บังคับใช้เรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. 2470 จึงประกาศ ยกเลิก และภาษีเกลือได้เลิกจัดเก็บโดยพระราชบัญญัติยกเลิกอากรเกลือ พ.ศ. 2475¹

การเก็บภาษีเกลือของรัฐบาลได้สร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนที่ประกอบอาชีพ ทานาเกลือ เพราะทำให้ต้นทุนสูง เกลือไทยจึงมีราคาสูงกว่าเกลือต่างประเทศเป็นอุปสรรค ในการส่งเกลือไปขายต่างประเทศ ซึ่งปัญหาเกลือไทยแพงกว่าเกลือต่างประเทศนี้ บริษัท เกลือลาดใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม ได้ร้องเรียนให้รัฐบาลลดภาษีเกลือลง แต่รัฐบาลโดย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติไม่อนุมัติโดยให้เหตุผลว่า ถึงแม้ว่ารัฐบาลเก็บภาษีเกวียน ละ 6 บาท เกลือไทยก็สามารถส่งเป็นสินค้าออกปีละหลายหมื่นหาบ รัฐบาลจึงมีความเห็นว่า คําขอของบริษัทเกลือลาดใหญ่ไม่เป็นความจริง² แต่อย่างไรก็ตามต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศพระราชบัญญัติยกเลิกอากรนาเกลือ พ.ศ. 2475

¹รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. เล่มเดิม. หน้า 116.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค 18/13. เรื่องภาษีเกลือ. 4 กรกฎาคม 2457.

5. การทํานวนชา

อาชีพการทํานวนชา นับได้ว่าเป็นอาชีพที่สำคัญอาชีพหนึ่งของประชาชนบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ส่วนใหญ่มักทำกันใกล้ ๆ แม่น้ำ การทํานวนชาในระยะแรก ๆ มีจุดมุ่งหมายเพื่อการก่อสร้างของรัฐบาลมากกว่าผลิตเพื่อค้าขาย การเผาปูนของราชฐานช่วงเดียวกันนี้เกือบทั้งหมดคงทำไปใช้ทํานวนแดงสำหรับเดียวกับหมากมากกว่าอย่างอื่น¹ ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สภาพเศรษฐกิจขยายตัวเพิ่มขึ้นทำให้ความต้องการปูนขาวเพื่อเป็นส่วนประกอบในการก่อสร้างเพิ่มขึ้นจึงมีผลทำให้การประกอบอาชีพทํานวนชาเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ดังเช่นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์ คือ

"เมืองราชบุรีที่แลเห็นแปลกกว่าแต่ก่อนนั้น คือ ดึก ตลาด ซึ่งทำแล้วเสร็จติดไปกับศาลาน้ำใหญ่โต สูงตระหง่านผิดกับที่อื่น ตามแถบที่ตั้งเตาปูนก่อนราย ๆ กันอยู่นั้น เดียวนี้ทั้งติดกันตลอดคู้่น้ำ ซ้อนกัน 2 ชั้น 3 ชั้น ฟากตะวันออกก็มีเห็นจะเป็นด้วยปูนใช้การที่กรุงเทพฯ มากขึ้น จึงได้เผาปูนทวีขึ้นหลายเท่า"²

ปูนขาวเป็นวัสดุที่สำคัญสำหรับใช้ในการก่อสร้างทำให้ปูนขาวเป็นสินค้าสำคัญอย่างหนึ่งตั้งแต่สมัยโบราณ การทํานวนชามีมากที่เมืองราชบุรี กาญจนบุรี และสมุทรสงคราม ปูนขาวจากจังหวัดราชบุรี กาญจนบุรี ทำมาจากหินปูน ส่วนปูนขาวจากจังหวัดสมุทรสงครามทำมาจากเปลือกหอย

¹ชยันต์ ออไอสุญ. เล่มเดิม. หน้า 114.

²พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อเสด็จประพาสมณฑลราชบุรีในปีกะภา ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452). 2499. หน้า 8.

กิจการทำปูนขามมีทั้งของรัฐบาลและของเอกชน ของรัฐบาลเรียกโรงปูนหลวง มีผู้จัดการเป็นคนจีนเป็นผู้ควบคุมกิจการและบริหารงาน โรงปูนหลวงนี้ได้เลิกกิจการไป ในปี พ.ศ. 2442¹ ส่วนการทำปูนขาวของเอกชนขึ้นตอนการค้าเนินงาน คือ ต้องขออนุญาตจากรัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง เรียกว่านายเตาใหญ่ ดังเช่นสารตราของพระยาอรรคมหาเสนาสมุหพระกลาโหมถึงผู้สำเร็จราชการ เมืองราชบุรีว่า "ประการหนึ่งถ้าผู้ใดจะไปตั้งเผาเตาปูนหอยปูนคิลา ณ ตำบลบ้านเมืองใด ก็ให้มาแจ้งแก่พระภักดีสมบัติบริบูรณ์ นายเตาใหญ่จะได้เขียนตัวฎีกาประทับตราให้แก่ผู้นั้นไปเป็นสำคัญ"² นอกจากนั้นผู้ทำปูนขาวต้องเสียภาษีที่โรงภาษีในอัตราที่รัฐบาลกำหนด ดังเช่นในสมัยรัชกาลที่ 5 ปี พ.ศ. 2437 คนทำปูนขาวต้องเสียภาษีเกวียนละ 1 บาท³ การทำปูนขาวบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองนับได้ว่าเป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้ประชาชนบริเวณนี้มากเช่นกัน ดังเช่นในช่วง พ.ศ. 2452 ในบริเวณนี้สามารถผลิตปูนขาวได้ประมาณปีละ 1,600 - 1,800 เกวียน ส่วนราคาซื้อขายปูนขาวใน พ.ศ. 2437 ราคาเกวียนละ 8 - 9 บาท⁴ ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2452 ปูนขาวประมาณเกวียนละประมาณ 15 - 16 บาท⁵ จึงนับได้ว่าการทำปูนขาวบริเวณนี้เป็นผลผลิตทางอุตสาหกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ส่งเป็นสินค้าออกสู่กรุงเทพฯ

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/14. จีนเข้าแก่เตาปูนหลวงเอาลูกระเบิดจำหน่ายชายแก่ราษฎรในมณฑลราชบุรี. 8 เมษายน 2443.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/37. สารตราเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาบดีสมุหพระกลาโหมถึงผู้ว่าราชการเมืองราชบุรี. เล่ม 37 จ.ศ. 1231.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/1994. จีนสุข นายอ่ำ จินตอง อาซอก ทาหินปูนเมืองราชบุรี. 16 พฤศจิกายน 2437.

⁴แหล่งเดิม.

⁵ชยันต์ ออโอสถ. เล่มเดิม. หน้า 114.

การดำเนินงานของรัฐบาลเกี่ยวกับการทำบุญในช่วง พ.ศ. 2398 - 2475

เมื่อสภาพเศรษฐกิจขยายตัวเพิ่มขึ้น ความต้องการทางด้านวัสดุอุปกรณ์มากขึ้น มีการก่อสร้างวัดวาอารามและสถานที่ต่าง ๆ มากขึ้น ความต้องการบุญขาวซึ่งเป็นวัสดุอย่างหนึ่งในการก่อสร้าง ทางราชการเห็นว่าโรงบุญขาวของเอกชน ไม่สามารถผลิตป้อนตลาดและทางราชการได้เพียงพอ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งโรงบุญหลวง แต่งตั้งคนของหลวงเป็นนายเตาใหญ่ นายเตาใหญ่จะจัดหาผู้จัดการหรือหลวงจู้เป็นผู้ดำเนินการควบคุมทำบุญขาวของหลวง นอกจากนั้นนายเตาใหญ่ยังมีหน้าที่ดูแลเก็บภาษีตรวจตราออกใบอนุญาตให้แก่เตาบุญของเอกชน นายเตาใหญ่เก็บภาษีได้เท่าไรต้องทูลเกล้าถวายภาษี 10 ชัก 1 ของภาษีที่เก็บได้¹ การเข้ามาทำกิจการโรงบุญขาวของรัฐบาล ปรากฏว่าไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากทางราชการไม่มีผู้ชำนาญในการทำาน ต้องให้ชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการจึงขาดประสิทธิภาพในการทำาน นอกจากนั้นการดูแลของนายเตาใหญ่ไม่ทั่วถึง ในที่สุดโรงบุญหลวงต้องเลิกกิจการไปใน พ.ศ. 2442 โรงบุญหลวงของราชการได้ให้ราษฎรเช่าและซื้อกิจการไปในที่สุด²

การเก็บภาษีการประกอบอาชีพการทำบุญขาวของรัฐบาลในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่มีการประมุลผูกขาดการเก็บภาษีแต่อย่างใด การดำเนินการของรัฐบาลคือ การแต่งตั้งข้าราชการผู้ใหญ่ดูแลควบคุมการตั้งเตาบุญและจัดเก็บภาษี ผลประโยชน์ที่เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลในการจัดเก็บภาษีคือ ส่วนแบ่งจากภาษีที่เก็บได้ 10 ชัก 1 ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้าที่การจัดเก็บภาษีคือ กรมสรรพากร กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่. กส 4/1944. เล่มเดิม.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ยธ 1/17. เรื่องขอเรียนพระราชบัญญัติ เรื่องโรงเรื้อยที่บางละมุดและโรงบุญที่บางสอยร้อยแขวง เมืองราชบุรีว่าจะควรขายให้คนต่างประเทศหรือไม่. 16 กรกฎาคม 2442.

ในส่วนการส่งเสริมการทํานวนข้าวชายของเอกชนนั้น การดำเนินงานของรัฐบาลคือ จัดตั้งกรมการที่ปรึกษาอาชีพขึ้น เพื่อให้คำแนะนำปรึกษาเกี่ยวกับการผลิตและการขายปูนแก่ราษฎร ผลจากการดำเนินงานของรัฐบาลในการตั้งกรมการที่ปรึกษาเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทาให้การผลิตปูนขาวในเขตนี้มีปริมาณมากขึ้น¹ แต่เหตุผลสำคัญคือความต้องการปูนของตลาด โดยเฉพาะตลาดกรุงเทพฯ

จากสภาพทางด้านเศรษฐกิจที่เริ่มขยายตัว สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เพิ่มขึ้น และการส่งเสริมการทํานวนข้าวของรัฐบาล ทาให้กิจการทํานวนข้าวบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ และเป็นแหล่งผลิตปูนขาวที่สำคัญ

6. การทํานวน

พื้นที่บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง มีพื้นที่ส่วนหนึ่ง เป็นป่าเป็นเหตุา้ประชาชนบริเวณที่มีอาณาเขตติดกับป่าและใกล้เคียงประกอบอาชีพ การตัดไม้ การหาของป่า และกิจการทํานวน

กิจการทํานวนของไทยช่วงก่อน พ.ศ. 2398 ประชาชนส่วนใหญ่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าที่อยู่บริเวณใกล้ ๆ หมู่บ้านเท่านั้น การทํานวนใช้แรงงานคนในการเลื่อยไม้ และผลผลิตจากไม้เพียงเพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน นอกจากนั้นการทํานวนเมื่อรัฐบาลมีสารตราให้ทางเมืองต่าง ๆ ที่มีป่าไม้ ตัดส่งไม้ไปยังกรุงเทพฯ เพื่อใช้ในสถานที่ราชการ ซึ่งเจ้าหน้าที่กรมการเมืองก็ออกเกณฑ์ราษฎรไปตัดไม้หรือส่งผลผลิตจากป่าไปทา้

การทํานวนไม้ได้วิวัฒนาการมากขึ้นภายหลังเมื่อไทยได้ทาสถิติสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398 จึงมีผลทาให้ระบบเศรษฐกิจไทยเริ่มขยายตัว ความต้องการไม้ของไทยมากขึ้นโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ และจังหวัดแถบชายทะเลที่มีประกอบอาชีพการประมง² การขยายตัวของเศรษฐกิจ

¹ ชัยนัต ออไอสุญ. เล่มเดิม. หน้า 129.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55.62/385. พระราชหัตถเลขาพระบรมราชวินิจฉัย เรื่องการจัดตั้งกรมทํานวน. 18 กันยายน 2439.

ทำให้เกิดความต้องการไม้ใช้ในการก่อสร้างสถานที่ต่าง ๆ เช่น การปลูกสร้าง กระทบวง
หน่วยงานต่าง ๆ สะพาน เป็นต้น การประมง เช่น ทำเรือ โป๊ะ ละมู เป็นต้น
นอกจากนั้นแรงผลักดันที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือความต้องการไม้ของตลาดต่างประเทศ กล่าวคือ
ในปี พ.ศ. 2428 เป็นต้นมา เมื่อป่าไม้พม่าเริ่มขาดแคลน บริษัทป่าไม้ของชาวยุโรปในพม่า
จึงหันมาทำป่าไม้ในประเทศไทยมากขึ้นโดยเฉพาะพื้นที่บริเวณภาคเหนือของไทย แต่อย่างไร
ก็ตามถึงแม้บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง การทำป่าไม้จะเจริญไม่เท่าบริเวณภาคเหนือของ
ไทย แต่เนื่องด้วยบริเวณพื้นที่จังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีพื้นที่ทางด้านตะวันตกส่วนใหญ่เป็นป่าไม้
ทำให้ประชาชนประกอบอาชีพตัดไม้ และค้าของป่ามาก โดยเฉพาะประชาชนในเขตจังหวัด
กาญจนบุรี ราชบุรี ส่วนเมืองสมุทรสงครามมีประชาชนบางส่วนตัดไม้ขายเช่นกัน แต่เป็น
ป่าไม้ขายเล การประกอบอาชีพตัดไม้ของประชาชนบางส่วนยึดเป็นอาชีพรอง กล่าวคือ
ประกอบอาชีพทำนา ทำสวน ทำไร่ เป็นหลัก ค่อยเมื่อย่างจากการถูการทํานา ทำสวน
ทำไร่ ประชาชนจะออกไปตัดไม้ หาของป่าเป็นการหารายได้เพิ่มเติม¹

ป่าไม้บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองหรือบริเวณจังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี
สมุทรสงคราม เป็นป่าไม้เบญจพรรณ เช่น ไม้เต็ง รัง ยาง ตะเคียน ประดู่ แดง
มะค่า ไม้ยาง อินทนิล ไม้ไผ่ ไม้รวก และป่าไม้ขายเลเป็นส่วนมาก

ปัญหาในการประกอบอาชีพการทำป่าไม้

1. ปัญหาการเสียภาษีแก่รัฐบาล บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีไม้มากอันประกอบ
ด้วยไม้เบญจพรรณ ไม้ป่าขายเล ประชาชนตัดไม้ไปเพื่อค้าขายและเป็นเชื้อเพลิงในการ
ประกอบอาชีพ โดยเฉพาะเป็นเชื้อเพลิงในการเคี่ยวตาลและนำไปแลกเปลี่ยนสินค้าบางอย่าง
บ้าง การตัดไม้ทุกชนิดส่วนใหญ่ต้องเสียภาษี จึงสร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชนโดยทั่วไป
ดังเช่นนายแก้วกับพวกอีก 201 คน ถวายฎีกาขอยกเว้นการเก็บภาษีพื้นที่ตัดจากป่าชายทะเล
ความว่า

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชวินิจฉัยเสด็จประพาสไทรโยค.

"...เดิมผู้ฎีกาได้อาศัยตัดฟันไม้ตามชายทะเลมาใช้คนละ เล็กน้อย สำหรับทำอาหารโดยมิได้มีการหวงห้าม ต่อมา พ.ศ. 2467 มีประกาศว่าพวกผู้ใดตัดฟัน แสมต้องให้ได้ขนาดวัดโดยรอบ 20 เซนติเมตร จะต้องเสียภาษีด้วย ผู้ฎีกาทั้งหลายล้วนยากจนขึ้นแต่ได้รับความเดือดร้อน เพราะตามธรรมดาไม้แสมตามชายทะเลหายาก ผู้ที่ตัดมาใช้มิได้เอาไปซื้อขายหาประโยชน์อย่างไร"¹

จากข้อความนี้จะเห็นว่าประชาชนไม่พอใจเดือดร้อนจากการเก็บภาษีของรัฐบาล การเก็บภาษีไม้ของรัฐบาลนั้น รัฐบาลมีนโยบายสงวนรักษาป่าโดยออกพระราชบัญญัติรักษาป่า พ.ศ. 2456 กำหนดไม้ออกเป็น 2 ประเภท คือ ไม้หวงห้าม และไม้ที่ไม่เข้าในประเภทหวงห้าม ไม้ที่ไม่เข้าประเภทหวงห้ามนั้นราษฎรจะตัดไปหาประโยชน์อันใดก็ได้ไม่ต้องเสียภาษี ไม้ชายทะเลคือ ป่าไม้แสม ไม้ปรัง ไม้โกงกาง บริเวณจังหวัดสมุทรสงคราม ตามพระราชบัญญัติรักษาป่า พ.ศ. 2456 มิได้จัดเป็นไม้หวงห้าม ประชาชนจึงใช้ประโยชน์โดยไม่เสียภาษีหรือค่าภาคหลวง แต่ต่อมา พ.ศ. 2467 ทางรัฐบาลประกาศพระราชบัญญัติ และกฎเสนาบดีว่าด้วยรักษาป่าและเงินอัตราภาคกลางไม้ประเภทต่าง ๆ เพิ่มเติมปรากฏว่า พวกที่ตัดฟันแสมต้องได้ขนาดวัดโดยรอบให้ได้ 20 เซนติเมตร จึงสร้างความเดือดร้อนดังกล่าว²

2. ปัญหาไม้ราคาตกต่ำ สาเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้ประกอบการตัดไม้ขาย ขายไม้ไม่ได้ราคาเนื่องมาจาก ประการที่หนึ่ง พ่อค้าคนกลางกดราคาโดยพยายามหาเหตุผลว่าไม้ไม่ได้คุณภาพ เช่นอ้างเหตุผลว่าไม้เล็กไม่ได้ขนาดบ้าง ไม่มีตาบ้าง เป็นต้น เพื่อที่จะซื้อในราคาถูก ๆ คนทำไม้ไม่สามารถต่อรองได้ เพราะถ้าจะนำไม้มาขายได้ก็แสนจะลำบากก็ต้องจำใจขายไปตามราคาที่พ่อค้าเป็นผู้กำหนด

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 รล.21/42.
ฎีกานายแก้วกับพวกสมุทรสงคราม เรื่องยกเว้นการเก็บภาษีพื้นที่ตัดจากชายทะเล.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 รล.21.7/42.
เล่มเดิม.

บทบาทของรัฐบาลในการพัฒนากิจการป่าไม้บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง

ช่วง พ.ศ. 2438 - 2475

นโยบายรัฐบาลในการพัฒนากิจการป่าไม้ช่วงก่อน พ.ศ. 2438 นั้นไม่มีอะไรเด่นชัด บทบาทของรัฐบาลคือ การเก็บภาษี การจัดเก็บภาษี ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การเก็บภาษีผ่านด่านและภาษีค่าป่า การตั้งด่านภาษีรัฐบาลจะจัดเก็บจากผู้ตัดไม้ขาย คือรัฐบาลเปิดประมูลภาษี ให้ผู้ประมูลได้เป็นเจ้าของป่าตั้งด่านตามเมืองต่าง ๆ ดังเช่นภาษีพื้น ในเขตเมืองราชบุรี กาญจนบุรี สมุทรสงคราม จะเรียกเก็บ 24 เก็บ 1 หรือถ้าราษฎรไม่ยอมเสียภาษีเป็นพื้นจะเสียเป็นเงินก็ได้ตามราคาพื้นที่ราษฎรซื้อขาย¹ ส่วนภาษีค่าป่ารัฐบาลจะจัดเก็บภาษีจากราษฎรผู้ตัดไม้ในป่า ดังเช่น ไม้พางคนละ 6 ตัน เสาไม้คนละ 5 ตัน ไม้ผ่าไม้รวก แพละ 2 เพื่อง² เป็นต้น

บทบาทรัฐบาลหลังจากการตั้งกรมป่าไม้ นโยบายรัฐบาลในด้านป่าไม้ เริ่มเห็นเด่นชัดในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อรัฐบาลได้ว่าจ้าง มร. เอช. เสลด ชาวอังกฤษมาช่วยราชการป่าไม้ ตั้งแต่เดือนมกราคม 2438 จากผลการสำรวจข้อเท็จจริงและข้อเสนอแนะของท่านเป็นผลให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้น เมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2439 มี มร. เอช. เสลด เป็นเจ้ากรมป่าไม้³

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/18. สารตราเจ้าพระยาอรรคมหาเสนากรมพระกลาโหมถึงผู้ว่าราชการเมืองกาญจนบุรีราชบุรี. เล่ม 18 จ.ศ. 1221.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/28. สารตราเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาถึงผู้ว่าราชการเมืองกาญจนบุรีราชบุรี. เล่ม 28 จ.ศ. 1226.

³กรมป่าไม้. กระทรวงเกษตร. ประวัติการป่าไม้ (2439 - 2514). 2515. หน้า 19.

กรมป่าไม้เมื่อแรกจัดตั้งขึ้นอยู่ในความควบคุมของกระทรวงมหาดไทย ภายหลังการดำเนินงานคือ ประกาศใช้กฎหมายเพื่อควบคุมการทำป่าไม้ โดยเริ่มจากพระราชบัญญัติป่าไม้ซุงและไม้ท่อน ที่ดวงตราลงเลื่อน พ.ศ. 2439 (ร.ศ. 115) เป็นฉบับแรก และในปีต่อมากรมป่าไม้ประกาศใช้กฎหมายอีกหลายฉบับ เช่นพระราชบัญญัติประกาศการรักษาป่า พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 116) พระราชบัญญัติป้องกันการลักลอบตัดป่าไม้ พ.ศ. 2441 (ร.ศ. 117)¹ และพระราชบัญญัติวิธีเก็บภาษีไม้กระยาเลย² พ.ศ. 2443 (ร.ศ. 119)³

การดำเนินงานทางด้านป่าไม้ในช่วง 5 ปีแรก ตั้งกรมป่าไม้ยังไม่มีผลต่อจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมากนัก ดังข้อเสนอของ มร. ทอเททนแฮม ได้เสนอความคิดเห็นต่อรัฐบาล เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน 2442 ว่า

"...งานของกรมป่าไม้ระหว่างห้าปีที่แล้วมาเกือบจะจำกัดอยู่แต่กับการเก็บภาษีสำรวจ ตรวจงานป่าไม้ งานที่สำคัญกว่านั้นแห่งของการปรับปรุง ส่งเสริม เช่น การป้องกันไฟ การสงวนป่า การตัดถาวรวัลย์ แผ้วถางวัชพืช ปลูกต้นไม้เล็ก งานเตรียมการวางโครงการป่าไม้ การจัดระบบการแผ้วถางป่าในที่ควนเขา การปลูกสร้าง สวนป่า ฯลฯ กลับไม่ได้รับความสนใจแต่อย่างใด⁴

¹ชัชชัย โฉม สุนทรสวัสดิ์. การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 - 2475. 2520. หน้า 26 - 27.

²ไม้กระยาเลย คือไม้ทั้งหลายที่นำมาใช้ไม้สัก ไม้รวก ไม้ไผ่

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค 14.2ก/13. พระราชบัญญัติเปลี่ยนวิธีเก็บภาษีไม้กระยาเลย ศก 119.

⁴กรมป่าไม้. เล่มเดิม. หน้า 19.

จากข้อความข้างต้นดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการดำเนินงานของรัฐบาลเกี่ยวกับการป่าไม้ยังคงมุ่งทางด้านการเก็บภาษีเป็นหลักเช่นเดิม ยังมิได้พัฒนาและช่วยเหลือการทำป่าไม้ให้เจริญแต่อย่างใด การดำเนินงานที่มีผลต่อจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองนั้น เริ่มในปี พ.ศ. 2444 กล่าวคือมีหลักฐานว่าได้ขยายกิจการลงไปถึงราชบุรีมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ คือ ผู้ช่วยเจ้ากรมป่าไม้ 1 คน¹

ในปี พ.ศ. 2456 รัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติรักษาป่า เพื่อใช้เป็นหลักในการควบคุมและรักษาป่าและของป่าต่าง ๆ และโดยอาศัยอำนาจแห่งพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยได้ออกกฎข้อบังคับว่าด้วยระเบียบวิธีการรักษาป่า ลงวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2456 มีผลต่อการควบคุมไม้กระยาเลยเป็นพิเศษ² ตามพระราชบัญญัติรักษาป่าพุทธศักราช 2456 ได้กำหนดและขนาดไม้ ออกเป็น 2 ประเภท คือ ไม้ที่ไม่หวงห้าม ประเภทหนึ่ง ไม้ที่หวงห้ามประเภทหนึ่ง ไม้ที่ไม่หวงห้ามนั้นผู้ใดจะตัดฟันมาทำประโยชน์อันใดก็ได้ ส่วนไม้ที่เข้าประเภทหวงห้าม ห้ามมิให้ผู้ใด ลิด เจาะ ตัด เลื่อย โดยมีได้รับอนุญาต ไม้ประเภทหวงห้าม กำหนดไว้ 3 ชนิด คือ ไม้หายาก ห้ามมิให้เจ้าพนักงานอนุญาตให้ผู้ใดตัดฟัน เว้นแต่คำสั่งของข้าหลวงประจำจังหวัดหรือพนักงานป่าไม้ให้ตัดเพื่อการทดลองหรือการพิเศษ ไม้ชนิดที่สองเป็นไม้มีราคาแพง ชนิดที่สามเป็นไม้ที่ไม่มีราคา ไม้ชนิดที่สองที่สาม ผู้ใดจะตัด ชักลากไปเป็นสินค้าต้องได้รับอนุญาตและเสียค่าภาคหลวงก่อน³

ในปี พ.ศ. 2467 รัฐบาลได้ประกาศพระราชบัญญัติและกฎเสนาบดีกำหนดขนาดของไม้ที่ต้องเสียค่าภาคหลวงเพิ่มเติม มีผลทำให้ป่าไม้เสม ไม้โกงกาง แถบจังหวัดสมุทรสงครามต้องเสียค่าภาคหลวงด้วย แต่เดิมนั้นป่าตามชายทะเลเมืองสมุทรสงครามจัดอยู่ประเภทไม้ไม่หวงห้าม จึงไม่เสียค่าภาคหลวง เมื่อป่าตามชายทะเลต้องเสียค่าภาคหลวงได้สร้างความ

¹กรมป่าไม้. เล่มเดิม. หน้า 29 - 30.

²แหล่งเดิม. หน้า 37.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารกองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี (3) สร.0201.22.2.2.3/5. เรื่องการรักษาไม้และโรงงานกระดาษ.

เดือดร้อนแก่ประชาชน ประชาชนได้ร้องเรียนขอให้รัฐบาลเลิกการเก็บค่าภาคหลวงไม้ป่าชายทะเล แต่ทางรัฐบาลไม่ตกลงคงเก็บค่าภาคหลวงและให้เหตุผลว่า เพื่อประโยชน์แก่ราษฎรให้มีพื้นที่ต่อไปนาน ๆ¹ เมื่อการตัดไม้แพร่หลายมากขึ้น ต้นไม้ที่ประชาชนตัดนั้นปรากฏว่าประชาชนนำไปขายบ้างไปใช้บ้าง เป็นพื้นบ้าง ไม้ที่ตัดเป็นไม้หวงห้าม และไม้หวงห้ามแพร่หลายมาก รัฐบาลจึงต้องเข้าไปควบคุมมากขึ้น ดังเช่น พ.ศ. 2470 รัฐบาลได้ประกาศพระราชบัญญัติและกฎเสนาบดีว่าด้วยรักษาป่าและเงินอัตราภาคหลวงไม้ประเภทต่าง ๆ เพิ่มเติมชนิดไม้หวงห้ามในมณฑลราชบุรี คือบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง เพราะปรากฏว่าไม้บางอย่างซึ่งแต่ก่อนหาได้ทำประโยชน์ มาบัดนี้มีการตัดฟันเป็นสินค้าแพร่หลาย ถ้าไม่ควบคุมไม้เหล่านี้ อาจจะสูญพันธุ์ได้² เช่น ไม้เกด ไม้ซิก ไม้มะกอกหวาน ตะแบกกราย ไม้ดับเต่า เป็นต้น

กรมป่าไม้ย้ายสังกัดจากกระทรวงมหาดไทยมาขึ้นกับกระทรวงเกษตร ใน พ.ศ. 2464 การทำงานของรัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ในช่วงนี้อาจสรุปได้ว่า คือการควบคุมราษฎรในการตัดไม้ การประกาศห้ามราษฎรเข้าไปตัดไม้หลายป่า การเก็บค่าภาคหลวงและอนุญาตให้ราษฎรทำป่าไม้ บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีผู้ขออนุญาตทำป่าไม้กระยาเลยและสามารถทำรายได้ให้รัฐบาลจากตัดไม้และขออนุญาตทำป่าไม้ดีพอสมควร³

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 กล.21.7/42. เล่มเดิม.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ 2/9. เรื่องประกาศพระราชบัญญัติและกฎเสนาบดีว่าด้วยการรักษาป่าและเงินอัตราภาคหลวงไม้ประเภทต่าง ๆ. 5 พฤศจิกายน 2470.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารกองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี (3) สร.0201.67.1/11. ข้าหลวงใหญ่ (พระยาจักรีกรมย) เสนอรายงานตรวจการ.

บทที่ 4

สภาพการค้าและนโยบายในการพัฒนากิจทางด้านการค้า บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง

การประกอบอาชีพค้าขายที่มีบทบาทมากที่สุดในช่วงนี้ คือ คนจีนส่วนคนไทยไม่นิยมอาชีพค้าขาย คนไทยที่ประกอบอาชีพค้าขายบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ มักนิยมขายหมูสดรี ซึ่งเป็นการค้าขายแบบง่าย ๆ เช่น นำสินค้าไปตลาดได้แก่ ปลาแห้ง พืช ผัก ผลไม้ เครื่องใช้ไม้สอยที่หาซื้อเองไปขายแลกเปลี่ยน เมื่อขายได้เงินก็มักจะซื้อของใช้พร้อมทั้งอาหารกลับไปบริโภคที่บ้าน

สภาพการค้าบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง

บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง มีสภาพการค้าขายแพร่หลายมาตั้งแต่อดีตก่อน พ.ศ. 2398 แต่การประกอบอาชีพค้าขายก่อน พ.ศ. 2398 มีลักษณะที่มีผลสืบเนื่องมาจากสภาพเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง กล่าวคือ ประชาชนบริเวณนี้มีหลายเชื้อชาติ หลายภาษา อันประกอบด้วย คนจีน มอญ เขมร กะเหรี่ยง ลาว และไทย คนเหล่านี้จะนำผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคหรือที่ผลิตขึ้น นำไปแลกเปลี่ยนหรือขายที่ตลาดซึ่งอยู่ในท้องถิ่น หรือท้องถิ่นใกล้เคียง

เมื่อเศรษฐกิจไทยได้เริ่มขยายตัวตั้งแต่ พ.ศ. 2398 เป็นต้นไป และรัฐบาลได้ชุดคล่องตัวในสะดวก การค้าขายบริเวณนี้จึงเจริญก้าวหน้ามากขึ้น ตลาดการค้าและการซื้อขาย การเคลื่อนย้ายสินค้าขยายตัวกว่าเดิม ซึ่งจะขออธิบายสภาพการค้าบริเวณแถบโดยทั่วไปดังนี้

1. ตลาดการค้าบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง

1.1 ตลาดชั่วคราวหรือตลาดนัด เป็นการค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ส่วนใหญ่พ่อค้าแม่ค้าจะเป็นชาวสวน ชาวไร่ ชาวนา หรือผู้ผลิตโดยตรงนำสินค้าของตนมาขาย ดังเช่น ปลาแห้ง บัวเค็ม ผัก ผลไม้ เครื่องมือ เครื่องใช้ที่ผลิตเองและของป่าต่าง ๆ เป็นต้น สินค้าเหล่านี้เป็นผลผลิตที่เหลือจากการดำรงชีพของครอบครัว นำไปขายแลกเปลี่ยน อาหาร และสัมภาระที่ไม่มีในครอบครัวนำกลับบ้าน การค้าขายประเภทนี้จะซื้อขายกันในช่วงเช้า ประมาณสามสี่ชั่วโมงเท่านั้น การเดินทางมาค้าขายของพ่อค้าแม่ค้า คือมาทางน้ำทางหนึ่ง ทางบกทางหนึ่ง พ่อค้าแม่ค้าเหล่านี้จะมาจากในท้องถิ่นบ้าง และบริเวณใกล้เคียงบ้าง

จากลักษณะการเดินทางมาค้าขายของประชาชนดังกล่าว ทำให้เกิดตลาดนัดขึ้น

2 ลักษณะ คือ ตลาดนัดทางบก และตลาดนัดทางน้ำ (ตลาดน้ำ)

1. ตลาดนัดทางบก จะเกิดตามชุมชนต่าง ๆ หรือตามเส้นทางคมนาคม ดังเช่น ตลาดนัดในเมือง หน้าสถานีรถไฟ หรือบริเวณหน้าวัด บริเวณที่ใกล้เส้นทางการคมนาคม เป็นต้น ตลาดนัดทางบกจะมีแน่นอน เช่นสัปดาห์ละ 1 ครั้ง เดือนละ 4 ครั้ง 6 ครั้ง

2. ตลาดนัดทางน้ำ (ตลาดน้ำ) จะเกิดตามบริเวณที่เป็นศูนย์รวมของชุมชน และบริเวณที่มีการคมนาคมที่สะดวกสบาย ดังเช่น ริมแม่น้ำหน้าวัด ปากคลองแม่น้ำ หรือ ริมฝั่งคลองที่มีบริเวณใกล้กับการคมนาคมทางบก เป็นต้น

ตลาดน้ำโดยทั่วไปในอดีตประชาชนจะนิยมไปซื้อขายกันมาก เนื่องด้วยประชาชนในเวลานั้นใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำเป็นส่วนใหญ่ ตลาดน้ำจะมีนัดที่แน่นอน ประมาณ สัปดาห์ละ 1 ครั้ง หรือประมาณเดือนละ 4 ครั้ง 6 ครั้ง ตลาดน้ำมีอยู่โดยทั่วไปทุกตำบล

ตลาดน้ำที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งในบริเวณนี้ คือตลาดน้ำดำเนินสะดวก ตลาดนี้เกิดขึ้นจากผลของการขุดคลองดำเนินสะดวก เมื่อ พ.ศ. 2409 - 2411 กล่าวคือ เมื่อขณะทำการขุดคลองดำเนินสะดวก สมเด็จพระเจ้าบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้สร้างศาลาที่พักคนงานไว้ 5 หลัง เพื่อให้คนงานพักอาศัย ทำให้บริเวณนี้มีคนอยู่อาศัยมาก และเมื่อขุดคลองดำเนินสะดวกเสร็จในปี พ.ศ. 2411 ทำให้การค้าขายในคลองดำเนินสะดวกคล่องตัว

ระหว่างแม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำบางยาง และบริเวณใกล้เคียง พ่อค้าแม่ค้าจึงรวมตัวกันใช้ปากคลองดำเนินสะดวกบริเวณศาลา 5 ห้อง ซึ่งมีผู้คนหนาแน่นกว่าที่อื่น ๆ เป็นตลาดนัดโดยกำหนดใช้วัน 2 ค่ำ 7 ค่ำ 12 ค่ำ รวมเดือนหนึ่งมีตลาดนัด 6 ครั้ง ในขณะนั้น เรียกตลาดนัดศาลา 5 ห้อง หรือตลาดนัดศาลาแดง¹ ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นชื่อตลาดน้ำดำเนินสะดวก

1.2 การตั้งร้านค้า การซื้อขายประเภทนี้ พ่อค้า แม่ค้าต้องมีทุนตัวเองและใช้ทุนมากกว่าประเภทแรก เพราะต้องใช้ทุนตั้งร้าน สินค้าต่าง ๆ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า การค้าขายแบบตั้งร้าน ในช่วง พ.ศ. 2398 - 2475 จึงมีคนจีนมากกว่าชาติอื่น ๆ และมากกว่าคนไทย ร้านเหล่านี้จะขายของต่าง ๆ แยกไปแต่ละชนิด อันได้แก่ ขายเนื้อสัตว์ ขายอาหาร ขายเสื้อผ้า เครื่องใช้ต่าง ๆ พฤติกรรมของพ่อค้าเหล่านี้นอกจากจะขายของ บางคนยังตั้งตนเป็นนายทุนออกเงินให้ ชาวสวน ชาวไร่ ชาวนา ทั่วไปประกอบอาชีพอีกด้วย จึงจัดได้ว่าพ่อค้าเหล่านี้มีอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจและ เมื่อการค้าขายขยายตัวมากขึ้น การตั้งร้านค้าขายได้ขยายตามไปด้วย โดยเฉพาะตามบริเวณที่มีคนชุมนุมมาก ๆ

ตลาดการค้าบริเวณที่ติดแม่น้ำแม่กลอง มักเกิดตามแหล่งชุมชน หรือเส้นทางการขนส่งสินค้าต่าง ๆ ซึ่งตลาดเหล่านี้จะโยกย้ายเปลี่ยนแปลงไปตามแหล่งที่เจริญได้ ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นได้ว่า ตลาดบริเวณนี้เกิดตามแหล่งชุมชน และตามเส้นทางคมนาคมที่เกิดขึ้นใหม่ ดังเช่น ปี พ.ศ. 2446 รัฐบาลได้สร้างทางรถไฟสายเพชรบุรี ผ่านพื้นที่ต่าง ๆ ในบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง คือ บ้านโป่ง โพธาราม ปากท่อ เป็นผลทำให้บริเวณหน้าสถานี และบริเวณใกล้เคียงกับสถานีกลายเป็นตลาด เป็นต้น

¹พระครูสิริวรณวิวัฒน์. ท่องเที่ยวไทยในดำเนินสะดวก. 2530.

2. สินค้าบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง

บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติมากมาย ดังที่กล่าวมาแล้ว ผลผลิตจากบริเวณนี้มีมากมายด้วยเช่นกัน ผลผลิตที่ผลิตได้เพื่อดำรงชีวิตประจำวัน ส่วนที่เหลือนำไปซื้อแลกเปลี่ยน เช่น ข้าว อาหารทะเล เกลือ น้ำตาล ไม้ ยาสูบ ผ้าฝ้าย พืช ผัก ผลไม้ และเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ

สินค้าที่ซื้อขายบริเวณนี้เป็นสินค้าที่มาจากการจำหน่ายซื้อขายกันในพื้นที่เมืองเดียวกัน และเป็นสินค้าเข้ามาจากเมืองอื่น ๆ เข้ามาจำหน่ายในบริเวณนี้ นอกจากนั้นสินค้าจากบริเวณนี้ยังส่งออกไปจำหน่ายยังต่างเมืองอีกด้วย

2.1 สินค้าออก สินค้าออกบริเวณนี้มีหลายอย่าง แยกออกเป็นแต่ละจังหวัดซึ่งจะมีผลผลิตที่เหลือนำไปขายต่างเมือง

2.1.1 จังหวัดกาญจนบุรี เป็นเมืองหนึ่งซึ่งมีสินค้าส่งออกไปขายยังต่างเมือง ประกอบด้วยสินค้าประเภทต่าง ๆ ได้แก่ ไม้ ของป่า ผลผลิตจากการเกษตร อุตสาหกรรม หัตถกรรม เป็นต้น เพื่อให้เห็นรายละเอียดของรายการสินค้าออกและมูลค่าสินค้าส่งออกของเมืองกาญจนบุรีจึงขอแสดงตัวอย่างรายการสินค้าออกเมืองกาญจนบุรีใน พ.ศ. 2442 ดังนี้

ตาราง 5 รายการสินค้าออกของเมืองกาญจนบุรีใน พ.ศ. 2442

ประเภทสินค้า	จำนวนปริมาณ		ราคาสินค้า	
			บาท	อัฐ
หนังโค	1,152	แผ่น	3,018	-
หนังกระบือ	578	แผ่น	13,483	-
โค	1,004	ตัว	22,499	-
กระบือ	106	ตัว	15,695	-
เชากระบือ (หนัก)	78 ทาบ	48 ชั่ง	1,863	16
ไม้กระดาน	1,223	แผ่น	893	-
เสาไม้ต่าง ๆ	51,603	ตัน	48,287	-
เสาเหล็ยมท้าวหมอนรถไฟ (สายนครราชสีมา)	10,000	ท่อน	7,775	-
ไม้รวก	821,600	ลำ	52,400	-
ไม้ไผ่ป่า	102,400	ลำ	52,400	-
พื้นเผาปูน	10,000	ท่อน	2,000	-
ไม้ท่อน	1,200	ท่อน	3,600	-
ข้าวเปลือก	1,360	เกวียน	55,440	-
ฝาง (หนัก)	6,007	บาท	9,011	-
ยาสูบ	95,735	มาน	16,400	-
ปูนขาว, ปูนแดง	166	เกวียน	16,400	-

ตาราง 5 (ต่อ)

ประเภทสินค้า	จำนวนปริมาณ		ราคาสินค้า	
			บาท	อัฐ
เสื้อสานด้วยไม้รวก	910	ผืน	8,200	-
ดินสอเหลือง (หนัก)	640	ทาบ 28 ชั่ง	2,440	-
สั้มะขามเปียก	6,100	ปั้น	196	32
เปลือกพยอม	2,000	มัด	204	32
ชัน (หนัก)	1,881	ทาบ 31 ชั่ง	5,890	32
ไม้สัก	991	ท่อน	21,000	-
ยาสูบชนิดที่เป็นตั้ง	99,600	ลัง	199,200	-

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 55/16.

หนังสือกรมหลวงดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยกราบบังคมทูล

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องรายงานการจัดการปกครอง

หัวเมืองมณฑลราชบุรี. วันที่ 6 พฤศจิกายน ร.ศ. 119.

2.1.2 เมืองราชบุรี เป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์มากแห่งหนึ่งของบริเวณนี้มีผลผลิตเป็นสินค้าจำหน่ายซื้อขายในพื้นที่เดียวกันและส่งจำหน่ายต่างเมือง ส่วนสินค้าที่มาจากเมืองอื่นเข้ามาจำหน่ายซื้อขายในเมืองราชบุรีก็มีมากเช่นกัน สินค้าที่ส่งไปจำหน่ายต่างเมือง ซึ่งเป็นสินค้าสำคัญ มีข้าวเปลือก ข้าวสาร น้ำตาลโตนด มะพร้าว เสาวไม้มักระยาเลย ไม้ผุ ไม้รวก ถ่านไม้ พริก หอม กระเทียม เผือก มัน ปูนขาว ปูนแดง และทราย เป็นต้น ดังรายงานปริมาณและมูลค่าสินค้าออกของเมืองราชบุรี พ.ศ. 2441

ตาราง 6 มูลค่าสินค้าออกของเมืองราชบุรี พ.ศ. 2441

ประเภทของสินค้า	จำนวนปริมาณ	มูลค่าเป็นเงิน
ข้าวเปลือก	เกวียนละ 60 บาท ประมาณ 15,000 เกวียน	900,000 บาท
	เกวียนละ 58 บาท ประมาณ 5,000 เกวียน	290,000 บาท
	รวม 20,000 เกวียน	รวม 1,190,000 บาท
ข้าวสาร	เกวียนละ 120 บาท ประมาณ 300 เกวียน	36,000 บาท
	เกวียนละ 110 บาท ประมาณ 200 เกวียน	22,000 บาท
	รวม 500 เกวียน	รวม 58,000 บาท
เสาวไม้มักระยาเลย	ตันละ 1 บาท 32 อัฐ ประมาณ 5,000,000 ตัน	7,500,000 บาท

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลมร 5 ม 55/16.

หนังสือกรมหลวงดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องรายงานการจัดการปกครองหัวเมืองมณฑลราชบุรี. 6 พฤศจิกายน ร.ศ. 116.

2.1.3 จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นเมืองค่อนข้างเล็กมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นสวน และอาณาเขตติดทะเล สินค้าออกที่สำคัญส่วนใหญ่จึงเป็นผลิตผลจากสวนและทะเล นอกจากนั้น ยังมีผลิตผลจาก พืชไร่ ดังเช่นรายละเอียดจากตัวอย่างข้อมูลรายการสินค้าออกของจังหวัด สมุทรสงคราม ใน พ.ศ. 2444 และ พ.ศ. 2446

ตาราง 7 ปริมาณสินค้าออกของเมืองสมุทรสงคราม พ.ศ. 2444 เปรียบเทียบกับ พ.ศ. 2443

ประเภทของสินค้า	จำนวนปริมาณ พ.ศ. 2444		จำนวนปริมาณส่งออก พ.ศ. 2444 มากกว่าปี พ.ศ. 2443	
น้ำตาลหม้อ	1,982,165	หม้อ	560,695	หม้อ
เกลือ	118,558	ถัง	5,975	ถัง
จาก	4,963,950	ดัม	516,550	ดัม
ปูนขาว	9,054	ถัง	8,015	ถัง
ปูนแดง	7,252	ถัง	5,917	ถัง
ปูนหอย	-		น้อยกว่า 8,333	ถัง
อ้อยจีน	65,420	ถัง	น้อยกว่า 134,925	ถัง
ยาสูบหรือยาสวน(ยาจัด)	172,500	กลุ่ม	139,925	กลุ่ม
ข้าวสาร	-		น้อยกว่า 200	ถัง

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 55/22.

เรื่องพระราชพงษานุรักษ์ผู้ว่าราชการเมืองสมุทรสงคราม ทูลเกล้าถวายรายงาน
ราชการเมืองสมุทรสงคราม ประจำปี คศ 120. วันที่ 29 มกราคม ร.ศ. 121.

ตาราง 8 รายการสินค้าส่งออกของเมืองสมุทรสงคราม พ.ศ. 2446

รายชื่อสินค้า	จำนวนปริมาณ		มูลค่า	
			บาท	อัฐ
หมาก	51,979,500	ผล	272,446	32
มะพร้าว	4,911,250	ผล	975,600	-
กล้วย	11,637,500	ผล	870	-
พลู	116,650	กำ	5,870	-
แตงกวา	132,000	ถัง	6,750	-
มันเทศ	46,870	ถัง	1,400	-
หอม	1,410	หาบ	2,820	-
กระเทียม	1,191	หาบ	11,910	-
พริกเทศ	153	เกวียน	16,135	-
ถั่วต่าง ๆ	183	เกวียน	36,400	-
ข้าวเปลือก	461	เกวียน	23,150	-
ปลาเค็มต่าง ๆ	99,965,240	ตัว	41,000	-
หอยแมลงภู่แห้ง	7,800	หาบ	19,100	-
น้ำตาลหม้อ	1,945,785	หม้อ	48,644	40
เกลือ	215,303	ถัง	6,826	52
อ้อย	386,440	ลำ	907	46
ยาจัด	196,177	กลุ่ม	216	40

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.55/24.

เรื่องพระยาราชพงษานุรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองสมุทรสงคราม รายงานราชการประจำ

ศก 122 เทียบ ศก 121. วันที่ 4 กรกฎาคม ร.ศ. 123.

2.2 สินค้าเข้า บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองไม่สามารถผลิตสินค้าทุกอย่างได้ ดังนั้นประชาชนบริเวณนี้จึงต้องพึ่งพาอาศัยผลผลิตจากบริเวณอื่นบ้าง ต่อมาเมื่อเศรษฐกิจไทยขยายตัวมากขึ้น สินค้าฟุ่มเฟือยจากแดนไกลเข้ามามีบทบาท ทำให้อัตราการซื้อขายของประชาชนมากขึ้น สินค้าต่าง ๆ มาจากหลายสถานที่ ทั้ง ไกลและใกล้ โดยมีแม่น้ำแม่กลองเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ

2.2.1 จังหวัดกาญจนบุรี เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่เป็นป่าเขามาก สินค้าบางชนิดจึงไม่สามารถผลิตได้จึงต้องพึ่งพาอาศัยจากถิ่นอื่น โดยเฉพาะอาหารทะเลจากสมุทรสงคราม พืชสวน พืชไร่ จากราชบุรี และสินค้าต่าง ๆ จากกรุงเทพฯ เป็นต้น ดังตัวอย่างสินค้าเข้าของจังหวัดกาญจนบุรี ใน พ.ศ. 2442 ดังนี้

ตาราง 9 รายการสินค้าเข้าเมืองกาญจนบุรี พ.ศ. 2442 (ร.ศ. 118)

สินค้า	ปริมาณ	มูลค่า	
		บาท	อัฐ
ผ้าและด้ายต่าง ๆ	- -	132,073	-
ปลา, เกล็ด, เชื้อเคย	- -	8,407	-
เครื่องดินเผาและถ้วยชามต่าง ๆ	- -	4,383	-
หมาก	91 หาบ 24 ชั่ง	1,517	-
หมากสง	3,150,000 ผล	7,560	32
ไม้ซัดไฟ	103 ทีบ	730	-
มะพร้าว	147,000 ผล	1,616	-
ร่ม	1,607 คัน	1,907	-
เลือกเกลืออ่อน	7,040 ผืน	2,876	84

ตาราง 9 (ต่อ)

สินค้า	ปริมาณ		มูลค่า	
			บาท	อัฐ
น้ำมันปิโตรเลียม (น้ำมันก๊าด)	-	-	-	-
น้ำมันถั่ว น้ำมันมะพร้าว	-	-	20,477	32
โต๊ะถาด, ชันน้ำ, เครื่องทองเหลือง	-	-	14,861	-
ยอดจาก	716,000	มัด	146,663	-
รองเท้าต่าง ๆ	-	-	3,151	-
ปานาใบ (หนัก)	85	หาบ 50 ชั่ง	7,752	32
พู่нав	217	หาบ 50 ชั่ง	5,323	32
น้ำตาลทราย (หนัก)	963	หาบ -	52,850	-
น้ำตาลโตนด	-	-	2,345	-
กระดาษต่าง ๆ	-	-	2,345	-
หวายต่าง ๆ	-	-	601	32
ใบชา	-	-	850	-

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.55/16.

หนังสือกรมหลวงดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องรายงานการจัดการปกครองที่
เมืองมณฑลราชบุรี. วันที่ 6 พฤศจิกายน ร.ศ. 119.

2.2.2 จังหวัดราชบุรี เป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติมาก สินค้าเข้าจึงเป็นประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ และสินค้าฟุ่มเฟือย มากกว่าจะเป็นสินค้าประเภทอาหาร แต่อย่างไรก็ตามสินค้าเข้าของจังหวัดราชบุรีจะไม่แตกต่างไปจากจังหวัดใกล้เคียงมากนัก ดังเช่นสินค้าเข้าเมืองราชบุรีในปี พ.ศ. 2441 มีเครื่องภาชนะใช้สอย ทองเหลือง ถ้วยชาม ผ้าพรรณงุ่มงุ่ม น้ำมันปิโตรเลียม กับสิ่งของเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ¹

2.2.3 จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดนี้มีสินค้าเข้าไม่แตกต่างจากจังหวัดราชบุรี ดังรายละเอียดข้อมูลสินค้าเข้าที่แสดงประเภทและมูลค่าสินค้าเข้าใน พ.ศ. 2443 ดังนี้

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/16.

ตาราง 10 รายงานประเภทและมูลค่าสินค้าเข้าเมืองสมุทรสงคราม พ.ศ. 2443 และ พ.ศ. 2444

ชื่อสินค้า	มูลค่า พ.ศ. 2444	
	บาท	อัฐ
เสื้อผ้าต่าง ๆ	22,640	46
ผ้าไหม ผ้าไหมต่าง ๆ	4,974	26
เครื่องทองเงินต่าง ๆ	36,350	-
เครื่องทองเหลืองทองขาวต่าง ๆ	8,823	56
เครื่องแก้วและถ้วยชามต่าง ๆ	11,906	46
เครื่องเหล็กต่าง ๆ	2,752	-
เครื่องอุปสมบทต่าง ๆ	9,479	40
ด้ายขาวด้ายสีต่าง ๆ	2,586	-
เครื่องยาต่าง ๆ	4,486	40
น้ำมันปิโตรเลียมดิบ	46,716	-
ไม้ขีดไฟหีบ	6,300	-
กระดานไม้นอกและ ไม้สังคริป (แผ่น)	71,014	-
เครื่องทองเค็มต่าง ๆ	2,564	32
เครื่องบริโภคต่าง ๆ	9,820	-
ไม้ซุงหรือไม้สัก (ตัน)	34,563	-

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.55/22.

เรื่องพระยาราชพจนานุรักษ์ผู้ว่าราชการเมืองสมุทรสงคราม ทูลเกล้าถวายรายงาน
ราชการเมืองสมุทรสงคราม ประจำปี ศก 120. วันที่ 29 มกราคม ร.ศ. 121.

ตาราง 11 รายการสินค้าเข้าเมืองสมุทรสงคราม พ.ศ. 2445 และ พ.ศ. 2446

ประเภทของสินค้า	ร.ศ. 121		ร.ศ. 122		หมายเหตุ
	จำนวนเงิน		จำนวนเงิน		
	บาท	อัฐ	บาท	อัฐ	
เสื้อผ้าต่าง ๆ	18,901	32	139,391	12	เสื้อผ้าต่าง ๆ มานต์กรุงเทพฯ
ผ้าม่วง ผ้าไหมต่าง ๆ	5,780	32	15,790	-	เสื้อผ้าต่าง ๆ มานต์กรุงเทพฯ
เครื่องทองเงินต่าง ๆ	42,988	-	299,980	-	มานต์กรุงเทพฯ บ้าง พันเมืองบ้าง
เครื่องทองเหลืองทองขาวต่าง ๆ	6,865	40	7,299	36	มานต์กรุงเทพฯ
เครื่องแก้วและถ้วยชามต่าง ๆ	11,216	14	12,333	44	มานต์กรุงเทพฯ
เครื่องเหล็กต่าง ๆ	2,960	56	2,819	40	มานต์กรุงเทพฯ บ้าง พันเมืองบ้าง
เครื่องอุปสมบทต่าง ๆ	9,299	40	3,884	-	มานต์กรุงเทพฯ บ้าง พันเมืองบ้าง
ผ้าขาวผ้าสีต่าง ๆ	2,565	-	2,783	42	มานต์กรุงเทพฯ
เครื่องยาต่าง ๆ	4,576	32	8,540	-	มานต์กรุงเทพฯ บ้าง พันเมืองบ้าง เมืองอื่นบ้าง
น้ำมันปิโตรเลียม ปูน	47,420	-	37,647	-	มานต์กรุงเทพฯ
ไม้ขีดไฟ หิน	7,123	-	3,050	-	มานต์กรุงเทพฯ
เครื่องทองเค็มต่าง ๆ	2,612	32	11,450	-	มานต์กรุงเทพฯ บ้าง
กระดานนอกและสิ่งคล้าย ๆ	19,860	-	29,460	-	มานต์กรุงเทพฯ บ้าง เมืองสมุทรบ้าง ไซบ้าง
เครื่องบริโภคต่าง ๆ	99,269	32	28,450	-	มานต์กรุงเทพฯ บ้าง
ไม้ขี้หรือไม้ขนุน	56,292	-	69,980	-	มานต์กรุงเทพฯ บ้าง
สิ่งกะสี หาบ	-	-	22,400	-	เทียบไม่ได้ เพราะติดก่อนไม่ได้สำรวจ

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เล่มสารรัชกาลที่ 5 ม 55/24. เรื่องพระยาราชพจนานุกรมผู้ว่าราชการเมืองสมุทรสงครามรายงานราชการประจำปี สก 122 เทียบ สก 121. 4 กรกฎาคม

จากรายงานสินค้าต่าง ๆ ดังตัวอย่างสินค้าข้างต้น ปรากฏว่ามีสินค้าเข้าสินค้าออกของบริเวณนี้มีมาก ทำให้ภาพพจน์ของอาชีพค้าขายของบริเวณนี้ปรากฏเด่นชัดมากขึ้นนอกจากนั้นภาพการซื้อขายกันระหว่างพื้นที่ใกล้เคียงก็มีให้เห็นเช่นกัน ดังเช่น เมืองกาญจนบุรี สินค้าที่ต้องซื้อเข้า มีปลาเค็ม เกลือ หมาก มะพร้าว (ตาราง 5) ซึ่งสินค้าเหล่านี้เป็นสินค้าออกของเมืองสมุทรสงคราม (ตาราง 4) และสินค้าเข้าของเมืองสมุทรสงคราม ได้แก่ ไม้ซุง และไม้สัก (ตาราง 6) ซึ่งเป็นสินค้าออกของเมืองกาญจนบุรีเช่นกัน ดังนั้นในช่วงนี้แสดงให้เห็นว่าสินค้าเครื่องใช้ที่จำเป็นในชีวิตประจำวันจะมาจากกรุงเทพฯ โดยอาศัยเส้นการเดินทางคือแม่น้ำแม่กลองเป็นสำคัญ ซึ่งสังเกตจากการซื้อสินค้าเข้าของจังหวัดบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน นอกจากนั้นพ่อค้าแม่ค้าจะนำสินค้าในท้องถิ่น ตั้งแต่เมืองสมุทรสงคราม ราชบุรี และกาญจนบุรี ไปหมุนเวียนขาย ตามเส้นทางที่ผ่านไปด้วย และนำไปขายยังตลาดกรุงเทพฯ ด้วยเช่นกัน

นโยบายของรัฐบาลในการส่งเสริมการค้าบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองในช่วง

พ.ศ. 2398 - 2475

การค้าภายในประเทศไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์เป็นการค้าขายเพื่อยังชีพ ส่วนการค้าขายกับต่างประเทศนั้นรัฐบาลได้ผูกขาดการค้า และมีกฎเกณฑ์สำหรับสินค้าต้องห้าม ทำให้ชาวต่างประเทศเข้ามาค้าขายไม่สะดวก ต่อมาชาวต่างประเทศได้พยายามแก้ไขปัญหาค้าขายกับไทย โดยการทูลสนธิสัญญาเบอร์นีกับอังกฤษใน พ.ศ. 2369 จุดมุ่งหมายเพื่อจะให้การค้านั้นได้โดยเสรี แม้ว่าสนธิสัญญาเบอร์นีนี้จะไม่สามารถยกเลิกการค้าการผูกขาดได้แต่ผลของสนธิสัญญานี้ทำให้การผูกขาดของหลวงค้อย ๆ ลดลง รายการสินค้าต้องห้ามลดจำนวนลง¹

พ.ศ. 2398 ไทยได้ทูลสนธิสัญญาเบาริงทำให้รัฐบาลไทยต้องยกเลิกระบบการค้าผูกขาดของรัฐบาล เลิกสินค้าต้องห้าม เลิกพระคลังสินค้า เปลี่ยนแปลงวิธีการเก็บภาษีจากเรือสินค้า และทรงโปรดให้สร้างโรงกษาปณ์แห่งแรกขึ้นในเมืองไทย ผลิตเหรียญชนิดต่าง ๆ ใช้ เช่น เหรียญเฟื้อง สลึง กึ่งบาท และหนึ่งบาท เหรียญทองคหชนิดสิบสลึง

¹ ไลออลเตอร์ เอฟ เวลลา. แผ่นดินพระนั่งเกล้า. หน้า 247.

นอกจากนั้นโปรดให้สร้างถนนชุดคลองเพื่ออำนวยความสะดวกในการติดต่อในการค้าขายส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศโดยสร้างเรือเดินทะเลคือเรือกำปั่นไฟ แทนเรือสำเภาค้าขายกับนานาประเทศ

ต่อมาในรัชกาลที่ 5 การปฏิรูปการปกครองและปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ดำเนินงานพัฒนาประเทศสืบต่อจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ไทยพัฒนาก้าวหน้าด้านการพระราชกรณียกิจสำคัญซึ่งเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจและการค้าคือ ทรงส่งเสริมการค้าขายของประเทศ และทรงเน้นให้ทางราชการและประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของการค้าว่าจะเป็นสิ่งที่ทำให้ประเทศสมบูรณ์ด้วยกำลังและอำนาจนอกจากนี้ยังทรงปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบและวิธีการทางเศรษฐกิจการเงิน การคลัง การสื่อสารคมนาคม การเกษตร

ในสมัยรัชกาลที่ 6 และ 7 ทรงมีนโยบายส่งเสริมการค้าเช่นกัน ดังเช่น กำนันศกาศาเผยแพร่พาณิชย์ (กระทรวงพาณิชย์) ใน พ.ศ. 2457 ปรับปรุงแก้ไขวิธีการภาษีอากรบางอย่างให้เหมาะสม เป็นต้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่านโยบายทางด้านเศรษฐกิจของรัฐบาลตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ มีแนวพระราชดำริส่งเสริมการค้า ทรงเห็นว่าการค้าเป็นบ่อเกิดของความร่ำรวยและความเจริญมาสู่ประเทศชาติ การดำเนินการส่งเสริมทางด้านการค้าที่มีผลต่อบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองที่สำคัญ คือ

1. นโยบายการปรับปรุงทางด้านภาษีอากร

การปรับปรุงทางด้านภาษีอากรของรัฐบาล มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมทางด้านการค้าประการหนึ่ง เพื่อสร้างความเป็นธรรมแก่ประชาชนประการหนึ่ง การดำเนินงานทางด้านภาษีอากรที่มีผลต่อสภาพการค้าขายบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ดังนี้ คือ

1.1 การเก็บอากรตลาด อากรตลาดมีการจัดเก็บมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. 2401 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดเก็บ ซึ่งแต่ก่อนมีเพียงอากรตลาด โดยเพิ่มการเก็บภาษี คือ ภาษีเรือ แพ โรงร้าน¹

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/16. สารตราท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีสมุหพระกลาโหมถึงผู้ว่าสำเร็จราชการเมืองกาญจนบุรี เกี่ยวกับอากรตลาด. เล่ม 16 จ.ศ. 1219.

พิทักษ์อัตราการเก็บภาษีประเภทนี้จะเก็บจากผู้ประกอบการขายของในตลาด การเก็บจะแยกเก็บดังนี้

1. ประเภทที่เก็บจากร้าน อัตราการเก็บเป็น รายวัน รายเดือนและรายปี การเก็บจะพิจารณาขนาดของร้านค้า และสินค้าในร้าน ดังเช่น ร้านที่เคลื่อนย้ายได้ง่าย จะเก็บเป็นรายวัน เช่น หาบเร่ เก็บวันละ 37 เบี้ย¹ โรงร้านที่มีสินค้ามาก ๆ แผง ๆ ภาษีอากรจะแพงด้วย เช่น ตึกขายแพรไหม เครื่องทองขาว ชามถ้วยเบญจรงค์ ปิละ 1 ตำลึง 2 บาท²

2. ประเภทที่เก็บจากเรือ การเก็บจะพิจารณาจากขนาดของเรือและประเภทสินค้า เช่น เรือเร่ขายปูนวันละ 50 เบี้ย เรือเร่ขายหมาก พลุ กล้าย อ้อย เบ็ดเสร์จวันละ 62 เบี้ย เรือเหินเอาของทางเหนือมาขาย ยาว 6 วาขึ้นไปปิละ 1 ตำลึง 4 - 5 วา ปิละ 3 บาท เรือทางภาคใต้ 2 เสว ปิละ 1 ตำลึง เรือมังกุค 1,000 ละ 400 เบี้ย เป็นต้น³

3. ประเภทที่เก็บจากแพ ประเภทนี้เก็บจากแพขายของทั่ว ๆ ไป ที่ขายของขายสินค้าต่าง ๆ เช่น แพขายแพรไหม ผ้า เครื่องทองขาว ชาม โถถ้วยเบญจรงค์ ปิละ 1 ตำลึง แพขายถ้วยชามเลว เลื่อ หวาย กะแซงชัน น้ำมัน หอม กระเทียม ปิละ 2 บาท⁴

ผู้ที่มีหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับอากรตลาดในช่วงแรก แรก คือ กรมพระคลังมหาสมบัติ ลักษณะการเก็บ ให้นายอากร ผู้ที่ประมูลผูกขาดได้เป็นผู้เก็บ ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2400 นายพึ้งเป็นนายอากรตลาดเมืองกาญจนบุรี ประมูลเงินอากรตลาดได้ 1 ชั่ง 3 ตำลึง จัดเก็บส่งให้ กรมพระคลังมหาสมบัติ ปิละ 2 จวด จวดละ 11 ตำลึง 2 บาท⁵ เป็นต้น

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/16. เล่มเดิม.

²แหล่งเดิม.

³แหล่งเดิม.

⁴แหล่งเดิม.

⁵แหล่งเดิม.

พิภคัธตราไ้ใช้เรื่อยมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การจัดเก็บภาษีโรงร้าน เรือ แพ ได้ถูกโอนไปอยู่ในความรับผิดชอบของกรมสรรพากร และต่อมาในปี พ.ศ. 2475 ได้ยกเลิกประกาศภาษี เรือ โรงร้าน แพ จ.ศ. 1232 และประกาศอื่น ๆ เกี่ยวกับพระราชบัญญัติภาษี โรงร้าน เรือ ตึก แพ เปลี่ยนมาใช้พระราชบัญญัติภาษีโรงเรือนและที่ดิน พ.ศ. 2475¹

1.2 การยกเลิกภาษีภายใน การส่งเสริมการค้าที่มีผลต่อบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองอีกอย่างหนึ่ง คือ การยกเลิกภาษีภายใน

ภาษีภายใน คือ การเก็บภาษีผ่านด่าน กล่าวคือรัฐบาลได้ตั้งด่านตามแม่น้ำ ลำคลอง เพื่อคอยตรวจเก็บภาษี ตามหัวเมืองต่าง ๆ จะมีด่าน โดยมีเจ้าภาษี หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลคอยตรวจเก็บภาษี ดังเช่น เมืองสมุทรสงคราม มีด่านอยู่ 6 ด่าน คือ ด่านวัดใหญ่ ที่ปากคลองแม่กลอง ด่านบางจะเกร็ง ด่านบางเรือหัก ด่านบ้านปากน้ำ ด่านอ่าวพา และด่านสุนัขทอง² ต่อมาปี พ.ศ. 2441 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลิกเก็บภาษีผ่านด่านหรือภาษีภายในตามด่านต่าง ๆ ในหัวเมืองบางแห่งบางประเภทด้วย ทรงมีพระราชโองบายที่จะส่งเสริมอาชีพค้าขาย เนื่องด้วยทรงมีพระราชดำริว่า การเก็บภาษีภายในนี้สร้างความเดือดร้อนแก่พ่อค้าแม่ค้า บางครั้งเจ้าภาษีตรวจของเรือของทากให้สินค้าเสียหาย อีกทั้งเสียเวลา ดังพระราชดำรินี้พระบรมราชโองการประกาศยกเลิกการเก็บภาษีภายในซึ่งตั้งด่านต่าง ๆ และเลิกเก็บภาษีสินค้าที่จำเป็นบริโภค ดังนี้

"วิธีการเก็บภาษีตั้งด่านภาษีตามลำน้ำเลทางบกในตำบลทั่วไป เมื่อลูกค้าวาณิชภาลิ่งของผ่านด่านเจ้าภาษีก้เรียกเก็บภาษีแลตรวจตราตามลำดับเป็นทอด ๆ มาจนถึงที่จำหน่ายเป็นที่สุด ลูกค้าวาณิชย่อมได้รับความเดือดร้อนลำบาก

¹รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. เล่มเดิม. หน้า 167.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.14/93.

ด้วยต้องแะให้เจ้าภาษีตรวจสิ่งของให้ เป็นที่เสียเวลาค้าขายแลช้ามาก
ในการรื้อค้นของอันบรรจุลงที่เรียงไว้แล้วนั้น บางทีก็ต้องรับความกดขี่
โดยเจ้าภาษี เสียเวลาค้าขายเป็นอันมาก..."¹

ในวันที่ 1 กรกฎาคม 2441 รัฐบาลจึงประกาศให้เลิกเก็บภาษีภายในสินค้าที่จำเป็น
บริโภคที่ผ่านด่านในแขวงมณฑลดังนี้ คือกรุงเก่า นครสวรรค์ จันทบุรี ราชบุรี นครไชยศรี
เมืองนนทบุรี เมืองปทุมธานี ปราชญ์บุรี นครเขื่อนขันธ์ สมุทรปราการ สินค้าได้แก่
ผักแดง ผือกมัน ผักกาด ถั่วต่าง ๆ เมล็ดงา เยื่อเคย พริกหอม กระเทียม น้ำมันมะพร้าว
ไข่เป็ดไข่ไก่ ปลาทุ หอย กุ้ง ปลาค้าง ๆ บุ ได้ น้ำมันยาง ถ่าน ไขเนื้อ ยี่ผึ้ง เครื่องปั้น
ดินเผา เลื่อ กระสอบ ปอ ผ้ายืด ผ้ายเมล็ด นุ่น คราม ไหม หนังกาหนังงู²

จากนโยบายส่งเสริมการค้าโดยยกเลิกเก็บภาษีภายในดังกล่าวมีผลทำให้ในปี พ.ศ.
2441 เมืองสมุทรสงครามได้เลิกด่านภาษี 4 แห่ง คือ ด่านบางเรือหัก อำพวา ปากน้ำ
สุนัขทอง คงเหลือด่านปากคลองแม่กลองกับด่านบางจะเกร็ง ซึ่งเก็บไว้สำหรับตรวจเรือออก
ทะเล ส่วนเมืองราชบุรีคงเหลือด่านภาษีในเมืองราชบุรีแห่งเดียว³ ต่อมาในสมัยพระบาท
สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริที่จะส่งเสริมการค้าขายภายในประเทศให้เจริญ
ก้าวหน้ายิ่งขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมภาษีภายใน
พ.ศ. 2470, พ.ศ. 2473 และ พ.ศ. 2474 และรัฐบาลได้เลิกจัดเก็บภาษีภายในตั้งแต่
พ.ศ. 2475⁴

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค 14/6.
พระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เลิกการเก็บภาษีภายใน
บางประเภท. 1 กรกฎาคม 2441.

²แหล่งเดิม.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค 14/6.
เล่มเดิม.

⁴รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. เล่มเดิม. หน้า 153.

2. นโยบายการสร้างตลาด

2.1 จุดประสงค์ในการสร้างตลาด การสร้างตลาดของรัฐบาลนั้นมีจุดประสงค์ 2 ประการ คือ ประการที่ 1 เพื่อจัดหาสถานที่สำหรับค้าขายให้พ่อค้าแม่ค้า ประการที่ 2 เพื่อหารายได้ให้แก่รัฐบาล

การจัดหาสถานที่สำหรับค้าขายให้พ่อค้าแม่ค้า เมื่อสภาพเศรษฐกิจบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองขยายตัวเพิ่มขึ้น การซื้อขายมีมากขึ้น สถานที่ค้าขายจึงมีความจำเป็นในการประกอบอาชีพค้าขาย ดังนั้นเพื่อส่งเสริมการค้าขาย รัฐบาลได้สร้างตลาดขึ้นตามสถานที่ชุมชนต่าง ๆ ที่มีคนมาก ๆ และมีการคมนาคมสะดวกสบาย ดังเช่น รัฐบาลได้สร้างตลาดที่เมืองสมุทรสงคราม ในปี พ.ศ. 2440 เป็นเงิน 18,473 บาท 45 อัฐ¹ การสร้างตลาดของรัฐบาลนอกจากจะมีจุดประสงค์เพื่อจัดหาสถานที่ค้าขายให้พ่อค้าแม่ค้าแล้วรัฐบาลยังมีจุดประสงค์ที่สำคัญ คือ การหารายได้ให้แก่รัฐบาล โดยการเก็บค่าเช่า จากพ่อค้าแม่ค้าที่มาจับจองเช่า ลักษณะการสร้างตลาดของรัฐบาล คือ การปลูกสร้างร้านค้าสำหรับขายของ เป็นห้อง ๆ ในบริเวณตลาด จะมีการปลูกสร้างโรงบ่อน โรงมหรสพ โรงจั่ว โรงละคร รายได้ของรัฐบาลจึงประกอบไปด้วย การเก็บค่าเช่าค่าภาษีจากโรงบ่อน เป็นต้น ดังเช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเดชาดิศร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตลาดเมืองสมุทรสงคราม ดังนี้

"หลวงอร่ามได้จัดการสร้างเสร็จ คือ ทาตพานแลถมถนนตั้งแต่ฝั่งน้ำถึงคลองแม่กลอง ทาตพานทำขึ้นทางนั้นด้วยที่เชิงตะพานข้างแม่น้ำปลูกเรือนฝากระดานหลังคามุงสังกะสีสำหรับนายตลาดอยู่หลัง 1 สองข้างถนนทำโรงสังกะสีกั้นเป็นร้านขายของให้เช่า 60 ห้อง ทำโรงไม้สังกะสีหลังใหญ่เป็นโรงบ่อนและโรงจั่วและมีโรงยาวเป็นตลาดแผงลอยสองแถวกลางถนน มีเสาวโคมปักจุกันเวลากลางคืน ตลาดนี้เป็นอย่างค่อนข้างกะมละอ แต่ก็

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.14/93.

พอได้ตามประสาหัวเมือง ได้ค่าเช่าในเวลานี้เดือนละ 600 บาท หรือ ร้อยละ 45 ในทุนที่ลง"¹

การสร้างตลาดของรัฐบาลจึงจัดได้ว่าเป็นการหารายได้ของรัฐบาลอย่างหนึ่งและ การที่รัฐบาลสร้างตลาดพร้อมกับการปลูกสร้างโรงบ่อน และโรงจั่ว โรงละครด้วยนั้น ทำให้ บรรยากาศและสภาพบริเวณตลาดคึกคักมากขึ้น เนื่องด้วยในสมัยนั้นประชาชนโดยทั่วไปนิยม เข้าบ่อนเล่นการพนันและชมมหรสพต่าง ๆ ดังนั้นจึงนับได้ว่านโยบายการสร้างตลาดเป็น นโยบายที่เพิ่มรายได้ให้แก่รัฐบาลอย่างหนึ่ง

2.2 การบริหารและดูแลตลาด เมื่อรัฐบาลดำเนินการสร้างตลาดจะมี เจ้าหน้าที่ดูแลความเรียบร้อย อันได้แก่กรมพระคลังมหาสมบัติหรือกรมพระคลังข้างที่และ ผู้ว่าราชการเมือง ส่วนการเก็บอากรตลาดในช่วงแรก ๆ รัฐบาลจะประมูลให้เอกชนเข้ามา จัดเก็บ เป็นนายอากรตลาด ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยกเลิก เจ้าภาษีนายอากรอากรตลาดจึงโอนไปเป็นหน้าที่ของกรมสรรพากร การเปิดโอกาสให้ ราษฎรเข้าจับจองเช่าร้านหรือที่ขายของนั้น ประชาชนโดยทั่วไปให้ความสนใจเข้าจับจองเช่า เป็นอันมาก โดยเฉพาะบริเวณตลาดสดมีพ่อค้าแม่ค้าเข้าจับจองหนาแน่นมาก ดังเช่นตลาด เมืองราชบุรีของพระคลังข้างที่² ตลาดเมืองสมุทรสงคราม เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม การดูแลตลาดของเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลบางครั้งก็ขาดประสิทธิภาพ ไม่เข้มงวดอย่างจริงจัง ดังนั้นเมื่อวันเวลาผ่านไป ตลาดจึงขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย บางตลาดปล่อยให้พ่อค้า แม่ค้าขายของ เกะกะตามปากตรอกซอกซอยทางเดิน³

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.14/93. เล่มเดิม.

²พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชหัตถเลขาเมื่อคราวเสด็จ ประพาสราชบุรี. ร.ศ. 128. พ.ศ. 2452.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม 26.5 ก/55. เรื่องเกร็ดราชบุรี. 5 ตุลาคม 2471.

การสร้างตลาดนอกจากรัฐบาลจะดำเนินการสร้างเอง รัฐบาลยังมีนโยบายส่งเสริมให้เอกชนเข้ามาดำเนินการสร้างด้วย ดังเช่น ตลาดเมืองราชบุรีของพระสุธรรมโมไตรซึ่งต่อมาได้ขายให้รัฐบาลใน พ.ศ. 2440 โดยความเห็นชอบของกระทรวงมหาดไทยและพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลราชบุรีในราคา 120 ชั่ง ตลาดนี้มีโรงแกวให้เช่า 54 ห้อง เป็นตลาดขายสินค้าและโรงบ่อนซึ่งนายอากรบ่อนเบี้ยเช่าอยู่ด้วย¹

การสร้างตลาดของเอกชนส่วนใหญ่ผู้สร้างจะเป็นนายอากรบ่อนเบี้ยซึ่งเป็นคนจีน นายอากรเหล่านี้จะหาทำเลที่ดี ๆ ลงทุนสร้างโรงบ่อน โรงจ้าว โรงละคร พร้อมกันนั้นก็สร้างตลาดและร้านค้าไปพร้อมกันด้วยการดำเนินการของเอกชนดังกล่าวจะทำให้รายได้ อย่างเต็มที่ กล่าวคือ จากการเก็บค่าเช่าห้อง อากรบ่อนเบี้ยอีกด้วย²

ตลาดในหัวเมือง นอกจากจะเป็นสถานที่ขายของ ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ยังเป็นผลให้เกิดแหล่งตั้งโรงงาน แหล่งชุมชนขึ้นด้วย ดังเช่นโรงงานฆ่าสัตว์ โรงงานต้มสุรา โรงปั่นหม้อ โรงบ่อนเบี้ย และโรงมหรสพ เป็นต้น

นอกจากรัฐบาลจะจัดตลาดค้าขายสินค้าทั่วไปแล้วรัฐบาลยังมีนโยบายการส่งเสริมการซื้อขายสัตว์พาหนะอีกด้วย จุดประสงค์ในการเปิดตลาดซื้อขายสัตว์พาหนะ นอกจากจะช่วยอำนวยความสะดวกในการซื้อขายสัตว์พาหนะแล้วรัฐบาลยังจัดตั้งตลาดสำหรับทำตัวพิมพ์รูปพรรณซื้อขายอีกด้วย เพื่อเป็นการป้องกันการลักขโมยสัตว์พาหนะในท้องถิ่น³

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.41 ข/13. เรื่องกระทรวงมหาดไทยขอซื้อที่พระสุธรรมโมไตรที่ตลาดเมืองราชบุรีไว้เป็นของหลวง.

2 กุฎกาพันธ์ ร.ศ. 119.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค 4.1 จ/2. เรื่องเงินยืมถวายโรงบ่อนแขวงเมืองสมุทรสงคราม. 7 กุฎกาพันธ์ ร.ศ. 114.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เรื่องตลาดสัตว์พาหนะมณฑลราชบุรี.

4 กุฎกาพันธ์ ร.ศ. 114.

การดำเนินงานและการดูแลตลาดของรัฐบาลยังขาดประสิทธิภาพ ทำให้บางตลาดทรุดโทรม ขาดระเบียบ สกปรก เมื่อเปรียบเทียบกับตลาดของเอกชนจึงสู้ไม่ได้ ดังเช่นในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีหนังสือพิมพ์เขียนโจมตีการทำงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐ คือกรมพระคลังข้างที่ ที่มีหน้าที่ดูแลตลาดเมืองราชบุรี ว่าขุนท้าวผู้มีหน้าที่ดูแลตลาดเมืองราชบุรีทำงานขาดประสิทธิภาพ ปลอ่ยให้ตลาดไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย ยอมให้พวกพ่อค้าแม่ค้าตั้งและวางของ เกะกะตามปากซอยทางเดินเป็นที่ขัดขวางทางเดิน ส่วนร้านปลอ่ยให้ว่าง¹

3. การพัฒนาการคมนาคมขนส่ง การคมนาคมนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของเศรษฐกิจโดยเฉพาะอาชีพค้าขาย รัฐบาลได้เห็นความสำคัญของการคมนาคมขนส่งว่าเป็นปัจจัยสำคัญทางด้านเศรษฐกิจจึงมุ่งส่งเสริมและพัฒนาให้ก้าวหน้าทันสมัย การดำเนินการพัฒนาของรัฐบาลทางด้านคมนาคมเริ่มเห็นได้ชัดภายหลังจากที่ไทยได้ทาสถิติสัญญาเบาริงใน พ.ศ. 2398 โดยมีจุดประสงค์เพื่อเปิดเส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้า ระหว่างจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองกับกรุงเทพฯ ให้สะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น

3.1 การคมนาคมขนส่งทางแม่น้ำแม่กลอง รัฐบาลมีนโยบายที่จะพัฒนาประเทศให้รุ่งเรืองและเห็นว่าการค้าขายนั้นเป็นอาชีพที่สร้างความร่ำรวยให้แก่ประชาชนและประเทศชาติ ดังนั้นเพื่ออำนวยความสะดวกในการขนส่งสินค้าและการคมนาคม รัฐบาลในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระบรมราชโองบายขุดคลองเชื่อมแม่น้ำสายสำคัญในภาคกลางบริเวณแหล่งที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะ เมืองต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ กรุงเทพฯ

แม่น้ำแม่กลองถือได้ว่าเป็นแม่น้ำสายสำคัญสายหนึ่งในภาคกลางและไหลผ่านเมืองสำคัญที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นเพื่อความสะดวกในการขนส่งสินค้าและ เป็นเส้นทางค้าขายโดยตรง รัฐบาลจึงได้ขุดคลองภาษีเจริญเชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีน และขุดคลองดำเนินสะดวกเชื่อมระหว่างแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลอง สาเหตุที่รัฐบาลขุดคลองดำเนินสะดวก ก็คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระดำริว่า การคมนาคมไปมาระหว่าง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม 26.5ก/55.

กรุงเทพฯ สมุทรสาคร มีคลองภาษีเจริญ ทำให้การสัญจรและการขนส่งสินค้าไปมาสะดวกดี ถ้าหากมีคลองระหว่างกรุงเทพฯ สมุทรสงครามและราชบุรีก็จะสะดวกขึ้นอีกเป็นอันมาก โดยมีแม่น้ำแม่กลองเป็นแม่น้ำหลัก ดังนั้นจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มขุดคลองดำเนินสะดวก ในปี พ.ศ. 2409 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2411 เริ่มจากแม่น้ำบางยาง อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร เป็นจุดเริ่มต้น มีสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยางค์ (ช่วง บุญนาค) สมุหพระกลาโหมเป็นผู้ดูแลควบคุมการขุดครั้งนี้ โดยใช้กำลังทหาร ข้าราชการ ประชาชนร่วมกัน ขุด การขุดครั้งนี้ใช้แรงงานคนล้วน ๆ มิได้ใช้เครื่องทุ่นแรงอย่างอื่นเลย¹

จากการขุดคลองดำเนินสะดวกมีผลทำให้การเดินทางระหว่างจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมายังตลาดกรุงเทพฯ คล่องตัวมากขึ้น เพราะเมื่อยังไม่มีคลองดำเนินสะดวก การเดินทางจากจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมายังกรุงเทพฯ ใช้เวลาหลายวัน ทำให้การขนส่งสินค้าล่าช้าของสดเน่าเสีย จึงไม่สามารถนำของสดไปขายยังตลาดกรุงเทพฯ ได้ ครั้นเมื่อขุดคลองดำเนินสะดวก คลองภาษีเจริญ เสร็จแล้วระยะทางใกล้ขึ้น จึงสามารถนำผลผลิตจากสวน อาหารสด อาหารทะเลไปขายยังตลาดกรุงเทพฯ ได้โดยไม่เน่าเสีย เมื่อสามารถนำสินค้าหลายอย่างไปขายตลาดกรุงเทพฯ ได้มากทำให้เกิดการค้าขายบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองคึกคักมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานนิพนธ์ถึงความเจริญอันเนื่องมาจากการขุดคลองดำเนินสะดวกไว้เมื่อเสด็จประพาสไทรโยคว่า

"...แต่เดิมเมื่อยังไม่ได้ขุดคลองภาษีเจริญ คลองดำเนินสะดวก เรือลูกค้าเดินทางเมืองสมุทรสงครามช้าหลายวันกว่าจะเข้ากรุงเทพฯ ของสดเมืองราชบุรีไม่เข้าถึงกรุงเทพฯ ครั้นขุดคลองภาษีเจริญ คลองดำเนินสะดวกแล้ว...พริก หอม กระเทียม เป็นสินค้าออกไปกรุงเทพฯ ปีหนึ่งก็มาก..."²

¹พระครูสิริวรณวิวัฒน์. ท่องเที่ยวในดำเนินสะดวก. 2530. หน้า 30.

²พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. เสด็จประพาสไทรโยค. หน้า 211.

คลองดำเนินสะดวกเป็นคลองที่ทางรัฐบาลให้ความสำคัญตั้งแต่อดีต ทั้งทางด้านการเพาะปลูกและเส้นทางคมนาคมขนส่งไปมาค้าขาย ดังนั้นเมื่อคลองต้นเขิน รัฐบาลก็จะแบ่งสรรงบประมาณเพื่อขุดคลอง ขุดลอกคลองและจัดซ่อมขึ้น ปริมาณเรือที่เข้าออกในคลองนี้จำนวนมาก ได้แก่ เรือขายข้าว เรือขายเครื่องอุปโภคบริโภคและเรือขายสินค้าอื่น ๆ แทบทุกอย่าง ดังตัวอย่าง เรือที่เข้าออกในคลองนี้ระยะเวลา 5 วัน ในช่วงเดือนเมษายน 2445 มีจำนวนเรือที่เข้าออกถึง 3168 ลำ¹

การดำเนินการขุดคลองและซ่อมคลองดำเนินสะดวกของรัฐบาลนี้นับได้ว่าเป็นนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนในด้านการเพาะปลูกและค้าขายอย่างมากพร้อมกันนี้รัฐบาลยังได้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือเมื่อการค้าขาย การเพาะปลูกเจริญก้าวหน้ามากขึ้น รัฐบาลก็มีรายได้จากการเก็บภาษีมากขึ้นนอกจากนี้รัฐบาลยังได้ค่าธรรมเนียมจากเรือที่ผ่านคลองดำเนินสะดวกซึ่งรัฐบาลได้ดำเนินการเก็บอีกด้วย รัฐบาลได้ดำเนินการเก็บค่าธรรมเนียมเรือที่ผ่านในคลองดำเนินสะดวก เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2447 เพื่อจะได้ใช้เงินเหล่านี้ใช้จ่ายในการดูแลและซ่อมคลองเป็นสำคัญ รายได้จากการเก็บค่าธรรมเนียมเรือที่ผ่านคลองดำเนินสะดวกนับได้ว่าทำรายได้ให้รัฐบาล ดังเช่น พ.ศ. 2448 เดือนตุลาคม เก็บได้ 3,382 บาท 48 อัฐ เดือนพฤศจิกายน เก็บได้ 3,269 บาท 36 อัฐ ธันวาคม เก็บได้ 3,060 บาท 24 อัฐ มกราคม เก็บได้ 4,019 บาท 60 อัฐ รวม 6 เดือน 23,964 บาท คงเหลือเงินที่จะส่งพระคลังเป็นเงิน 17,364 บาท 34 อัฐ²

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.9/5. รายงานโครงการทอน้ำไขนํ้าสำหรับเขตที่ราบแห่งลาดแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ของมิสเตอร์เยโฮมานวานเดอร์ไฮเต. 24 มกราคม 2446.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.9.2/40. หนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาเทเวศ วังษ์วิวัฒน์. 23 มิถุนายน 2448.

จากนโยบายการเก็บค่าธรรมเนียมเรือที่เดินผ่านคลองนี้ปรากฏว่าสร้างความเดือดร้อนโดยตรงแก่พ่อค้าเพราะต้องเพิ่มเงินลงทุนมากขึ้นและสร้างความเดือดร้อนทางอ้อมแก่ผู้ซื้อสินค้าบริโภค เพราะพ่อค้าแม่ค้านำค่าธรรมเนียมเรือไปเพิ่มในราคาสินค้าทำให้ราคาสินค้าแพง ประกอบกับเรือต้องเสียค่าจดทะเบียนซึ่งถือเป็นค่าใช้จ่ายรวมอยู่ด้วย ดังนั้นเพื่อส่งเสริมการค้าและบรรเทาความเดือดร้อนแก่ประชาชนโดยทั่วไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลิกเก็บค่าธรรมเนียมแก่เรือที่เดินผ่านคลองดำเนินสะดวก และคลองภาษีเจริญตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน 2449¹

เส้นทางคมนาคมขนส่งระหว่างกรุงเทพฯ กับบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองในช่วงรัชกาลที่ 4 และ 5 นับได้ว่าคลองดำเนินสะดวกเป็นเส้นทางที่นำความเจริญก้าวหน้ามาสู่จังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองโดยแท้

3.2 การคมนาคมขนส่งทางรถไฟ การรถไฟเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งที่รัฐบาลเก็บความสำคัญเช่นกันจึงมุ่งส่งเสริมและพัฒนาการคมนาคมขนส่งทางรถไฟบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองเริ่มด้วยการก่อสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - เพชรบุรี โดยเริ่มตั้งแต่ปากคลองบางกอกน้อยตรงไปทางตะวันตกเลียบตามแนวคลองมหาสวัสดิ์ ข้ามแม่น้ำท่าจีนไปจนถึงเมืองนครปฐม ผ่านตำบลบ้านโป่ง เลี้ยวไปทางใต้เลียบฝั่งแม่น้ำ ข้ามแม่น้ำแม่กลองไปเมืองราชบุรี ตรงไปตลาดทางหลวงจนถึงเมืองเพชรบุรี รถไฟสายเพชรบุรีสร้างเสร็จและเปิดใช้เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2446 รถไฟสายนี้นับได้ว่าเป็นเส้นทางคมนาคมที่ผ่านไปในพื้นที่ทำการเพาะปลูกและเป็นชุมขนใหญ่ ๆ ถึง 6 ตำบล คือ กรุงเทพฯ พระปฐมเจดีย์ บ้านโป่ง โพธาราม ราชบุรี และเพชรบุรี² ยาวประมาณ 151 กิโลเมตร สินค้าก่อสร้างประมาณ 8 ล้านบาท³

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.9/2.40. คลองภาษีเจริญ คลองดำเนินสะดวก. (พ.ศ. 2449).

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ 5.1/24. เรื่องความเห็นเรื่องสร้างรถไฟในพระราชอาณาจักร. 29 มิถุนายน ร.ศ. 118 - 24 กรกฎาคม ร.ศ. 123.

³แหล่งเดิม.

การสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - เพชรบุรี นี้เป็นทางที่นำความสะดวกทางด้านการเดินทางที่สำคัญของบริเวณนี้ แต่ในช่วงนั้นประชาชนยังนิยมขนส่งสินค้าทางน้ำมากกว่าทางบก เพราะว่าการขนส่งทางน้ำถูกกว่าดังนั้นทำให้รถไฟสายนี้ในระยะแรก ๆ ประชาชนยังไม่ค่อยได้รับความนิยมเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่การเดินทางโดยทางรถไฟให้ความสะดวกและขนส่งสินค้าได้มากกว่าทางน้ำแต่อย่างไรก็ตาม การสร้างทางรถไฟสายนี้ได้ก่อประโยชน์ทั้งทางอ้อมและทางตรงต่อการประกอบอาชีพค้าขาย กล่าวคือ สถานีรถไฟเป็นสถานที่สำคัญในการบริการแก่ประชาชนในชุมชนบริเวณนั้นและใกล้เคียงทำให้เกิดเป็นชุมชนมีผู้นำสินค้ามาค้าขายและกลายเป็นตลาดค้าขายไปในที่สุด ดังเช่น สถานีรถไฟบริเวณอำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี นับว่าเป็นสถานีรถไฟที่สำคัญในการบริการแก่ประชาชนในชุมชน ชาวไร่ชาวนาชาวสวนได้นำผลผลิตจากการเพาะปลูกที่เหลืมาใช้มาจำหน่ายในบริเวณหน้าสถานีรถไฟ ทำให้สถานีรถไฟอำเภอปากท่อกลายเป็นตลาดศูนย์กลางการค้า เป็นบริเวณที่มีการซื้อขายสินค้าเกษตรกรรมของป่าส่งออกจำหน่ายโดยทางรถไฟไปยังตลาดที่ใหญ่กว่าเป็นเหตุให้บริการอื่น ๆ ติดตามมา เช่น ยุงข้าว ร้านค้า โรงสีข้าว และโรงมหรสพเกิดขึ้น¹

การคมนาคมทางรถไฟที่สำคัญอีกสายหนึ่งของบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง คือ รถไฟสายแม่กลอง การสร้างรถไฟสายแม่กลอง สืบเนื่องมาจากรถไฟสายปากคลองสาน - ทำจีน เป็นเส้นทางคมนาคมเชื่อมระหว่างกรุงเทพฯ กับจังหวัดสมุทรสาคร รถไฟสายแม่กลองเป็นเส้นทางรถไฟที่ต่อจากรถไฟสายปากคลองสาน - ทำจีน ไปยังสมุทรสงคราม เลียบตามปากอ่าวไทย ซึ่งพระยาไวยวุฒิวิเศษฤทธิไถยขึ้นขอสัมปทานต่อรัฐบาล ดังคำร้องของพระราชทานพระบรมราชานุญาตสร้างรถไฟสายแม่กลองของพระยาไวยวุฒิวิเศษฤทธิไถย ดังนี้

"...ด้วยบัดนี้บริษัทรถไฟทำจีนทุนจำกัดได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตสร้างทางรถไฟแต่ตำบลมหาไชย แขวงเมืองสมุทรสาคร มายังพระนครริมปากคลองสานนั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้าว่า พระบรมราชานุญาตนั้นมิกำหนด

¹บุญนาค ตีวกุล. ลักษณะทางโครงสร้างทางกายภาพและเศรษฐกิจของเขตสุขาภิบาลอำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี. 2524. หน้า 16 . 20.

แต่เพียงเท่านั้นเป็นสุดทางแลเมื่อเห็นด้วยเกล้าแล้วว่าทางรถไฟย่อมเป็นความเจริญ
 ของบ้านเมืองซึ่งให้ความสะดวกแก่บรรดาพวกพ่อค้าวานิชแลสรรพการ ท้ามาหา
 เลี้ยงชีพต่าง ๆ ของราษฎรเป็นแน่แท้แล้วและ เชื้อด้วยเกล้าฯ ว่าทางทำเงินไป
 แม่กลองนั้นจะไม่กระทบผลประโยชน์ของรถไฟสายหลวงฤาบริษัททำเงินทุนจำกัด
 ให้เสื่อมทรมานเสียไปฤา _แก่งแย่งประโยชน์ซึ่งกันและกันประการใดด้วยแล้ว
 ทั้งเป็นทางที่น่าจะมีขึ้นเพื่อสาธารณประโยชน์..... ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอ
 ถวายคำร้องขอพระราชทานเป็นผู้ได้รับพระบรมราชานุญาตสร้างทางรถไฟแต่ริม
 แม่น้ำทำเงินตรงมหาไชยข้ามตัดตรงไปยังแม่น้ำแม่กลองไปลงเหนือป้อมเมือง
 สมุทรสงคราม"1

รัฐบาลได้อนุมัติสัมปทานสร้างรถไฟสายแม่กลองเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2448 และ
 ดำเนินการได้เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451)²

รถไฟสายแม่กลองมีประโยชน์มากทางด้านการขนส่งสินค้า สินค้าที่สำคัญที่บรรทุก
 รถไฟสายนี้เป็นประจำแทบทุกวันคือ ผลผลิตจากทะเล จันทูปปลา กุ้ง หอย กะปิ น้ำปลา
 เกลือ และสินค้าพื้นเมืองของป่า ผลผลิตจากสวน จากเมืองราชบุรี และเมืองสมุทรสงคราม
 รถไฟสายแม่กลองนี้ประชาชนโดยทั่วไปนิยมใช้มาก ดังเช่น ปี พ.ศ. 2453 มีรายได้ถึง
 310,760.75 บาท หักแล้วได้กำไร 137,254.44 บาท³

1กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ยธ 5.8/7.
รถไฟสายแม่กลอง. สิงหาคม ร.ศ. 123.

2กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ยธ 5.8/7.
รถไฟสายแม่กลอง. ตุลาคม ร.ศ. 127.

3กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6. เสนาบดี
 กระทรวงเกษตร กราบทูลพระเจ้าพี่ยาเธอกรมหมื่นปราจิณัติบดี.

3.3 การคมนาคมทางรถยนต์ การเดินทางทางบกก่อนที่จะมีรถยนต์ประจำการโดยทั่วไป เดินทางโดยเท้าและเกวียนต่อมาความเจริญก้าวหน้ามากขึ้น รัฐบาลได้ดำเนินการพัฒนาส่งเสริมการคมนาคมทุก ๆ ทาง การคมนาคมทางรถยนต์บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองได้รับการพัฒนาอย่างเห็นเด่นชัดในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เป็นต้นมา คือ

1. ถนนบ้านโป่ง - นครปฐม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างถนนรถยนต์เชื่อมต่อจากถนนทรงพลในจังหวัดนครปฐม ไปบ้านโป่งจังหวัดราชบุรี ภายใต้งบเงิน 50,000 บาท โดยแบ่งเป็นทุนแผนที่ ถางป่า และค่าเครื่องมือ 3,000 บาท ค่าซื้อที่ดิน 7,000 บาท ค่าขุดดินถมดิน 40,000 บาท¹ ยาว 575 เส้น เป็นถนนดินราบพอใช้รถยนต์ไปมาได้²

2. ถนนบ้านโป่ง กาญจนบุรี เพชรบุรี ใน พ.ศ. 2460 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เสด็จอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทานรถเชื่อมสายบ้านโป่งไปกาญจนบุรี การทากถนนเชื่อมบ้านโป่งไปกาญจนบุรีมีประโยชน์ คือเป็นเส้นทางนำสินค้ามาขึ้นรถไฟที่สถานีบ้านโป่งนอกจากนั้นยังเป็นเส้นทางให้ทางฝ่ายทหารสามารถเคลื่อนย้ายกำลังพลทุกฤดูอีกด้วย ดังที่กรมขุนกำแพงเพชรอัครโยธินแสดงความเห็นด้วย ในการสร้างถนนนี้ว่า

"เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ถนนสายนี้แท้ที่จริงเป็นถนนที่จะนำสินค้ามาขึ้นรถไฟในระดัแล้วประการหนึ่ง กับเป็นทางถนนยุทธศาสตร์ ซึ่งจะให้ทหารเดินได้ทุกระดั ซึ่งจะตกลงว่า จะรับเข้าเป็นถนนอยู่ในประเภทที่มีประโยชน์แก่แผ่นดินและการรถไฟยิ่ง"³

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 พ 6/1. เรื่องทานถนนแด่นครปฐมไปบ้านโป่ง โพธาราม เพชรบุรี กาญจนบุรี นครปฐม.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 พ 6/1. หนังสือพระยามหาอำมาตยาธิบดีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 พ 6/1. ถนนบ้านโป่ง กาญจนบุรี. 23 สิงหาคม 2469.

การดำเนินการสร้างถนนสายบ้านโป่ง - กาญจนบุรี นี้รัฐบาลได้ตัดผ่านไปในที่ดินของราษฎร ทุกคนยินดียกที่ดินน้อมเกล้าฯ ถวายเพื่อให้รัฐบาลใช้ทำการก่อสร้างถนนโดยมิได้เรียกร้องขอพระราชทานค่าเสียหาย¹

ในปี พ.ศ. 2467 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทบทวนจากเพชรบุรีมาเชื่อมต่อกับถนนกาญจนบุรี และบ้านโป่งให้ถึงกัน โดยมีจุดประสงค์ที่จะส่งเสริมการพาณิชย์ให้เจริญยิ่งขึ้น² กรมทางได้เป็นผู้สร้าง และขึ้นทะเบียนเลขหมายถนนนี้เป็นทางหลวงของแผ่นดินภาคใต้สายที่ 19³

การดำเนินการสร้างถนนบริเวณจังหวัดที่ติดแม่กลองนอกจากรัฐบาลดำเนินการสร้างโดยใช้งบประมาณแผ่นดินแล้วประชาชนยังมีส่วนร่วมสร้างถนนอีกด้วย ดังเช่น พ.ศ. 2462 นายกิมเลียงได้ชักชวนญาติมิตรทบทวนทางต่อซิเมนต์ ระบายน้ำกับสะพานทำด้วยไม้แก่นรวม 8 สาย ถนนที่รกเกวียน โค กระบือเดินได้มี 2 สาย เดินได้เฉพาะเกวียนและสัตว์พาหนะได้ 1 สาย อีก 5 สาย สำหรับมหาชนสัญจรไปมา ไม่เกี่ยวกับยานพาหนะ⁴

อุปสรรคในการสร้างถนนรถยนต์นั้นมีหลายประการการสร้างถนนต้องล่าช้า พอสรุปได้

1. ขาดผู้ชำนาญในการสร้างถนน ผู้ชำนาญที่เป็นคนไทยมีน้อยไม่พอเพียงกับความต้องการ บางครั้งต้องอาศัยช่างชาวยุโรป ซึ่งเป็นไปด้วยความลำบาก

2. ขาดแคลนแรงงาน การทบทวนต้องอาศัยแรงงานประชาชนในการทำแต่โดยทั่วไปประชาชนต้องประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองและครอบครัวทำให้การทบทวนต้องล่าช้า

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 พ 6/1.

เล่มเดิม.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 พ 6/1.

พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงหม่อมเจ้าฉัตรกลาง เลอสร.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7. เล่มเดิม.

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 คค.6.1/27.

นายกิมเลียงอังกาลสร้างถนน 8 สายให้รัฐบาล. (พ.ศ. 2462).

3. ขาดแคลนงบประมาณ การสร้างถนนต้องใช้เงินสูง ดังเช่น ถนนบ้านโป่งกาญจนบุรี ต้องใช้งบประมาณ 400,000 บาท¹ ดังนั้นเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง แต่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติแจ้งกลับมามีว่าไม่สามารถหาเงินรายได้มาจ่ายให้ได้ เพราะมากเกินไป

สรุปแล้วการดำบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองเริ่มขยายตัวกว้างขวางมากขึ้น ด้วยสาเหตุที่สำคัญคือนโยบายการพัฒนาการคมนาคมขนส่ง ภายหลังปี พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา



¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 พ 6/1.

บทที่ 5

ผลกระทบและปัญหาจากการดำเนินงานของรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัด
ที่ติดแม่น้ำแม่กลองในช่วง พ.ศ. 2398 - 2475

จากการดำเนินงานพัฒนาเศรษฐกิจบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง มีผลทำให้สภาพเศรษฐกิจขยายตัวเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะการขยายตัวของพื้นที่เพาะปลูก ดังหลักฐานดังนี้ พื้นที่ทำนาในจังหวัดสมุทรสงคราม ในปี พ.ศ. 2445 มีพื้นที่ทำนา 12,018 ไร่¹ ต่อมาปี พ.ศ. 2460 มีพื้นที่ทำนาขยายเพิ่มขึ้นเป็น 37,000 ไร่² จังหวัดราชบุรี ในปี พ.ศ. 2453 มีพื้นที่ทำนา 263,804 ไร่³ ต่อมาปี พ.ศ. 2460 ขยายเพิ่มขึ้นเป็น 330,000 ไร่⁴ และจังหวัดกาญจนบุรี ในปี พ.ศ. 2457 มีพื้นที่ทำนา 23,444 ไร่⁵ ต่อมาปี พ.ศ. 2481 ขยายเพิ่มขึ้นเป็น 79,210 ไร่⁶ นอกจากนั้นโรงสีข้าวก็มีอัตราสูงขึ้นเช่นกัน กล่าวคือ ก่อนปี พ.ศ. 2451 ไม่ปรากฏว่ามีโรงสีในบริเวณนี้ ต่อมาปี พ.ศ. 2471 มีจำนวนโรงสีเพิ่มขึ้นในช่วงที่ผ่านมาถึง 64 แห่ง⁷

นอกจากนี้ทางด้านอื่น ก็ขยายเพิ่มขึ้นเช่นกัน ทั้งทางด้านอุตสาหกรรมและการค้า รวมทั้งการเพิ่มขึ้นของประชากร ดังเช่น ปี พ.ศ. 2441⁸ จังหวัดสมุทรสงคราม มีประชากร

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/24.

รายงานราชการเมืองสมุทรสงคราม ร.ศ. 122 เทียบ 121.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม 3.4/15.

บัญชีจำนวนเนื้อที่นาในจังหวัดต่าง ๆ มณฑลราชบุรี.

³ เทศาภิบาล. 12 : 120 - 121 ; 1 มกราคม 2454.

⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม 3.4/15. เล่มเดิม.

⁵ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 บัญชีจำนวนเนื้อที่นาในจังหวัดต่าง ๆ มณฑลราชบุรี ในระหว่าง พ.ศ. 2457 - 2460.

⁶ กรมการข้าว. สถิติการทำนา 20 ปี พุทธศักราช 2480 - 2499. 2530. หน้า 17.

⁷ ถนอม ตะนา. กิจการโรงสีข้าวที่ราบภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2401 - 2481. 2527. หน้า 47.

⁸ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/16. รายงานประจักษ์ 117.

32,741 คน จังหวัดราชบุรีมีประชากร 130,366 คน และจังหวัดกาญจนบุรีมีประชากร 26,580 คน ต่อมาปี พ.ศ. 2471¹ จังหวัดสมุทรสงครามมีประชากร 83,928 คน จังหวัดราชบุรีประชากร 229,329 คน และจังหวัดกาญจนบุรีมีประชากร 85,116 คน

แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้รัฐบาลสามารถพัฒนาสภาพเศรษฐกิจบริเวณนี้ให้ขยายตัวเพิ่มขึ้น การประกอบอาชีพในด้านต่าง ๆ มีเพิ่มขึ้น ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ในด้านการแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพของประชาชนยังคงมีอยู่ และมีเพิ่มขึ้น ผู้เขียนจะขอกล่าวถึงปัญหาในการดำรงชีพที่มีผลมาจากการขยายตัวของเศรษฐกิจบริเวณนี้ คือ

1. ปัญหาที่ดิน

นโยบายที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจประการหนึ่งคือนโยบายส่งเสริมการขยายพื้นที่เพาะปลูก ผลจากการดำเนินการดังกล่าว มีผลทำให้พื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น แต่ผลกระทบที่ตามมาก็มีเช่นกัน กล่าวคือการดำเนินงานของรัฐบาลบางครั้งยังขาดความรัดกุม ทำให้เกิดปัญหาที่ดินในเวลาต่อมา ดังเช่นกรณีการจับจองที่ดิน

การจับจองที่ดินในสมัยนั้น ปรากฏว่าที่ดินบริเวณโคกอุดมสมบูรณ์ ริมแม่น้ำตะลอง หรือการคมนาคมสะดวกสบายจะมีขุนนางข้าราชการเข้าจับจองไว้ก่อน ส่วนราษฎรผู้ยากจนจะได้ที่ดินที่ไม่ดี ห่างไกลความเจริญ ขาดความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนั้นการจับจองที่ดินของขุนนางข้าราชการไทยจะจับจองไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองต้องประสบปัญหาปัญหาจับจองที่ดินไว้มาก ๆ เช่นกัน ดังเช่น ภายหลังการชุดคลองดำเนินสะดวก พื้นที่สองฟากคลองผู้ที่เป็นเจ้าของคือ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) และญาติ² หรือพื้นที่กว้างว่างเปล่า 400 ไร่ บริเวณจังหวัดสมุทรสงครามเป็นของเจ้าพระยา

¹กรมการปกครอง. "จำนวนราษฎรรายจังหวัด พ.ศ. 2462, 2472, 2480, 2490, 2500, 2510, 2520" ใน ประมวลสถิติประจำปี 2520. 2521.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.14/93. เรื่องกรมหมื่นดำรงฯ ทูลเกล้าฯรายงานตรวจการเมืองราชบุรีและเมืองสมุทรสงคราม.

ราชพงษานุรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองสมุทรสงคราม¹ เป็นต้น การจับจองที่ดินของขุนนางข้าราชการ ที่สร้างปัญหาอีกประการหนึ่ง คือการปล่อยที่ดินไว้รกร้างว่างเปล่าไม่ทำประโยชน์ เมื่อประชาชนมีความประสงค์จะ เข้าทำนามาหากินในที่ดินเหล่านี้จึงได้รับการปฏิเสธจากเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลว่ามีผู้จับจองไว้แล้ว ซึ่งเป็นการขัดขวางการทำมาหากินของประชาชน นอกจากนั้นผู้ที่มีสิทธิพลานท้องถิ่นได้ใช้สิทธิพลขัดขวางคุกคามหรือข่มขู่ประชาชนที่จะจับจองที่ดินในที่ดินที่มีผู้มีสิทธิพลต้องการ²

การจับจองที่ดินก่อนสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ส่วนใหญ่ประชาชนจะจับจองคนละ 10 ไร่ 15 ไร่ พอกำลังของตนและครอบครัว ผลผลิตที่ได้เพียงพอใช้ในการบริโภคเท่านั้น ที่เหลือก็นำไปแลกเปลี่ยนสินค้าอื่น ๆ มาใช้สอยในครอบครัว ต่อมาเมื่อสภาพเศรษฐกิจเปลี่ยนไปเป็นเศรษฐกิจแบบค้าขาย มีการลงทุนมากขึ้น รวมทุนกันตั้งบริษัท ขยายกิจการ การเกษตรในเชิงธุรกิจการค้า มีการจ้างแรงงานในการทำนา การจับจองที่นาจึงขยายตัวตามไปด้วย มีการจับจองไว้มาก ๆ บางคนมีกำลังทำนาได้เพียง 500 ไร่ แต่จับจองถึง 5,000 ไร่ บางคนหักร้างทางพง เพื่ออ้างกรรมสิทธิ์ในที่ดินแต่ไม่ทำทำการเพาะปลูก³ การจับจองที่ดินไว้และปล่อยทิ้งไว้รกร้างว่างเปล่าเกิน 3 ปี ตามกฎหมายจะขาดสิทธิความเป็นเจ้าของที่ดินนั้นต้องตกเป็นของหลวง ทางราชการก็ทราบในเรื่องนี้แต่ไม่ได้ประกาศเอาคืนเป็นของหลวง เพราะผู้กระทำความผิดบางคนเป็นผู้มีอำนาจจึงไม่กล้าทำรุนแรง⁴

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/2131.

เรื่อง ม.ร.ว. เล็กขจรจอนาเมืองสมุทรสงคราม ราชบุรี. 16 มกราคม ร.ศ. 111.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชเกษตรใหม่ กส 13/551.

เรื่องมณฑลราชบุรีส่งสำเนารายงานขุนกระยาหารบริบูรณ์. ร.ศ. 130.

³"กฎหมายที่ดิน," เทศาภิบาล. 4 : 22 ; 1 มกราคม ร.ศ. 126.

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.14/93.

ปัญหาที่ดินอีกปัญหาหนึ่ง คือ การแย่งแย่งที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ ปัญหานี้สืบเนื่องมาจากการขยายตัวของเศรษฐกิจ โดยเฉพาะประมาณปี พ.ศ. 2430 ประเทศไทยได้ส่งข้าวออกไปขายให้กับต่างประเทศมากขึ้น ข้าวไทยจึงมีราคาสูงและเป็นที่ต้องการของตลาดโลก ทำให้ที่ดินบริเวณริมคลองที่ใช้สำหรับการเพาะปลูกที่อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ มีราคาสูงขึ้น ที่ดินบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง เป็นบริเวณหนึ่งที่เป็นที่ต้องการของบุคคลทั่วไป ราคาที่ดินบริเวณนี้สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว มีผู้เข้าจับจองที่ดินที่ว่างเปล่าเพื่อทำนาและพากันแย่งชิงที่รกร้างว่างเปล่าจนถึงวิวาททุบตีกัน ดังรายงานของผู้ว่าราชการเมืองสมุทรสงครามในปี พ.ศ. 2446 เกี่ยวกับการแย่งชิงที่ดินทำกินว่า

...สวนนาเข้าเจริญทุกปีโดยเหตุว่าราษฎรพากันแผ้วถางไถนสร้างที่รกร้างว่างเปล่าทำเป็นนา ทั้งเข้าก็มีราคายิ่งกว่าสินค้าอื่น ๆ มาก ถ้าจะพิเคราะห์ดูในเวลานี้แล้วย่อมมีราคา ราษฎรพากันแย่งชิงที่รกร้างว่างเปล่าเข้าปกครองทำกินโดยมากจนถึงวิวาททุบตีด้วยแย่งชิงที่ดินนี้ก็มีโดยมาก¹

การปกครองของไทยในช่วงนี้เป็นการปกครองที่เปิดโอกาสให้ขุนนางข้าราชการเป็นเจ้าของที่ดินจำนวนมากและมีโอกาสจับจองก่อนราษฎรทั่ว ๆ ไป โอกาสของราษฎรนั้นแม้เช่นกัน แต่ส่วนใหญ่มักจะได้ที่ดินที่ไม่อุดมสมบูรณ์และห่างไกลความเจริญ นอกจากนั้นในบางครั้งก็ไม่สามารถที่จะรักษาที่ดินของตนไว้ได้ เนื่องด้วยความยากจน มีหนี้สินมาก ที่ดินเมื่ออันเป็นไปต้องเปลี่ยนเจ้าของที่ดินเหล่านี้อาจถูกยึด ดังเช่น การยึดสวนที่ค้างภาษีของราษฎรเป็นของหลวงบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง² ดังนั้นสภาพของเกษตรกรที่ยากจนต้องประสบอยู่ คือการไม่มีที่ดินทำกิน ต้องเช่าที่ดินของหลวงหรือนายทุนทำกิน และเมื่อรัฐบาลนำที่ดินมาจัดสรรจึงมีผู้ยื่นความจำนงขอเป็นเจ้าของ

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/24.

เล่มเดิม.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/2422.

นายเล็กซื้อสวนตำบลอ่าวพาแขวงเมืองสมุทรสงคราม. 24 ธันวาคม ร.ศ. 113.

เป็นจำนวนมาก ดังเช่นในปี พ.ศ. 2470 รัฐบาลนำที่ดิน ตำบลโพหัก จังหวัดราชบุรี มาจัดสรรให้ประชาชนทั่วกันจึงมีผู้เป็นเจ้าของถึง 1,361 ราย¹ เป็นต้น

การดำเนินการแก้ปัญหาที่ดินของรัฐบาล

1. การปรับปรุงกฎหมายและพระราชบัญญัติ

การจับจองที่ดินที่รกร้างว่างเปล่าเป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการครอบครองที่ดินตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นวิธีการที่ราษฎรจะมีโอกาสเป็นเจ้าของที่ดินอย่างง่ายและสะดวก วิธีการจับจองที่ดินตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมิได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ ผู้ประสงค์จะเป็นเจ้าของที่ดินโดยการจับจองจะต้องขออนุญาตจากเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อขอหนังสือสำคัญที่เรียกว่า "โฉนด" เป็นหลักฐานสำคัญ²

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การจับจองที่ดินได้เปลี่ยนแปลงวิธีวิธีการที่รัดกุมมากขึ้น กล่าวคือ การจับจองที่ดินแบบเดิมนั้น กล่าวถึงหน้าที่ของผู้จับจองไว้เล็กน้อยเท่านั้น แต่การจับจองในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้ได้กล่าวถึงหน้าที่ของผู้จับจองที่ดินมากขึ้น กล่าวคือ รัฐบาลได้ประกาศข้อบังคับให้การจับจองที่ดิน โดยให้ผู้จับจองที่ดินในเขตท้องที่ใดประสงค์จะจับจองที่ดินบริเวณไหน ให้ผู้นั้นปักไม้แก่นหมายเลขที่ซึ่งขอจองไว้ทุก ๆ มุม แล้วเชิญกำนันผู้ปกครองตำบลท้องที่ซึ่งจะขอจองนั้น ซึ่งอยู่ใกล้ที่ดินที่ขอจองไม่ต่ำกว่า 2 คน เป็นพยานแล้วจึงทำเรื่องราวขอจองที่นั้นต่อกรรมการอำเภอผู้ปกครองท้องที่ พร้อมทั้งต้องลงชื่อกำนันและพยานรับรองด้วย³

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 รล 20.6/74. เรื่องที่ดินโพหักจังหวัดราชบุรี. 16 ตุลาคม 2471.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/19. สารตราท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ ถึงผู้ว่าราชการเมืองราชบุรี. เล่ม 18. จ.ศ.1221.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ 4.1/6. เรื่องกฎข้อบังคับการออกใบเหยียบย่ำและพระราชบัญญัติห้ามการโค่นสร้างที่ดิน. 4 สิงหาคม ร.ศ. 119.

ในปี พ.ศ. 2444 รัฐบาลได้ทดลองการออกโฉนดแบบใหม่ คือ มีแผนที่ประกอบ พร้อมทั้งตั้งหอทะเบียนที่ดินขึ้นที่เมืองกรุงเก่า จังหวัดอยุธยา เป็นแห่งแรก ส่วนที่บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองได้ตั้งที่เมืองราชบุรี ในปี พ.ศ. 2454¹ การตั้งหอทะเบียนนี้ทำให้ประชาชนได้รับโฉนดแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินสะดวกและช่วยในการรักษาทะเบียนโฉนด รวมทั้งหนังสือต่าง ๆ ไม่ให้สูญหายด้วย

นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ออกกฎหมายเกี่ยวกับกรณีพิพาทแย่งชิงที่ดิน ในปี พ.ศ. 2451 คือพระราชบัญญัติการออกโฉนดที่ดิน พ.ศ. 2451 (ร.ศ. 127) ซึ่งพระราชบัญญัตินี้ได้กล่าวถึงมาตรการในการจับจองที่ดินและการดำเนินคดีความที่วิวาทเกี่ยวกับที่ดินอย่างละเอียด² ซึ่งพระราชบัญญัตินี้แม้จะได้แก้ไขเพิ่มเติมในสมัยต่อมาอีกหลายครั้ง แต่ส่วนใหญ่มักใช้เป็นหลัก กระทั่งได้จัดเข้าไปประมวลกฎหมายที่ดินพุทธศักราช 2497³

และในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เก็บค่านาพื้นที่หวงห้าม เพื่อป้องกันมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดจับจองที่ดินจำนวนเนื้อที่มาก ๆ เพื่อนำไปขาย ไม่ใช้ในการทำนา คือ เก็บค่านาหวงห้ามตามประกาศแก่วิธีและพิกัดเก็บเงินค่านาลงวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2448⁴ และประกาศเปลี่ยนแปลงอัตราค่านาหวงห้าม ลงวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2452 และต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ประกาศยกเลิกการเก็บค่าที่หวงห้ามนี้ในปี พ.ศ. 2466 ด้วยเห็นว่ามีพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน พ.ศ. 2451 และประกาศเพิ่มเติมต่าง ๆ เป็นระเบียบแบบแผนรัดกุมอยู่แล้ว⁵

¹ พวงเพชร สุรัตน์วิกุล. เล่มเดิม. หน้า 110.

² "พระราชบัญญัติการออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. 127," ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 25 หน้า 1432. 9 มีนาคม ร.ศ. 127.

³ ประสิทธิ์ แก้วสิงห์. การปรับปรุงการเกษตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2435 - 2453). 2517. หน้า 72.

⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.2/34. เรื่องประกาศยกเลิกการเก็บค่าที่หวงห้ามตามประกาศแก่วิธีเก็บเงินค่านา ร.ศ. 124.

⁵ แหล่งเดิม.

2. การจัดสรรที่ดินให้ประชาชน

ปัญหาที่ดินไม่มีที่พำนัก รัฐบาลได้ดำเนินการหลายอย่าง เช่น เปิดโอกาสให้จับจอง
ให้เช่า ให้ซื้อ และจัดแบ่งที่ดินของหลวงให้ เป็นต้น

กรณีจัดสรรที่ดินให้ประชาชน ส่วนใหญ่เป็นที่ดินที่เป็นของหลวง ซึ่งได้หวงห้ามไว้
หรือที่ว่างเปล่ามิได้พำนัก นำนามาจัดสรรแบ่งให้ประชาชนที่ไม่มีที่พำนัก ดังเช่นที่ดินบริเวณ
ตำบลโพธิ์ จังหวัดราชบุรี ในปี พ.ศ. 2470 รัฐบาลได้นำที่ดินโคกโพธิ์ จำนวน 5,488
ไร่ 3 งาน 66 ตารางวา มาจัดสรรแบ่งที่ดินให้ประชาชนประกอบอาชีพ แต่เดิมที่ดินนี้
ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหวงห้ามไว้ให้ประชาชนเลี้ยงและผสมโค
ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ดินโคกโพธิ์กลายเป็นป่าเพราะมี
โคเลี้ยงน้อยลง ดังนั้นสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ออกพระราชกฤษฎีกา ลงวันที่ 18 มกราคม 2470 พระราชทานที่ดินโคกโพธิ์ให้แก่ราษฎร
โดยตั้งข้าหลวงพิเศษ 3 นาย เป็นผู้จัดการแบ่งที่ดิน ในการแบ่งที่ดินรายนี้ ข้าหลวงพิเศษได้
กำหนดแบ่งออกเป็น 2 ประเภท

ประเภทที่ 1 ให้แก่บุคคลที่เข้าทำประโยชน์ที่ดินอยู่แล้ว

ประเภทที่ 2 ให้แก่บุคคลที่อยู่ใกล้เขตโคกโพธิ์¹

การจัดสรรที่ดินที่ตำบลโพธิ์ จังหวัดราชบุรี ในปี พ.ศ. 2470 มีผู้ยื่นเรื่องราวขอเป็น
เจ้าของมากถึง 1,361 ราย รัฐบาลจึงไม่สามารถแบ่งที่ดินให้ทั่วถึง²

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 รล. 20.6/74.
เล่มเดิม.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 รล. 20.6/74.
เล่มเดิม.

2. ปัญหาพ่อค้าคนกลาง

แต่ดั้งเดิมก่อน พ.ศ. 2398 คนไทยบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองดำรงชีพแบบง่าย ๆ การใช้จ่ายซื้อขายมีน้อย หลังจากที่ได้ทำสนธิสัญญาเบาริง เมื่อปี พ.ศ. 2398 แล้ว สภาพเศรษฐกิจได้ขยายตัว ความต้องการสินค้าในตลาดสูงขึ้น สินค้าต่าง ๆ ที่ถูกแลกเปลี่ยนซื้อขายมีปริมาณมากขึ้น มีการนำสินค้ามาเสนอผู้บริโภคนอกจากนี้หนึ่งไปสู่อีกหนึ่งอย่างแพร่หลาย พ่อค้าเริ่มมีบทบาทและอิทธิพลเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นพ่อค้าได้นำสินค้าใหม่ ๆ แปลก ๆ มาเสนออันท้องถิ่น ทำให้การใช้เงินตราที่มีอัตราขยายเพิ่มขึ้น และเมื่อความต้องการสินค้าในตลาดสูง โดยเฉพาะผลผลิตทางการเกษตร ทำให้เกษตรกรขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มมากขึ้น การลงทุนจึงต้องมากตาม แต่โดยทั่วไปพื้นฐานทางเศรษฐกิจของเกษตรกรยากจน เมื่อต้องลงทุนมากขึ้นจึงไม่มีทุนเพียงพอจำเป็นต้องกู้ยืม ในขณะที่ธนาคารยังไม่แพร่หลาย ไม่มีแหล่งเงินทุนของรัฐบาลที่กู้ยืม เกษตรกรจึงจำเป็นต้องกู้ยืมแหล่งเงินที่สะดวกและใกล้ตัว คือพ่อค้า ดังนั้นบทบาทของพ่อค้าเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ

พ่อค้าคนกลางกับชาวนา

ในปี พ.ศ. 2430 ข้าวกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญ ความต้องการของตลาดเพิ่มขึ้น ธุรกิจการซื้อขายขยายตัวมากขึ้น การซื้อข้าวของพ่อค้ามี 3 วิธี

1. วิธีแลกข้าว พ่อค้าเหล่านี้จะนำสิ่งของเครื่องใช้ เครื่องบริโภคที่จำเป็นต่าง ๆ ไปเสนอแลกข้าวเปลือก แล้วนำมาเก็บรวบรวมไว้ เมื่อได้ปริมาณมากจึงนำมาขายให้พ่อค้าที่นำเรือใหญ่มาซื้อตามลากล่องอีกชั้นหนึ่ง
2. วิธีซื้อข้าว พ่อค้าจะซื้อข้าวเปลือกโดยการวางเงินมัดจำไว้ล่วงหน้าต่อชาวนา เมื่อชาวนาเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว จึงนำเรือมาขนข้าวจัดการตวงข้าวของชาวนาใส่เรือตามที่ตกลงกัน เมื่อบรรทุกเต็มแล้วจึงส่งเรือไปขายตามโรงสี
3. วิธีกดข้าว ผู้ที่กดข้าวกับชาวนาจะเป็นชาวจีนมากกว่าคนไทย ซึ่งเป็นผู้มีเงินทุนให้ชาวนากู้ยืมโดยมีสัญญาว่าเมื่อชาวนาเก็บเกี่ยวแล้วต้องนำข้าวมาขายให้เจ้าของเงินตามราคา

ที่ตกลงกันได้¹

บทบาทของพ่อค้าคนกลางในฐานะนายทุนออกเงินให้กู้ยืม

การออกเงินให้เกษตรกรกู้ยืมของพ่อค้าคนกลางมีวิธีการ คือ

1. พ่อค้าประเภทนี้จะนำเรือออกซื้อขายผลผลิตจากเกษตรกรในขณะเดียวกันจะให้เกษตรกรยืมเงินหรือเบิกเงินล่วงหน้าเพื่อเป็นทุนในการประกอบอาชีพหรือจับจ่ายใช้สอยภายในครอบครัว ต่อมาเมื่อมีผลผลิตเกษตรกรจะต้องขายผลผลิตให้พ่อค้าคนเดิมนั้น การซื้อขายพ่อค้าจะเป็นผู้กำหนดราคาสินค้า เกษตรกรจะไม่มีอำนาจต่อรองอย่างไรเนื่องด้วยรับเงินมาก่อนล่วงหน้า

2. พ่อค้านายทุนซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกับเกษตรกรมีอาชีพขายสินค้าต่าง ๆ พร้อมกันนั้นจะออกเงินให้กู้ด้วย กล่าวคือเมื่อถึงฤดูที่เกษตรกรต้องลงทุนทำการเกษตร เกษตรกรจะไปกู้เงินจากนายทุนหรือพ่อค้าที่ขายของในตลาดบริเวณที่เกษตรกรอาศัยอยู่ เมื่อเกษตรกรขายผลผลิตได้จะนำเงินมาใช้หนี้ แต่ส่วนใหญ่นายทุนจะขายผลผลิตได้พอเป็นเงินจ่ายในครอบครัว และใช้หนี้เท่านั้น เมื่อถึงฤดูเพาะปลูกในปีต่อไปก็จะกู้ยืมมาทำการเพาะปลูกอีก หมุนเวียนอย่างนี้เป็นประจำแต่ถ้าปีใดเกิดเหตุผลผลิตน้อยกว่าปกติจะทำให้เกษตรกรไม่สามารถนำเงินไปใช้หนี้ได้ ต้องค้างเงินกู้ไว้ เงินกู้เหล่านี้จะเพิ่มพูนกลายเป็นปัญหาขึ้น

จากสภาพการขยายตัวของเศรษฐกิจบริเวณจังหวัดที่คิดแม่น้ำแม่กลองทำให้บทบาทของพ่อค้าคนกลางมากขึ้น และสร้างปัญหาให้แก่ประชาชนโดยทั่วไป ดังนี้

1. การเอาเปรียบด้านราคาสินค้า ไม่ว่าจะเป็นประกอบอาชีพอะไร สิ่งที่ผู้ผลิตต้องการนั้นมี 2 ประการ คือ ต้องการผลผลิตมาก ๆ และกำไรจากการขายผลผลิต แต่ในความเป็นจริงของเกษตรกรไทยในช่วงนี้ คือ ความไม่แน่นอนในการผลิต และราคาผลผลิตตกต่ำสาเหตุเหล่านี้ทำให้เกษตรกรไทยมีฐานะยากจนมาตลอดจากอดีตถึงปัจจุบัน จึงอาจกล่าวได้ว่า

1. โจนอม ตะนา. กิจการโรงสีข้าวไทยที่ราบภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ.

2401 - 2481. 2527. หน้า 64 - 70.

กระบวนการซื้อขายในขณะนั้นเกษตรกรเป็นผู้ผลิต แต่ผู้กำหนดราคาคือพ่อค้าคนกลาง เกษตรกรไม่มีอำนาจต่อรองราคาสินค้า

2. การคิดดอกเบี้ยเงินกู้ของพ่อค้าคนกลาง การกู้ยืมของเกษตรกรมีจุดประสงค์ที่สำคัญแตกต่างกันไป กล่าวคือ เพื่อซื้อที่ดิน เช่าที่ดิน ลงทุนในการประกอบอาชีพ รวมทั้งจับจ่ายซื้อของใช้โดยทั่ว ๆ ไป การคิดดอกเบี้ยของพ่อค้า คือ การคิดดอกเบี้ยในอัตราสูง ซึ่งอัตราดอกเบี้ยไม่เคยต่ำกว่าร้อยละ 20 บาท ต่อปี¹ โดยเฉพาะการตกข้าว พ่อค้าคนกลางจะเอาเปรียบชวนามากโดยคิดอัตราดอกเบี้ยสูง ดังเช่น ราษฎรชาวอำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี ซึ่งหนังสือพิมพ์เสียงสยามฉบับ วันอังคารที่ 13 เดือนสิงหาคม 2472 ได้กล่าวถึงไว้ ดังนี้

"การตกข้าวแม้จะมีข้อห้ามกันอย่างกวัดขันกันมานานแล้วก็จริง แต่ในท้องที่อำเภอปากท่อ มีการตกข้าวเสมอมา วิธีตกข้าวที่ทำกันอยู่ในท้องที่อำเภอปากท่อ เท่าที่ข้าพเจ้าสืบถามได้ความอย่างแน่นอนคือ ขึ้นต้นราษฎรชวนาต้องทาสัญญากู้เงินจากผู้เป็นเจ้าของเงิน แต่การกู้เงินต้องใช้เป็นข้าวเปลือก ตัวอย่างเช่น ชวนาคนหนึ่งต้องการเงิน 10 บาท ก็ต้องให้ข้าวเปลือกแก่เจ้าของเงิน 25 ถึง 30 กะละ 23 ทะนาน เมื่อพูดกันเป็นที่ตกลงจึงลงมือทาสัญญากู้เงิน แต่จำนวนเงินที่ปรากฏในสัญญาไม่ใช่ 10 บาท ตามที่ตกลงกันไว้ เพิ่มขึ้นอีกหนึ่งเท่าเป็นเงิน 20 บาท ถ้าต้องการเงิน 20 บาท ก็ต้องทาสัญญาเงินกู้ 40 บาท ส่วนข้าวเปลือกที่ต้องใช้แทนจำนวนเงินในหนังสือสัญญาก็ต้องทวีขึ้นไปตามส่วนแล้วแต่จำนวนมากจำนวนน้อย"²

¹ ธิมเมอร์แมน. เล่มเดิม. หน้า 109.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม 26.5 ก/55.

เรื่องเกร็ดราชบุรี. พ.ศ. 2471 - 2472.

และกรณีทำไร่ที่จังหวัดกาญจนบุรี ในปี พ.ศ. 2452 การทำไร่ยาสูบต้องกู้เงินจากร้านค้าในตลาดหรือพ่อค้าชาวเรือที่ซื้อยาสูบ การคิดดอกเบี้ยของพ่อค้านายทุนอย่างต่ำไม่น้อยกว่า 50% บางครั้งสูงถึง 150%¹ ดังนั้นฐานะของเกษตรกร ก็คือ ต้องเป็นหนี้หมุนเวียนตลอดไป

การคิดดอกเบี้ยในอัตราสูงของพ่อค้านายทุนเหล่านี้ทำให้เกษตรกรต้องอยู่ในฐานะที่ยากจนและต้องหมดเนื้อหมดตัวมากขึ้น โดยเฉพาะปีใดที่เกิดข้าวยากหมากแพง หรือเกิดภัยธรรมชาติ ผลผลิตมีน้อย ไม่สามารถชำระหนี้แม้แต่ดอกเบี้ย เมื่อไม่มีเงินใช้หนี้เกษตรกรเหล่านี้ก็จะถูกนายทุนยึดทรัพย์หรือไม่ก็เป็นผู้ถูกขาดการซื้อขายผลผลิต

3. การเอารัดเอาเปรียบกรณี ช้าง ดวง วัด

การดำเนินการค้าของพ่อค้าคนกลางจะพยายามให้ได้กำไรให้มากที่สุด ด้วยวิธีการต่าง ๆ การเอารัดเอาเปรียบเรื่อง ช้าง ดวง วัด เป็นวิธีการหนึ่งที่พ่อค้าใช้กับผู้ผลิต กล่าวคือในอดีตนั้น เครื่องช้าง ดวง วัด ยังไม่มาตรฐานโดยเฉพาะเครื่องดวงข้าว ยังคงใช้สัด ทุ่นานที่ไม่ได้มาตรฐาน ส่วนใหญ่เครื่องทั้งสองที่ใช้นั้นอยู่ โดยทั่วไปนั้นมักจะมีขนาดไม่เท่ากัน²

สรุปแล้วบทบาทของพ่อค้าคนกลาง จึงประกอบธุรกิจ 3 อย่าง คือ การซื้อสินค้า การขายอาหาร ของใช้ และการออกเงินให้กู้

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่. กส.1/601.

เล่มเดิม.

²ซิมเมอร์แมน. เล่มเดิม. หน้า 94.

การดำเนินการแก้ปัญหาพ่อค้าคนกลางของรัฐบาล

ปัญหาพ่อค้าคนกลางเอาเปรียบประชาชนผู้บริโภค และผู้ผลิตนั้นรัฐบาลทราบดีและได้ดำเนินการแก้ไข คือ

1. ประกาศห้ามคกข้าว จากการที่ชาวนาต้องประสบปัญหา การเอารัดเอาเปรียบของพ่อค้านายทุน

กรณีคกข้าว ปี พ.ศ. 2420 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศห้ามคกข้าวแก่ชาวนาและห้ามคคดอกเบี้ยแพง ให้คคดอกเบี้ยชั่ง (80 บาท) ละ 1 บาท¹

2. ออกพระราชบัญญัติมาตรา ชั่ง ตวง วัด ในปี พ.ศ. 2466 รัฐบาลได้ออกกฎหมายให้ใช้เครื่องชั่ง ตวง วัด² แต่การใช้เครื่องตวงวัดที่มีความมาตรฐานยังมิได้ปฏิบัติกันจริง ๆ ประชาชนยังคงใช้เครื่องตวงวัดอย่างเก่า ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากการสื่อสารของรัฐที่ไม่ทั่วถึง การตรวจตรา การดำเนินงานของรัฐดูแลไม่ทั่วถึงและล่าช้า การบังคับใช้พระราชบัญญัติเครื่องชั่ง ตวง วัด พุทธศักราช 2466 เริ่มบังคับใช้บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองในปี พ.ศ. 2476

3. การออกกฎข้อบังคับกำหนดราคาข้าว ในปี พ.ศ. 2462 การทำนาไม่ได้ผลเป็นเหตุให้ผลผลิตข้าวน้อย บางท้องที่ขาดแคลนข้าว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกพระราชบัญญัติกับตรวจตราข้าว พุทธศักราช 2462 เพื่อหาการช่วยเหลือราษฎรและเพื่อป้องกันนักฉวยโอกาส ชื้อข้าวกักตุนข้าวเพื่อหวังกำไรเกินประมาณ อีกทั้งให้ราษฎรซื้อข้าวในราคาถูก นอกจากนั้นมีความเห็นว่า ชาวนาไม่ทันกลไกรของพวกโรงสีและพ่อค้า รัฐบาลจึงควรช่วยระงับผลประโยชน์ของชาวนา จึงได้กำหนดราคาข้าวเปลือกอย่าง

¹เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศกกฎหมาย จ.ศ. 1237 - 1239 เล่ม 9. หน้า 194.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ.2/1. พระราชบัญญัติมาตราชั่ง ตวง วัด. 12 พฤษภาคม 2454 - 23 ตุลาคม 2467.

ค่าไว้ ช่วยให้ผู้ขายข้าวได้ตามราคาอันสมควร ดังเช่น รัฐบาลได้ประกาศกำหนดราคาข้าวไว้ เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2463 ดังนี้

1. ข้าวเปลือกชนิดนาสวนอย่างใด 1 ไม่ให้ขายต่ำกว่าเกวียนละ 120 บาท
2. ข้าวเปลือกชนิดนาสวนอย่างใด 2 ไม่ให้ขายต่ำกว่าเกวียนละ 110 บาท
3. ข้าวเปลือกชนิดนาสวนอย่างใด 3 ไม่ให้ขายต่ำกว่าเกวียนละ 100 บาท
4. ข้าวเปลือกนาเมืองและข้าวเบาไม่ให้ขายต่ำกว่าเกวียนละ 90 บาท

ส่วนข้าวสารอย่างใด 1 ไม่ให้เกินกว่าหาบละ 9 บาท

ข้าวสารอย่างใด 2 ไม่ให้ขายเกินกว่าหาบละ 8 บาท 50 สตางค์

ข้าวสารอย่างใด 3 ไม่ให้ขายเกินกว่าหาบละ 8 บาท¹

แต่การดำเนินการกำหนดราคาข้าวของรัฐบาลได้ยกเลิกเมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2463 โดยมีสาเหตุว่า มีผลผลิตดีขึ้น และข้าวต่างประเทศได้สมบูรณ์ ตลาดข้าวต่างประเทศไม่ต้องการข้าวไทยมากนัก จึงไม่จำเป็นต้องกำกับตรวจตราข้าวต่อไป²

การดำเนินการแก้ไขเกี่ยวกับพ่อค้าคนกลางของรัฐบาลบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองนั้นไม่ได้ผล ประชาชนต้องประสบกับปัญหาพ่อค้าคนกลางตลอดมา เพราะ เป็นปัญหาที่แก้ยากมาก เนื่องจากปัญหาสำคัญมาจากความยากจน ทำให้ประชาชนไม่มีอำนาจต่อรองกับพ่อค้า

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 กล. 21.8/6. หลวงภักดี ภัทรการ (คอ ยัย เจียะ) ขอให้เลิกกำหนดราคาข้าว.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 รล 21.8/16. หลวงภักดี ภัทรการ (คอ ยัย เจียะ) ขอให้เลิกกำหนดราคาข้าว.

3. การขยายตัวของชาวจีนบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง

ชาวจีนที่ได้อพยพเข้ามาตั้งหลักฐานในประเทศไทยเป็นชนชาติที่ยืน มีนิสัยชอบเสี่ยงในการทํางานเพื่อสร้างฐานะ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวจีนเริ่มดำเนินการเกี่ยวกับการค้าน้ำตาลจนกลายเป็นผลผลิตที่สำคัญที่สุดที่ส่งไปขายต่างประเทศในรัชกาลนี้ โรงงานน้ำตาลในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นของคนจีนเกือบทั้งหมดหรือมีคนจีนเป็นผู้ดำเนินงาน¹ นอกจากนั้นในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้ได้มีการปรับปรุงระบบภาษีนายอากร ซึ่งให้เอกชนประมูลผูกขาดภาษีอากร ทำให้เจ้าภาษีนายอากรมีบทบาททางเศรษฐกิจสูงขึ้น เจ้าภาษีนายอากรเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นชาวจีน เพราะชาวจีนเป็นผู้สันทัดกับงานด้านนี้ อีกทั้งวิธีการผูกขาดภาษีอากรก็ได้รับแบบอย่างมาจากจีน² ทำให้ชาวจีนมีบทบาทกับทางราชการมากขึ้น เนื่องด้วยเจ้าภาษีนายอากรได้รับการแต่งตั้งเป็นขุนนาง ทั้งนี้เพราะผู้ที่มีศักดินา 400 ไร่ขึ้นไปไม่สามารถตั้งทนายได้ งานของนายอากรเป็นงานที่ต้องเกี่ยวกับการขึ้นศาลเพื่อฟ้องร้องราษฎรอยู่บ่อย ๆ ฉะนั้นจำเป็นต้องมีศัสดิ์ จากตำแหน่งเล็ก ๆ ในฐานะเจ้าภาษีนายอากร ซึ่งตำแหน่งเป็นขุนเป็นหลวง ชาวจีนอพยพจำนวนมากกลายเป็นคนไทยและได้ไต่เต้าขึ้นไปจนมีตำแหน่งสูง ๆ ถึงเจ้าเมือง³ บทบาทชาวจีนมีมากขึ้นเป็นลำดับโดยเฉพาะ เมื่อเศรษฐกิจของไทยก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ชาวจีนเข้ามามีบทบาททางด้านค้าขาย อุตสาหกรรม เกษตรกรรม

ชาวจีนบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง

ชาวจีนบริเวณนี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่าอพยพมาครั้งแรกเมื่อไร แต่ ดร.สกินเนอร์ ได้กล่าวถึงการขยายตัวในการตั้งหลักแหล่งของชาวจีนว่า

¹วิลเตอร์ เอฟ เวลลา. เล่มเดิม. หน้า 47 - 48.

²สุทธิพันธ์ ชุทรานนท์. เล่มเดิม. หน้า 101.

³อकिन รพีพัฒน์. สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2461.

"...เมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ประชาชนจีนในสยามอยู่กันมาในเขตชายฝั่งทะเล บริเวณที่ริมแถบแม่น้ำสายใหญ่ ๆ มีการตั้งหลักแหล่งชาวจีนในทุกเมือง ตลอดชายฝั่งทะเลสยามตั้งแต่ตราด (ซึ่งในขณะนั้นเรียกว่าทุ่งใหญ่) ชายฝั่งตะวันออกเฉียงใต้สุด จนถึงใต้สุดในสยาม หลักแหล่งของชาวจีนตั้งอยู่บริเวณแม่น้ำบางปะกง เรื่อยมาจนถึงแม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำท่าจีนจนถึงปากน้ำโพและตั้งแต่แม่น้ำแม่กลอง จนถึงกาญจนบุรี"¹

สังฆราชปาเลกัวซ์ ได้บันทึกถึงชาวจีนบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองเมื่อปี พ.ศ. 2368 ว่า "...พลเมืองของชาวแม่กลองมีราว 10,000 คน ส่วนใหญ่เป็นชาวจีน ซึ่งประกอบอาชีพการค้าและประมง"²

จากหลักฐานดังกล่าวมาแล้วจึงกล่าวได้ว่าชาวจีนได้เข้ามาตั้งหลักฐานบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมานานแล้ว ตั้งแต่ก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทบาทชาวจีนบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าชาวจีนได้อพยพมาตั้งหลักฐานบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ตั้งแต่ก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และเริ่มมีบทบาทเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะภายหลังการชดเชยค่าเงินสะดวงในปี พ.ศ. 2411 ทำให้การเดินทางระหว่างจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองกับกรุงเทพฯ สะดวกรวดเร็วขึ้น อีกทั้งยังสะดวกในการประกอบอาชีพค้าขาย นอกจากนั้นบริเวณนี้ยังเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์เหมาะกับการประกอบอาชีพทำสวนทำไร่และทำการประมงดังกล่าวแล้ว จากสาเหตุเหล่านี้ทำให้บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง

¹วิลเลียม จี สกินเนอร์ . สังคมจีนในประเทศไทยประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. 2529. หน้า 30.

²สังฆราช ปาเลกัวซ์. เล่มเดิม. หน้า 92.

เป็นบริเวณที่มีชาวจีนอพยพเข้ามาอาศัยเพื่อประกอบอาชีพทำไร่ ค้าขาย และทำประมงซึ่งเป็นอาชีพที่ชาวจีนถนัด ดังเช่น ตัวอย่างจำนวนประชากรจีนเมืองสมุทรสงคราม ในปี พ.ศ. 2444¹ มีทั้งหมด 4,522 คน เป็นชาย 4,466 คน เป็นหญิง 56 คน จากจำนวนประชากรชาวจีนอาจชี้ให้เห็นได้ว่า ในระยะเวลาใกล้เคียงกันนี้มีชาวจีนอพยพเข้ามาประกอบอาชีพในบริเวณนี้โดยยังมิได้นำภรรยาและบุตรที่เป็นหญิง เข้ามาหรือยังไม่มีภรรยา

1. บทบาทชาวจีนทางด้านเกษตรกรรม

ชาวจีนโดยทั่วไปไม่นิยมทำนา แต่จะประกอบอาชีพทำสวนทำไร่มากกว่า เนื่องด้วยการทำสวนทำไร่ ไม่ต้องใช้เนื้อที่มากเหมือนทำนาและการทำไร่จะได้ผลผลิตเร็วกว่า นอกจากนั้นการทำนา还必须เสี่ยงภัยธรรมชาติมากกว่า เพราะถ้าเปรียบเทียบการทำไร่กับการทำนา การทำไร่เมื่อถูกภัยธรรมชาติก็สามารถปลูกขึ้นใหม่ทัน ดังนั้นการทำไร่จึงมีรายได้สูงกว่าและมั่นคงกว่าเป็นชวนา นอกจากนั้นนิสัยของชาวจีนชอบอยู่กันเป็นกลุ่มเป็นก้อนในพวกเดียวกัน และมักชอบอยู่ใกล้ชุมชนการทำไร่ต้องอยู่ใกล้ชุมชนเพื่อสะดวกในการนำผลผลิตมาขายตลาด² การทำไร่ทำสวนของชาวจีนบริเวณที่ติดแม่น้ำแม่กลองเพิ่มมากขึ้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชุดคลองดำเนินสะดวก เพราะทำให้การคมนาคมขนส่งสะดวก ชาวจีนจึงเข้ามาจับจองบริเวณสองฝากคลองดำเนินสะดวก ทำสวนพริก สวนหอม กระเทียม³ และตามลำแม่น้ำแม่กลองสองฝากตั้งแต่เมืองกาญจนบุรี มีการโค่น สร้าง ทำไร่ตลอดโดยคนไทยและคนจีน⁴ การประกอบอาชีพทำสวนทำไร่ของชาวจีนนี้ได้แก่การทำสวนพริก หอม กระเทียม ไร่ผัก ไร่ยาสูบ และนิยมทำสวนทำไร่ตามริมแม่น้ำริมคลอง⁵ ซึ่งสะดวกในการใช้น้ำและขนส่ง อาชีพทำไร่ที่มีชาวจีนทำมากกว่าคนไทย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/24.

เล่มเดิม.

² พวงร้อย กล่อมเอียง. เล่มเดิม. หน้า 43 - 44.

³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. เสด็จประพาสไทรโยค. หน้า 211.

⁴ เล่มเดิม.

⁵ ศิลปากร, กรม. เรื่อง เทียวไทรโยค. หน้า 11.

ได้แก่การทำไร่ยาสูบ เนื่องด้วยการทำไร่ยาสูบต้องใช้ทุนมาก คนไทยส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ไม่มีทุนที่จะทำมาก ๆ จึงปลูกยาสูบพอในครอบครัว ดังนั้นการทำไร่ยาสูบเพื่อค้าขายจึงเป็นชาวจีน² นอกจากชาวจีนจะเป็นเกษตรกร ทำไร่ทำสวนเองแล้ว ชาวจีนยังเป็นนายทุนหรือเจ้าของไร่ลงทุนให้คนไทยหรือจ้างคนไทย ทำไร่ทำสวนอีกด้วย

2. บทบาทชาวจีนกับอาชีพอุตสาหกรรม

อาชีพอุตสาหกรรมได้เจริญก้าวหน้าและขยายตัวมากขึ้น พร้อมกับการเข้ามามีบทบาทและมีอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจของนายทุน ตามปกติพื้นฐานโดยทั่วไปคนไทยส่วนใหญ่ มีอาชีพเกษตรกรรมและมีฐานะยากจน ฉะนั้นคนไทยจึงไม่สามารถเป็นนายทุนได้ เมื่อคนไทยไม่สามารถเลื่อนฐานะขึ้นเป็นนายทุนได้ คนจีนเริ่มมีฐานะดีขึ้นและร่ำรวยกว่าคนไทย และคนจีนมีนิสัยที่กล้าเสี่ยงในการลงทุนมากกว่าคนไทย จึงสามารถเลื่อนฐานะขึ้นเป็นนายทุน การประกอบอาชีพอุตสาหกรรมต้องใช้ทุนมาก ดังนั้นผู้ที่เข้ามามีบทบาทจึงเป็นชาวจีน กิจการบริเวณจังหวัดที่คิดแม่น้ำแม่กลองที่ชาวจีนเข้ามามีบทบาท ได้แก่ กิจการโรงสี โรงทึบอ้อย โรงปูน โรงต้มเหล้า เป็นต้น นอกจากนั้นอุตสาหกรรมที่เป็นของรัฐบาล ชาวจีนยังมีอิทธิพลด้วย กล่าวคือ กิจการของรัฐบาลจำเป็นต้องมีผู้ดูแล หรือผู้จัดการ รัฐบาลนั้นมีความคิดว่าชาวจีนมีความสามารถในการควบคุมกิจการภายในโรงงานมากกว่าคนไทย จึงนิยมจ้างชาวจีนเป็นผู้จัดการ (หลงจู้) ควบคุมกิจการของหลวง เช่น โรงทำปูน ที่จังหวัดราชบุรี โรงทำหม้อตาล ที่จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นต้น

3. บทบาทชาวจีนกับอาชีพค้าขาย

ในอดีตนั้นคนไทยไม่นิยมประกอบอาชีพค้าขาย ซึ่งตรงกันข้ามกับคนจีน นอกจากนั้นเนื่องมาจากการควบคุมไพร่ ทำให้คนไทยไม่มีเสรีภาพในการโยกย้าย คนไทยส่วนใหญ่ต้องขึ้นอยู่กับเจ้าขุนมูลนาย แต่ชาวจีนไม่ต้องขึ้นอยู่กับเจ้าขุนมูลนาย สามารถโยกย้ายไปไหนก็ได้ สาเหตุนี้จึงเป็นอุปสรรคสำหรับคนไทยในการประกอบอาชีพค้าขาย แต่เป็นการเปิดโอกาส

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. เล่มเดิม. หน้า 69.

าให้คนจีนมีอิสระสามารถทำการค้าและเดินทางได้ทั่วประเทศ จึงอยู่ในลักษณะที่ดีกว่าเมื่อเทียบกับคนไทย

คนจีนบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองมีบทบาททางด้านค้าขายมาตั้งแต่ก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังเช่น สามเณรกลั่นได้เขียนกลอนบรรยายไว้ในนิราศแท่นดงรัง ไว้ว่า

".....	ถึงบ้านใหญ่ชื่อว่าโพธาราม
คลังลาดหาดทรายที่ขายของ	เรือขึ้นล่องและจอดตลอดหลาม
พวกเจ๊กจีนสินค้ายาชาวม	ล้นมะขามเปรี้ยาบันน้ำมันพร้าว ¹

และ สังฆราช ปาเลกัวซ์ ได้เขียนไว้ว่า "พลเมืองแม่กลองมีราว 10,000 คน ส่วนใหญ่เป็นคนจีน ซึ่งประกอบอาชีพการค้าและประมง"²

ชาวจีนเริ่มมีบทบาททางด้านค้าขายมากขึ้น เมื่อสภาพเศรษฐกิจขยายตัวเพิ่มขึ้น ผลผลิตต่าง ๆ ที่เกษตรกรผลิตจะมีพ่อค้าซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนจีนมารับซื้อ³ นอกจากพ่อค้าชาวจีนจะร้องเรือรับซื้อสินค้าแล้วชาวจีนยังประกอบอาชีพค้าขายโดยการตั้งร้านค้าขายตามตลาดและชุมชนต่าง ๆ ด้วย ซึ่งปรากฏผลต่อมาว่าร้านค้าขายต่าง ๆ ผู้เป็นเจ้าของคือชาวจีน⁴

¹สามเณรกลั่น. เล่มเดิม. หน้า 13.

²สังฆราช ปาเลกัวซ์. เล่มเดิม. หน้า 92.

³พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ประพาสไทรโยค. หน้า 70.

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารกระทรวงมหาดไทย. มท.2.25/23. เรื่องคณะกรรมการจังหวัดกาญจนบุรี รายงานการจัดให้มีตลาดนัดประกวดการแต่งกายสตรี ประกวดม้าและแข่งม้า พ.ศ. 2482.

นอกจากนั้นพ่อค้าชาวจีนเหล่านี้ยังทำหน้าที่เป็นนายทุนออกเงินให้เกษตรกรกู้เงินอีกด้วย ดังนั้นการเป็นพ่อค้าของชาวจีนมีบทบาทหลายอย่าง กล่าวคือ รับซื้อสินค้าจากเกษตรกร ขายสินค้าให้เกษตรกร และออกเงินให้แก่เกษตรกร ซึ่งกล่าวได้ว่าการค้าขายบริเวณนี้ โดยมากตกอยู่ในมือของชาวจีน ดังหนังสือพิมพ์ศรีกรุง วันที่ 20 เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2471 ได้เขียนถึงการค้าขายของจังหวัดราชบุรี ว่า "การค้าขายโดยมากตกอยู่ในมือของชาวจีน"

นโยบายรัฐบาลกับบทบาทของชาวจีน

1. นโยบายการจ้างแรงงานคนจีน บรรพบุรุษจีนและจีนอพยพ เมื่ออยู่เมืองจีน ต้องประสบภัยธรรมชาติ และความอดอยาก และขาดแคลนทรัพยากร ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับคนไทย ซึ่งมีสถานที่ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ ทำให้คนจีนมีนิสัยที่ขยันกว่า และอดทนกว่า ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงที่รัฐบาลมีนโยบายพัฒนาประเทศให้รุ่งเรืองทัดเทียมกับต่างประเทศทำให้เกิดความต้องการแรงงานในการก่อสร้างและทำงานต่าง ๆ การจ้างแรงงานคนไทยมีอุปสรรค คือ คนไทยส่วนใหญ่นิยมประกอบอาชีพเกษตรกรรมและนิยมรับราชการ
2. การให้อิสระในการประกอบอาชีพ การให้อิสระภาพานการประกอบอาชีพได้ทั่วประเทศ มีอิสระภาพในการไปมาค้าขายการตั้งภูมิลำเนา และตลอดจนการเปิดโอกาสที่จะมีตำแหน่งในทางราชการเหมือนคนไทย¹ ดังเช่นสารตราจากท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ มาถึงผู้ว่าราชการราชบุรี เมืองกาญจนบุรี เกี่ยวกับความเห็นต่อชาวจีน ความว่า "...จีนเป็นคนสู้พินโดยมากเป็นธรรมดา อึ่งเป็นคนใบ ๆ มา ๆ ไม่ควรเกณฑ์ไปทาสีกสงคราม เป็นต้น

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค 13.1/9. ประกาศเลิกวิธีการผูกมัดซื้อมือจีน. 26 มีนาคม 2451.

ผู้ทำไร่ นา ค้าขาย และรับจ้างต่าง ๆ แข็งแรงดี¹

3. การแต่งตั้งชาวจีนเป็นเจ้าภาษีนายอากร สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้จัดระบบการเก็บภาษีอากร โดยการประมูลภาษี ผู้ประมูลได้สูงสุดจะเป็นตัวแทนรัฐบาลเก็บภาษี พร้อมทั้งยกย่องเป็นราชการมีราชทินนาม เป็นหมื่น ชุน หรือสูงกว่านี้ ดังเช่น "ตั้งจีนปีเถาะเป็นขุนพัทลสมบัติ อากรบ่อนเบี้ย"² หรือ "ตั้งจีนหกเป็นหมื่นวิเศษสมบัติเป็นนายอากรยาสูบ"³ และ "ตั้งจีนอุเจียเป็นที่ขุนราชวิวัฒน์เจ้าภาษี"⁴ ดังนั้นการผูกขาดการเก็บภาษีอากรส่วนใหญ่จึงตกอยู่ในมือของคนจีน บทบาทของชาวจีนในการเก็บภาษีอากรอีกด้านหนึ่งคือ การคอยตรวจตราราษฎรมีการประกอบอาชีพใหม่ ๆ อะไรบ้าง เมื่อพบว่าราษฎรประกอบอาชีพใหม่ ๆ พอดีเก็บภาษีได้จึงรายงานไปยังทางการเสนอให้เก็บภาษี

ดัง เช่นกรณีชาวจีนทำเรื่องราวแก่ทางราชการให้เก็บภาษีสินค้าต่าง ๆ เพิ่ม ดังสารตราท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ มาถึงผู้ว่าราชการเมืองราชบุรี ดังนี้

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/10. สารตราท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ มาถึงผู้ว่าราชการเมืองราชบุรี กาดจนวนบุรี. เล่ม 10. จ.ศ. 1217.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/8. สารตราท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ มาถึงพระยาราชบุรี. เล่ม 8. จ.ศ. 1216.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/1. สารตราท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ ถึงผู้ว่าราชการเมืองราชบุรี. เล่ม 1. จ.ศ. 1213.

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/37. สารตราท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ ถึงผู้ว่าราชการเมืองราชบุรี. เล่ม 37. จ.ศ. 1231.

"...ด้วยจีนหลายคนหลายรายทำเรื่องราวมาขึ้นแก่เจ้าจันทรนกรมพระคลัง
สินค้าให้กราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าราษฎร
ลูกค้า ไทย มอญ ลาว เขมร จีน และภาษาต่าง ๆ ในพระราชเขตชักชวน
บรรทุก.....ของแปดสิ่งนี้เข้ามาซื้อขายแก่กันเป็นประโยชน์
แก่ราษฎรฝ่ายเดียว ยังหาผู้ใดเรียกภาษีถวายช่วยราชการแผ่นดินไม่ จีน
หลายพวกจะขอเก็บภาษีเป็น ลิบลคหนึ่ง ทูลเกล้าถวาย"¹

จากนโยบายดังกล่าวทำให้ชาวจีนเข้ามามีบทบาททางด้านเศรษฐกิจของไทยมากขึ้น
ตามสภาพเศรษฐกิจที่ขยายเพิ่มเป็นลำดับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

4. การควบคุมชาวจีนของรัฐบาล

จากการที่ชาวจีนมีความอิสระจากระบบไพร่ ทำให้ชาวจีนไม่ต้องเข้ารับราชการ
ดังราษฎรสมัยแรก ๆ ของกรุงรัตนโกสินทร์ รัฐเพียงเรียกค่าตอบแทนด้วยการเก็บเงินผูกปี
3 ปีครั้ง ซึ่งเป็นค่าตอบแทนที่เล็กน้อยมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงพระราช
ดำริเห็นว่า คนไทยเสียเปรียบคนจีนอยู่มาก สมควรจะแก้ไขระเบียบนี้ เก็บค่าแรงเงินให้เหมือน
คนไทย กล่าวคือเลิกเก็บเงินผูกปีซื้อมือจีน ให้เก็บเงินค่าแรงช่วยราชการแผ่นดินปีหนึ่งคนละ
6 บาท ตั้งแต่วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2451² ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงดำเนินการต่อต้านชาวจีน โดยการนิพนธ์หนังสือต่าง ๆ ให้เห็นภัยอันตราย
และความไม่จริงใจของชาวจีน แต่อย่างไรก็ตามบทบาทของรัฐบาลที่ดำเนินการเกี่ยวกับบทบาท
และอิทธิพลของชาวจีนนั้น พอสรุปได้ว่า ในช่วงรัชกาลที่ 4, 5 เป็นนโยบายส่งเสริมให้ชาวจีน
เข้ามาประกอบอาชีพในประเทศไทย ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 มีนโยบายต่อต้านแต่ก็ทำไม่
จริงจังและเด่นชัดจึงไม่มีผลแต่อย่างไร

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.ภท/8.
สารตราท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ มาถึงผู้ว่าราชการเมืองราชบุรี. เล่ม 8.
จ.ศ. 1261.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค 13.1/19.
ประกาศเลิกผู้ซื้อมือจีน. 26 มีนาคม 2451.

บทที่ 6

สรุป

จากการศึกษาเรื่อง "นโยบายรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475" พอสรุปได้ดังนี้

ลักษณะโดยทั่วไปของพื้นที่บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ นับได้ว่าเป็นพื้นที่เศรษฐกิจของประเทศบริเวณหนึ่ง โดยมีแม่น้ำแม่กลองเป็นแม่น้ำสายสำคัญในการประกอบอาชีพและการคมนาคม ลักษณะของประชาชนบริเวณนี้มีความแตกต่างจากบริเวณอื่น ๆ คือมีประชากรหลายชาติหลายภาษาเข้ามาอาศัยอยู่ ซึ่งมีผลทำให้เกิดวัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างกันออกไป อีกทั้งเกิดชุมชนของชนชาติต่าง ๆ ในลักษณะเป็นหมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านชาวกะเหรี่ยง หมู่บ้านชาวมอญ ลาว เขมร เป็นต้น จากลักษณะประชากรที่หลายเชื้อชาติดังกล่าว ทำให้เกิดอาชีพหลากหลายไปตามความถนัดของประชากร ดังเช่น คนไทย ประกอบอาชีพ ทำนา ทำสวน ทำไร่ ชาวกะเหรี่ยงประกอบอาชีพตัดไม้ เฝือกาน และขายของป่า ชาวมอญ ประกอบอาชีพ ทำเครื่องปั้นดินเผา ค้าขาย ชาวจีน ประกอบอาชีพ ค้าขาย ทำไร่ ทำประมง เป็นต้น จากอาชีพดังกล่าวทำให้เกิดผลผลิตที่ได้จากบริเวณนี้มีหลายประเภท เช่น บริเวณจังหวัดราชบุรี มีผลผลิตที่สำคัญ คือ ข้าว พืชสวน พืชไร่ จังหวัดกาญจนบุรี มีผลผลิตจากป่า พืชไร่ และไม้ต่าง ๆ จังหวัดสมุทรสงคราม มีผลผลิตที่สำคัญ คือ อาหารจากทะเล เกล็ด พืชสวน ผลผลิตเหล่านี้จะถูกส่งไปขายตามท้องถื่นใกล้เคียง และตลาดกรุงเทพฯ หมุนเวียนกันไป โดยมีแม่น้ำแม่กลองเป็นเส้นทางคมนาคม แต่ละจังหวัดทางแถบนี้ต้องการสินค้าแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศและทรัพยากรของจังหวัด เช่น จังหวัดกาญจนบุรีตั้งอยู่ที่สูง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าและภูเขา ต้องการสินค้าประเภทอาหารจำพวกข้าว ของทะเล และพืชผักของสวนจากจังหวัดใกล้เคียง แถบจังหวัดราชบุรี สมุทรสงคราม ในขณะที่จังหวัดสมุทรสงครามเป็นจังหวัดที่ติดทะเล ต้องการสินค้าประเภทของป่า และ ไม้จากจังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 2398 ประเทศไทยทาสนิลัญญาเบาริงกับประเทศอังกฤษ ท้าให้รัฐบาล มีนโยบายเปิดการค้าเสรี จากนั้นนโยบายเปิดการค้าเสรีนี้เองมีผลทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าที่ ตลาดโลกต้องการ และสามารถหารายได้ให้แก่รัฐบาลมาก ดังนั้นเพื่อส่งเสริมการค้าข้าว และเพิ่มผลผลิตข้าว โดยเฉพาะบริเวณรอบ ๆ กรุงเทพฯ ซึ่งบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง เป็นบริเวณหนึ่งที่รัฐบาลได้เข้ามาพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจเพื่อต้องการส่งเสริมการค้า และเพิ่ม ผลผลิตข้าวเช่นกัน ด้วยเหตุที่บริเวณนี้เป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญ มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดม สมบูรณ์และอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ มากนัก รัฐบาลได้ดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจหลายประการ คือ การขุดคลองดำเนินสะดวก ในปี พ.ศ. 2409 - 2411 เมื่อขุดคลองดำเนินสะดวกเสร็จ แล้วมีผลทำให้การคมนาคมขนส่งบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลองกับกรุงเทพฯ รวดเร็วกว่าเดิม สินค้าสดสามารถส่งไปขายยังตลาดกรุงเทพฯ โดยไม่เน่าเสีย การค้าของบริเวณจังหวัดที่ติด แม่น้ำแม่กลองเจริญมากขึ้น มีประชาชนเคลื่อนย้ายเข้ามาอาศัยบริเวณนี้มาก โดยเฉพาะคนจีน ได้อพยพเข้ามาอาศัยและประกอบอาชีพบริเวณนี้มากขึ้นจนสามารถเข้าครอบครองทาง เศรษฐกิจ

นโยบายขยายพื้นที่เพาะปลูกก็เป็นผลงานอีกประการหนึ่งที่ได้รับความสำเร็จด้วยดี เพราะหลังจากรัฐบาลดำเนินการต่าง ๆ เช่น ส่งเสริมให้ราษฎรจับจองพื้นที่เพาะปลูก การให้ ราษฎรเช่าที่ดินของหลวง การให้ราษฎรซื้อสวนของหลวง และงดเก็บค่าที่ดิน ปรากฏผลว่า ท้าให้พื้นที่เพาะปลูกบริเวณนี้ เพิ่มขึ้น และผลผลิตจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมส่งไปขาย เป็นสินค้าออกทั้งภายในและนอกประเทศและสามารถหารายได้ให้แก่รัฐบาลเป็นจำนวนมาก

นโยบายส่งเสริมการประกอบอาชีพของรัฐบาลนั้นนอกจากรัฐบาลจะส่งเสริมให้เอกชน เข้าดำเนินการแล้ว รัฐบาลยังเข้าดำเนินการเองด้วย ดังเช่น โรงงานปั่นหม้อตาลเมือง สมุทรสงคราม โรงงานปูนขาว สาเหตุที่รัฐบาลเข้าดำเนินการเองนั้น มีจุดประสงค์ที่สำคัญ อย่างหนึ่ง คือ รัฐบาลเห็นว่าอาชีพนั้นเป็นอาชีพที่สำคัญสามารถหารายได้ให้แก่รัฐบาลได้มาก และเป็นอาชีพที่รัฐบาลกำลังให้ความสนใจ แต่การดำเนินการของรัฐบาลในการประกอบกิจการ โรงงานปั่นหม้อตาล และโรงงานปูนขาว นั้นรัฐบาลไม่สามารถเข้าควบคุมกิจการเองได้ต้องจ้าง ผู้จัดการที่เป็นคนจีนควบคุมแทน ในที่สุดกิจการเหล่านี้ต้องเลิกกิจการ ซึ่งอาจสรุปสาเหตุสำคัญ ได้ 3 ประการ คือ ปัญหาที่หนึ่ง ปัญหาจากการที่เจ้าหน้าที่กระทำการทุจริต ประการที่สอง เจ้าหน้าที่รัฐบาลมีน้อยไม่สามารถดูแลได้ทั่วถึง ประการที่สาม การเปลี่ยนแปลงนโยบายของ

รัฐบาล เช่น การเลิกเก็บภาษีภยาน ท้าให้รัฐบาลไม่จำเป็นต้องทำโรงปั่นหม้อตาลเพื่อเก็บภาษีอีกต่อไป จากเหตุผลดังกล่าวท้าให้สิ้นสุดกิจการโรงงานปั่นหม้อตาล และกิจการโรงงานปูนขาวของรัฐบาลต้องเลิกกิจการ

ผลจากการส่งเสริมกิจการทางด้านอุตสาหกรรม ท้าให้กิจการทางด้านอุตสาหกรรมรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ดังเช่น โรงสีข้าว โรงปูนขาว กิจการป่าไม้ การขุดหาพลอย เป็นต้น จากนโยบายส่งเสริมการขุดหาพลอยของรัฐบาลมีผลท้าให้ในช่วงรัชกาลที่ 6 บริเวณบ่อพลอยจังหวัดกาญจนบุรี มีประชาชนเข้ามาขุดหาพลอยกันมากจนกลายเป็นแหล่งชุมชน แต่ในบางครั้งการดำเนินการของรัฐบาลในการส่งเสริมประชาชนประกอบอาชีพหนึ่งและพยายามห้ามประชาชนประกอบอาชีพอีกอาชีพ แต่ก็ไม่ได้ผล ดังเช่น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีนโยบายส่งเสริมอาชีพทำน้ำตาลโตนดและห้ามการทำน้ำตาลมะพร้าว เนื่องจากประชาชนที่ประกอบอาชีพทำสวนมะพร้าวได้ ทำน้ำตาลมะพร้าวด้วย ซึ่งเป็นการแย่งลูกค้าของผู้ทำน้ำตาลโตนด ท้าให้ผู้ทำน้ำตาลโตนดขาดทุน และเลิกทำไปหลายราย ท้าให้รัฐบาลขาดรายได้ รัฐบาลจึงได้ดำเนินการ โดยวิธีวิธีการ คือ จับผู้ที่ทำน้ำตาลมะพร้าว การลดราคาหม้อตาล การเปลี่ยนแปลงการควบคุมเจ้าภาษีนายอากรให้ขึ้นกับเจ้าหน้าที่ของรัฐกรมเดียวกัน คือ กรมพระกลาโหม แต่การดำเนินการของรัฐบาลไม่สามารถท้าให้ชาวสวนมะพร้าวเลิกทำน้ำตาลมะพร้าวได้ ในที่สุดรัฐบาลได้ใช้มาตรการการเก็บภาษีน้ำตาลมะพร้าวเพื่อหวังให้ผู้ทำน้ำตาลมะพร้าวเสียภาษีหลายอย่างมากกว่าผู้ทำน้ำตาลโตนด และเกิดข้อเท็จที่ต้องเสียภาษีหลายอย่าง เลิกทำน้ำตาลมะพร้าวกลับไปขายผลมะพร้าวเพียงอย่างเดียว แต่ผลจากการดำเนินการนโยบายส่งเสริมอาชีพทำน้ำตาลโตนดดังกล่าวท้าให้ประชาชนบริเวณจังหวัดสมุทรสงครามประกอบอาชีพทำน้ำตาลมะพร้าวเพิ่มขึ้นจนสามารถหารายได้ให้แก่รัฐบาลเป็นจำนวนมากในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475 ประชาชนบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง มีปัญหาในการประกอบอาชีพหลายอย่าง คือ ปัญหาเรื่องน้ำ ปัญหาเรื่องโจรผู้ร้ายชุกชุม ปัญหาการเสียภาษีให้แก่รัฐบาล ปัญหาที่ดิน และปัญหาพ่อค้าคนกลาง ปัญหาเหล่านี้รัฐบาลได้ดำเนินการแก้ปัญหา คือ

ปัญหาเรื่องน้ำ รัฐบาลได้ดำเนินการ คือ การสร้างทามบ การขุดซ่อมคลอง การพัฒนาชลประทาน การกำจัดผักตบชวา การส่งเครื่องสูบน้ำไปช่วยเหลือและช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย โดยการส่งเงินไปช่วยเหลือซื้อข้าว ชื่อ โค กระบือ แจกจ่ายให้ราษฎรที่ประสบภัยธรรมชาติ จากการดำเนินงานของรัฐบาลในการแก้ปัญหาเรื่องนี้ทำให้สามารถช่วยประชาชนที่ประสบปัญหาเรื่องน้ำได้ในบางท้องที่ ส่วนกรณีการพัฒนาชลประทาน การสร้างเขื่อน ทามบ นั้นเป็นการสร้างแบบง่าย ๆ ประหยัดงบประมาณ แต่ใช้งานไม่ทนทาน ขาดประสิทธิภาพในการใช้งาน

ปัญหาเรื่องโจรผู้ร้ายชุกชุม รัฐบาลได้เข้าดำเนินการช่วยเหลือและแก้ปัญหา คือ การเข้มงวดในการทามบของรัฐบาล การใช้กำลังปราบปราม และการปรับปรุงกฎหมายและพระราชบัญญัติ การดำเนินงานของรัฐบาลดังกล่าว มีผลทำให้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โจรผู้ร้ายสงบเงียบลงไป แต่ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีโจรผู้ร้ายชุกชุมมากขึ้น จนในบางปีมีสถิติมากเป็นอันดับหนึ่งของประเทศ

ปัญหาเรื่องการเสียภาษีให้แก่รัฐบาล รัฐบาลได้เข้าดำเนินการแก้ปัญหา คือ การปรับปรุงด้านภาษีอากร การยกเลิกไม่เก็บภาษีในท้องที่กันดาร หรือประสบภัยต่าง ๆ การแก้ปัญหาเรื่องการเสียภาษีให้รัฐบาลนี้นับได้ว่ารัฐบาลได้พยายามแก้ไขและคอยช่วยเหลือ ทำให้ประชาชนบรรเทาความเดือดร้อนในเรื่องนี้

ปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน รัฐบาลได้ดำเนินการแก้ไข คือ การปรับปรุงกฎหมายและพระราชบัญญัติ การจัดสรรที่ดินให้ประชาชน ผลจากการดำเนินการของรัฐบาลในเรื่องนี้ รัฐบาลไม่สามารถดำเนินการช่วยเหลือได้ทั่วถึง ส่วนใหญ่ประชาชนยังมีที่ดินไม่พอทำกิน ประชาชนบางส่วนยังเป็นลูกจ้างทำกินในที่ดินของนายทุน และบางส่วนยังต้องเช่าที่ดินทำกินเป็นต้น

ปัญหาพ่อค้าคนกลาง รัฐบาลได้เข้าดำเนินการคือ การห้ามพ่อค้าคักข้าว การออกพระราชบัญญัติ ชั่ง ตวง วัด และการออกข้อบังคับกำหนดราคาข้าว ผลจากการดำเนินงานของรัฐบาล รัฐบาลไม่สามารถช่วยเหลือและแก้ปัญหาได้ ประชาชนยังคงถูกกดราคาสินค้า ส่วนใหญ่ประชาชนไม่มีอำนาจต่อรองราคาสินค้าที่ตนเองผลิต

อุปสรรคในการดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจและการแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพ คือ

1. เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลบกพร่องในหน้าที่ ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นบางครั้งผู้ที่สร้างปัญหา คือ เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลเอง ดังเช่น ปัญหา โจรผู้ร้าย เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลเป็นโจรเสียเอง เลี้ยงโจร รับซื้อของโจร พฤติกรรมเหล่านี้ปรากฏพบเห็นมากในช่วงนี้ ปัญหาเรื่องการเสียภาษีให้รัฐบาลก็เช่นกัน เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลบางคนโดยไม่เห็นอกเห็นใจประชาชนหวังแต่เก็บภาษีอากรให้ได้มาก ๆ เท่านั้น ไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของประชาชน และปัญหาที่ดินเจ้าหน้าที่ของรัฐใช้อำนาจหน้าที่จับจองที่ดินไว้มาก ๆ และปล่อยรกร้างว่างเปล่ามิได้ทำประโยชน์ เป็นการขัดขวางการทํามาหากินของประชาชน เป็นต้น

2. เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลมีน้อยไม่พอเพียงกับการขยายงานของรัฐบาล และการเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ไม่สามารถดูแลปฏิบัติงานและช่วยเหลือประชาชนได้ทั่วถึง คงทำได้เพียงบางส่วนเท่านั้น

3. การขาดแคลนงบประมาณในการพัฒนาเศรษฐกิจ รัฐบาลในช่วงรัชกาลที่ 4 - 7 ให้ความสำคัญในการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจน้อยกว่าทางด้านการป้องกันประเทศ คมนาคมทางบก คือ การสร้างรถไฟ ทำให้การจัดงบประมาณจึงมีไม่พอเพียงกับโครงการการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ

จึงกล่าวได้ว่านโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง พ.ศ. 2398 - 2475 นั้น รัฐบาลมีนโยบายที่มุ่งเข้ามาพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อต้องการเพิ่มรายได้ให้แก่รัฐบาล มากกว่าที่จะมุ่งเข้ามาพัฒนาสภาพเศรษฐกิจของประชาชน ส่วนนโยบายแก้ปัญหาการประกอบอาชีพของประชาชนนั้นเป็นนโยบายที่มุ่งแก้ปัญหาเฉพาะหน้ามากกว่าที่จะวางแผนระยะยาว

บรรณานุกรม



บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง, กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 1/601. พระยา
วเรศศึกษาธำรงหลวงเทศาภิบาลผู้สำเร็จราชการมณฑลราชบุรีกราบบังคมทูล
พระเจ้านั่งยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย.
พ.ศ. 2443.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส 1/2502. กระทรวงเกษตรประกาศตั้งกองโลหะกิจ
มณฑลราชบุรี.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/1031. บาดหลวงวัดทองเพ่งราชบุรีว่าด้วย
อ้ายยอดทาสหลวงแก้วเจ้ากรมสวนนอกไปเรียกเก็บอากรสวน. 2 ธันวาคม 2436.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/1043. تبียบตรคดีพิเมืองสมุทรสงครามถวายฎีกา
กล่าวโทษเจ้าพนักงานสมภักษว่าเก็บสมภักษซึ่งไม่เคยเก็บ. 2 ธันวาคม 2436.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/1044. นายขอร้องทุกข์ว่าข้าหลวง 8 นาย
เดินรังวัดส่วนแขวงเมืองราชบุรีเกินดินไม้อยู่ 170 ตื่น. 12 ตุลาคม 2436.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/1143. ราษฎรขอให้ปิดทามบางระจันแขวงเมือง
สมุทรสงคราม. 31 ตุลาคม 2437.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/1843. มณฑลราชบุรีขอผู้แนะนักใบสำคัญและหาเรือ
เรื่องผู้จะซื้อสวนอพยพ. 23 ตุลาคม 2441.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/1985. มิสเตอร์มุลเลอร์ยื่นหนังสือผู้เข้าทามเมือง
แร่ทุกตำบล 13 ให้เข้าบ่อแร่แผนที่ 1. 3 กรกฎาคม ร.ศ. 113.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/2131. เรื่อง ม.ร.ว.เล็กขอมจอนาเมือง
สมุทรสงครามราชบุรี. 16 มกราคม ร.ศ. 111.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง, กรมศิลปากร. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/2153. เงินมะลิ
ขอเข้าที่สวนหลวง ต.หลักหักคลองตาเนินสะควก จังหวัดราชบุรี. 26 พฤษภาคม
ร.ศ. 112.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/2372 เงินฮะกับพวก 10 คน ขอจับจองสวนจาก
มอบลัดแขวงเมืองสมุทรสงคราม. 4 กรกฎาคม 2438.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/2422. นายเล็กของชื่อสวน ต.อัมพวา แขวง
เมืองสมุทรสงคราม. 4 กรกฎาคม 2438.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส 4/2927. จังหวัดสมุทรสงครามขอให้ส่งเครื่องสูบน้ำ
ขึ้นมา เพื่อหล่อเลี้ยงต้นข้าวในท้องที่อัมพวา. 29 พฤศจิกายน 2464.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส 12/274. ความเห็นของพระยาสุรินทรภักดี
ผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี. 15 มิถุนายน 2464.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส 13/356. วิธีทำน้ำตาลมะพร้าว. พ.ศ. 2454.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส 13/512. กระทรวงเกษตรธิการแจกพันธุ์ข้าวปลูก
ให้แก่ราษฎรที่อดคัด. 25 พฤษภาคม 2454.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส 13/551. เรื่องมณฑลราชบุรีส่งสำเนารายงาน
ขุนกระยาหารบริบูรณ์. ร.ศ. 130.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส 16/14. กรมราชโลหกิจหาถาออกราชธำบัตร์ตรวจแร่
ของคนในบังคับอังกฤษ.

_____. เอกสารเกษตรใหม่ กส 17/1554. มณฑลราชบุรีส่งบัญชีจำนวนสัตว์พาหนะที่
ล้มตายด้วยโรคระบาดของจังหวัดต่าง ๆ. 3 ตุลาคม 2464.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/1. สารตราท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ
ถึงผู้ว่าราชการเมืองราชบุรี. เล่ม 1 จ.ศ. 1213.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/5. ท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ ถึงพระยา
ราชบุรี พระยาเพชรบุรี พระยากาญจนบุรี. จ.ศ. 1215.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/8. สารตราท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ มาถึง
ผู้ว่าราชการเมืองราชบุรี. เล่ม 8 จ.ศ. 1216.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/10. สารตรา
ท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ ถึงผู้ว่าราชการเมืองราชบุรี กาญจนบุรี.

เล่ม 10 จ.ศ. 1217.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/10. สารตราท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ
ถึงเจ้าเมือง กรมการเมือง ราชบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี. พ.ศ. 2398.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/10. เรื่องภาสีม่อตาน. เล่ม 10 จ.ศ. 1218.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/10. สารตราท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ
เรื่องภาสีม่อตาล. เล่ม 10 จ.ศ. 1218.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/14. สารตราเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ ถึง
ผู้ว่าราชการเมืองราชบุรี เรื่องว่าด้วยนาตั้งเจ้าภาสีม่อตาลมะพร้าว และจำหน่าย
ม่อตาล 2 เมือง. เล่ม 14 จ.ศ. 1219.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/16. สารตราท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาบดี
สมุหพระกลาโหมถึงผู้ว่าราชการเมืองกาญจนบุรี เกี่ยวกับอากรตลาด. เล่ม 16
จ.ศ. 1219.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/18. สารตราท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา
กรมพระกลาโหมถึงผู้ว่าการเมืองกาญจนบุรี ราชบุรี. เล่ม 18 จ.ศ. 1221.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/18. หนังสือพระยาศรีสุรราชภักดีมาถึงพระยา
ราชบุรี มอญ 7 หัวเมืองกาญจนบุรี. จ.ศ. 1221.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/18. สารตราท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาถึง
ผู้ว่าราชการเมืองราชบุรี. เล่ม 18 จ.ศ. 1221.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/28. สารตราท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาถึง
ผู้ว่าราชการเมืองกาญจนบุรี ราชบุรี. เล่ม 28 จ.ศ. 1226.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/30. สารตราท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาฯ
ถึงพระยากาญจนบุรี. เล่ม 30 จ.ศ. 1227.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/36. สารตราท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาสมุห
พระกลาโหม. พ.ศ. 2411.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 4 รล.กท/37. สารตรา
ท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาสมุหพระกลาโหมถึงผู้ว่าราชการเมืองราชบุรี.

เล่ม 37 จ.ศ. 1231.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 1 ก/4. อ้ายเล็กหลวงกลางเปรียบเทียบความผู้ร้ายลักโค
ลงเอาเงิน 8,3 มาแบ่งให้พระยาภาณุจนบุรี กับกรมการ.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ 1/4. พระราชดำรัสรัชกาลที่ 5 ถึงกรมดำรงราช-
ภาพ. 10 พฤษภาคม 2439.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ 2.1.3/28. พระราชบัญญัตินาเกลือ. 15 สิงหาคม
2447.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ 3.2/25. ขานาเมืองภาณุจนบุรีชดลอหย่อนค่านา.
8 มิถุนายน 2451.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ 4.1/6. เรื่องกฎข้อบังคับการออกใบเหยียบย่ำและ
พระราชบัญญัติห้ามการโค่นสร้างที่ดิน. 4 สิงหาคม ร.ศ. 119.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ 5.1/24. เรื่องความเห็นเรื่องสร้างรถไฟในพระราช
อาณาจักร. 29 มิถุนายน ร.ศ. 118 - 24 กรกฎาคม ร.ศ. 123.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ 9/5. รายงานโครงการท่อน้ำไขนํ้ามิสเตอร์โฮมันเดอร์
ไฮเด. พ.ศ. 2455.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ 9/5. รายงานโครงการท่อน้ำไขนํ้าสำหรับเขตที่ราบ
แห่งแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ของมิสเตอร์เฮโฮมันเดอร์ไฮเด. 24 มกราคม 2446.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ 9.2/39. รายงานมิสเตอร์วันเดอร์ไฮเดตรวจคลอง.
15 พฤศจิกายน 2445.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ 9.2/40. ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัติรักษาลอง
รัตนโกสินทร์ ศก 121 สำหรับคลองดำเนินสะดวก.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค 4.1 จ/2. เรื่องเงินยกถวายโรงบ่อนแขวงเมือง
สมุทรสงคราม. 7 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 114.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค 13.1/19. ประกาศยกเลิกวิธีผูกข้อมือนัก.
26 มีนาคม 2451.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค 14/6. พระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เลิกการเก็บภาษีภายในบางประเภท. 1 กรกฎาคม 2441.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค 14.1/17. สุราเถื่อน. มกราคม 2431 - 21 สิงหาคม 2434.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค 14.2 ก/13. พระราชบัญญัติเปลี่ยนวิธีเก็บภาษีไม้กระยาเลย. ร.ศ. 129.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค 41 ข/13. เรื่องกระทรวงมหาดไทยขอซื้อที่พระสุธรรมโมศรีที่ตลาดเมืองราชบุรีไว้เป็นของหลวง. 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 119.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 1.3. ประกาศและพระราชบัญญัติ.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 1.3/21. พระราชบัญญัติค่าน้ำ. ร.ศ. 120.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.2 ก. ใบบอกเมืองราชบุรี.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.12ก/2. พระยาภาณุจันทร์ของสมุจราย. พ.ศ. 2431.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.14/91. พระยาอินทราธิบาลตรวจราชการเมืองสมุทรสงคราม. 19 มิถุนายน ร.ศ. 115.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.14/92. พระยาอินทราธิบาลตรวจราชการเมืองราชบุรี. 10 มิถุนายน 2439.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 2.14/93. กรมมหาดวังราชอาณาพุลเกล้าถวายรายงานตรวจราชการเมืองราชบุรี เมืองสมุทรสงคราม. พ.ศ. 2441.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 5.1ก/4. พระยาภาณุจันทร์ปล่อยผู้ร้ายเอาเงินและเรื่องไต่ถามมหาดไทย. 21 ตุลาคม - 26 พฤษภาคม 2434.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 5./ก/34. ผู้ร้ายต่าง ๆ ในหัวเมืองมณฑลราชบุรีเพชรบุรี ภาณุจันทร์. 5 พฤษภาคม 2434.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 8/1. อั้งยี่ในมณฑลราชบุรี. 11 เมษายน 2454.

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/6. ประกาศจัดการให้ผู้ร้ายลักปลานทะเล. 23 ตุลาคม 2438.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/14. จีนแก้แค้นเตาปูนหลวงเอาลูกกระเบิดจี้หน้าชายแก่ราษฎรในมณฑลราชบุรี. 8 เมษายน 2443.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/16. เจ้าพระยาสุรพันธ์ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลราชบุรีกราบทูลรายงานจัดการปกครองต่อกรมหลวงดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย. 6 พฤศจิกายน ร.ศ. 119.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/22. เรื่องพระยาราชพจนานุรักษ์ผู้ว่าราชการเมืองสมุทรสงครามทูลเกล้าฯ ถวายรายงานราชการเมืองสมุทรสงคราม ร.ศ. 120. 29 มกราคม ร.ศ. 121.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55/24. เรื่องพระยาราชพจนานุรักษ์ผู้ว่าราชการเมืองสมุทรสงคราม รายงานราชการประจำศก 122 เทียบ ศก 121. 4 กรกฎาคม ร.ศ. 123.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 55.62/385. พระราชหัตถเลขาพระบรมราชวินิจฉัยเรื่องการจัดตั้งกรมป่าไม้. 18 กันยายน 2439.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ยธ 1/17. เรื่องขอเรียนพระราชบัญญัติเรื่องโรงงานที่บางละมุดและโรงงานที่บางสอยร้อยแขวงเมืองราชบุรีว่าจะควรขายให้คนต่างประเทศหรือไม่. 16 กรกฎาคม 2442.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ยธ 5.8/7. รถไฟสายแม่กลอง. สิงหาคม ร.ศ. 123.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ยธ 5.8/9. เรื่องรถไฟสายแม่กลอง. ตุลาคม ร.ศ. 127.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 สมุดพิเศษ เล่มที่ 20. หนังสือเจ้าพระยาสุรยวงค์ไชยวัฒน์ สมุทกลาโหมกราบบังคมทูล.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ 1/3. หนังสือของพระยาวงษาอนุประพัทธ์กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6. 5 พฤษภาคม 2454.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ 2/1. พระราชบัญญัติมาตรา ชั่ง ตวง วัด. 12 พฤษภาคม 2454 - 23 ตุลาคม 2467.

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ 6.3/61. หม่องเจยะ
ชาติพม่าบังคับอังกฤษขุดพลอย. 9 พฤษภาคม 2468.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค 1/47. จ่ายเงินช่วยเหลือราษฎรที่ต้องอพยพภัยครั้ง พ.ศ.
2460. 13 ธันวาคม 2461.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค 2/3. พระราชบัญญัติและกฎเสนาบดีว่าด้วยอากรค่าน้ำ.
19 กุมภาพันธ์ 2456.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค 2/21. พระราชบัญญัติเพิ่มว่าด้วยการกำหนดราคาสำหรับ
จำหน่ายหม้อตาล. 29 กรกฎาคม - 1 สิงหาคม 2462.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค 2/25. พระราชบัญญัติตรวจตราข้าว. พ.ศ. 2462.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค 2/34. เรื่องประกาศยกเลิกการเก็บค่าที่หวงห้ามตาม
ประกาศแก้ไขเก็บค่านา ร.ศ. 124.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค 18/4. อากรสวนใหญ่สมภักศร. 1 กรกฎาคม 2454.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค 18/13. เรื่องภาษีเกลือ. 4 กรกฎาคม 2457.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม 1/1. ผักตบชวา. 19 ตุลาคม 2453 - 19 กันยายน
 2463.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม 3.4/6. ข้าวจากหมากแพงมณฑลราชบุรี. พ.ศ. 2453.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม 3.4/15. รายงานสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑล
ราชบุรี. 12 พฤศจิกายน 2460.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม 15/18. ซ่อมและขุดคลองท่งบ้านในมณฑลราชบุรี.
10 มิถุนายน 2455.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม 15.1/28. ซ่อมและขุดคลองท่งบ้านในมณฑลราชบุรี.
10 มิถุนายน 2455 - สิงหาคม 2462.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม 20.5/5. ข้าวจากมณฑลราชบุรี.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 รล 21/42. ฎีกานายแก้วกับพวกสมุทรสงครามเรื่อง
ยกเว้นการเก็บภาษีพื้นที่ตัดจากชายทะเล.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 6 รล 21.8/6. หลวงภักดีภักทรากร (คอ ยู่ย เจียะ) ขอให้
เลิกกำหนดราคาข้าว.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ 2/2. ตั้งกรมรักษา
สัตว์น้ำ. 21 กันยายน 2469.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ 2/9. ประกาศพระราชบัญญัติและกฎเสนาบดีว่าด้วย
การรักษาป่าและเงินอัตราภาคหลวงไม้ประเภทต่าง ๆ. 5 พฤศจิกายน 2470.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ 4.1/62. บ่อแร่พลอยจังหวัดกาญจนบุรี.
27 พฤศจิกายน 2471.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ 8/3. จัดการบริการปราบปรามและป้องกันโรคระบาด
สัตว์ต่าง ๆ. 20 มีนาคม 2472.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 กษ 13/1556. พนักงานแพทย์สัตว์ไปจัดการโรคระบาด
ในหนังสืออำเภอราชบุรี จังหวัดราชบุรี.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ค 2/2. พระราชบัญญัติการพนันพศศกราช 2473.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 พ 6/1. เรื่องทนายคน แค้นครปรุมไปบ้านโป่ง โพธาราม
เพชรบุรี กาญจนบุรี.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม 26.5ก/55. ข่าวเกร็ดราชบุรี. 24 พฤศจิกายน
2472.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม 26.5/58. การทำบ่อพลอยจังหวัดกาญจนบุรี.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 26.5ก/66. จังหวัดกาญจนบุรี. 4 มิถุนายน 2472.

_____. เอกสารรัชกาลที่ 7 ม 26.5ค/15. บ่อพลอยจังหวัดกาญจนบุรี.
17 พฤษภาคม 2471.

_____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท.0201.2.1.37.2/11. เรื่องการตรวจการ
ของข้าหลวงสมุทรปราการ. 11 เมษายน 2493.

_____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท 2.25/23. เรื่องคณะกรรมการจังหวัดกาญจนบุรี
รายงานการจัดให้มีตลาดนัดประกวดการแต่งกายสตรี ประกวดม้าและแข่งม้า.
พ.ศ. 2482.

_____. เอกสารกระทรวงมหาดไทย มท 5.10/226. เรื่องรายงานของขุนจารุพันธ์.
พ.ศ. 2483.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง, กรมศิลปากร. เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

สร 0201.5/4. เรื่องรายงานเหตุการณ์การจี้ตัวพระราชอาชญากร. พ.ศ.2475.

..... . เอกสารกองกลางสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี (3)

สร.0201.22.2.3/5. เรื่องการรักษาไม้และโรงงานกระดาษ.

..... . เอกสารเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี. สร 0201.2.6/1.

รัฐบาลจะเข้าจัดการควบคุมสินค้าเกลือ. 13 กันยายน 2476 - 26 พฤษภาคม 2477.

..... . เอกสารเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี. สร 0201.22.2.6/10. เรื่องนโยบายพาสีเกลือ.

..... . เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี. สร 0201.25/612.

นายทองอยู่ขอให้รัฐบาลตั้งโรงงานทำหม้อตาล. พ.ศ. 2476.

..... . เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. สร 0201.62/27. รายงานการปฏิบัติตามนโยบายรัฐบาล. 4 พฤษภาคม 2490.

..... . เอกสารกองกลางสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี (3)

สร 0201.67.1/11. ข้าหลวงใหญ่ (พระยาสุรเสนา) เสนอรายงานตรวจการราชบุรี.

..... . เอกสารส่วนพระองค์. สบ 2.49/73. ที่ดินราชบุรีพระยาอรรควิสุทธรเรื่องความเป็นไปของพื้นเมือง. 4 มกราคม 2469.

เอกสารชั้นต้นที่พิมพ์แล้ว

"กฎเสนาบตีว่าด้วยวิธีจัดการและตั้งอัตราเก็บเงินอากรค่าน้ำ," ราชกิจจานุเบกษา.

เล่ม 22. หน้า 108. 7 พฤษภาคม ร.ศ. 124.

"พระราชบัญญัติการออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. 127," ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 25.

หน้า 1432. 9 มีนาคม ร.ศ. 127.

"ประกาศแก้ไขพระราชบัญญัติอากรค่าน้ำ ร.ศ. 120," ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 26.

หน้า 1. 9 พฤษภาคม ร.ศ. 128.

"กฎเสนากระทรวงเกษตรธิการว่าด้วยอัตราค่าธรรมเนียมสำหรับชุดพลอยต่าง ๆ,"

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 38. 18 กันยายน 2464.

เสถียร ลายลักษณ์. "พระราชบัญญัติการภาษีอากร ร.ศ. 111," ประชุมกฎหมายประจำศก

เล่ม 13 กฎหมาย ร.ศ. 110 - 111. พระนคร : เติลิมส์, 2478.

_____. "พระราชบัญญัติเปลี่ยนวิธีเก็บภาษีอากร ร.ศ. 119," ประชุมกฎหมายประจำศก

เล่ม 17 กฎหมาย ร.ศ. 118 - 119. พระนคร : เติลิมส์, 2478.

_____. "ประกาศยกเลิกการเก็บค่านาค่าสมักศร และอากรค่านานาในอำเภอสังขละบุรี

อำเภอศรีสวัสดิ์ อำเภอไทรโยค เมืองกาญจนบุรี," ประชุมกฎหมายประจำศก

เล่ม 19 กฎหมาย ร.ศ. 122 - 123. พระนคร : เติลิมส์, 2478.

_____. "ประกาศพระราชทานยกเงินอากรสวนใหญ่ค้างเก่าและเดินสำรวจดินผลไม้ใหม่

สำหรับเก็บเงินอากรใหญ่ ร.ศ. 130," ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 24.

พระนคร : เติลิมส์, 2477.

_____. "พิทักษ์อัตราอากรสวนใหญ่มณฑลนครไชยศรี มณฑลราชบุรี," ประชุมกฎหมาย

ประจำศก เล่ม 24. พระนคร : เติลิมส์, 2477.

_____. "ออกใบอนุญาตร่อนแร่ในอำเภอราชบุรี," ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 26

กฎหมาย พ.ศ. 2456. พระนคร : เติลิมส์, 2478.

_____. "ว่าด้วยราคาหม้อตาล," ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 32 กฎหมาย

พ.ศ. 2462. พระนคร : เติลิมส์, 2478.

_____. "ประกาศยกเลิกกฎหมายว่าด้วยกำหนดค่าธรรมเนียมสำหรับการชุดพลอย

ต่าง ๆ," ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 33 กฎหมาย พ.ศ. 2468.

พระนคร : เติลิมส์, 2478.

เอกสารชั้นรอง

ปริณิธานิพนธ์และวิทยานิพนธ์

- กิตติ ตันไทย. คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย (2367 - 2453). วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520. อัดสำเนา.
- ชยันต์ ออโอสัญญ. สภาพเศรษฐกิจมณฑลราชบุรี พ.ศ. 2437 - 2453. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526. อัดสำเนา.
- ตราชู สุวรรณานนท์. ปัญหาเศรษฐกิจและการเมืองของไทยหลังจากทาสอนธิสัญญาเบาริง ปี พ.ศ. 2398 จนถึงปี พ.ศ. 2453. ปริณิธานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2519. อัดสำเนา.
- ถนนม คณา. กิจการโรงสีข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527. อัดสำเนา.
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521. อัดสำเนา.
- นพรัตน์ นุสสรธรรม. การปฏิรูปกฎหมายที่ดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520. อัดสำเนา.
- นิติ กลีโรศล. การเก็บค่านาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2482. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525. อัดสำเนา.
- ประสิทธิ์ แก้วสิงห์. การปรับปรุงการเกษตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2435 - 2453. ปริณิธานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2517. อัดสำเนา.
- พวงร้อย กล่อมเอี้ยง. พระบรมราชโบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาจักรสยามพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ปริณิธานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2516. อัดสำเนา.

- พวงเพชร สุรัตน์กรกุล. เปรียบเทียบผลงานของเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ
พ.ศ. 2435 - 2475. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2516. อัดสำเนา.
- พิชัย สิงห์ทอง. นโยบายส่งเสริมการเกษตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.
อัดสำเนา.
- มนัส ธีญะเกษตร. การปฏิรูปการปกครองมณฑลราชบุรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2437 - 2457). ปรินทิพานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2520. อัดสำเนา.
- สมชาย หลั่งหมอยา. ปัญหาชาวนาและนโยบายของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2521. อัดสำเนา.
- สมสวาท ชวนไชยสิทธิ์. การปฏิรูปภาษีอากรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว. ปรินทิพานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, 2515. อัดสำเนา.
- สุทธินันท์ ชูทรานนท์. การเก็บภาษีและผลกระทบต่อสังคมไทย พ.ศ. 2416 - 2475.
วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525. อัดสำเนา.
- สุนทรী อาสะไวย์. การพัฒนาระบบชลประทานในประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2431 ถึง
พ.ศ. 2493. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2521. อัดสำเนา.
- สุกรณ์ โอเจริญ. ชาวมอญในประเทศไทยวิเคราะห์และบทบาทในสังคมไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา
ตอนกลางถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- อุศนา จันทรหอม. การศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบของแหล่งอุตสาหกรรมบริเวณลุ่มแม่น้ำ
แม่กลอง. วิทยานิพนธ์ ส.ก.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
อัดสำเนา.

หนังสือทั่วไป

กลิ่น, สามเณร. นิราศพระแท่นดงรัง. กรุงเทพฯ : พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพนางวิจารณ์เลขา (พัน เลิศวณิช), 2500.

กาญจนบุรี, จังหวัด. รวมเรื่องเมืองกาญจน์. กรุงเทพฯ : พิมพ์, 2517.

การข้าว, กรม, กระทรวงเกษตร. สถิติการทํานา 20 ปี พุทธศักราช 2480 - 2499.
กรุงเทพฯ : กรมการข้าว, 2503.

เกษตรศาสตร์, ธรรมศาสตร์, มหิดล, มหาวิทยาลัย. รายงานการสำรวจข้อมูลพื้นฐานใน
เขตโครงการพัฒนาชุมชนลุ่มแม่น้ำแม่กลอง พ.ศ. 2517. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 2519.

คาร์ล ซี ชิมเมอร์แมน. การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งสยาม. แปลโดย นายชิม
วิระไวทยะ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชนิพนธ์เสด็จประพาสไทรโยค.
กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2504.

_____. พระราชหัตถเลขาเมื่อคราวเสด็จประพาสมณฑลราชบุรีในปีกา พ.ศ. 2452.
กรุงเทพฯ : ประเสริฐการพิมพ์, 2499.

_____. โคลงนิราศท้าวสุภักดีราชภักดี (นาก) พ.ศ. 2416. กรุงเทพฯ : ศุภสภา,
2513.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ : ทวีกิจการพิมพ์,
2528.

_____. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2528.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์. ประวัติศาสตร์ไทยจนถึง พ.ศ. 2484.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

ชลประทาน, กรม. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์
เขื่อนวชิราลงกรณ์. กรุงเทพฯ : แผนภาพและการพิมพ์ กองวิชาการ
กรมชลประทาน, 2510.

ชลประทาน, กรม. วิวัฒนาการด้านเกษตรกรรมรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์, 2525.

_____. 84 ปี ชลประทาน. กรุงเทพฯ : สารมวลชน, 2528.

_____. 87 ปี ชลประทาน. กรุงเทพฯ : ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร, 2532.

ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2452 - 2453 (ด้านเศรษฐกิจ).

กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2522.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าพระยา. เทศาภิบาล. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร,

_____. นิทานโบราณคดี. พิมพ์ครั้งที่ 11. พระนคร : ก้าวหน้า, 2505.

ทวี อีระวงศ์เสวี. สถานภาพทางกฎหมายของชาวจีนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ :

โพธิ์สามต้น, 2517.

ทวี สุขะวณิช. เมืองราชบุรี. พระนคร : ชวนพิมพ์, 2509.

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. รวมบทความทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคม. มหาสารคาม :

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2525.

ทะเบียน, กอง, กรมการปกครอง. ประมวลสถิติประจำปี 2520. กรุงเทพฯ : ส่วนท้องถิ่น

กรมการปกครอง, 2521.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394 -

2411). กรุงเทพฯ : พระจันทร์, 2477.

ทันอง สิงคาลวณิช. เกษตรไทย. กรุงเทพฯ : รวมมิตรไทย, 2528.

นิพนธ์ พัวพงศกร. "การถือครองที่ดินในประเทศไทย," ใน เศรษฐกิจเกษตร.

บรรณาธิการโดย รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. หน้า 369 - 376. กรุงเทพฯ :

กรุงสยามการพิมพ์, 2517.

นริศรานุกัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอพระยา. จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี.

13 มีนาคม ร.ศ. 131. มบท., 2516.

บัญชาตรวจนครบาล, กอง. คู่มือประชาชน. กรุงเทพฯ : ศรุสภา, 2533.

ป่าไม้, กรม, กระทรวงเกษตร. ประวัติป่าไม้ (2439 - 2514). กรุงเทพฯ : กรมศาสนา,

2515.

ปาลเลกัวซ์, สังฆราช. เล่าเรื่องกรุงสยาม. พิมพ์ครั้งที่ 2. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร.

กรุงเทพฯ : ก้าวหน้าการพิมพ์, 2520.

พัฒนาที่ดิน, กรม. "ดินชายทะเล," พื้นฐานทางวิชาการในการจัดและพัฒนาที่ดินชายทะเล.

หน้า 31 - 33. กรุงเทพฯ : หจก พี เอส เอ็นจิเนียริงเอนพรีนดิง, 2521.

พัฒนาที่ดินชายทะเล, สำนักงาน, กรมพัฒนาที่ดิน. ความรู้เรื่องเกลือของประเทศไทย.

มปท., 2521.

พูนผล อาสนจินดา. ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2514.

การดี มหาพันธ์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่. กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์, 2526.

มณฑล คงแถวทอง. เศรษฐกิจน้ำตาลทรายในจังหวัดกาญจนบุรี. กาญจนบุรี : ฝ่ายเอกสารและตำรา วิทยาลัยครูกาญจนบุรี, 2524.

เยมส์ เอ็ม แอนดรูส์. รายงานการสำรวจโรคภัยตามชนบทสยาม ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2477.

กรุงเทพฯ : แผนที่, 2480.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. ภาษีอากรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528.

ราชบัณฑิตยสถาน. สารานุกรมไทย เล่ม 2. พระนคร : ม.ป.พ., 2501.

_____. อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทยฉบับราชบัณฑิตยสภา. กรุงเทพฯ : ส่วนท้องถิ่น, 2521.

ราชบุรี, จังหวัด. จังหวัดราชบุรีงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ. พระนคร : อุดม, 2500.

_____. ที่ระลึกเปิดศาลากลางจังหวัดราชบุรี 13 มิถุนายน 2525. กรุงเทพฯ : ท้าบกเจริญผล, 2525.

วอลเตอร์ เอฟ เวลลา. แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ. แปลโดย พันเอก นิจ ทองโสภิต.

กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พริ้นดิงกรุป, 2530.

วิชัยข้าว, สถาบัน, กรมวิชาการเกษตร. การทํานาน้ฝน. กรุงเทพฯ : ชุมชุมสหกรณ์การเกษตร, 2530.

วิธวงศ์ ณ. บ่อมเพชร. เศรษฐกิจไทยปัญหาพื้นฐานและแนวความคิดในการแก้ไข. กรุงเทพฯ : อุดมผลการพิมพ์, 2531.

ศิลปากร, กรม. มอญที่เกี่ยวกับไทย. กรุงเทพฯ : ศิวพร, 2512.

ศึกษาธิการ เขต 5, สำนักงาน. ที่มาของชื่อจังหวัด อาเภอ และสถานที่ต่าง ๆ ในเขตการศึกษา 5. ราชบุรี : วิศวการพิมพ์, 2523.

สกินเนอร์ จี วิลเลียม. สังคมจีนในประเทศไทยประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปลโดย
พรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์,

สวาท เสนาณรงค์. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2516.

สิริวรรณวิวัฒน์, พระครู. ท่องเที่ยวในดงเนินสะดวก. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองการพิมพ์,
2530.

สุธี ประศาสน์เศรษฐ์. "วิวัฒนาการระบบเศรษฐกิจไทยรอบ 200 ปี," ใน เศรษฐกิจ
ไทย : การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา. บรรณาธิการโย ติธณ ใจวัศรมณี.
กรุงเทพฯ : เทพประทานพร, 2525.

สุวิทย์ ไพบยวัฒน์. วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย ระหว่าง
พ.ศ. 2394 - 2475. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, มปพ.

โสภณ ทองปาน. นโยบายเกษตรหลักและนโยบายของไทย. กรุงเทพฯ : พันนี้, 2531.

อคิน รพีพัฒน์. สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - 2415). กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

อุตสาหกรรม, กระทรวง. อุตสาหกรรมครอบคลุม 25 ปี กระทรวงอุตสาหกรรม.
กรุงเทพฯ : มปท., 2515.

อนันตราชธน, พระยา. การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน. กรุงเทพฯ :
เจริญธรรม, 2515.

อัมมาร์ สยามวาลา. ข้าวในเศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราและ
มนุษยศาสตร์, 2522.

อาบ นคะจิต. เศรษฐกิจไทยโครงสร้างปัญหาและนโยบาย. กรุงเทพฯ : วิทยากร,
2515.

บทความ

ชีเกฮารุ ทานาเบ้. "การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย,"
ธรรมศาสตร์. 5 : 45 - 66 ; ตุลาคม - มกราคม 2519.

ธีรพันธ์ ภูคาสวรรค์. "สองร้อยปีของการประมงไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์," วารสาร
ประมง. 35(3) : 233 - 348 ; พฤษภาคม 2525.

มหาดไทย, กระทรวง. เทศาภิบาล. เล่ม 4. มกราคม ร.ศ. 126.

_____. เทศาภิบาล. เล่ม 13. 1 เมษายน ร.ศ. 131.

สุวลักษณ์ วิมลสุตา. "การพาณิชย์ของไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี," วารสารการพาณิชย์.
 12(128) : 6 - 49 ; มีนาคม 2525.

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล นางสาววรรณิ์ จันทรวงศ์
วันเดือนปีเกิด วันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2493
สถานที่อยู่ปัจจุบัน 60 หมู่ 10 ตำบลบางชันแตก อ.เมือง ฯ
จังหวัดสมุทรสงคราม
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน อาจารย์ 2 ระดับ 6 โรงเรียนวัดธรรมสถิตีวราราม
สถานที่ทำงานปัจจุบัน โรงเรียนวัดธรรมสถิตีวราราม สังกัดการประถมศึกษา
อำเภอเมืองสมุทรสงคราม สำนักงานคณะกรรมการ
การประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ
ประวัติการศึกษา พ.ศ. 2509 ม.ศ. 3 โรงเรียนถาวรานุูล
จังหวัดสมุทรสงคราม
พ.ศ. 2512 บ.กศ. วิทยาลัยครูพระนคร กรุงเทพฯ
พ.ศ. 2525 กศ.บ. มศว. ประสานมิตร
เอกประวัติศาสตร์
พ.ศ. 2535 กศ.ม. มศว. ประสานมิตร
เอกประวัติศาสตร์

นโยบายรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดที่คิดแม่น้ำแม่กลอง

ระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475



บทคัดย่อ

ของ

วราณี จันทรวงศ์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์

มีนาคม 2535

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจและนโยบายของรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจ และศึกษาปัญหาและการแก้ไขปัญหาของรัฐบาล และผลกระทบจากการดำเนินงานพัฒนาเศรษฐกิจบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475

จากการศึกษาค้นคว้าทำให้ทราบว่า บริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง เป็นพื้นที่หนึ่งในภาคกลางของประเทศไทยที่มีลักษณะ และสภาพภูมิศาสตร์เศรษฐกิจเหมาะสมอันที่จะ เป็นแหล่งสำหรับผลิตผลทางการเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม และแม่น้ำแม่กลองมีบทบาทสำคัญในการดำรงชีพของประชาชน

จุดมุ่งหมายของรัฐบาลที่เข้ามาพัฒนาเศรษฐกิจบริเวณจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ระยะแรกก็เพื่อต้องการส่งเสริมทางการค้า และเพิ่มผลผลิตข้าวสู่ตลาดโลก โดยเริ่มขึ้นเมื่อภายหลัง พ.ศ. 2398 และดำเนินต่อไปหลังจากได้ขุดคลองดำเนินสะดวกระหว่างปี พ.ศ. 2409 - 2411 ไปแล้ว ดังนั้นจึงทำให้มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นในบริเวณนี้ โดยเฉพาะทางการค้าและการเกษตร ต่อมารัฐบาลได้มุ่งพัฒนาการคมนาคมทางบกโดยการสร้างทางรถไฟและรถยนต์ ทำให้การคมนาคมขนส่งขยายตัวมากขึ้น ซึ่งมีผลต่อการขยายตัวทางด้านโรงงานอุตสาหกรรมไปด้วย จำนวนประชากรและแหล่งชุมชนต่าง ๆ ขยายตัวอย่างรวดเร็ว และผลผลิตสามารถเพิ่มขึ้นจนอาจกล่าวได้ว่าจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง เป็นบริเวณหนึ่งของประเทศที่สามารถเก็บภาษีได้จำนวนมาก

อย่างไรก็ตามแม้ว่าเศรษฐกิจทางบริเวณนี้จะขยายตัวเร็ว แต่ประชาชนก็ยังประสบปัญหาหลายอย่าง เช่น ภัยจากน้ำท่วมและปัญหาการขาดแคลนน้ำ ปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม ปัญหาการเสียภาษี เป็นต้น แม้ว่ารัฐบาลได้พยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวแต่ก็ไม่บรรลุผลได้เท่าที่ควร

อุปสรรคสำคัญในการดำเนินงานตามนโยบายรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดที่ติดแม่น้ำแม่กลอง ระหว่าง พ.ศ. 2398 - 2475 คือ การขาดแคลนงบประมาณ และการขาดประสิทธิภาพของเจ้าหน้าที่ นอกจากนั้นนโยบายของรัฐบาลเป็นนโยบายระยะสั้น เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้ามากกว่าการวางแผนระยะยาวที่สามารถดำเนินนโยบายให้ประสบความสำเร็จ

**GOVERNMENT POLICIES ECONOMIC DEVELOPMENT FOR THE
PROVINCES ADJACENT TO THE MAEKLONG RIVER ;**

B.E. 2398 - 2475



AN ABSTRACT

BY

WANNEE CHANTARAWONG

**Presented in partial fulfillment of the requirements for the
Master of Education degree in History
at Srinakharinwirot University**

March 1992

The purposes of this thesis were to study the economic conditions and government policies in economic development, and to gather problems and resolutions of the government and the impacts of economic development in the provinces adjacent to the Maeklong River during B.E. 2398 - 2475 (1855 - 1932 A.D.)

From this study it was found that the area of provinces adjacent to the Maeklong River was one in the Central Thailand that had geographical and economic conditions suitable for the sources of agricultural and industrial products, and Maeklong River took an important role in making living of people.

The government aims at the first state of economic development in the provinces adjacent to the Maeklong River were to promote trading and to increase rice production for the world market, These were started in B.E. 2398 and carried on after digging Damnoen Saduak Canal during B.E. 2409 - 2411. Consequently, it made economic expansion in the area, especially in trading and agriculture. It was followed by the government's shiftiry the aim to development of land transportation and communications, which resulted in the expansion of industries and factories. The population and communities were also rapidly increased and expanded, and production could be increased in such a way that provinces adjacent to the Maeklong River were in one of the areas where the country could levy a large amount of tax.

However, despite the rapid economic expansion, people in this area still faced many problems, such as floods, water shortages, theft, taxation, and so on. Although the government had tried to solve such problems, they could not succeed well enough.

The main obstacles in carrying out the government economic development policies in the provinces adjacent to the Maeklong River during B.E. 2398 - 2475 were budget shortage, and inefficiency of the government employees. In addition, the government policies were of the short period ones, with emphases on solving immediate problems rather than long plans that could successfully carry out their policies.

